Hannah Arendt

Kötülüğün Sıradanlığı

ADOLF EICHMANN KUDÜS'TE

metis

Hannah Arendt **Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eîchmann Kudüs'te**

1906 Hannover doğumlu siyaset bilimci. Marburg, Freiburg ve Heidelberg üniversitelerinde felsefe eğitimi gördü; Hei-degger, Husserl ve Kari Jaspers'ten dersler aldı. 1933'te Almanya'da Naziler iktidara gelince Fransa'ya kaçtı ve bir süre Yahudilerin göçmen örgütleri için çalıştı. Alman Ordusu'nun Kuzey Fransa'yı işgal etmesi, Yahudilerin toplama kamplarına gönderilmesi üzerine Fransa'dan da kaçmak zorunda kaldı ve 1941 'de ABD'ye gitti. ABD'de çeşitli üniversitelerde konuk öğretim görevlisi olarak çalıştıktan sonra Chiago Üniversitesi ve The New School'da felsefe profesörlüğü yaptı. *Origins of Toiaiitarism* (Totalitarizmin Kaynakları, 1951), *On Revolution* (Devrim Üzerine, 1963), *Men in Dark Times* {Karanlık'Dönemlerde İnsanlar, 1968), *Crisesofthe Repub-lic* (Cumhuriyetin Buhranı, 1972) gibi önemli eserler veren yazarın Türkçeye çevrilen kitapları ise şunlar: *İnsanlık Durumu* (İletişim, 1994), *Geçmişle Gelecek Arasında* (İletişim, 1996), *Antisemitizm* (İletişim, 1996), *Şiddet Özerine* (İletişim, 1997), *Emperyalizm* (İletişim, 1998).

Metis Yayınları

İpek Sokak 5, 34433 Beyoğlu, İstanbul Tel: 212 2454696 Faks: 212 2454519 e-posta: info@metiskitap.com www.metiskitap.com Yayınevi Sertifika No: 10726

Kötülüğün Sıradanlığı Adolf Eichmann Kudüs'te Hannah Arendt

İngilizce Basımı:

Eichmann in Jerusalem

A Report on the Banality of Evi! ■

Penguin Books, 1994

ilk Basım: Aralık 2009 İkinci Basım: Şubat 2012

Yayıma Hazırlayan: Savaş Kılıç Kapak Tasarımı: Emine Bora Kapak Fotoğrafı: Adolf Eichmann mahkeme salonunda, 1961.

Dizgi ve Baskı Öncesi Hazırlık: Metis Yayıncılık Ltd. Baskı ve Cilt: Yaylacık Matbaacılık Ltd.

Fatih Sanayi Sitesi No. 12/197-203 Topkapı, İstanbul Tel: 212 5678003'

Matbaa Sertifika No: 11931

ISBN-13: 978-975-342-732-6

Hannah Arendt

Kötülüğün Sıradanlığı

ADOLF EİCHMANN KUDÜS'TE

Çeviren:

Özge Çelik

İçindekiler

Okura Not

ELİNİZDEKİ KİTAP, ilk defa Mayıs 1963'te yayımlanan bir kitabın gözden geçirilmiş ve genişletilmiş versiyonu. 1961 yılında *TheNew Yorker* için Eichmann davasıyla ilgili bir yazı yazdım. Bu yazı biraz kısaltılıp öncelikle derginin Şubat-Mart 1963 sayısında yayımlandı. Kitabı 1962 yazında ve güzünde kaleme aldım ve aynı senenin kasım ayında, Wesleyan Üniversitesi'nin Yüksek öğrenim Merkezi'n-de öğretim görevlisi olarak çalıştığım sırada tamamladım.

Bu basımdan önce yapılan bir dolu düzeltmenin hepsi teknik konularla ilgili, hiçbirinin Özgün metindeki çözümlemeyle veya argümanla alakası yok. Sözü edilen dönem daha bütün gerçekliğiyle ve ayrıntılarıyla kayda geçirilmedi; bazı meseleler, bunlar hakkında bilgi sahibi olanlar için tamamen güvenilir bir bilginin yerini muhtemelen hiç tutmayacak. Nitekim Nihai Çözüm'ün kurbanı olan Yahudilerin toplam sayısı hâlâ bir tahminden ibaret -dört buçuk ila altı milyon- şimdiye kadar hiç doğrulanamadı; aynı durum ilgili ülkelerdeki mağdurların sayısı için de geçerli, özellikle Hollanda'yla İlgili bazı yeni malzemeler kitap basıldıktan sonra ortaya çıktı,

ama bunların hiçbiri meselenin bütünü açısından can alıcı bir öneme sahip değil.

Yapılan eklemelerin çoğu teknik meselelerle ilgili; belli bir konu biraz daha netleştirildi, yeni olgularla desteklendi veya bazı yerleri farklı kaynaklardan alıntılarla zenginleştirildi. Kaynakça'ya eklenen bu yeni kaynaklar Ek'te ele almıyor. Bu bölümde ayrıca ilk basımın ardından alevlenen tartışmalara da yer veriliyor. Ek haricinde, teknik olmayan tek ekleme, 20 Temmuz 1944'te Hitler'e düzenlenen suikast girişimiyle ilgili; kitabın ilk versiyonunda bu meseleye şöyle bir değiniyordum, o kadar. Bir bütün olarak kitabın yapısı neredeyse hiç değişmedi.

Bu basım için Ek'i hazırlamama yardım eden Rîchard ve Clara Winston'a çok teşekkür ederim.

Hannah Arendt *Haziran, 1964*

Almanya, sen yok musun sen ~

Hanenden yükselen konuşmaları duyunca, gülesi geliyor insanın. Ama yüzünü gören, hemen bıçağına sarılıyor.

BERTOLT BRECHT

Adalet Evi

"*BethHamishpath*" - Adalet Evi: Avazı çıktığı kadar bağıran mübaşirden yükselen bu sözlerle ayağa fırlıyoruz, işte hâkimler de geliyor. Başı çıplak, siyah cübbeli üç hâkim, yüksek kürsünün en tepesindeki yerlerini almak üzere, yan kapıdan mahkeme salonuna giriyor. Çok geçmeden sayısız kitapla ve bin beş yüzün üzerinde belgeyle kaplanan bu uzun masanın iki ucunda zabıt kâtipleri bulunuyor. Hâkimlerin hemen aşağısında çevirmenler var, davalı veya avukatı ile mahkeme arasında doğrudan iletişimi sağlamak üzere buradalar. İbranice yürütülen duruşmayı, diğer izleyicilerin hemen hepsi gibi, Almanca konuşan davalı taraf da, bir radyo yayını aracılığıyla herkese ulaşan simültane çeviriyle takip ediyor. Fransızca çeviri çok iyi, İngilizcesi idare eder; Almanca olanıysa tam bir kepazelik, çoğu zaman ne dedikleri bile anlaşılmıyor. (Duruşmanın hakkaniyeti için bir dünya teknik

düzenleme yapıldığı düşünülürse, Almanya doğumlu bir sürü insanı olan yeni İsrail Devleti'nin, nasıl olup da sanığın ve avukatının anlayabildiği tek dile doğnı dürüst çeviri yapabilecek bir çevirmen bulamadığı tam bir muamma. Çünkü Alman Yahudİlerine yönelik o eski önyargı -bir zamanlar İsrail'de çok barizdi- artık önceden olduğu kadar güçlü değil, bu durumu açıklamaya yetmiyor. Öyleyse geriye tek bir açıklama kalıyor: bu önyargıdan da eski ve hâlâ çok güçlü olan "K Vitamini", yani İsrail devlet çevrelerinin ve bürokrasisinin tabiriyle "kayırma".) Çevirmenlerin alt sırasında, karşı karşıya ve dolayısıyla izleyicilere yanlan dönük olarak, sanığın içinde durduğu cam kabin ve tanık kürsüsü bulunuyor. Son olarak da en alt sırada, dört yardımcı savcı-

dan oluşan ekibiyle savcı ve -ilk haftalarda kendisine eşlik eden- yardımcısıyla birlikte savunma avukatı var.

Hâkimlerin davranışları bir an için bile yapmacıklaşmıyor. Yürüyüşleri yapaylıktan uzak, ne acılar çekildiğini anlatanları dinlerken duydukları üzüntünün etkisiyle açıkça artan ölçülü ve yoğun ilgileri çok doğal, savcının bu duruşmaları sonsuza kadar uzatma girişimi karşısındaki sabırsızlıkları kendiliğinden ve ümit verici. Savunmaya belki de biraz fazla nazik yaklaşıyorlar; sanki akıllarının bir köşesinde hep Dr. Serv alkış'un bu zorlu savaşta neredeyse bir başına olduğu, yabancı bir ortamda bulunduğu var; sanığa karşı tavırlarına diyecek yok. Bu üç adamın nasıl iyi, nasıl dürüst olduğu o kadar belli ki, böyle bir ortamda rol kesmenin baş döndürücü cazibesine kapılmamaları -Almanya’da doğmuş ve öğrenim görmüş olan bu üç adamın İbranice çeviriyi beklemeleri gerekiyormuş gibi davranmamaları- kimseyi şaşırtmıyor. Mahkeme reisi Moshe Lan-dau, cevap vermeden önce çevirmenin işini bitirmesini neredeyse hiç beklemiyor; sık sık çeviriye müdahale edip düzeltmeler ve eklemeler yapıyor; ilgisini dağıtıp -aksi takdirde iç karartıcı bir hal alan- bu işten başka tarafa çektiği için, çeviriye ne kadar minnettar olduğu yüzünden okunuyor. Nitekim aylar sonra, sanığın çapraz sorgusu sırasında, işi iyice ileri götürüp, Eichmann'la konuşurken anadilleri olan Almanca'yı kullanma konusunda meslektaşlarına öncülük edecek - Landau’nun o dönemde İsrail kamuoyundan ne kadar bağımsız olduğunu gösteren anlamlı bir kanıt, hâlâ kanıta gerek varsa tabii.

En başından beri duruşmanın havasım belirleyen hiç kuşkusuz Hâkim Landau; bu duruşmanın savcının şovmenlik merakı yüzünden bir duruşma şovuna dönüşmesini engellemek için elinden geleni, gerçekten elinden gelen her şeyi yapıyor. Bu konuda her zaman başarılı olamamasının nedenlerinden biri aslında çok basit: Duruşma, mübaşirin her celsenin başında yükselen ve perde açılıyormuş gibi bir his veren o muhteşem nidasıyla, sahnede ve izleyicilerin karşısında gerçekleşiyor. Yeni inşa edilen *Beth Ha'am'daki*, yani Halkın Evi'ndeki (artık yüksek çitlerle çevrili olan; baştan aşağı her tarafı ağır silahlı polisler tarafından ve ön avluda bulunan, her gelenin tepeden tırnağa arandığı bir dizi barakayla korunan bu binadaki) oditoryumu kim tasarladıysa, aklında orkestrası ve galerisiyle, perde önüyle ve sahnesiyle, oyuncuların girişi için ayrılan yan kapılarıyla tam bir tiyatro varmış. Bu mahkeme salonu, İsrail Başbakanı David Ben-Gurion'un Arjantin'de bulunan Eichmann'ı kaçırtıp "Yahudi meselesinin nihai çözümü"ndeki rolü sebebiyle yargılanmak üzere Kudüs Bölge Mahkemesi'ne çıkartmaya karar verdiği zaman aklından geçirdiği duruşma şovu için kuşkusuz hiç de fena bir yer değil. Gayet doğru bir biçimde "devletin mimarı" olarak anılan Ben-Gurion, duruşmanın görünmez sahne amiri. Tek bir celseye bile katılmıyor; mahkeme salonunda, devleti temsil eden Gideon Hausner' in, efendisine itaat etmek için elinden geleni, gerçekten elinden gelenin en iyisini yapan Başsavcının sesiyle konuşuyor. Neyse ki, Hausner İsrail Devleti'ne ne kadar sadıksa duruşmaya başkanlık eden kişi de Adalet'e o kadar bağlı da, Hausner'in elinden gelenin en iyisi çoğu zaman yeterli olmuyor. Adalet için, sanık aleyhine dava açmak, onu savunmak ve yargılamak ve daha önemli görünen bütün diğer soruları askıya almak gerekir: "Bu nasıl oldu?", "Neden oldu?"; "Neden Yahudiler?", "Neden Almanlar?"; "Diğer devletlerin rolü neydi?", "Müttefikler bundan ne ölçüde sorumluydu?"; "Yahudi liderler kendi insanlarının sonunu hazırlayanlarla işbirliği yapmaya nasıl yanaşmışlardı?", "Yahudiler neden kurbanlık koyun gibi ölüme gitmişlerdi?" Adalet ısrarla, Kari Adolf Eichmann'dan olma Adolf Eich-mann'ın, güvenliği için inşa edilen cam kabindeki bu orta boylu, narin, orta yaşlı, tepesi İyice açılmış, çarpık dişli, miyop olduğu için o incecik boynunu duruşma boyunca turna gibi kürsü tarafına uzatan (izleyicilerle bir kere bile göz göze gelmeyen), duruşmadan çok daha önce sinir bozukluğu yüzünden başlayan ağız tikine rağmen çaresizce kendini kontrol etmeye çalışan ve çoğu zaman da bunu başaran adamın rolünü vurguluyor. Yargılanan, bu adamın yaptıkları;

Yahudilerin çektiği acılar, Almanlar ya da insanlık, hatta antis'emi-tizm ya da ırkçılık bile değil.

Ben-Gurioh gibilerin zihniyetine göre belki de bir "soyutlama" olan Adaletin, büyük bir güce sahip Başbakan'dan daha sert bir efendi olduğu anlaşılıyor. Başbakan'ın yönetimi, Hausner'in de göstermekten geri kalmadığı gibi, gayet müsamahakâr; duruşma devam ederken, savcının basın toplantıları düzenlemesine ve televizyona röportajlar vermesine (Glickman Şirketi’nin sponsor olduğu Amerikan yapımı program -her zaman olduğu gibi- ikide bir gayrimenkul reklamlarıyla kesiliyor) ve hatta mahkeme binasındaki muhabirlere "durup dururken" patlamasına müsaade ediyor — çünkü savcı, Eichmann'm çapraz sorgu sırasında bütün sorulara yalan dolan cevaplar vermesinden bıkıp usanmış artık. Bu yönetim, savcının sık sık göz ucuyla izleyicilere şöyle bir bakış atmasına ve olağandışı bir kibre özgü abartılı davranışlarına müsaade ediyor (bu kibir sonunda ABD Başkanı’nm "iyi iş çıkardılar" övgüsüyle Beyaz Saray’da büyük bir zafer kazanıyor). Adalet böyle şeylere müsaade etmez; mahremiyet gerektirir, öfkeden ziyade kedere müsamaha gösterir ve spotları kendi üstüne çekmenin bütün o güzel hazların-dan büyük bir Özenle kaçınmayı emreder. Hâkim Landau’nun duruşmanın hemen ardından sözü geçen ülkeye gideceği, onu ağırlama işini üstlenen Yahudi teşkilatlan dışında kimselere duyurulma-mıştır.

Her ne kadar spotlan kendi üstlerine çekmekten mütemadiyen kaçınsalar da, tıpkı bir oyundaki gibi sahnede, izleyicilerin karşısında, yüksek kürsünün tepesinde oturuyorlardı. Dünyanın her yerinden izleyicilerin gelmesi bekleniyordu; sahiden de, ilk haftalarda izleyicilerin büyük bölümü dünyanın dört bir yanından Kudüs’e akın eden gazeteci ve dergicilerden oluşuyordu. Nümberg Duruş-malan kadar sansasyonel bir gösteri izleyeceklerdi; ama bu sefer, "bir bütün olarak Yahudiliğin trajedisi ele alınacaktı". "Eichmann’ı Yahudi olmayanlara karşı işlenmiş suçlarla da itham edersek... bilin ki bunun nedeni" söz konusu suçlan işlemiş olması değil; şu işe bakın ki, *"bizim etnik ayrım yapmamanındır".* Bir savcının açılış konuşması için şüphesiz sıradışı olan bu cümlenin, iddia makamının argümanının anahtar cümlesi olduğu anlaşılacaktı. Zaten bu argüman Eichmann’m yaptıkları üzerine değil, Yahudilerin çektiği acılar üzerine kurulmuştu. Hausner'e göre, bu aynmm davayla bir ilgisi yoktu; zira

"neredeyse sadece Yahudilerle ilgilenen, işi Yahudile-ri mahvetmek olan, hukuktan nasibini almamış bu rejimin inşasındaki rolü Yahudilerle sınırlı kalan tek bir kişi vardı ve bu kişi de Adolf Eichmann'dı". Önce Yahudilerin (elbette bir kere bile tartışma konusu olmayan) ıstırabını bütün gerçekliğiyle mahkeme önüne çıkarmak, sonra da Eichmann'm bu olaylarla öyle ya da böyle ilişkili olduğunu gösteren kanıtlar bulmak daha mantıklı olmaz mıydı? Davalılann "çeşitli uluslara karşı suçlarla itham edildiği" Nümberg

Duruşmaları'nda Yahudilerin trajedisinin dikkate alınmamasının gerekçesi çok basitti: Eichmann orada değildi.

Hausner, Nürnberg Duruşmaları'nda Eichmann sanık sandalyesine oturtulsaydı, Yahudilerin kaderine daha fazla önem verilirdi diye düşünüyor muydu gerçekten? Pek sayılmaz. İsrail'deki hemen herkes gibi, Hausner de Yahudilere ancak bir Yahudi mahkemesinin adalet getirebileceğine ve düşmanlarım yargılamanın Yahudilere düştüğüne inanıyordu. İsrail'deki hemen herkesin, Eichmann'ı "Yahudi halkına karşı" suçlarla değil, Yahudi halkı şahsında insanlığa karşı işlediği suçlarla itham edecek uluslararası bir mahkemenin adınm anılmasına bile karşı çıkmasının nedeni buydu. Tuhaf bir biçimde "biz etnik ayrım yapmayız" diye böbürlenmelerinin nedeni de buydu. Böyle lafların insanların kulağına pek tuhaf gelmediği bu ülkede, Yahudi vatandaşların aile durumunu Yahudi hukuku belirler; buna bağlı olarak, Yahudiler Yahudi olmayanlarla evlenemez, yurtdışmda yapılan evlilikler tanınır ama karma evliliklerden doğan çocuklar gayrimeşru (iki Yahudinin evlilik dışı ilişkisinden doğan çocuklarsa meşru) sayılır ve Yahudi olmayan bir anneden doğanlar ne evlenebilir ne de gömülebilir. 1953'te aile hukuku kapsamına giren meselelerle ilgili yetkinin büyük ölçüde laik mahkemelere devredilmesiyle, bütün bunların insanların haklarının göz göre göre çiğnenmesinden başka bir şey olmadığı iyice ayyuka çıkmıştır. Kadınlar artık miras hakkına ve genelde erkeklerle eşit statüye sahiptir. Ama bu hakların aşırı dinci azınlığın inancına veya gücüne pek uygun olmaması, İsrail yönetimini evlenme ve boşanmayla ilgili meselelerde Yahudi hukukunun yerine laik hukuku getirmekten alıkoymaktadır. İnanan veya inanmayan İsrail vatandaşları, Yahudilerin Yahudi olmayanlarla evlenmesini yasaklayan bir hukuku herkesin kabul edebileceği konusunda hemfikirdir. Tam da bu nedenle -mahkeme salonu dışındaki resmi görevlilerin söylemeye can attığı gibi- böylesine utanç

verici bir yasanın en ince ayrıntısına kadar açıklanmasını gerektirecek yazılı bir anayasanın kimseye cazip gelmediği konusunda da hemfikirdir. (Philip Gillon'un yakın bir zamanda *Jewish Frontier'â*a [Yahudi Sınırı] yayımlanan sözlerine göre, "Karşıt argümana göre resmi nikah, İsrail Evi'ni bölme ve bu ülkenin Yahudilerini Diaspora Yahudilerinden koparma tehlikesi taşır".) Sebebi ne olursa olsun, iddia makamının kötü bir şöhrete sahip olan 1935 tarihli Nümberg Yasaları'nı kınamasındaki naifli-ğin şüphesiz insanı ağzı açık bırakan bir tarafı vardı: Bu yasalarla, Yahudiler ile Almanların evlenmesi ve cinsel ilişkiye girmesi yasaklanmıştı. Konuya hâkim olan muhabirler, durumun ne kadar iro-nik olduğunu gayet iyi biliyorlar ama hazırladıkları haberlerde bunu dile getirmiyorlardı. Yahudilere kendi yasalarındaki ve yerleşmiş uygulamalarındaki aksaklıkları göstermenin hiç de sırası olmadığını düşünüyorlardı.

Bütün dünyanın dikkatini bu duruşmaya çekmeyi ve Yahudilerin çektiği acıların genel görünümünü sunan bir oyun sergilemeyi düşündülerse eğer, gerçekliğin beklentileri karşılamaya ve bu amaçlara ulaşmaya yetmediğini gördüler. Gazeteciler iki haftaya kalmadan su koyuverince, duruşmayı izleyenler de birdenbire değişti. Artık izleyicilerin İsraillilerden, hikâyeyi bilmeyecek kadar genç ya da -Doğulu Yahudiler örneğinde olduğu gibi- hiç duymamış olanlarından oluşması gerekiyordu. Bu duruşmanın onlara Yahudi olmayanların arasında yaşamanın ne demek olduğunu göstermesi, onları bir Yahudinin sadece İsrail'de güvende olabileceğine ve onurlu bir yaşam sürebileceğine ikna etmesi gerekiyordu. (Muhabirlerin bu duruşmalardan çıkaracağı ders, İsrail hukuk sistemiyle ilgili bir kitapçıkta açıklanıyordu. Basma dağıtılan kitapçığın yazarı Dorİs Lankin Yüksek Mahkeme kararlarından bir bölüm aktarır; buna göre, "çocuklarını kaçırıp İsrail'e getiren" iki babanın, yavrularını, yurtdışında yaşayan ve yasal olarak çocukların velayet hakkına sahip annelerine geri göndermesi emredilmiştir. Tıpkı kurbanlar Yahudi olmasa bile cinayet suçlamasıyla seve seve dava açacağını söyleyerek övünen Hausner gibi, yasaların harfiyen uygulanmasıyla gurur duyan yazar da şöyle devam eder: "Ne var ki, çocukları annelerinin velayetine ve bakımına geri vermek, onları Diaspora'daki düşman çevrelere terk etmek ve zaten adil olmayan bu mücadelede yalnız bırakmaktır.") Ancak izleyicilerin çoğu ne gençti ne de Yahu-diden ziyade İsrailliydi- Hemen hepsi "hayatta kalan", orta yaşlı ve yaşlı insanlar; Avrupa’dan göç etmiş ve tıpkı benim gibi bilinecek ne varsa

zaten ezbere bilen, ders çıkaracak havada olmayan ve kendi başına bir kanıya varmak için şüphesiz bu duruşmaya ihtiyacı olmayan insanlardı. Tanık üstüne tanık gelirken ve dehşet üstüne dehşet eklenirken, orada oturuyorlardı; hikâyeyi anlatanla baş başa olsalar, onun gözünün içine bakmak zorunda kalsalar dinlemeye kazanamayacakları hikâyeleri herkesin içinde dinliyorlardı. "Bu nesilden Yahudilerin başına gelen felaket" gözler önüne serildikçe ve Hausner daha büyük laflar ettikçe, cam kabinin içindeki figür de sararıp soluyor, yavaş yavaş bir hayalete dönüşüyor ve Hausner'in parmağıyla onu göstermesine bile gerek kalmıyordu: "Bütün bunların sorumlusu olan canavar tam karşınızda duruyor" lafını duyunca hayata geri dönüyordu.

İnsanın tüylerini diken diken eden bir vahşetin ağırlığı altında çöken, tam da duruşmanın oyuna yakın duran tarafıydı. Her duruşma, kurbanla değil de faille başlayıp bitmesi açısından oyunu andırır. Bir duruşma şovunda, neyin nasıl yapıldığını sınırlarını çizerek ve güzelce tanımlamak, alelade bir duruşmadakinden daha acil bir gereksinimdir. Davanın merkezinde sadece fail yer alabilir - fail bu bakımdan oyun kahramanına benzer. Eğer fail acı çekecekse, başkalarına acı çektirdiği için değil de yaptıkları yüzünden acı çekmelidir. Kimse bunu mahkeme reisinden daha iyi bilemezdi; duruşma gözlerinin önünde kanlı bir gösteriye,- "dalgaların arasında oradan oraya sürüklenen başsız bir gemiye" dönüşüyordu. Bu durumu engelleme girişimleri sık sık başarısızlığa uğradıysa, ne tuhaftır ki bu başarısızlığın kaynağı kısmen savunmaydı; davayla ne kadar ilgisiz olursa olsun, savunma tanıkların ifadelerine hemen hemen hiç itiraz etmiyordu. Ancak iş mahkemeye belge sunmaya geldi mi -istisnasız herkesin hitap biçimiyle- Dr. Servatius biraz daha cesaret buluyordu; o nadir müdahalelerinden en etkileyici olanını, İddia makamı bir zamanlar Polonya Genel Valisi olarak görev yapan ve Nürn-berg'de asılan baş savaş suçlularından biri olan Hans Frank'ın günlüklerini mahkemeye delil olarak sunduğunda gerçekleştirmişti. "Tek bir sorum olacak. Bu yirmi dokuz cildin [ki aslında otuz sekiz cilt vardı] herhangi bir yerinde Adolf Eichmann adı, sanığın adı geçiyor mu? ... Adolf Eichmann adı bu yirmi dokuz cildin tek bir yerinde bile geçmiyor ... Teşekkür ederim, başka sorum yok."

Nitekim duruşma hiçbir zaman oyuna dönüşmedi ama Ben-Gu-rion'un daha işin en başında aklından geçirdiği şov sahnelendi; daha doğrusu, Ben-

Gurion'un Yahudilerin ve Yahudi olmayanların, İsraillilerin ve Arapların, kısacası bütün dünyanın bu duruşmadan çıkarması gerektiğini düşündüğü "dersler" herkese belletildi. Fark-h alıcıların böyle bir şovdan çıkaracakları derslerin de farklı olması gerekiyordu. Ben-Gurion, duruşma başlamadan önce, İsrail'in sanığı neden kaçırdığını açıklamak için yazılan pek çok yazıda, kimin ne ders çıkarması gerektiğini ana hatîanyla anlatmıştı. Yahudi olmayan dünyanın çıkaracağı ders şuydu: "Dünyanın bütün uluslarına Nazilerin milyonlarca insanı sırf Yahudi oldukları için ve bir milyon bebeği de sırf Yahudi bebekler olarak dünyaya geldikleri için öldürdüklerini göstermek istiyoruz." Ya da Ben-Gurion'un partisi Mapai'nin yayın organı *Davar*'ın ifadesiyle: "Dünya kamuoyunun, Avrupa'nın altı milyon Yahudisinin yıkımından sadece Nazi Almanyası'nm sorumlu tutulamayacağını anlamasını istiyoruz." Bu nedenle, yine Ben-Gurion'un kendi sözleriyle, "Dünya uluslarının bunu anlamasını ve utanç duymasını istiyoruz". Diaspora Yahudile-ri, "Manevi eserleri, etik mücadeleleri, Mesihçi iştiyaklarıyla dört bin yıllık" Museviliğin her zaman "düşman bir dünya" ile karşılaştığını; Yahudilerin koyun gibi ölüme gidecek kadar yozlaştığını; Yahudilerin ancak bir Yahudi devleti kurduktan sonra -İsraillilerin Bağımsızlık Savaşı'nda, Süveyş macerasında ve İsrail'in talihsiz sınırlarında neredeyse gündelik hale gelen karışıklıklarda yaptığı gibi- karşılık verebilecek hale geldiğini hatırlayacaktı. İsrail dışındaki Yahudilere İsraillilerin kahramanlığı ile Yahudilerin itaatkâr uysallığı arasındaki farkı göstermek gerekliyse, îsrail'dekilerin de bu durumdan çıkaracağı bir ders vardı: "Yahudi soykırımından sonra dünyaya gelen İsrailli nesil" Yahudi halkıyla, dolayısıyla da kendi tarihiyle arasındaki bağı kaybetme tehlikesiyle karşı karşıyaydı. "Gençlerimizin Yahudi halkının başına gelenleri unutmaması gerekir. Genç insanlarımızın, tarihimizin en trajik gerçeklerini bilmelerini istiyoruz." Son olarak, Eichmann'ı yargılamanın gerekçelerinden biii de "başka Nazileri ortaya çıkarmaktı - mesela Naziler ile bazı Arap liderleri arasındaki bağlantıyı".

Adolf Eichmann'ı Kudüs Bölge Mahkemesi'ne sadece bu gerekçelerle çıkardılarsa, duruşma pek çok açıdan tam bir fiyaskoydu. Verilen dersler bazı açılardan lüzumsuz, bazı açılardan da son derece yanıltıcıydı. Hitler sağolsun, sonsuza kadar olmasa da en azından bu sıralar, antisemitizm iyice gözden düştü. Bu durumun sebebi Yahudilerin birdenbire daha popüler olması değil, Ben-Gurion' un kendi ifadesiyle, artık pek çok insanın

"antisemitizmin işi gaz odalarma ve sabun fabrikalarına kadar götürebileceğini anlamış" olmasıdır. Diaspora Yahudilerine verilen ders de bir o kadar lüzumsuzdur ~ zaten bütün dünyanın kendilerine düşman olduğunu anlamaları için, insanlarının üçte birini kaybedecekleri korkunç bir faciaya gerek yoktu. Antisemitizmin ezeli ve ebedi, her zaman her yerde olduğu yönündeki kanaatleri, hem Dreyfus Meselesi'nden bu yana Siyonist hareketin en etkili ideolojik faktörüydü hem de Alman Yahudi cemaatinin rejimin ilk dönemlerinde Nazi yetkililerle müzakerelerde bulunmaya hazır olmalarının nedeniydi - görüşmeyi kabul etmeleri başka türlü açıklanamazdı zaten. (Bu müzakereler ile *Judenrâte*'nin [Yahudi Konseyleri] daha sonraki işbirliği girişimleri arasında dağlar kadar fark olduğunu belirtmeye gerek bile yok. Ahlaki meseleler daha işin içine girmemişti, sadece siyasi bir kararın "gerçekçiliği" tartışılıyordu: Bu argümana göre "somut" yardım, "soyut" suçlamalardan daha iyiydi. Makyavelizmi çağrıştırmayan bir *Reelpolitik't*i bu ve barındırdığı tehlikeler yıllar sonra, savaş patlak verdikten sonra; Yahudi teşkilatlan ile Nazi bürokrasisi arasındaki şu günlük temasların, Yahudi yetkililerin, Yahudilerin kaçmasına yardım etmekle Nazilerin Yahudileri sınırdışı etmesine yardım etmek arasındaki uçurumu aşmalanm epey kolaylaştırmasıyla gün yüzüne çıkmıştı.) Yahudilerin dostu düşmandan ayırama-yacak hale gelmeleri gibi büyük bir tehlikenin nedeni de bu kanaatleriydi ve her nasılsa Yahudi olmayan herkesin birbirine benzediğini düşündükleri İçin düşmanlannı hafife alanlar, sadece Almanya Yahudileri değildi. Esasen Yahudi Devleti'nin başı olan Başbakan Ben-Gurion böyle bir "Yahudi bilinci" yerleştirmeye niyetlendiyse, doğrusu yanlış akıl vermişler: Bu zihniyetteki bir değişiklik aslında İsrail'in devlet olmasının vazgeçilmez ön koşullarından biriydi -Yahudileri tanım gereği halklar içinde bir halk, uluslar içinde bir ulus, devletler içinde bir devlet haline getiren bu devlet olma durumu, çok eski zamanlardan kalma ve ne yazık ki din temeline dayalı Yahudiler-Yahudi olmayanlar karşıtlığına artık izin vermeyen bir çoğulluğa bağlıydı.

İsraillilerin kahramanlığı ile Yahudileri ölüme sürükleyen itaatkâr uysallık - belirlenen zamanda ulaşım noktalarında olmaları, infaz yerlerine kendi ayaklarıyla gitmeleri, kendi mezarlannı kazma-lan, soyunmalan ve giysilerini muntazam bir biçimde yığmaları, kurşuna dizilmek üzere yan yana yere yatmaları- arasındaki tezat iyi bir konu gibi görünüyordu ve savcı

da ardı ardına dinlenen tanıklara "Neden karşı çıkmadınız?", "Neden trenlere bindiniz?", "Siz orada tam on beş bin kişiyken, başınızda sadece birkaç yüz muhafız vardı - neden ayaklanmadınız ya da saldırmadınız?" gibi sorular sorarak var gücüyle bu konunun üstüne gidiyordu, işin üzücü tarafı, meselenin tek taraflı ele alınmasıydı; zira Yahudi olmayan gruplar veya insanlar da farklı davranmamıştı. Bir zamanlar Buchenwald toplama kampında tutulan David Rousset bundan on altı yıl önce, hâlâ olayların etkisi altındayken, bütün toplama kamplarında olduğunu bildiğimiz şeyi betimler: "SS'in zaferi, işkence kurbanının hiç karşı çıkmadan darağacma götürülmeyi kabul etmesini, kimliğini olumlamayı bırakacak kadar kendinden vazgeçmesini gerektirir. Bu durumun elbette bir sebebi vardır; SS’Ier kurbanın yenilgiye uğramasını yok yere, sırf sadistliklerinden istemezler. Kurbanını daha darağacma çıkmadan yok etmeyi beceren sistemin... koca bir halkı esaret altında tutmak, itaat altına almak için tartışmasız en iyi sistem olduğunu gayet iyi bilirler. Bu insanlann kendilerine söyleneni harfiyen yapıp ölüme gitmelerinden daha korkunç bir şey yoktur" *(Les Jours de nötre mort*, 1947). Mahkeme bu gaddarca ve aptalca soruya yanıt alamadı ama, birkaç dakikasını ayırıp Hollanda Yahudilerinin başına gelenleri hatırlamaya çalışan herhangi biri sorunun yanıtını çok rahat bulabilirdi. Bu insanlann 1941 yılında, Amsterdam'ın eski Yahudi mahallesinde, Alman güvenlik güçlerinden bir polis müfrezesine saldırmaya cüret etmelerine misilleme olarak* 430 Yahudi tutuklandı ve önce Buchenwald daha sonra da Avusturya’daki Mauthausen toplama kampında kelimenin tam anlamıyla ölümüne işkence gördü. Tek tek hepsi aylar boyunca ölüp ölüp dirildi, Ausch-witz ve hatta Riga ya da Minsk'teki kardeşlerine imrenecek duruma geldi. Ölümden çok daha beter bir sürü şey vardı ve SS de bunların kurbanlarının akimdan ve gönlünden ırak kalmamasına bakıyordu. Bu bakımdan, belki de her şeyden ziyade bu bakımdan, duruşmada hikâyeyi sadece Yahudilerin tarafından anlatmaya yönelik kasıtlı girişim, hakikati, Yahudilerin hakikatini bile çarpıtmıştı. Varşova gettosundaki ayaklanmanın ve saldırıya karşılık veren birkaç insanın şanı tam da Nazilerin sunduğu nispeten kolay ölümü -idam mangası karşısında ya da gaz odasında ölmeyi- reddetmesinden geliyordu. Direniş ve isyana, "Yahudi soykırımının tarihindeki o küçücük yere" şahit olmuş Kudüs'teki tanıklar, büyük bir kararlılıkla "kurbanlık koyun gibi, kendi ayaklarımızla Ölüme gidemeyiz" diyebilenlerin sadece gençler olduğunu bir kere daha doğruluyorlardı.

Bir bakıma, Ben-Gurion'un duruşmayla ilgili beklentileri büsbütün suya düşmemişti; duruşma aslında başka Nazileri ve suçluları ortaya çıkarmanın önemli araçlarından biri haline gelmişti. Ama yüzlercesine açık açık İltica hakkı teklif eden Arap ülkelerindeki Naziler ve suçlular buna dahil değildi. Başmüftü'nün savaş sırasında Nazilerle irtibat halinde olduğunu duymayan kalmamıştı; Başmüf-tü, Yakın Doğu'da bir "nihai çözüm"ün uygulamaya konulmasında Nazilerin kendisine yardım etmesini umuyordu. Bu nedenle Şam ve Beyrut'taki, Kahire ve Ürdün'deki gazeteler Eichmann'a duydukları sempatiyi ya da "işini bitirmemiş olmasından" duydukları üzüntüyü saklamıyorlardı. Duruşmanın İlk günü Kahire'den yapılan bir yayın, yorumlarının arasına hafiften Alman karşıtı bir değerlendirme sıkıştırmıştı; "Alman uçaklarının son dünya savaşı boyunca bir kere olsun Yahudi yerleşim yerlerine gidip buraları bombalamadığından." yakınılıyordu. Arap milliyetçilerinin Nazi sempatizanı olduğunu bilmeyen yoktu, gerekçeleri barizdi ve diğer Nazileri "ortaya çıkarmak" için ne Ben-Gurion'a ne de bu duruşmaya gerek vardı - zaten hiç saklanmamışlardı ki. Duruşma, sadece Eichmann'm eski Kudüs Başmüftüsü Hacı Emin El-Hüseyni ile irtibat halinde olduğuna dair rivayetlerin asılsız olduğunu ortaya çıkardı. (Eichmann Başmüf-tü'yle, bütün diğer şube başkanları gibi, bir resepsiyonda tanışmıştı.) Başmüftü, Almanya Dışişleri Bakanlığı'yla ve Himmler'le yakın temas halindeydi, ama bu da yeni bir haber değildi.

Ben-Gurion'un "Nazilerle bazı Arap liderleri arasındaki bağlantıya" dikkat çekmesi anlamsızsa da, bu bağlamda günümüz Batı Almanya'sına değinmemiş olması şaşırtıcıydı. İsrail'in "Adenauer'i Hitler'den sorumlu tutmadığını" ve İsraillilere göre "iyi bir Alrrıjm' in, her ne kadar yirmi yıl önce milyonlarca Yahudinin öldürülmesine yardım eden o ulustan gelse de, iyi bir insan olduğunu" duymak şüphesiz güven vericiydi. (İyi Arapların adını anan yoktu.) Almanya Federal Cumhuriyeti -muhtemelen Arap ülkelerinin Ulbricht'in Almanya'sını tanımasından korktuğu için- İsrail Devleti'ni henüz tanımamış olsa da, İsrail'e savaş tazminatı olarak son on yılda 737 milyon dolar ödemişti. Bu ödemeler yakında son bulacak, İsrail şimdi de Batı Almanya'yla uzun vadeli borç konusunda anlaşmaya çalışıyor. Kısacası, bu iki ülke arasındaki ilişkiler ve özellikle de Ben-Gurion ile Adenauer'in kişisel ilişkisi hep çok iyi olmuştu. Bu davanın sonucunda, İsrail Parlamentosu Knesset'teki bazı milletvekillerinin İsrail ile Batı Almanya arasındaki kültürel mübadele programına birtakım

kısıtlamalar getirme girişimi başarılı olsaydı, bu kuşkusuz Ben-Gurion'un ne öngördüğü ne de ümit ettiği bir şey olacaktı. Daha da önemlisi, Ben-Gurion, Eichmann’m yakalanmasının Almanya'nın en azından cinayet suçuna doğrudan karışanların mahkemeye çıkarılmasına yönelik ilk ciddi girişimlerini tetikleye-ceğini öngörmemiş veya bu meseleye dikkat çekmeye gerek duymamıştı. Batı Almanya'nın 1958’de, iş işten geçtikten sonra kurduğu ve başma da Savcı Erwin Schüle'yi geçirdiği Nazi Suçlarının Tetkikinden Sorumlu Merkez Teşkilatı binbir güçlükle karşılaşmıştı. Bunun nedeni kısmen Alman görgü tanıklarının işbirliği yapmaya yanaşmaması, kısmen de yerel mahkemelerin Merkez Teşkilatı' ndan gelen bilgilere dayanarak dava açmayı istememesiydi. Kudüs' teki duruşma Eichmann'm suç ortaklarını ortaya çıkaracak önemli, yeni delililer sunmadı; ama Eichmann'm sansasyonel bir biçimde yakalanmasıyla ve günü yaklaşan duruşmayla ilgili haberler, yerel mahkemeleri, Schüle’nin tetkik sonuçlarından yararlanmaya ve yerli halkın "aramızdaki katiller" ile ilgili bir şeyler yapma konusundaki isteksizliğini -herkesin bildiği suçluların yakalanması için ödül vaat etmek gibi geleneksel bir yöntemle- ortadan kaldırmaya ikna etmeye yetmişti.

Sonuçlar inanılmazdı. Eichmann'm Kudüs'e getirilmesinden yedi ay sonra -yani duruşmanın başlamasından dört ay önce- Rudolf Höss'ün ardından Auschwitz'in başına getirilen Komutan Richard Baer nihayet tutuklanmıştı. Eichmann Komando Birliği olarak bilinen birimin pek çok üyesi -matbaacı olarak Avusturya'da yaşayan Franz Novak, avukat olarak Batı Almanya'ya yerleşen Dr. Otto Hunsche, eczacılıkla uğraşan Hermann Krumey, Romanya’daki eski "Yahudi danışmanı" Gustav Richter ve aynı görevi Amsterdam' da yerine getiren Willi Zöpf- de arka arkaya tutuklanmıştı. Almanya'da yıllar önce yayımlanan kitaplarda ve dergi yazılarında aleyhlerine onlarca delil bulunmasına rağmen, hiçbiri sahte bir isimle yaşamaya gerek duymamıştı. Savaş bittiğinden beri ilk defa Alman gazetelerinin hepsi, katliamdan sorumlu bu Nazi suçluların duruşmalarıyla ilgili haberlerle doluydu (Eichmann'm yakalandığı Mayıs 1960'tan sonra, sadece kasten ve taammüden adam Öldürenlere dava açılabilmişti; cinayetlerin üzerinden yirmi yılı aşkm bir zaman geçtiği için, diğer bütün suçlar zamanaşımına uğramıştı) ve yerel mahkemelerin bu suçlara dayanarak dava açma konusundaki isteksizlikleri, sanıklara verilen aşın toleranslı cezalarda kendini açıkça gösteriyordu. (Nitekim, SS’in Doğu’daki

mobilize katliam birlikleri *Einsatzgrupperidtn* Dr. Otto Bradfısch, on beş bin Yahudiyi öldürme suçundan on yıl ağır hapis cezasına; Eichmann'm hukuk müşavirliğini yapan ve en az altı yüzü daha sonra öldürülen bin iki yüz Macar Yahudisinin son anda smırdışı edilmesinden şahsen sorumlu olan Dr. Otto Hunsche, beş yıl ağır hapis cezasına; Rusya'daki Slutsk ve Smolevichi kentlerinde yaşayan Yahudileri "tasfiye eden" Jo-seph Lechthaler de üç yıl altı ay ağır hapis cezasına çarptmldı.) Yeni tutuklananlar arasında Nazi rejiminin tanınmış isimleri de vardı; mahkemeler, Almanya'yı Nazi rejiminin kalıntılarından temizleme sürecinde, bunların çoğu için zaten görevden alma kararı çıkarmıştı. İçlerinden biri, eskiden Himmler'in emir subaylarının başı olan SS Generali Kari Wolfftu; 1946'da Nürnberg'de mahkemeye sunulan bir belgeye göre, "Seçilmiş Halk'm beş bin üyesinin iki haftadır her gün trenle" Varşova'dan Treblinka'ya, Doğu'daki katliam merkezlerinden birine taşındığını haber aldığı zaman "olağanüstü bir sevinç" duymuştu. Bir diğeri de Wilhelm Koppe'ydi; önce Kulmhof taki gaz odalannı idare etmiş, daha sonra da Polonya'da Friedrich-Wilhelm Krüger'in yerini almıştı. Polonya'yı *judenrein* (Yahudiler-den anndırılmış) hale getirmekle görevli en tanınmış Üst Düzey SS Liderleri'nden biri olan Koppe, savaştan sonra Almanya'daki bir çikolata fabrikasının başına geçmişti. Ara sıra ağır cezalar da veriliyordu, ama bu cezaların eskiden Üst Düzey SS Generali ve Askeri İnzibat Lideri olan Erich von dem Bach-Zelewskı gibi suçlulara verilmesi insanda hayal kırıklığı yaratıyordu. 1961'de Rohm isyanına katılma suçundan yargılanmış ve üç buçuk yıla mahkûm edilmişti; 1962'de, 1933'te altı Alman Komünisti öldürme suçuyla tekrar yargılandı, Nürnberg'de jüri karşısına çıkarıldı ve ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı. İddianamelerde, Bach-Zelevvski'nin Doğu sınırındaki anti-partizan biriminin başında bulunduğundan da, Beyaz **Rusya'nın** Minsk ve Mogilev kentlerinde yapılan Yahudi katliamlarında parmağı olduğundan da bahsedilmiyordu. Bu durumda Alman mahkemeleri, savaş suçlarının suç olmamasını bahane ederek "etnik ayrım" mı yapmalıydı? Yoksa Bach~Zelewski, katliamlardan sonra sinirleri gerçekten bozulan, Yahudileri *Einsatzgruppen den* korumaya çalışan ve Nürnberg'de iddia makamı için tanıklık eden birkaç kişiden biri olduğu için -en azından savaş sonrası Alman mahkemelerinde™ bu kadar ağır bir ceza almış olabilir mİ? Katliama bulaştığı için pişman olduğunu 1952'de açıklamış bu kategorideki tek kişiydi kendisi, ama bu itirafından ötürü hiçbir zaman yargılanmadı.

Adenauer yönetimi adli sistemi temizlemek için (karanlık bir geçmişi olan onlarca polis memurunun yanı sıra) yüz kırkın üzerinde hâkim ve savcıyı ve Federal Yüksek Mahkeme Başsavcısı Woîf-gang Immerwahr Frânkel'i - Nazi geçmişiyle ilgili sorulara, ikinci adına rağmen,[1] pek de dürüst cevaplar vermediğinden dolayı- görevden uzaklaştırmak zorunda kalmış olsa da, kimse bazı şeylerin değişebileceğine inanmıyordu artık. *Bundesrepublik'teki* (Almanya Federal Cumhuriyeti) 11.500 hâkimden beş bininin, Hitler rejiminin mahkemelerinde görev aldığı tahmin ediliyordu. Kasım 1962' de, adli sistemdeki temizlikten kısa bir süre ve Eichmann adı haberlerde görünmez olduktan altı ay sonra, uzun zamandır beklenen Martin Fellenz duruşması Flensburg'da, neredeyse boş bir mahkeme salonunda yapıldı. Adenauer Almanyası'ndakı Hür Demokrat Parti'nin önde gelen isimlerinden olan bu eski Üst Düzey SS Generali ve Askeri İnzibat Lideri, Haziran 1960'ta, Eichmann'm yakalanmasından birkaç hafta sonra tutuklanmıştı. Polonya'daki kırk bin Yahudinin öldürülmesine iştirak ve kısmen sorumlulukla suçlanıyordu. Altı haftayı aşkm bir sürede sanığın ayrıntılı olarak ifadesi alındıktan sonra, savcı azami ceza talebinde bulundu - ömür boyu ağır hapis cezası. Mahkeme Fellenz'e, duruşmayı beklerken hapiste geçirdiği iki buçuk sene cezasından düşülmek üzere, dört yıl verdi. Ne olursa olsun, Eichmann duruşmasının sonuçları kuşkusuz en çok Almanya'da etkili oldu. Alman halkının kendi geçmişiyle ilişkisini (konuyla ilgilenen uzmanlar on beş yılı aşkın bir süredir bu işin içinden çıkamıyordu) çok az şey bu kadar açıkça ortaya koyuyordu: Öyle ya da böyle, aldırış etmiyorlardı, katillerin ülke içinde elini kolunu sallaya sallaya dolaşmasını Önemsemiyorlardı, çünkü bunların hiçbiri kendi özgür iradesiyle cinayet işleyecek gibi değildi. Ne var ki dünya kamuoyu -daha doğrusu Almanya dışındaki bütün ülkeler, Almanların tek kelimeyle *das Ausiand* dediği şey- Almanların cezalandırılması konusunda diretse, Alman halkı bu isteği seve seve (en azından bir dereceye kadar) yerine getirirdi.

Şansölye Adenauer utanç verici bir duruma düşme tehlikesini önceden görmüş, duruşmanın "nefreti yeniden uyandırmasından" ve bütün dünyada tekrar Alman karşıtı bir duygu dalgası yaratmasından duyduğu endişeyi dile getirmişti — ilerleyen zamanlarda, Adenauer'in endişelerinde hiç de haksız olmadığı ortaya çıkacaktı. İsrail'in duruşma hazırlıklarıyla geçirdiği on ay boyunca Almanya, ülke içindeki Nazi suçlularının bulunması ve yargılanması konusunda eşi benzeri görülmemiş bir şevk göstererek,

kendisini duruşmanın olası sonuçlarına karşı sağlama almaya çalışmakla meşguldü. Egemen devletler kendi suçlularını yargılamaya çok meraklı olduklarından, Almanya'nın Eichmann'm iadesi talebinde bulunması beklenirdi; ama ne Alman yetkililer ne de kamuoyunun kayda değer bir kesimi böyle bir talepte bulunmuştu. (Almanya ile İsrail arasında suçluların iadesine ilişkin bir anlaşma yapılmadığı için Adenauer hükümeti açısından bunun resmen imkânsız olması bağlayıcı değildi, bu sadece kimsenin İsrail'i İadeye zorlamadığı anlamına geliyordu. Hessen Başsavcısı Fritz Bauer bu durumu fark edip suçlunun ülkesine iadesi için muameleleri başlatmak üzere Bonn'daki federal hükümete başvurdu. Ama Bauer'in bu konu hakkındaki hisleri, bir Alman Yahudisinin hisleriydi ve Alman kamuoyunun Ba-uer'in hislerini paylaştığı söylenemezdi; başvurusu Bonn tarafından reddedildiği gibi, ne ilgi uyandırdı ne de destek gördü. Eichmann'm iadesine karşı başka bir argüman da Batı Almanya hükümetinin Kudüs'e yolladığı gözlemciler tarafından ortaya atılmıştı; buna göre Almanya, ölüm cezasını yürürlükten kaldırdığı için, Eichmann'a hak ettiği cezayı zaten veremeyecekti. Alman mahkemelerinin Nazi katliamcılara nasıl hoşgörülü davrandığı düşünülürse, bu itirazın samimiyetinden kuşku duymamak veya altında bir şey aramamak zordur. J. J. Jansen'in *Rheinischer Merkür'de* ifade ettiği gibi [il Ağustos 1961], Almanya'da yapılacak bir Eichmann duruşmasının en büyük siyasi rizikosu şüphesiz cürme niyet olmadığı için beraat kararının çıkma olasılığıydı.)

Bu meselenin daha hassas, siyasi açıdan konuyla daha ilgili bir tarafı da var. Saklanan suçluları ve katilleri ortaya çıkarmak başka bir şey, kamusal alanda ün kazanıp yükseldiklerini -Hitler rejimi sırasında kariyer basamaklarını hızla tırmanan pek çok insanın federal yönetime, devlet yönetimine, yani genel anlamda *kamu* görevine getirildiğini- ortaya çıkarmak başka. Aslına bakarsanız, Adenauer yönetimi devlet kademelerine getireceği kişileri seçerken karanlık bir Nazi geçmişi olmamasına çok özen gösterseydi, belki de geriye hiç kimse kalmayacaktı. İşin aslı hiç de Dr. Adenauer'in iddia ettiği gibi değildi kuşkusuz; ne Naziler Almanların "nispeten küçük bir kesimini" oluşturuyordu ne de "Almanların büyük çoğunluğu bir fırsatını bulduğu zaman Yahudi hemşehrilerine seve seve yardım etmişti". (En azından bir Alman gazetesi, *Frankfurter Rundschau,* biraz geç de olsa kendine o bariz soruyu sordu - onca insan, mesela başsavcının sicilini gayet iyi bildiği halde neden sessiz kalmıştı? Ve daha da

bariz olan o cevabı verdi: "Çünkü suçlu durumuna düşmüş gibi hissediyorlardı.") Hukuki incelikleri hiç dikkate almadan genel meseleler üzerinde duran Eichmann duruşmasının mantığı, Ben-Gurion'un anladığı kadarıyla, Almanya'daki bütün devlet dairelerinin ve yetkililerin -devlet bakanlıklarındaki, Genel Kurmay'la birlikte düzenli ordudaki, adli sistemdeki ve iş dünyasındaki bütün resmi görevlilerin- Nihai Çözüm'deki suç ortaklığını ifşa etmeyi gerektirecekti. Hausner'in idare ettiği, iddia makamı -ne kadar dehşet verici ve doğru olursa olsun- sanığın eylemleriyle alakasız veya çok az alakalı şeylere şahitlik edenleri birbiri ardma tanık kürsüsüne çıkararak konuyu iyice dağıtsa da, bu patlamaya hazır meseleye değinmekten özenle kaçındı - insanın neredeyse her zaman her yerde karşısına çıkan, üst düzey Parti üyeleriyle sınırlı olmayan suç ortaklığından hiç bahsedilmedi. (Duruşmadan önce, Eichmann'm "Federal Cumhuriyet'in en önde gelen şahsiyetlerinden yüzlercesini suç ortaklığıyla" itham ettiği söylentileri kulaktan kulağa yayılıyordu, ama bunlar sadece söylentiydi.

Hausner açılış konuşmasında, Eichmann'm "suç ortaklarının ne gangsterler ne de yeraltı dünyasından kişiler olduğuna" dikkat çekmiş ve "Yahudilerin kökünü kazımayı kafasına koyan meclislerde bu kişilerin -doktorlar, avukatlar, akademisyenler, bilimciler, bankacılar ve ekonomistlerin™ karşısına dikilme" sözü verdi. Verilen sözü tutan olmadı, bu haliyle kimsenin tutması da mümkün değildi zaten. Çünkü bir şey yapmayı "kafasına koymuş bir meclis" hiç olmamıştı; "akademik unvanları olan cüppeli kodamanlar" da yalnızca Hitler'in emrini yerine getirmek için ne gibi adımlar atmak gerektiğini tasarlamak üzere bir araya gelmişlerdi, Yahudilerin kökünü kazımaya karar veren onlar değildi.) Yine de, mahkemenin dikkatine sunulan bir nokta vardı: Duruşmanın bir yerinde, Adenauer' in en yakın danışmanlarından birinin; yirmi beş yılı aşkın bir süre Önce, Nümberg Yasaları ile ilgili o kötü şöhretli yorumu yazanlardan biri olan ve daha sonra da, bütün Alman Yahudilerini "İsrail" veya "Saralı" ikinci ismini almaya mecbur tutmak gibi dahice bir fikir ortaya atan Hans Globke'nin adı geçiyordu. Savunma, muhtemelen sadece Adenauer hükümetini iade muamelelerini başlatmaya "ikna etme" ümidiyle, Globke'nin adını -ama yalnızca admı- Bölge Mahkemesi tutanaklarının bir yerine sıkıştırmıştı. Ne olursa olsun, Nazilerin Yahudilere çektirdikleri acıların tarihinde yer almak, eski Kudüs Müftüsü'nden ziyade bir zamanlar

İçişleri Bakanlığında başdanışman ve artık Adenauer'in şansölyeliğinde müsteşar olan Globke’ye yakışırdı.

İddia makamına göre, davanın merkezinde tarih yer alıyordu. "Bu tarihi davada, sanık kürsüsünde oturan bir birey veya tek başına Nazi rejimi değil, tarihin her döneminde karşımıza çıkan antise-mitizmdir." Ben-Gurion böyle bir hava tutturmuş, Hausner de büyük bir sadakatle aynı yolda ilerlemişti. Hausner (üç celse süren) açılış konuşmasına Mısır Firavunu'yla ve Haman’ın "mahvedin, yok edin, köklerini kurutun" emriyle başladı. Daha sonra sözlerine Hezekiel'den bir alıntıyla devam etti: "Yanından geçtim [ben Rab-bin], senin kendi kanının içinde kımıldadığım gördüm. Kendi kanının içindeyken yaşa! dedim. Evet, Kendi kanının içindeyken yaşa! dedim." Ve bu sözlerin "tarih sahnesine çıktığı ilk günden beri, bu ulusun karşı karşıya olduğu emir" şeklinde anlaşılması gerektiğini dile getirdi. Kötü tarih ve ucuz retorikten başka bir şey değildi bu;

daha da kötüsü, Eichmann’ı mahkemeye çıkarma fikrine açıkça ters düşüyordu. Çünkü Eichmann'm sadece esrarengiz bir biçimde yazılmış bir kaderi, hatta (bu halkın kaderini gerçekleştirmek üzere "yürüdüğü kana bulanmış yolu" açmak için belki de gerekli olan) antisemitizmi gerçekleştiren masum biri olabileceği anlamına geliyordu. Birkaç celse sonra, Columbia Üniversitesi'nden Profesör Sa-lo W. Baron Doğu Avrupa Yahudilerinin yakın tarihi hakkında ifade verince, Dr. Servatius daha fazla dayanamayıp beklenen soruları sordu: "Neden bütün bu talihsizlikler Yahudilerin başına geldi?" "Bu halkın yazgısının temelinde akıldışı, insan kavrayışını aşan sa~ ikler olduğunu düşünmüyor musunuz?" Tarihin "insan etkisi olmaksızın ... tarihi ileri götüren bir tini" olabileceğini düşünmüyor musunuz? Hausner aslında -bir Hegel anıştırmasıyla- "tarihsel hukuk okulu" ile aynı görüşte değil mi ve "liderlerin yaptıklarının her zaman istedikleri hedef ve amaca ulaşmadığım göstermiş olmuyor mu?.. Burada asıl niyet Yahudi halkını yok etmekti, bu amaca ulaşılamadı ve yavaş yavaş yeni bir Devlet ortaya çıktı". Savunma makamının iddiası tehlikeli bir biçimde, Dışişleri Bakan Yardımcısı Hüseyin Zülfikar Sabri’nin daha birkaç hafta önce Mısır Millet Meclisi'nde büyük bir ciddiyetle ileri sürdüğü, Siyon Liderleri'ne ilişkin en yeni antisemit tasavvura yaklaşmıştı: Yahudi katliamı konusunda Hitîer masumdu; o sadece kendisini, "nihayet amaçlarına ulaşmalarına -İsrail Devleti'nin kurulmasına- olanak sağlayacak suçlan

işlemek zorunda bırakan" Siyonisîlerin kurbanı olmuştu. Yalnız Dr. Servatius, savcının açıkladığı tarih felsefesini izlerken, genellikle Siyon Liderleri'ne ayrılan yere Tarih'ı yerleştirmişti.

Ben-Gurion neye niyetlenmiş, savcı ne kadar uğraşmış olursa olsun, sanık kürsüsünde bir birey, etten kemikten bir insan oturuyordu; Ben-Gurion "Eichmann'a nasıl bir hüküm verileceğini önemsememiş" bile olsa, Kudüs mahkemesinin yegâne görevi şüphesiz bir hüküm vermekti.

Sanık

KARL ADOLF EİCHMANN ile Maria'nm (kızlık soyadı Schefferling) oğlu olan Otto Adolf, 11 Mayıs 1960'ta Buenos Aires'in kenar mahallelerinden birinde yakalandı ve dokuz gün sonra İsrail'e getirildi. 11 Nisan 1961'de Kudüs Bölge Mahkemesi'ne çıkarıldı ve on beş ayrı iddiayla suçlandı: "Başkalarıyla birlikte", Nazi rejiminin başından sonuna kadar ve özellikle de II. Dünya Savaşı sırasında Yahudi halkına karşı suçlar, insanlığa karşı suçlar işlemişti. 1950 tarihli "Nazi ve Nazi İşbirlikçileri (Ceza) Yasası"na göre, "bu suçlardan herhangi birini İşleyen kişi... ölüm cezasına çarptırıhr"dı. Bu yasaya göre yargılanan Eichmann her suçlamayı şöyle reddediyordu: "Bu iddianame bakımından suçsuzum."

Ne bakımdan suçlu olduğunu düşünüyordu o zaman? Sanığın uzun - kendisine göre "gelmiş geçmiş en uzun"- çapraz sorgusu sırasında, ne savunma ne iddia makamı ne de üç hâkimden biri Eich-mann'a bu bariz soruyu sorma zahmetine girdi. Eichmann'm tuttuğu ve ücretini de İsrail hükümetinin ödediği (çünkü bütün savunma avukatlarının ücretlerinin savaştan galip çıkan ülkelerin Mahkemeleri tarafından ödendiği Nümberg Duruşmaları bu konuda emsal teşkil ediyordu) Köln'lü avukat Robert Servatius bir röportajda bu soruyu cevapladı: "Eichmann Tann'ya karşı suçluluk duyuyor, hukuka karşı değil." Ama bu cevabı sanığın ağzından duyan olmadı. Görünüşe göre savunma Eichmann'm, itham edildiği suçları, dönemin Nazi hukuk sistemine göre yanlış bir şey yapmamış olmasına; itham edildiği şeylerin suçtan ziyade, üzerinde başka hiçbir devletin yetkiye sahip olmadığı *(par in paremimperium non habet*) "hükümet tasarrufları" olmasına; itaat etmekle yükümlü tutulduğunuz ve Servatius'un ifadesiyle "başarırsanız madalya ve nişanlara boğulacağınız, başaramazsanız darağacını boylayacağınız" eylemler gerçekleştirmiş olmasına dayanarak

reddetmesini tercih etmişti. (Nitekim Goebbels 1943’te, "Ya gelmiş geçmiş en büyük devlet adamları ya da en büyük suçlular olarak tarihe geçeceğiz” demişti.) Servatius İsrail dışına çıktığı zaman (Bavyera'daki Katolik Akademisinde düzenlenen, *Rheinischer Merkür* gazetesinin deyişiyle "hassas bir meseleyle", yani "tarihi ve siyasi suçlan cezai takibat yoluyla ele almanın olabilirliği ve kısıtlarıyla" ilgili bir toplantıda) bir adım daha ileri gidip "Eichmann duruşmasının meşruluğuna gölge düşüren tek cezai sorunun ancak sanığı yakalayan İsraillileri yargılamakla çözülebileceğini, ama bunun şimdiye kadar yapılmadığım" dile getirdi - bu arada, Servatius'un beyanını İsrail'de sık sık tekrarlanan ve herkese duyurulan sözleriyle bağdaştırmak biraz zordur; çünkü duruşmanın işleyişini, olumlu bir anlamda Nümberg Duruşmalarıyla karşılaştırarak "büyük bir manevi başarı" olarak nitelendirmiştir.

Eichmann'm yaklaşımı ise daha farklıydı. Her şeyden önce, cinayet suçlaması asılsızdı: "Yahudilerin öldürülmesiyle hiçbir ilgim yok. Hayatım boyunca ne bir Yahudiyi ne de Yahudi olmayan birini öldürdüm - hayatım boyunca kimseyi öldürmedim. Bir Yahudiyi veya Yahudi olmayan birini öldürme emri vermedim, kesinlikle böyle bir şey yapmadım.” Veya daha sonra açıklamasını biraz daha daraltarak söylediği gibi, "Bir kere bile yapmak zorunda kalmadım" -buna karşılık böyle bir emir alsa, zorunda kalsa, şüphesiz kendi babasını bile öldürecekti. Bu nedenle sadece - Kudüs’teyken "İnsanlık tarihinin en büyük suçlanndan biri" ilan ettiği- Yahudi katliamında "yardım ve yataklıkla" suçlanabileceğim tekrar tekrar söyledi (1955' te Arjantin'de, kendisi gibi kanundan kaçan eski bir SS olan HollandalI gazeteci Sassen’e verdiği ve bir kısmı Hollanda’da çıkan *Life*'ta ve Almanya'nın *Der Stern'inde* yayımlanan röportajda, kısacası şu meşhur Sassen dokümanlarında bunlar zaten vardı). Savunma, Eich-mann’m teorisine pek aldırış etmedi; ama iddia makamı, Eichmann’ m en azından bir kere, kendi elleriyle bir insanı (Macaristan'daki Yahudi bir delikanlıyı) öldürdüğünü kanıtlamaya yönelik başarısız bir girişim için epey zaman harcadı. Savcının üstünde daha fazla zaman harcadığı, ve daha başarılı bir biçimde ele aldığı, başka bir şey

de Franz Rademacher'in aldığı bir nottu. Almanya Dışişleri Bakanlığındaki Yahudi uzmanı Rademacher'in Eichmann’la telefonda konuşurken Yugoslavya ile ilgili dokümanlardan birinin üzerine karaladığı bu notta

şöyle bir cümle vardı: "Eichmann vurun diyor." Nihayetinde Eichmann'm, cüzi de olsa bir kanıtı bulunan, tek "ölüm emri" buydu - tabii bu bir ölüm emriyse.

Bu kanıt, duruşma sırasında o kadar üstünde durulmasa da, çok tartışmalıydı. Hâkimler Eichmann’m toptan inkârını reddedip savcının beyanını kabul ettiler - Eichmann’m inkârı hiç etkili olmadı çünkü, Servatius’un tabiriyle, "pek de önemli olmayan küçük bir olayı [topu topu sekiz bin insan]" unutuvermişti. Söz konusu olay 1941 sonbaharında, Almanya'nın Yugoslavya’nın Sırp kesimini işgalinden altı ay sonra gerçekleşmişti. İşgalin ilk zamanlarından be-, ri, Ordu’nun başı partizan savaşlarıyla beladaydı ve askeri makamlar da öldürülen her Alman askerine karşılık yüz Yahudi veya Çingene rehine Öldürerek bir taşla iki kuş vurmaya karar vermişti. Yahudiler de Çingeneler de partizan değildi elbette; ama askeri hükümetin ilgili sivil yetkilisi, Devlet Danışmanı Harald Tumer, "kamplarda tuttuğumuz Yahudiler de Sırp uyruklu [nasılsa], ayrıca ortadan kaldırılmaları gerekiyor" diyordu (aktaran Raul Hilberg, *The Destruction of the European Jews*, 1961). Bu kamplar bölgenin askeri valisi General Franz Böhme tarafından kurulmuştu ve sadece erkekleri barındırıyordu. Binlerce Yahudiyi ve Çingeneyi öldürmeye başlamadan önce, ne General Böhme ne de Devlet Danışmam Tumer Eichmann'm onayım bekledi. Asıl sorun Böhme’nin, ilgili polis ve SS makamlanna danışmadan kendi sorumluluğundaki bütün Yahudileri sürmeye karar vermesiyle başladı; Böhme muhtemelen, Sırbistan'ı *judenrein* hale getirmek için başkalarının komutası altında faaliyet gösteren özel birliklere gerek olmadığını göstermek istiyordu. Mesele tehcirle ilgili olduğundan Eichmann durumdan haberdar edildi, ama böyle bir hamlenin diğer planlan olumsuz etkileyeceğini düşünerek buna onay vermedi. Zaten General Böhme' ye "diğer ülkelerde [yani Rusya'da] çok daha fazla sayıda Yahudi-nin icabına bakarken, başka komutanlann bu bahsi açmaya bile gerek görmediklerini" hatırlatan Eichmann değil, Dışişleri Bakanlığı’ ndan Martin Luther'di. Her halükârda, Eichmann gerçekten "vurmayı önerdiyse", askerlere sadece bunca zamandır zaten yaptıkları

işe devam etmelerini ve rehine meselesini tümüyle onların inisiyatifine bıraktığını söylemiş oluyordu. Sadece erkekler söz konusu olduğuna göre, bu meselenin Ordu'yu ilgilendirdiği belliydi. Sırbistan'da, Nihai Çözüm'ü

yaklaşık altı ay sonra uygulamaya başladılar; kadınlan ve çocuklan gaz kamyonlarına doldurup öldürdüler. Çapraz sorgu sırasında, Eichmann her zamanki gibi en karmaşık ve inandırıcılıktan en uzak açıklamayı seçti: Rademacher'in bu konuyla ilgili olarak Dışişleri Bakanlığı'nda söz sahibi olabilmesi için, Reich Güvenlik Merkez Bürosu'nun (RSHA), yani Eichmann'm birliğinin desteğine ihtiyacı vardı; dolayısıyla Rademacher bu sahte belgeyi düzenledi. (Rademacher 1952'de, bir Batı Alman mahkemesinde yargılanırken, bu olayı çok daha makul bir biçimde açıklamıştı: "Ordu, Sırbistan'da düzeni sağlamakla görevliydi ve isyancı Yahudileri vurup öldürmek zorunda kalmıştı." Rademacher'in söyledikleri ne kadar aklımıza yatsa da, koca bir yalandan başka bir şey değildi; çünkü -Nazi kaynaklarından edindiğimiz bilgilere göre-Yahudiler "isyancı" değildi.) Telefonda söylenen bir sözü emir şeklinde yorumlamak zorsa, Eichmann'm Ordu generallerine emirler yağdıracak bir konumda bulunduğuna inanmak daha da zordu.

Öyleyse, cinayetin suç ortağı olmakla itham edilse, bu suçu kabul mü edecekti? Belki de, ama şüphesiz suça Önemli sınırlamalar getirecekti. Geçmişte yaptıkları, ancak bugün içinde bulunduğumuz koşullar açısından değerlendirildiğinde suç sayılabilirdi ve her zaman yasalara saygılı bir vatandaş olmuştu; zira Üçüncü Reich'ta, Hitler'in -şüphesiz elinden gelen en iyi şekilde yerine getirdiği-emirleri "kanun sayılırdı". (Savunma Eichmann'm tezini desteklemek için, Üçüncü Reich döneminde en tanınmış anayasa hukuku uzmanlarından biri ve günümüzde de Bavyera Milli Eğitim ve Kültür Bakanı olan Theodor Maunz'un ifadesinden alıntı yapabilirdi. Maunz, 1943'te yayımlanan "Polis Teşkilatının Yapısı ve Polis Yasası" başlıklı makalesinde şunları yazmıştı: "Führer'in komutası... mevcut yasal düzenin mptlak merkezidir.") Bugün kalkıp Eichmann'm zamanında başka türlü de hareket edebileceğini söyleyenler, o dönemde işlerin nasıl yürüdüğünü ya bilmiyorlar ya da unutmuşlar. Eichmann, aslında kendilerine söylenenleri seve seve yaptıkları halde "her zaman buna karşıymış" gibi davrananlardan biri olmak istemedi. Gelgelelim zaman değişmişti ve Profesör Maunz gibi Eichmann da "artık olaylara çok daha farklı bakıyordu". Olan olmuştu, bunları inkâr etmeye niyeti yoktu; dahası, "yeryüzündeki bütün antisemitlere ibret olsun diye, herkesin gözü önünde kendini asmayı" teklif etmişti. Ama bu sözleri, yaptıklarından pişmanlık

duyduğu anlamına gelmiyordu: "Pişmanlık küçük çocuklara mahsustur" (aynen böyle!).

Eichmann, avukatının yoğun baskısına rağmen, duruşunu bozmadı. Himmler'in 1944 yılında bir milyon Yahudiye karşılık on bin kamyon istemesiyle ve kendisinin bu plandaki rolüyle ilgili bir tartışma sırasında Eichmann'a şu soru soruldu: "Sayın Tanık, üstlerinizle yaptığınız görüşmelerde, Yahudilerin durumuna üzüldüğünüzü ve onlara yardım etmenin bir yolu olduğunu söylediniz mi?" Bunun üzerine Eichmann, "Yeminli olduğum için hakikati söylemem gerekir. Bu konuyla ilgili muameleleri merhametimden başlatmadım," dedi - bu iyi bir cevap olabilirdi, ama muameleleri "başlatan" Eichmann değildi. Daha sonra, "Böyle düşünmemin sebebi, bu sabah da açıkladığım gibi" diyerek sözlerine devam etti ve işin aslını anlattı: Minimler, Yahudilerin göç etmesine ilişkin meselelerle ilgilenmeleri için Budapeşte'ye kendi adamlarını yollamıştı. (Bu arada göç yeni ve kârlı bir işkolu haline gelmişti, Yahudiler bir dünya para karşılığında bir çıkış yolu bulabiliyorlardı. Ne var ki Eichmann bu konuyu hiç açmadı.) Eichmann'ı asıl kızdıran "göçle ilgili meselelerle Polis Gücü dışından bir adamın ilgilenmesiydi"; "çünkü ben tehcir konusunda elimden geleni yapmak ve bu işi uygulamaya geçirmek zorundaydım, kendimi göç meseleleri konusunda uzman olarak görüyordum ama bu görev birime daha dün katılan birine verilmişti... bu işe fena halde canım sıkılmıştı... Göçle ilgili meseleleri kendi üstüme almak için bir şeyler yapmam gerektiğine karar verdim."

Eichmann duruşma boyunca, genelde başarısız olsa da, "iddianame bakımından suçsuzum" derken bu noktayı açıklığa kavuşturmaya çalıştı. İddianameye göre, Eichmann hem kasten -zaten bunu kendisi de inkâr etmiyordu- hem de adi gerekçelerle böyle hareket etmişti ve fiillerinin suç unsuru teşkil ettiğini gayet iyi biliyordu. Şu adi gerekçelere gelince, tam bir pislik *(innerer Schweinehund)* olmadığından adı gibi emindi; vicdan diyecek olursanız, sadece kendisine emredileni yapmadığı -milyonlarca kadın, erkek ve çocuğu büyük bir şevk ve kılı kırk yaran bir titizlikle ölüme yollamadığı-takdirde vicdan azabı çekeceğini gayet iyi biliyordu. Kabul etmek gerekir ki, bu hiç de yenilir yutulur bir şey değildi. Yanm düzine psikiyatrisi "normal" raporu vermişti - söylenenlere bakılırsa, içlerinden biri "benden, onu muayene ettikten sonraki halimden her halükârda daha

normal" demişti; bir diğeriyse genel itibarıyla psikolojik durumunun, eşine ve çocuklarına, annesine ve babasına, kardeşlerine ve arkadaşlarına karşı tavrmm "normal olduğunu, hatta insanlann çok hoşuna gittiğini" söylemişti. Aynca, Yüksek Mahkeme itirazını baştan sona dinledikten sonra, Eichmann'ı hapishanede düzenli olarak ziyaret eden bakan, onu "gayet olumlu düşünceleri olan bir insan" ilan ederek herkesin yüreğine su serpmişti. Ruh bilimcilerin komik duruma düşmelerinin altında acı bir gerçek yatıyordu; Eichmann’m manevi değerler şöyle dursun yasalar açısından bile herhangi bir zihinsel sorununun olmadığı çok barizdi. (Hausner’in nispeten daha yakın bir dönemde *Saturday Evening Post*'a yaptığı, "duruşma sırasında dikkat çekemediği" meselelerle ilgili açıklamaları, Kudüs'te yaptığı resmi olmayan açıklamalarla çelişiyordu. Hausner’in söylediklerine bakılırsa, psikiyatristler Eichmann' m "çok tehlikeli, doymak bilmez bir öldürme dürtüsünü saplantı haline getirmiş bir insan", "sapık, sadist bir kişilik" olduğunu iddia etmişlerdi. Bu durumda, Eichmann'm akıl hastanesinin yolunu tutması gerekirdi.) İşin daha da kötüsü, Eichmann'm Yahudilerden hastalık derecesinde nefret ettiği, fanatik bir antisemit olduğu veya birilerinin onun beynini yıkadığı falan yoktu. Hiçbir zaman "kişisel olarak" Yahudilerle bir alıp veremediği olmamıştı; aksine, Yahudilerden nefret etmemek içiri bir sürü "Özel nedeni" vardı. En yakm arkadaşları arasında fanatik antisemitler de vardı elbette. Örneğin, Laszlo Endre: Eskiden Macaristan'da (Yahudilerle ilgili) siyasi meselelerden sorumlu devlet bakanıydı, 1946'da Budapeşte'de asıldı; ama Eichmann bu durumda bile "en yakın arkadaşlarından bazılarının antisemit olmasından" başka bir şey görmüyordu.

Ne yazık ki, kimse ona inanmadı. Savcı ona inanmadı çünkü işi bu değildi. Savunma avukatı bu durumu önemsemedi; anlaşılan savunma avukatı, Eichmann'm aksine, vicdani meselelerle pek ilgilenmiyordu. Hâkimler ona inanmadılar; çünkü ister aptal ister beyni yıkanmış ister kinik olsun, ortalama bir insanın doğruyu yanlıştan tam olarak ayıramayacağım itiraf edemeyecek kadar iyiydiler ve belki de *mesleklerinin en* önemli esaslarının bu kadar bilincin-deydiler. Ara sıra yalan söylemesine dayanarak, Eichmann'm yalancının biri olduğu sonucuna vardılar ve böylece bütün davanın en Önemli ahlaki ve hatta yasal zorluğunu ıskaladılar. Argümanları, diğer bütün "normal insanlar" gibi davalının da fiillerinin suç unsuru teşkil ettiğinin farkında olması gerektiği varsayımına dayanıyordu ve "Nazi

rejiminin istisnalarından olmadığına" göre esasen Eichmann da normal bir insandı. Ne var ki, Üçüncü Reich koşullan altında sadece "istisnaların" "normal" tepkiler göstermesi beklenebilirdi. Meseleye ilişkin bu basit hakikat, hâkimlerin ne çözebildikleri ne de kaçabildikleri bir açmaza yol açıyordu.

Eichmann 19 Mart 1906'da, Rheinland'm bıçakları, makaslan ve ameliyat malzemeleriyle ünlü bir Alman kenti olan Solingen'de doğdu. Elli dört yıl sonra, en büyük eğlencesi olan anılarım yazma işine girişince, bu unutulmaz olayı şöyle betimledi: "Bugün, 8 Mayıs 1945'ten on beş yıl ve bir gün sonra, zihnimde Mart 1906'ya, sabahın beşinde bir insan suretinde yeryüzündeki hayata başladığım güne dönüyorum." (İsrailli yetkililer el yazmalanmn yayımlanmasına izin vermemişlerdi. Harry Mulisch bu otobiyografiyi "yarım saatliğine" incelemeyi başardı da, haftalık Alman-Yahudi yayını *Der Aufbau* bazı bölümlerini yayımlayabildi.) Nazi döneminden beri değişmeyen dini inançlarına göre (Kudüs'teyken, Eichmann bir de-ist [*Gottglâubiger*] -Hıristiyanlık ile bağlarını koparanlar için Na-ziler bu terimi kullanıyorlardı™ olduğunu açıklamış ve Kutsal Kitap üstüne yemin etmeyi reddetmişti) bu olay, "daha yüksek bir Anlam Taşıyıcıya" (*Höheren Sinnestrager*); kendi başına "daha yüksek bir anlamdan" yoksun olan insan hayatının tabi olduğu, bir biçimde "evrenin hareketiyle” özdeş bir kendiliğe atfediliyordu. (Bu terminoloji çok şey anlatır. Dilsel açıdan, "daha yüksek bir Anlam Taşıyıcı" demek, Tann’yı askeri hiyerarşi içinde bir yere yerleştirmektir. Zira Naziler askeri "emir alıcı" *[Befehlsempfânger]* yerine "emir taşıyıcı" yi *[Befehlstrâger]* kullanarak, eski zamanlann "kötü haber taşıyıcı"sında olduğu gibi, emirleri yerine getirmek zorunda olanların sırtına yüklendiği düşünülen sorumluluğun ve önemin ağırlığına işaret ederler. Dahası, Nihai Çözüm ile ilgisi olan herkes gibi, Eichmann aynı zamanda bir "sır taşıyıcı"dır - kendini beğenmiş insanlar söz konusu olduğunda, bu kuşkusuz hiç de yabana atılacak bir durum değildir.) Ama metafizik meselelere pek de meraklı olmayan Eichmann, Anlam Taşıyıcı ile emir taşıyıcı arasındaki daha yakın ilişkiler konusunda sessiz kalmayı seçiyor ve sözlerine, varoluşunun diğer olası nedeninden, annesi ve babasından bahsederek devam ediyordu: "Talihsizlik Nom'unun, ömrümün ipliğini, sırf talih Nom'una nispet olsun diye, daha ben doğmadan üzüntü ve kederle eğirmeye başladığını görebilseydiler, ilk çocuklarının dünyaya gelişine bu kadar sevinmezlerdi.

Ama sevecenlikleri, geleceği görmelerini önleyen bir peçe indirmişti gözlerine."

Talihsizlikleri daha Eichmann okul çağındayken, yani çok çabuk başladı. Önce Solingen'deki Tramvay ve Elektrik Şirketi'nde muhasebecilik yapan, daha sonra da aynı şirketin Avusturya'nın Linz şehrindeki şubesine geçen babasının dördü erkek ve biri de kız olmak üzere beş çocuğu vardı. İçlerinden sadece en küçük olanı, Eichmann liseyi bitiremedi; hatta daha sonra mühendislik eğitimi almak için başladığı meslek okulunu da bitiremedi. Hayatı boyunca, geçmişte yaşadığı bu "talihsizlikler" konusunda insanları kandırdı; babasının mali meselelerle ilgili, daha onurlu talihsizliklerinin‘arkasına saklandı. Gelgelelim İsrail’deyken -daha sonra Eich-mann'la birlikte yaklaşık 35 gün geçiren ve 76 ayrı ses kaydının 3564 daktilo sayfası tutan transkripsiyonunu hazırlayan polis müfettişi-Başkomiser Avner Less ile ilk görüşmelerinde içi içine sığmıyordu; "bildiği ... her şeyi ortaya dökmek" ve aynı şekilde, gelmiş geçmiş bütün davalılar içinde işbirliği yapmaya en istekli davalı mertebesine yükselmek için böylesine eşsiz bir fırsat yakalamış olmanın heyecanını taşıyordu. (Çok zaman geçmeden, kesin belgelere dayanan somut sorularla karşılaştığında - her ne kadar tamamen kaçmasa da- hevesi kursağında kaldı.) Harry Mulisch'e "Ben Eichmann’m günah çıkardığı papazıydım" diyen Başkomiser Less ile şüphesiz heba olup giden o ilk başlardaki sonsuz güveninin en iyi kanıtı, çok erken yaşlarda başına gelen felaketleri hayatında ilk defa itiraf etmiş olmasıydı; buna karşılık verdiği bilgilerin, resmi Nazi kayıtlarına geçen pek çok önemli bilgiyle çeliştiğinin muhtemelen farkındaydı.

Başına bunların gelmesi doğaldı aslında: "çok çalışkan" -veya çok yetenekli- bir Öğrenci olmadığı için babası onu Önce liseden, sonra da meslek okulundan, mezun olmasına fırsat vermeden her men almıştı. Dolayısıyla, bütün resmi belgelerinde öyle görünmesine rağmen, mesleğinin inşaat mühendisliği olduğu ne kadar doğruysa, Filistin'de doğduğu ve îbranice'yı ve Yiddiş dilini akıcı konuştuğu da o kadar doğruydu - Eichmann'm hem SS dostlarına hem de Yahudi kurbanlarına göz göre göre söylediği yalanlardan biri de buydu. Söylemeyi her zaman sevdiği başka bir yalan da, Avusturya'daki Vacuum Oil Şirketi'nde satış elemanı olarak çalışırken, bu işten sırf Nasyonal Sosyalist Parti'ye üye olduğu için

atıldığıydı. Bu hikâyenin Başkomiser Less'e içini dökerken anlattığı versiyonu bu kadar dramatik değildi, ne var ki muhtemelen bu da gerçek değildi: kovulmuştu, zira o zamanlar işsizlik diz boyuydu, önce bekârlar işten çıkarılıyordu. (Bu açıklama, ilk bakışta makul görünse de pek tatmin edici değildi; çünkü işini 1933 ilkbaharında, müstakbel eşi Veronica -veya Vera- Liebl'le nişanlandıktan tam iki sene sonra kaybetmişti. Peki Veronica'yla neden daha Önce, işi varken evlenmemişti? Mart 1935'te nihayet evlendi; bu kararın nedeni muhtemelen, tıpkı Vacuum Oil Şirketi'ndeki gibi, bekâr SS'lerin her an işlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya olmaları ve asla terfi edememeleriydi.) Yüksekten atmak şüphesiz her zaman en büyük zaaflarından biri olmuştu.

Genç Eichmann okulda idare etmeye çalışırken, babası da Tramvay ve Elektrik Şirketi'nden ayrılıp kendi işini kurmuş. Küçük bir madencilik şirketi satın alıp geleceği pek parlak görünmeyen oğlunu sıradan bir maden işçisi olarak çalıştırmaya başlamış; ama daha sonra oğluna **AvusturyalI** Elektrobau Şİrketİ'nin satış departmanında bir iş bulmuş ve Eichmann da burada iki yılı aşkın bir süre çalışmış. Yirmi iki yaşma gelmişti ama bir baltaya sap olacak gibi görünmüyordu; satış yapmaktan başka bir şey bildiği yoktu, ki bunu ne kadar becerebildiği de şüpheliydi. Daha sonra, Eichmann'm iş hayatımdaki ilk ara dediği dönem başlıyordu. Bu hikâyenin de iki farklı versiyonu vardı. 1939'da terfi etmek için SS'e sunduğu biyografik bir raporda bu arayı şöyle anlatıyordu: ”1925'ten 1927'ye kadar Elektrobau Şirketi'nde satış görevlisi olarak çalıştım. Vacuum Oil Şirketi'nden gelen Yukarı Avusturya temsilciliği teklifi üzerine, kendi isteğimle bu görevden ayrıldım." Buradaki anahtar kelime "tekliftir; çünkü İsrail'de Başkomiser Less'e anlattığı hikâyeye göre, kimsenin ona bir şey teklif ettiği yoktu. Öz annesi Eichmann on yaşındayken ölmüş, bunun üzerine babası da yeniden evlenmişti. Üvey annesinin, Avusturya Otomobil Kulübü'nün başkanlığını yürüten ve Çekoslovakyalı Yahudi bir işadamının kızıyla evli olan kuzeni -Eichmann'm "amca" dediği bu adam- Vacuum Oil Şirketi'nin Yahudi genel müdürü Bay Weiss'ı araya sokarak, bu talihsiz akrabasına gezici satış elemanı olarak bir iş bulmuştu. Bu yüzden Eichmann ona minnettardı. Yahudilerden nefret etmemesinin "özel nedenlerinden" biri de kendi ailesindeki Yahudilerdi. Hatta 1943-4'te, Nihai Çözüm'ün tam gaz devam ettiği zamanlarda bile kendisine yapılan iyiliği unutmamıştı: "Nümberg Yasaları'na göre yan Yahudi olan kızı... İsviçre'ye göç izni almak

için beni görmeye geldi. Bu ricasını elbette kırmadım. Bahsettiğim amcam da beni görmeye geldi ve Viyanalı bir Yahudi çift için araya girmemi istedi. Bunu sırf Yahudilere karşı herhangi bir nefret beslemediğimi göstermek için anlatıyorum; zira annem ve babam beni tam bir Hıristiyan gibi yetiştirdiler; Yahudi akrabaları nedeniyle, annemin görüşleri, o dönemin SS çevrelerinde yaygın olan görüşlerden farklıydı."

Eichmann bu iddiasını kanıtlamak için bayağı uğraştı: hiçbir zaman kurbanlarına karşı kötü bir niyet beslememişti; dahası, bu gerçeği kimseden saklamamıştı. "Dr. Löwenherz'e [Viyana'daki Yahudi Cemaatinin başkanı] bundan bahsetmiştim, Dr. Kastner'e de [Budapeşte'deki siyonist örgütün başkan yardımcısı] anlatmıştım. Sanırım herkese anlatmışımdır; bütün adamlarım bilirdi, hemen hepsi vaktiyle benden bunu duymuştu. Hatta ilkokuldayken bir sınıf arkadaşım vardı, boş zamanlarımızı beraber geçirirdik, evimize gelirdi; ailesiyle beraber Linz'de yaşıyordu, soyadı Sebba'ydı. Son karşılaşmamızda, Linz sokaklarında beraber yürüdük; üstümde NSDAP'nin [Nazi Partisi] amblemi vardı, ama arkadaşım bu durumdan rahatsız olmuyordu." Eichmann bu kadar resmi olmasaydı ve (muhtemelen işbirliğini güvence altına almak için çapraz sorgudan kaçman) polislerin soruşturması bu kadar ihtiyatlı bir biçimde ger-çekleştirilmeseydi, Eichmann'm "önyargılı davranmadığı" başka bir açıdan da gösterilebilirdi. Görünen o ki, Yahudi "tehcirini" olağanüstü bir başarıyla organize ettiği Viyana'da, Eichmann'm Yahudi bir metresi, ta Linz zamanlarından "eski bir takıntısı" vardı. ***Ras-senschande,*** yani Yahudilerle cinsel ilişkiye girmek, muhtemelen bir SS üyesinin işleyebileceği en büyük suçtu; her ne kadar Yahudi kızlara tecavüz etmek cephedeki en gözde eğlencelerden biri haline gelmiş olsa da, üst düzey bir SS subayının Yahudi bir kadınla ilişkiye girmesi sık rastlanan bir durum değildi. Nitekim Eichmann'm, *Der S tür merin* kaçık ve edepsiz editörü Julius Streicher'jn şahsına ve pornografik antisemitizmine tekrar tekrar yönelttiği sert suçlamalar belki de kişisel nedenlere dayanıyordu; "aydınlanmış" bir S S'in, onun kadar aydınlanmamış Parti üyelerinin hoyrat tutkuları karşısında gösterebileceği küçümsemeden çok daha fazlasının ifadesiydi.

Vacuum Oil Şirketi için çalışarak geçirdiği beş buçuk sene, Eichmann'm hayatının en mutlu dönemlerinden biri olmalı. İşsizliğin diz boyu olduğu bir dönem için gayet iyi kazanıyor ve iş seyahatinde olduğu zamanlar hariç,

hâlâ ailesiyle birlikte kalıyordu. Güzel günlerinin son bulduğu bu tarihi -Şavuot, 1933- Eichmann hep hatırlayacaktı. Aslına bakılırsa, işleri eskisine göre kötüydü. 1932'nin sonlarında, hiç istemediği halde, beklenmedik bir biçimde Linz'den Salzburg'a transfer edildi: "İş konusunda pek hevesli değildim artık, satış yapmak ya da müşterileri aramak hiç içimden gelmiyordu." Çalışma şevkini aniden kaybetmenin acısını hayatı boyunca çekecekti. Bu acıların en büyüğünü, Führer'in "Yahudilerin fiziksel olarak yok edilmesini" emrettiğini duyduğunda yaşamıştı; üstüne üstlük bu emrin gerçekleştirilmesinde kendisine de önemli bir rol düşüyordu. Bu da beklenmedik bir biçimde olmuştu, Yahudi meselesini "şiddet yoluyla çözmek... aklının ucundan geçmemişti"; verdiği tepkiyi aynı sözlerle şöyle tarif ediyordu: "Demiryolu İşiyle ilgili bütün hevesim, şevkim, ilgim kaybolmuştu; tabiri caizse, sönüp gitmişti." 1932 yılında Salzburg'da da benzer bir his yaşamış olmalı. Söylediklerine bakınca, Eichmann'm kovulduğu zaman hiç şaşıramadığım açıkça görüyoruz; yine de, her ne kadar işten çıkarılmasına "çok sevindiğim" söylese de, buna inanmamız gerekmiyor.

Öyle veya böyle, 1932 senesi Eichmann'm hayatında bir dönüm noktasıydı. Bu senenin Nisan ayında, Linz'li genç avukat Emst Kal-tenbrunner'in daveti üzerine Nasyonal Sosyalist Parti'ye katıldı ve

SS'e girdi. Kaltenbrunner (ilerleyen bölümlerde *Reichssicherheits-hauptamt* ya da RSHA olarak geçecek) Reich Güvenlik Merkez Bü-rosu'nun amiri olacak, sonunda Eichmann da bu birimin altı ana departmanından biri olan, Heinrich Müller'in komutasındaki B-IV'ün içindeki Büro 4'ün başına geçecekti. Eichmann mahkemede alt orta sınıfın tipik üyelerinden biri olduğu izlenimini veriyor ve ağzından çıkan ya da hapishanedeyken yazdığı her cümle bu izlenimi iyice destekliyordu. Ama bütün bunlar çok yanıltıcıydı: Aslında hali vakti yerinde, orta sınıftan bir ailenin daha düşük bir toplumsal statüye sahip oğluydu. Kendi babasıyla, Kaîtenbrunner'in yine Linz'li bir avukat olan babası yakın arkadaştı; buna karşılık oğulları, Eichmann ile Kaltenbrunner arasında esen soğuk rüzgârlar, Eichmann'm toplumsal statüsündeki düşüşün göstergesiydi: Kaîtenbrunner'in Eich-mann'a toplumsal açıdan kendisinden daha aşağıda biri gibi davrandığı ortadaydı. Parti'ye ve SS'e katılmadan önce, Eichmann'm buralara girmeye çok hevesli olduğu açıktı. Almanya'nın resmen yenilgiye uğradığı 8 Mayıs

1945 tarihinin Eichmann için önemli olmasının başlıca nedeni, artık şuraya veya buraya üye olmadan yaşamak zorunda olduğunun kafasına dank etmesiydi. "Zorlu bir hayatı lidersiz, tek başıma sürdürmek zorunda olduğumu anladım; kimseden direktif almayacaktım, artık kimse bana emir vermeyecekti, gerektiğinde başvurabileceğim bir yönetmelik olmayacaktı - uzun lâfın kısası, hiç bilmediğim bir hayat bekliyordu beni. Eichmann daha çocukken, siyasetle ilgilenmeyen anne babası onu Genç Hıristİ-yanlar Birliği'ne yazdırmış; daha sonra Eichmann da buradan Alman gençlik hareketi *Wandervogel'Q* katılmıştı. Dört senelik başarısız lise hayatı sırasında, her ne kadar Alman taraftan ve cumhuriyet aleyhtarı olsa da Avusturya hükümetinin göz yumduğu Almanya-Avusturya savaş gazileri örgütü *Jungfronîkâmpfeverband*'m gençlik koluna üyeydi. Kaltenbrunner SS'e girmesini teklif ettiğinde, Eichmann tam da bambaşka bir örgüte, Masonların Schlaraffia Lo-casıı'na; "neşe ve sevinç için bir araya gelen işadamları, doktorlar, oyuncular, devlet memurları, vb.'den oluşan ... üyelerin zaman zaman, asıl özelliği mizah, ince mizah olan bir seminer vermek zorunda olduğu bir birliğe" üye olmak üzereydi. Kaltenbrunner Eich-mann'a bu neşeli topluluktan vazgeçmesi gerektiğini, Nazilerin Mason olamayacaklarını izah etmiş - Eichmann o zamanlar Mason kelimesinin aniamım bilmiyormuş. SS ile Schlaraffia arasında seçim yapmak zor olabilirdi; ama Eichmann, artık nasıl becerdiyse, Schlaraffia'dan ~bu kelime *Schlaraffenland*'dan gelir (Bolluk Diyarı, Alman peri masallarında boğazına düşkün insanlann hayali ülkesi)- "tekmeyi yemeyi" başarmıştı. İsrail’deki hapishanedeyken anlattığı hikâyeye göre, yıllar sonra bile yüzünü kızartan bir günah işlemişti: "Yetiştirilme tarzıma çok aykm olsa da, içlerinde en genç ben olmama rağmen, arkadaşlarıma bir kadeh şarap ikram etmeye kalkışmıştım."

Zamanın fırtınasına kapılmış bir yaprak gibi Schlaraffia'dan, yemek masalanmn sihirle hazırlandığı ve kızarmış tavukların havada süzülüp ağzınıza düştüğü hayal ülkesinden -daha doğrusu, diplomalı, kariyerini sağlama almış, "ince bir mizah anlayışına" sahip ve en büyük kuşum muhtemelen eşek şakası yapma arzusunu bir türlü bastıramamak olan saygın ama kültürsüz insanların arkadaşlığından™ tam tamına on iki sene ve üç ay süren "Bin Yıllık Reich"m yürüyüş kollarına savruldu. Her halükârda, ne bu davaya inandığı İçin Parti'ye katılmış ne de katıldıktan sonra inanmaya başlamıştı -ne zaman Parti'ye katılma nedeni sorulsa,

Versay Antlaşması ve işsizlikle ilgili tatsız, basmakalıp lafları yineleyip duruyordu; ama aslında, mahkemede de dile getirdiği gibi, "bütün beklentilerinin aksine, daha önce böyle bir karar almadığı halde, sanki Parti onu yutuverdi. Her şey çok çabuk, bir anda oldu." Doğru dürüst bilgi edinmeye ne vakti vardı ne de isteği, Parti programını bile bilmiyordu, *Kavgam*!ı bir kere olsun okumamıştı. Kaltenbrunner Eichmann'a "Neden SS'e katılmıyorsun?" diye sormuştu ve buna karşılık Eichmann da "Neden olmasın?" cevabım vermişti. İşte aynen böyle olmuştu, her şey bundan ibaretti.

Elbette her şey bundan ibaret değildi. Çapraz sorgu sırasında mahkeme reisine anlatmadığı bir şey vardı: Eichmann, Vacuum Oil Şirketi daha ondan bıkmadan, asıl kendisi bu firma için gezici satış görevlisi olarak çalışmaktan sıkılmaya başlamış hırslı bir gençti. Rüzgâr onu anlamı ve sonucu olmayan bir hayattan Tarih'e, yani bir Hareket'e sürüklemişti; Eichmann’m anladığı kadarıyla, sürekli devinen bu Hareket'te, kendisi gibi -aynı toplumsal sınıftan insanların, ailesinin ve nitekim kendisinin gözünde zaten tam bir fiyasko olan- biri bile sıfırdan başlayıp yine de iyi bir kariyer yapma şansı yakalayabilirdi. Yapmak zorunda kaldığı şeyler (mesela, insanları göç etmeye zorlamak yerine ağzına kadar dolu trenlerle ölüme göndermek) her zaman hoşuna gitmediyse, Almanya savaşı kaybederse bu işin sonunun kötü olacağını daha erken fark ettiyse, büyük umutlar bağladığı planlan (Avrupa Yahudilerini Madagaskar’a sevk etmek, Polonya'nın Nisko şehrinde bir Yahudi bölgesi kurmak, Rus tanklarını geri püskürtmek için Berlin'deki ofisinin etrafına savunma tesisi kurmaya çalışmak) suya düştüyse ve ne kadar "üzülse ve kederlense de" asla SS yarbaylığından (*Obersîurmbannführer*) daha üst bir rütbeye yükselemediyse - kısacası, Viyana’da geçirdiği o sene haricinde hüsran dolu bir hayatı olduysa, bunun alternatifinin ne olduğunu hiç unutmamıştı. Hem bir mültecinin bedbaht varoluşunu sürdürdüğü Arjantin'de hem de hayatının artık neredeyse pamuk ipliğine bağlı olduğu Kudüs'teki mahkeme salonunda -kendisine sorulacak olsa- Vacuum Oil Şirketi için çalışan gezici bir satış görevlisi olarak sessiz sakin ve normal yaşamak yerine, emekli bir SS yarbayı olarak asılmayı yeğleyeceğini söyleyebilirdi.

Eichmann'm yeni kariyeri, başlarda pek gelecek vaat etmiyordu. 1933 ilkbaharında, işsiz olduğu sırada, Hitler'in Almanya’da iktidara gelmesi

nedeniyle Avusturya’daki Nazi Partisı’nin ve partiye bağlı bütün Örgütlerin faaliyetleri askıya alındı. Ama bu yeni felaket olmasa bile, Avusturya'daki Parti’de kariyer yapması mümkün değildi: SS'e yazılanlar bile hâlâ her zamanki işlerine devam ediyorlardı; Kaltenbrunner hâlâ babasının hukuk firmasında avukatlık yapıyordu. Dolayısıyla Eichmann Almanya’ya gitmeye karar verir; böyle bir karar vermesi gayet doğaldı, zira ailesi Alman vatandaşlığından hiç çıkmamıştı. (Bu meselenin davayı ilgilendiren bir tarafı da vardı. Dr. Servatius önce Batı Alman hükümetinden sanığın iadesi için harekete geçilmesini istedi, bunu yaptıramaymca da savunmanın masraflannın karşılanmasını talep etti. Ancak Bonn, Eichmann’m Alman vatandaşı olmadığı gerekçesiyle bu talebi de reddetti; ne var ki, bu gerekçe tescilli bir yalandı.) Passau’da, Alman sınınnda, gezici bir satış görevlisi olmuştu yeniden; bölge liderine rapor verirken, ona büyük bir hevesle "Bavyera Vacuum Oil Şirketi’yle bir bağlantısı olup olmadığım" sordu. Bir o yola bir bu yola sapıyordu yine; Arjantin'deyken, hatta Kudüs'te hapisteyken bile, ne zaman onmaz bir Nazi olduğu yüzünden akan biriyle karşılaşsa, özür dileyip "İşte yine başladım, hep aynı terane" diyordu. Ama Passau'da yolunu yeniden bulması zor olmadı; askerlik eğitimi almasının iyi olacağını söylediler -"Bana uyar, diye düşündüm, neden asker olmuyorum ki?"- Eichmann’ı hemen, "sürgündeki Avusturya Lejyonu'nun" eğitildiği Bavyera'daki iki SS kampına, önce Lechfeld'e ve sonra da Dachau’ya gönderdiler (buradaki toplama kampıyla bir ilgisi yoktu). Nitekim, Alman pasaportuna rağmen, bir bakıma **AvusturyalIy**dı artık. Ağustos 1933'ten Eylül 1934’e kadar bu askeri kamplarda kaldı; onbaşı rütbesine yükseldi, asker olarak kariyer yapmayı ne kadar istediğini bir defa daha düşünecek bol bol zamanı oldu. Anlattıklarına bakılırsa, bu on dört ayda iyice sivrildiğini hissettiği bir alan vardı: ceza eğitimi. Bununla ilgili vazifelerini büyük bir azimle yerine getiriyor, bu sırada da babasına duyduğu öfkeyi kusuyordu: "İşte şimdi hak ettiğim buldu. Ellerim soğuktan donarken, bu adam bana neden bir eldiven almaz." İlk terfisini almasını sağlayan böyle şüpheli hazları bir yana bırakırsa, zor zamanlar geçirmişti: "Askerliğin tekdüzeliğine dayanamıyordum, her gün bir öncekinin aynısıydı, tekrar tekrar aynı şeyler oluyordu." Nitekim bu durumdan ölümüne sıkılan Eichmann, Reichsführer SS'in Güvenlik Servi-si’nde (yani Himmler’in *Sicherheitsdiensf* ında - bundan sonra kısaca SD olarak geçecek) açık pozisyonlar olduğunu duyar duymaz buraya başvurdu.

1

Başsavcının ikinci adı Iınmerwahr "daima doğru" anlamına gelmektedir.
-Ç-n-

Yahudi Meselesi Uzmanı

EICHMANN'IN bu işe başvurup kabul edildiği 1934'te SD, SS'in nispeten yeni organlarından bîriydi. İki yıl önce, Parti'nin istihbarat servisi olarak hizmet vermek üzere, Heinrich Himmler tarafından kurulmuştu; şimdi de başında, Deniz Kuvvetleri'nin eski istihbarat subaylarından olan ve Gerald Reitlinger'in tabiriyle, ileride "Nihai Çözüm'ün asıl mimarı" olacak Reinhardt Heydrich vardı *(The Final Solution,* 1961). Birinci görevi, Parti üyelerini gözetlemek ve böy-lece SS'in, sürekli Parti aygıtı üstünde hâkimiyet kurmasını sağlamaktı. Aradan geçen zaman içinde, görevlerine yenileri eklendi ve Gizli Devlet Polisi'nin, diğer adıyla Gestapo'nun haber alma ve araştırma merkezi haline geldi. Böyîece SS ile polisin birleşmesi için ilk adımlar atılmış oldu; ne var ki, Himmler 1936'dan beri hem Reich s -führer SS hem de Polis Şefi olmasına rağmen, birleşme ancak Eylül 1939'da gerçekleşebildi. Eichmann ileride bunların olacağını elbette bilemezdi; ama anlaşılan o ki, SD'ye girdiği zaman da bu aygıt hakkında hiçbir şey bilmiyordu. SD'nin operasyonları her zaman çok gizli tutulduğundan, Eichmann'm bu konuda hiçbir şey bilmemesi gayet mümkün görünüyor. Eichmann açısından, bütün bunlar koca bir yanlış anlamadan ibaretti ve başlarda "büyük bir hayal kırıklığı" yaratmıştı: "Her şeyin *Münchener lUustnerten* gazetesinde anlatıldığı gibi olacağını; marşpiyede dikilip, arabaları içinde arzı endam eden üst düzey Parti görevlilerini koruyan bir komando olacağımı sanıyordum. Kısacası, Reichsführer S S Güvenlik Servisi'ni Reich Güvenlik Servisi'yle karıştırmıştım ... ama kimse hatamı düzeltmedi, bana bu konuda bir şey anlatmadı. Sonuç olarak, kendi başıma anlayana kadar, neler olup bittiği konusunda en ufak bir fikrim, bile yoktu." Eichmann'm gerçeği söyleyip söylemediği duruşma açısından Önemliydi; bu iş için gönüllü mü olmuştu yoksa buraya doğru sürüklenmiş miydi, işte bunu anlamak gerekiyordu. Eich-mann'ın yanlış anlamasını (tabii bu gerçekten bir yanlış anlamaysa) açıklamak imkânsız değildi; çünkü SS, diğer adıyla özel *Schutzstaf-fel* birlikleri, başlangıçta Parti liderlerini korumak için kurulmuştu.

Gelgelelim, Eichmann'ı asıl hayal kırıklığına uğratan her şeye tekrar sıfırdan başlamak zorunda kalmasıydı; bu konudaki tek tesellisiyse, başkalarının da aynı hatayı yapmış olmasıydı. Haber alma departmanına

girdi; ilk işi (Nazi ideolojisinin ilk dönemlerindeki karışıklıkta, her nasılsa Yahudilik, Katoliklik ve Komünistlikle bir tutulan) Masonluk ile ilgili bütün bilgileri dosyalamak ve bir Masonluk müzesinin kurulmasına yardım etmekti. Sonunda, Kal-tenbrunner'in Schlaraffia ile ilgili tartışmaları sırasında Eichmann' m yüzüne çarpıp durduğu bu tuhaf kelimenin ne anlama geldiğini öğrenmek için iyi bir fırsat yakalamıştı. (Bu arada, Nazilerin tipik özelliklerinden biri de, düşmanları anısına müzeler kurmaktır. Savaş zamanında, Yahudi karşıtı müzeler ve kütüphaneler kurma şerefine erişebilmek için pek çok hizmet birimi sert bir rekabete girmiştir.) İşlerin yine çok ama çok sıkıcı olması Eichmann'm keyfini kaçırıyordu; Masonlukla uğraşarak geçirdiği dört-beş aydan sonra, Yahudiler ile ilgilenen yepyeni bir departmana getirilince keyfi yerine gelmeye başladı. Kudüs mahkemesinde son bulan asıl kariyerinin başlangıç noktası da işte tam burasıydı.

1935'te, Almanya Versay Antlaşması'nın şartlarını ihlal ederek, mecburi askerliği tekrar başlattı; hava ve deniz kuvvetleri kurmak da dahil, yeniden silahlanma planlarım herkese duyurdu. Yine aynı sene, 1933'te Milletler Cemiyeti'nden ayrılan Almanya göstere göstere, Ren bölgesinin askerden arındırılmış kesimlerini işgal etmeye hazırlanıyordu. Hitler'İn barış konuşmaları yaptığı zamanlardı hâlâ - "Almanya'nın ihtiyacı ve arzusu barıştır," "Polonya bizim gözümüzde büyük bir halkın ve milletçe bilinçli insanlann yurdudur," "Almanya'nın Avusturya'nın içişlerine karışmak, Avusturya'yı ilhak etmek (*Anşchluss*) gibi bir niyeti veya arzusu yoktur". Hepsinden önemlisi, Nazi rejiminin genel anlamda ve maalesef sahiden kabul görmeye, Hitler'İn Alman ulusunun en büyük devlet adamlarından biri olarak herkesin takdirini kazanmaya başlaması da bu yıla denk düşer. Almanya içinse tam bir geçiş dönemidir. Bu muazzam yeniden silahlanma programı sayesinde, işsizlik büyük ölçüde ortadan kaldırılmış, işçi sınıfının başlangıçta gösterdiği direniş kırılmıştı; rejimin ilk başta esasen "anti-faşistlere" -Komünistler, Sosyalistler, sol cenahtan entelektüeller ve yüksek mevkiîerdeki Yahudiler- gösterdiği düşmanlık, Yahudilere sırf Yahudi oldukları için zulmetmeye dönüşmemişti daha.

Şüphesiz Nazi hükümetinin ta 1933'lerde yaptığı ilk işlerden biri, Yahudileri (Almanya'da ilkokuldan üniversiteye kadar eğitimle ilgili bütün mevkileri ve radyo, tiyatro, opera, konserler de dahil olmak üzere eğlence sektörünün

pek çok farklı dalını kapsayan) devlet hizmetinden çıkarmak, genel olarak devlet dairelerinden uzaklaştırmak olmuştu. Ancak I938’e kadar özel sektöre neredeyse hiç dokunulmadı, Yahudilerin hukuk ve tıpla ilişkili mesleklerde çalışmaları bile yavaş yavaş engellendi; buna karşılık, Yahudi öğrencilerin üniversiteye girmelerine veya eğitimlerini başka bir yerde tamamlamalarına izin verilmedi. Bu yıllarda, Yahudi göçünde aşın bir artış yoktu; göç, genel olarak düzenli bir seyir izliyordu. Mali kısıtlamalar, Yahudilerin göç etmelerini zorlaştırsa da imkânsız hale getirmedi; zira paralarını, en azından paralarının büyük bölümünü Almanya dışına çıkarma konusunda, Yahudilere de Yahudi olmayanlara da aynı kısıtlamalar getirilmiş ve bu uygulama Weimar Cumhuriyeti zamanlanndan beri hiç değişmemişti. Birtakım *Einzelakti-onen,* Yahudileri mallarını çoğu zaman komik fiyatlara satmaları için zorlamaya yönelik tek tek eylemler gerçekleştirildi. Daha çok küçük kasabalarda meydana gelen bu olaylann ucu -subaylarını bir yana bırakırsak- çoğunlukla alt sınıflardan gelen Fırtına Süvarile-ri’nden, diğer adıyla SA’dan bazı müteşebbislerin kendiliğinden, "bireysel” girişimine kadar uzanıyordu. İşin aslına bakılırsa polis bu "taşkınlıkları" hiç durdurmadı, ama bu Nazi yetkililerin olayları memnuniyetle karşıladıklan anlamına da gelmiyordu; zira bu durum gayrimenkul fiyatlarını ülke çapında etkilemişti. Siyasi nedenlerle iltica talebinde bulunanlar hariç, göçmenlerin büyük bölümü Almanya’da kendileri için bir gelecek olmadığını fark eden gençlerdi. Çok geçmeden diğer Avrupa ülkelerinde de kendilerini bekleyen bir gelecek olmadığını gören bazı Yahudiler, bu dönemde geri döndüler. Yahudiler konusundaki kişisel duyguları ile üyesi olduğu Par-ti'nin bariz ve şiddetli antisemitizminin arasını nasıl bulduğu sorulunca, Eichmann bir atasözüyle cevap verdi: "Yerken, hiçbir şey pi-şerkenki kadar sıcak değildir" - bu atasözü, o zamanlar Yahudilerin de ağzından düşmüyordu. Bir hayal âleminde yaşıyorlardı; burada, birkaç senedir Streicher bile Yahudi sorununa "siyasi bir çözüm" getirmekten bahsediyordu. Bu hayal âleminden çıkmaları, *Kristall-**nacht*** ya da Cam Kırıkları Gecesi olarak bilinen 9 Kasım 1938'i buldu; organize pogromlarm gerçekleştirildiği bu tarihte, Yahudilere ait yedi bin beş yüz iş yerinin camlan kırıldı, onlarca sinagog alevler içinde kaldı ve yirmi bin Yahudi apar topar toplama kamplarına götürüldü.

Bu meselenin çoğu zaman unutulan noktalanndan biri, 1935 sonbaharında çıkarılan şu meşhur Nümberg Yasaları'nın hiçbir işe yaramadığıdır. Siyonist örgütün savaş patlak vermeden kısa bir süre önce Almanya'dan ayrılan üç üst düzey yetkilisinin ifadesi, Nazi rejiminin ilk beş yılında neler olup bittiğini bütün çıplaklığıyla gözler Önüne serer. Nümberg Yasaları, Yahudilerin siyasi haklarını ellerinden alıyordu ama vatandaşlık haklarını tümüyle ortadan kaldırmıyordu; Yahudiler artık vatandaş (*Reichsbürger*) değildi ama hâlâ Âlman devletinin birer üyesiydi *(Staatsangehörige).* Göç etmiş bile olsalar, otomatikman devletsiz sayılmıyorlardı. Almanlarla Yahudilerin cinsel ilişkiye girmesi ve evlenmesi yasaktı. Kırk beş yaş altındaki Alman kadınların bir Yahudinin evinde çalışmasına da izin verilmiyordu. Bütün bu şartlardan sadece sonuncusu pratik açısından bir önem taşıyordu; diğerleri yalnızca *defacto* bir durumu yasallaştırıyordu. Nümberg Yasaları'nın Yahudilerin Alman Reich' mdaki yeni konumunu netleştirdiği artık iyice hissediliyordu. 30 Ocak 1933'ten beri, biraz yumuşatarak söyleyecek olursak, Yahudiler ikinci sınıf vatandaş sayılıyordu; hem terör hem de etraflarındaki diğer insanlann olup bitenlere her zamankinden daha fazla göz yummaları yüzünden, toplumun geri kalanından tamamen ayrılmaları için aylar, hatta haftalar yetmişti. Berünli Dr. Benno Cohn ifade verirken "Yahudilerle Yahudi olmayanlar arasında bir duvar vardı," diyordu, "Almanya içinde o kadar seyahat ettiğim halde, bir Hı-ristiyanla konuştuğumu hatırlamıyorum''. Yahudiler artık, Yahudilere özel yasaların çıkarılıp bittiğini, diğer yasal haklarının ellerinden alınmayacağını düşünüyorlardı. Kendilerine ayıılan alanda etliye sütlüye karışmadan yaşarlarsa (zaten bir biçimde bunu yapmaya zorlanıyorlardı) kimse onları rahatsız etmeyecekti. Yahudi *Reich-svertretmg'm* (Berlin cemaatinin ön ayak olmasıyla Eylül 1933'te kurulan, Almanya'daki bütün Yahudi cemaatlerini ve Örgütlerini bir Çatı altında toplayan ve yöneticileri kesinlikle Naziler tarafından atanmayan ulusal birliğin) ifadesiyle, Nümberg Yasaları'yla amaçlanan "Alman ve Yahudi halkları arasında, idare edecek kadar bir ilişki kurmayı mümkün kılacak bir zemin oluşturmaktı". Berlin cemaati üyelerinden radikal bir Siyonistin bu açıklamaya ekleyecekleri vardı; "însan her türlü yasanın idaresinde yaşayabilir. Gelgele-lim, neye izin verildiğini ve neyin yasaklandığını bilmeden yaşayamaz. Faydalı ve saygıdeğer bir vatandaş bile, büyük bir halkın içindeki bir azınlığın üyesi haline gelebilir" (Hans Lamm, *Über dieEnt-wicklung des deuîschen Juderıtums,* 1951). Hitler'in 1934'te Rohm' ü tasfiye ederek SA'nın, önceki

pogromlardan ve vahşetlerden neredeyse tek başına sorumlu olan kahverengi üniformalı Fırtına Süvarilerimin gücünü kırdığından ve Eichmann'm kibirle "Fırtına metotları" dediği yollara başvurmaktan her zaman kaçman siyah üniformalı SS'lerin gücünün her geçen gün biraz daha arttığından habersiz olmanın gönül rahatlığıyla, Yahudiler genellikle geçici bir anlaşmanın mümkün olacağına inanıyorlardı; "Yahudi meselesinin çözümü" için işbirliği yapmayı bile teklif etmişlerdi. Kısacası, Eichmann dört yıl sonra "uzmanı" ayılacağı Yahudi meselelerinde çıraklığa başladığı ve Yahudi yetkililerle ilk temaslarını gerçekleştirdiği sıralarda, hem Siyonistler hem de Asimilasyonistler Yahudiliğin bütün ihtişamıyla "yeniden canlandırılmasından", "Alman Yahudiliğiyle ilgili büyük, yapıcı bir hareketten" bahsediyor; kendi aralarında hâlâ ideolojik açıdan -göçün gerçekleşip gerçekleşmemesi kendi kararlarına bağlıymış gibi- Yahudi göçünün istenen bir şey olup olmadığım tartışıyorlardı.

Eichmann'm poîis soruşturması sırasında, yeni departmanda çalışmaya nasıl başladığıyla ilgili olarak anlattıkları, şüphesiz çarpıtılmış olmakla beraber doğruluk payı da taşır ve tuhaf bir biçimde bu hayal âlemini anımsatır. Von Mildenstein -işe başladıktan sonra Eichmann'ı Albert Speer'in Todt Örgütü'nün karayolları inşasıyla ilgili biriminin başına transfer ettiren yeni patronu- Eichmann'dan ilk olarak Theodor Herzls'in ünlü Siyonist klasiği *Der Jıidenstaat'ı* (Yahudi Devleti) okumasını istemişti. Bu kitabı okuyan Eichmann, anında yüzünü Siyonizme döndü ve hayatının geri kalanında bu meseleyle hep ilgilendi. Görünüşe göre hayatı boyunca okuduğu ilk ciddi kitap, Eichmann'm üstünde kalıcı bir etki bırakmış. O günden beri, tekrar tekrar söylediği gibi (daha sonra önerilen "fiziksel çö-züm"den, yani başlarda Yahudileri kovmak için kullanılan ama zaman içinde yok etmeye kayan çözümden ziyade) "siyasi bir çözüm" üretmekten ve "Yahudilere üstünde durabilecekleri sağlam bir zemin sağlamanın” bir yolunu bulmaktan başka bir şey düşünemez olmuştu. (1939'da Herzl'in Viyana'daki mezanna saygısızlık edenleri protesto ettiğini ve sivil giysiler içinde, Herzl'in ölümünün otuz beşinci yıldönümünde düzenlenen anma törenlerine katıldığını gösteren raporlar olduğuna dikkat etmekte fayda var. İşin tuhafı, Yahudi yetkililerle arasının ne kadar iyi olduğuyla sürekli Övünüp durduğu Kudüs'te, Eichmann bunlardan hiç bahsetmedi.) Bu girişime katkıda bulunmak için, sözü edilen fikirleri SS arkadaşları arasında yaymaya, bu konu hakkında seminerler vermeye ve broşürler hazırlamaya başladı. Daha

sonra çat pat, Yiddiş bir gazeteyi kesik kesik okuyacak kadar İbranice öğrendi - çok zor bir iş başardığı söylenemez; zira Almanca konuşan herkes, birkaç düzine İbranice kelimeyi iyice öğrendikten sonra, esasen İbranice harflerle yazılan eski bir Alman lehçesi olan Yiddİş'i kolaylıkla anlayabilir. İkinci bir kitap, Adolf Böhm'ün *History of.Zionism'mi* (Siyonizmin Tarihi) bile okudu (duruşma boyunca bu kitabı Herzl'in *Judenstaaf*ıyla karıştırıp durdu); söylediğine göre, gazete dışında herhangi bir şey okuma konusunda her zaman çok isteksiz davranmış ve sırf babasını üzmek için, evdeki kütüphaneden asla yararlanmamış biri için büyük bir başarı sayılabilirdi bu. Böhm'den hareketle, bütün örgütleri, gençlik kollan ve farklı programlanyla Siyonist hareketin organizasyon yapısını inceledi. Bu kadarhk bir çalışma, Eichmann'ı bu konuda "otorite" yapmasa da, Siyonist bürolarının ve toplantılarının resmi casusu olarak görevlendirilmesine yetti. Bu noktada, Yahudi meseleleriyle ilgili eğitiminin neredeyse sadece Siyonizm ile ilgili olduğuna dikkat çekmekte fayda var.

Hepsi uzun zamandır Siyonist hareketin içinde bulunan tanınmış Yahudi yetkililerle ilk temasları gayet memnuniyet vericiydi. "Yahudi meselesine" neden bu kadar hayranlıkla baktığını, kendi "idealizmiyle" açıklıyordu; her zaman küçük gördüğü Asimilasyo-nistlerin ve kendisine hiç ilginç gelmeyen Ortodoks Yahudiler'in aksine bu Yahudiler, tıpkı Eichmann gibi ”idealist"ti. Eichmann'a göre, her ne kadar bu nitelikleri idealistlikten ayırmak pek mümkün görünmese de, "idealist" olmak sadece bir "fikre" inanmak veya çalıp çırpmamak ya da rüşvet almamak demek değildi. "İdealist" dediğin fikri (idea) için *yaşardı* -dolayısıyla bir işadamı idealist olamazdı- ve fikri için her şeyi, dahası herkesi feda etmeye hazır olurdu. Polis soruşturması sırasında, böyle bir şey yapması gerekseydi kendi babasını bile ölüme göndermekten çekinmeyeceğini söylerken, sadece emir kulu olduğunu ve emirlere itaat etmeye hazır olduğunu vurgulamaya çalışmıyordu; kendisinin her zaman tam bir "idealist" olduğunu da göstermeye çalışıyordu. Herkes gibi, tam bir "idealistlin de şahsi duyguları olurdu elbette; ama "fikri" ile çatışıyorsa, bu duyguların yapacaklarını engellemesine asla izin vermezdi. Eichmann'm karşılaştığı Yahudiler arasındaki en büyük "idealist" Dr. Rudolf Kastner'di; Yahudilerin Macaristan'dan sürülmeleri sırasında müzakerelerde bulunmuşlar ve yüz binlerce Yahudinin Auschvvitz'e nakledilmeden Önce tutulduğu kamplarda "asayiş ve düzen"in sağlanmasına karşılık, Eichmann'm birkaç bin

Yahudinin "yasadışı yollardan" Filistin'e geçişine (aslında bu trenlerin başında Alman polisi bekliyordu) izin vermesi konusunda anlaşmaya varmışlardı. Anlaşma sayesinde kurtulan, daha ziyade tanınmış Yahudilerden ve Siyonist örgütlerin gençlik kollarına üye olanlardan oluşan bu birkaç bin kişilik grup, Eichmann'm ifadesiyle, "en iyi biyolojik malzemeydi”. Eichmann'm anladığı kadarıyla, Dr. Kastner "fikri" uğruna Yahudi kardeşlerini feda etmişti, zaten olması gereken de buydu. Eichmann duruşmasındaki üç hâkimden biri olan Benjamin Halevi, İsrail’deki Kastner duruşmasına başkanlık etmişti; bu duruşmada, Eichmann’la ve başka üst düzey Nazilerle işbirliği yaptığı için kendisini savunmak zorunda kalan Kastner, Halevi’ ye göre "ruhunu şeytana satmıştı". Sanık sandalyesine oturunca, şeytan başımıza "idealist" kesilmişti. Bu durumda, inanmak ne kadar zor olsa da, ruhunu şeytana satan birinin de "idealist” olması gayet mümkündür.

Eichmann, çıraklığında öğrendiklerini uygulamak için ilk fırsatı, bütün bunlar olmadan çok önce yakaladı. *Anschluss'tan* (Reich'ın Avusturya’yı ilhak etmesinden) sonra, Mart 1938'de, göç işlerini organize etmek üzere Viyana'ya gönderildi. Bu sırada, Almanya’da kimsenin göç diye bir şeyden haberi yoktu; çünkü 1938 sonbaharına kadar, bu ülkedeki Yahudiler çok isterlerse göç etmelerine izin verileceği ama buna asla zorlanmayacakları yalanma inandılar. Alman Yahudilerinin bu yalana inanmalarının sebeplerinden biri, 1920' de hazırlanan NSDAP programıydı. Weimar Anayasası’yla aynı tuhaf kaderi paylaşan bu program da asla resmi olarak feshedilme-mişti; hatta Hitler, Yirmi Beş Madde’den oluşan bu programın tek bir maddesinin bile "değiştirilemeyeceğini" açıklamıştı. Daha sonra olanlar düşünülürse, bu planın Yahudi aleyhtarı hükümlerinin aslında zararsız olduğu bile söylenebilirdi: Yahudiler tam vatandaş olamayacaklar, devlet kadrolarında görev alamayacaklar, basın sektöründe çalışamayacaklardı ve 2 Ağustos 19İ4'ten, l. Dünya Savaşı başladıktan sonra Alman vatandaşlığına geçenler vatandaşlık haklarından mahrum bırakılacaklar, yani sınırdışı edileceklerdi. (Her zamanki gibi, vatandaşlık haklarından mahrum etme süreci hemen başlatıldı; Zbaszyn'deki Polonya sınırına doğru her gün biraz daha sürülen ve burada hemen kamplara kapatılan on beş bin kadar Yahudinin toptan sınırdışı edilmesiyse bundan tam beş sene sonra, artık kimsenin böyle şeyler olmasını beklemediği bir sırada gerçekleştirildi.) Nazi yetkililer Parti programını hiçbir zaman

ciddiye almadılar; herhangi bir partiden farklı olan bir harekete, hiçbir programın smırlayamayacağı bir harekete ait olmakla övünüp durdular. Naziler iktidara gelmeden önce bile, bu Yirmi Beş Madde sadece parti sistemine ve oy verecekleri partinin programının ne olduğunu soracak kadar antika olan müstakbel parti seçmenlerine bahşedilmiş bir ayrıcalıktan başka bir şey değildi. Anladığımız kadarıyla, Eichmann'm böyle kötü alışkanlıkları yoktu; Kudüs mahkemesine Hıtler'in programını bilmediğini anlatırken muhtemelen doğruyu söylüyordu: "Parti programının ne olduğu pek Önemli değildi; sonuçta, katıldığınız şeyin ne olduğunu biliyordunuz." Diğer taraftan Yahudiler, Yirmi Beş Madde'yi ezbere bilecek ve buna inanacak kadar antika insanlardı; Parti programının yasal uygulamalarıyla çelişen ne varsa, genellikle disiplinsiz üye veya grupların gelip geçici, "devrimci taşkınlıklarına" veriyorlardı.

Ama Mart 1938'de Viyana'da olanlar düşünülenlerden çok farklıydı. Eichmann’m görevi, "tehcir" olarak tanımlanmıştı ve bu sefer

tehcir tam da tehcir anlamında kullanılıyordu: Ne istediklerine ve hangi ülkenin vatandaşı olduklanna bakılmaksızın, bütün Yahudiler göç etmeye zorlanacaktı, yani sürülecekti. Eichmann ne zaman hayatının bu on iki yılını düşünse, Avusturya Yahudileri Göç Merkezi’nin yöneticisi olarak Viyana'da geçirdiği bu bir seneyi, hayatının en mutlu ve en başarılı senesi olarak görüyordu. Kısa bir süre önce subay rütbesine yükselerek *Untersturmführer,* yani teğmen olmuş ve "muarızların, yani Yahudilerin örgütlenme yöntemleri ve ideolojisi konusundaki engin bilgisinden" dolayı takdire layık görülmüştü. Viyana’daki görevi ilk önemli işiydi; çok yavaş ilerleyen kariyerinin akıbeti, bu zamana kadar hep sürüncemede kalmıştı. Bu işi başarmak için muhtemelen deli gibi uğraşmıştı, başarısı gerçekten kayda değerdi: Sekiz ay içinde kırk beş bin Yahudi Avusturya'yı terk etmişti, aynı dönemde Almanya'dan ayrılan Yahudilerin sayısı ise on dokuz bini geçmiyordu. Aradan on sekiz ay geçmeden, Avusturya neredeyse yüz elli bin Yahudıden "temizlendi". Yahudi nüfusun aşağı yukarı yüzde altmışını oluşturan bu insanlann hepsi ülkeden "yasal olarak" ayrıldı; savaş patlak verdikten sonra bile altmış bin kadar Yahudi ülkeden kaçtı. Peki ama Eichmann bunu nasıl yaptı? Bütün bunları mümkün kılan asıl fikir, elbette Eichmann'dan çıkmadı; kesin denebilecek kadar yüksek bir ihtimalle .bu talimatı veren, Eichmann'ı Viyana’ya göndermiş olan Heydrich'ti.

(Eichmann, bu fikrin kimden çıktığını açıkça söylemedi ama böyle bir imada bulundu; diğer taraftan [Yad Vashem'in yayımladığı *Bülten'®* göre] "Adolf Eichmann'm tam sorumluluğu" gibi fantastik bir teze ve hatta "bütün bu fikirlerin tek kişiden [mesela, Eichmann'dan] çıktığı" gibi daha fantastik bir varsayıma sarılan İsrailli yetkililer, kendini dev aynasında görmeye zaten meyilli olan Eichmann'm işini kolaylaştırmaktan başka bir işe yaramaz.) Heydrich'in *Kristali-nacht* sabahı Göring'le birlikte bir toplantıda açıkladığı bu fikir gayet basit ve özgündü: "Yahudi cemaati aracılığıyla, göç etmek isteyen zengin Yahudilerden bîr miktar para topladık. Zengin Yahudiler, bu miktarı ödeyerek ve üstüne biraz da döviz vererek fakir Yahudilerin ülkeyi terk etmesini mümkün hale getirdiler. Asıl sorun, zengin Yahudilerin ülkeden ayrılmasını nasıl sağlayacağımız değil, Yahudi ayaktakımmdan nasıl kurtulacağımızda" Ve bu "sorunu" çözen Eichmann değildi. Duruşma bittikten sonra Hollanda Devlet

Savaş Dokümantasyonu Enstitüsü'nden edinilen bilgilere göre, "göç fonları" fikrinin sahibi -Eichmann ifadesinde böyle söylemişti- "Viyana, Prag ve Berlin'deki Yahudi göçü merkez bürolarındaki yasal meselelerle ilgilenmesi için kendisinin işe aldığı" Erich Raja-kowitsch adında "parlak bir avukattı". Bir süre sonra, Nisan 1941' de, Heydrich "işgal edilen bütün Avrupa ülkelerinde, 'Yahudi meselesinin çözümü' için model oluşturacak bir merkez büro kurmak" üzere Rajakowitsch'i Hollanda'ya gönderir.

Yine de, ancak operasyon sırasında çözülebilecek bir yığın sorun vardı hâlâ; Eichmann o sırada şüphesiz, hayatında ilk defa, bazı özel nitelikleri olduğunu fark ediyordu. Gayet iyi becerdiği, başkalarından daha iyi yaptığı iki şey vardı: örgütlemek ve müzakerelerde bulunmak. Avusturya'ya varır varmaz, Yahudi cemaatinin temsilcileriyle müzakereleri başlattı. Ama daha Önce, bu insanları hapisten veya toplama kampından çıkarması gerekmişti. Çünkü Almanya'da görülen "taşkınlıklardan" kat kat fazla olan "devrimci coşku", Avusturya'nın önde gelen Yahudilerinin neredeyse hepsinin hapsedilmesiyle sonuçlanmıştı. Böyle bir deneyimden sonra, Eichmann'm Yahudileri göçün kendilerinin iyiliğine olduğuna ikna etmesine gerek kalmadı. İşin aslına bakılırsa, göçle ilgili zorlukları gündeme getiren de Yahudiler oldu. Mali sorun çoktan "çözülmüştü", şimdi önlerindeki en büyük sorun her göçmenin ülkeden ayrılabilmek için toplaması gereken evrakların çok fazla olmasıydı. Bu evrakların hepsi sınırlı bir süre için

geçerliydi ve bu nedenle Yahudiler daha sonuncu belgeyi alamadan genellikle ilkinin zamanı çoktan geçmiş oluyordu. Eichmann İşlerin nasıl yürüdüğünü, daha doğrusu nasıl yürümediğini anlayınca, "kendisine danıştı" ve "iki taraf için de adil olacağını düşündüğü bir fikre hayat verdi". "Bir montaj hattı" hayal etti, "bu hattm bir ucundan ilk belge girecek, sonra süreç içinde diğer belgeler buna eklenecek ve hattm öteki ucundan da son ürün olarak bir pasaport çıkacaktı". Bu hayalin gerçek olabilmesi için, konuyla ilgili bütün yetkililerin -Maliye Bakanlığı çalışanları, gelir vergisi memurları, polis, Yahudi cemaati, vb.- aynı çatı altında toplanması; aynı çatı altında, başvuru sahibinin gözü önünde çalışmaya zorlanması gerekiyordu. Böylelikle başvuru sahibi de artık bir devlet dairesinden diğerine koşturup durmak zorunda kalmayacak, muhtemelen kendi üstünde oynanabilecek aşağılayıcı oyunlardan korunacak ve birtakım rüşvet harcamalarından kurtulacaktı. Eichmann, her şey hazır hale gelince ve montaj hattı pürüzsüz ve süratli bir biçimde çalışmaya başlayınca, yapılan işi teftiş etmeleri için Berlin'deki Yahudi yetkilileri "davet etti". Yetkililer gördükleri karşısında dehşete düşmüşlerdi: "Otomatik bir fabrika, firma bağlı bir un değirmeni gibiydi. Hâlâ biraz malı mülkü, fabrikası, dükkânı veya banka hesabı olan bir Yahudiyi sistemin bir ucuna koyuyordunuz; tezgâh tezgâh, daire daire dolaşıp öteki uçtan beş parasız, bütün haklarından yoksun bırakılmış ve eline sadece bir pasaport tutuşturulmuş biri olarak çıkıp geliyordu. Pasaportunda da şu yazıyordu: 'İki hafta içinde ülkeyi tek etmezseniz toplama kampına gönderileceksiniz.[1]"

Bu süreç işin iç yüzünü anlatıyordu aslında, ama işin iç yüzü sadece bundan ibaret değildi. Zira bu Yahudilerin neden "beş parasız" bırakılamayacağı çok açıktı; böyle bir zamanda, başka hiçbir ülke onları kabul etmeye yanaşmazdı. Yahudiler ihtiyaçları olan *Vorze-igegeld'*i, vize alabilmek ve kendilerini kabul edecek ülkenin göçle ilgilenen birimlerinden geçebilmek için göstermeleri gereken parayı buldular. Ellerinde biraz da döviz olması gerekiyordu, ama Re-ich'm bu dövizi Yahudilerle çarçur etmeye hiç niyeti yoktu. Bu ihtiyaçlar, Yahudilerin yabancı ülkelerdeki banka hesaplarıyla karşılanamazdı; yıllardır yasadışı sayıldıkları için, bu hesaplara ulaşmak her halükârda çok zordu. Bu nedenle Eichmann Yahudi yetkilileri, büyük Yahudi örgütlerinden fon istemeleri için yurtdışma gönderdi ve Yahudi cemaati de bu fonları sağlam bir kâr payı ekleyerek müstakbel göçmenlere sattı ~ mesela, piyasa değeri 4,20 mark olan 1 dolar, 10-20 marka

satılıyordu. Yahudi cemaati bu sayede hem fakir Yahudiler ve yurtdışmda parası olmayanlar için gerekli parayı hem de kendisinin artık iyice kapsamlı hale gelen faaliyetleri için gerekli fonları sağladı. Almanya'nın mali otoriteleri, yani Bakanlık ve Hazine bu anlaşmaya şiddetle karşı çıktı. Eichmann yine de anlaşmayı yaptı, ama sonunda bu muamelelerin Mark'm değer kaybına uğramasına yol açtığını gördü.

Eichmann'm sonunu hazırlayan felaket, bu kadar yüksekten atması oldu. Savaşın son günlerinde adamlarına şunları söylerken yaptığı, yine atıp tutmaktan başka bir şey değildi: "Güle oynaya , mezara gireceğim; çünkü beş milyon Yahudinin [veya "Reich düş-maninin", hep böyle söylediğini iddia ediyordu] ölümü yüzünden vicdan azabı çektiğimi bilmek bana olağanüstü bir tatmin hissi veriyor." Eichmann mezara girmedi; vicdan azabı çekmesine yol açan bir şey olduysa, o da cinayet değil -daha sonra öğrendiğimize göre- Viyana Yahudi cemaatinin başında bulunan ve sonradan en gözde Yahudilerinden biri haline gelen Dr. Josef Löwenherz'e tokat at-masıydı. (Kendi personeli önünde Löwenherz'den özür dilemiş, yine de bu olay canım hep sıkmış.) Eichmann'm beş milyon Yahudinin, bütün Nazi bürolarının ve yetkililerin elbirliğiyle acı çektirdiği Yahudilerin hepsinin ölümünden sorumlu olduğunu iddia etmesi, kendisinin de gayet iyi bildiği gibi abesti; ama bu iddiayı kendisini dinleyen herkese gına getirecek kadar, hatta on iki sene sonra Arjantin'deyken bile tekrarlıyordu. Çünkü "sahneden böyle indiğini düşünmek olağanüstü bir sevinç hissi veriyordu" Eichmann'a. (Savunma için tanıklık eden ve Eichmann'ı Macaristan'dan tanıyan eski Elçilik Müşaviri Horst Grell ifade verirken Eichmann'm atıp tuttuğunu düşündüğünü söylemişti. Eichmann'm bu saçma iddiasını duyan herkes bunu hemen anlamış olmalı.) Sanki getto sistemini kendisi "bulmuş" veya bütün Avrupa Yahudilerini Madagaskar'a sevk etme fikrine kendisi "hayat vermiş" gibi davranırken yaptığı, yine atıp tutmaktan başka bir şey değildi. Eichmann'm "fikir babası" olduğunu iddia ettiği Theresienstadt gettosu, işgal edilen Avrupa topraklarının getto sistemiyle tanışmasından yıllar sonra kurulmuştu; birtakım imtiyazlı kategorilere göre Özel bir getto kurma işi de, tıpkı getto sisteminin kendisi gibi, Heydrich'in "fikriydi". Görünüşe göre, Madagaskar planı Alman Dışişleri Bakanlığı'nın bürolarında "hayat bulmuştu"; Eichmann'm bu plana katkısı da sevgili Dr. Löwenherz'ine çok şey borçluydu, zira Eichmann dört milyon Ya-hudinin savaştan sonra Avrupa'dan -muhtemelen Filistin'e, çünkü Madagaskar planı

çok gizli tutuluyordu- nasıl nakledilebileceği konusunda "birkaç fikir geliştirmesi" için Löwenherz’i görevlendirmişti. (Duruşmada bu raporla karşılaşınca, yazanın Löwenherz olduğunu inkâr etmedi; gerçekten yerin dibine geçmiş gibi göründüğü nadir anlardan biriydi bu.) Sonunu hazırlayan da büyük laflar etmeden duramamasıydı zaten -diyar diyar dolanan adsız sansız bir gezgin olmaktan sıkılmıştı- ve hem başka hiçbir şeyi yapmaya değer bulmadığına hem de savaştan sonra kendisine hiç beklenmedik

bir "şöhret" bahşedildiğine göre, bu itki zamanla daha da güçlenmiş olmalıydı.

Büyük laflar etmek yaygın bir kusurdur; özelde ise, Eichmann’ ın karakterini belirleyen asıl kusur, herhangi bir meseleye başkasının gözünden bakma konusunda bu kadar beceriksiz olmasıydı. Bu kusur en çok Viyana yıllarıyla ilgili olarak anlattıklarında göze çarpıyordu. Eichmann, adamları ve Yahudiler "elbirliğiyle çalışıyorlardı" ve ne zaman bir sorun çıksa Yahudi yetkililer "içlerini boşaltmak", "bütün üzüntü ve kederlerini" anlatmak ve yardım istemek için koşa koşa Eichmann'a geliyorlardı. Yahudiler göç etmek "istiyordu", zaten Eichmann Yahudilere yardım etmek için oradaydı, zira Nazi yetkililer de Reich'larmı *judenrein* görmek istediklerini ifade etmişlerdi. İstekleri Örtüşüyordu ve o, Eichmann, "iki tarafın da hakkını verebilirdi”. Duruşmada, sıra hikâyenin bu bölümüne geldiğinde, Eichmann hiç istifini bozmadı; yine de bugün, "zaman çok değiştiğinden", Yahudilerin bu "elbirliğiyle çalışmayı" hatırlamaktan pek hoşlanmayabileceklerini kabul ediyordu ve onların "duygularını incitmek" istemiyordu.

29 Mayıs 1960 ile 17 Ocak 1961 arasında yürütülen polis soruşturması kayıtlarının her sayfası Eichmann’m düzeltmesinden ve onayından geçen Almanca metni -korkunç olanın sadece saçma değil, düpedüz komik de olabileceğini anlayacak kadar aklı başında olduğu sürece- bir psikolog için gerçek bir altın madenidir. Bu komedinin bir kısmını İngilizce'ye aktarmak olanaksızdır; çünkü kaynağı tam da Eichmann'm Almanca'yla kahramanca mücadelesi, her defasında yenilgiyle sonuçlanan bu savaştır. Sık sık kullandığı "kanatlı kelimelerle" *(geflügelte Worte* - klasiklerden yapılan meşhur alıntılar için kullanılan, gündelik Almanca'dan bir tabir) aslında beylik lafları (*Redensarten)* veya sloganları *(Schlagvvorte)* kastetmesi

komiktir. Sassen dokümanlarıyla ilgili olan ve mahkeme reisinin Almanca yürüttüğü çapraz sorgu sırasında, hikâyelerine biraz heyecan katmaya çalışan Sassen'e nasıl karşı koyduğunu anlatmak için *"kontra geben"* (kısasa kısas) ifadesini kullandı; kâğıt oyunlarının hikmetlerini besbelli bilmeyen Hâkim Landau ne demek istediğini anlamadı, Eichmann ise aklmdakileri başka türlü anlatmanın bir yolunu bulamadı. Muhtemelen okul yıllarında bile başına bela olan -ve hafif bir dilyitimine yaklaşan- bu kusurun pek farkında ol-mayatı Eichmann, "benim tek dilim, resmi yazışmalarda kullanılan bu dil [*Amtssprache*]" diyerek özür diledi. Ama resmi yazışmalarda kullanılan bu dilin kendi dili haline gelmesinin asıl sebebi, Eichmann'm sahiden klişe olmayan tek kelime edememesiydi. (Psiki-yatristlerin gayet "normal" bulduğu ve "insanların çok hoşuna gittiğini" düşündüğü şeyler bu klişeler miydi? Bir papazın yardımına koştuğu ruhlarda görmek isteyeceği "olumlu düşünceler" bunlar mıydı? Eichmann karakterinin bu olumlu yanını göstermek için en iyi fırsatı Kudüs'teyken, zihinsel ve psikolojik sağlığından sorumlu genç bir polis memuru biraz gevşemesi için kendisine *Lolitd*yi verdiğinde yakalamıştı. Aradan iki gün geçtikten sonra kitabı geri vermişti, bu duruma ne kadar içerlediği her halinden belliydi; polise, "Ahlaki açıdan kesinlikle çok zararlı bir kitap" *["Das İst aber ein sehr unerfreuliches Buch*”] demişti.) Sonunda sanığa "boş laflar" ettiğini söylediklerinde, hâkimler şüphesiz çok haklıydılar; ama bu boş lafların sahte olduğunu, sanığın çirkin ve aslında hiç de boş olmayan diğer düşüncelerini bu yolla saklamaya çalıştığını düşünürken yanılıyorlardı. Kötü hafızasına rağmen, Eichmann’m kendisi İçin önemli olayları her defasında kelimesi kelimesine aynı beylik laflarla ve kendi uydurduğu klişelerle (ne zaman kendi kelimeleriyle bir cümle kurmayı başarsa, bu cümleyi klişe haline gelene kadar tekrar ediyordu) anlatmasındaki dikkat çekici tutarlılık bu varsayımı çürütüyordu. İster Arjantin veya Kudüs'te anılarını yazarken ister polis soruşturması veya duruşma sırasında olsun, her zaman aynı şeyleri aynı biçimde ifade ediyordu. Eichmann'ı dinledikçe, konuşma konusundaki yetersizliğinin *düşünme*, daha doğrusu başka-larınm bakış açısına göre düşünme konusundaki yetersizliğiyle yakından ilişkili olduğunu daha iyi anlıyordunuz. Eichmann'la iletişim kurmanın imkânsız olmasının nedeni yalan söylemesi değil, kelimelere ve başkalarına karşı ve buna bağlı olarak gerçekliğe karşı en güvenilir zırhla sarılmış olmasıydı.

Nitekim, Yahudi bir polis tarafından sorguya çekilmenin gerçekliğiyle sekiz ay boyunca karşı karşıya kalan Eichmann, bu polise neden SS içinde daha yüksek bir mertebeye ulaşamadığını, yük-selememesinin kendi hatası olmadığını uzun uzun, tekrar tekrar anlatma konusunda bir an olsun tereddüt etmedi. Yükselmek için her şeyi yapmıştı, hatta kendisini aktif göreve yollamalarını bile istemişti - "Cepheye gidersem daha çabuk albay olurum, diye düşünmüştüm". Ama mahkemede aksini iddia etmiş, sanki tayin olmayı sırf kanlı görevlerinden kaçmak için istemiş gibi konuşmuştu. Bu iddiasında fazla ısrar etmedi; yine de, tuhaf bir biçimde, Başkomi-ser Less'e anlattıklarıyla da yüzleşmek zorunda kalmadı. Less’e *Ein-satzgruppen'e,* Doğu'daki mobilize katliam birliklerine atanmayı ümit ettiğini, zira Mart 1941’de bu birliklerin düzenli hale gelmesiyle kendi bürosunun "öldüğünü" söylemişti - göç bitmiş, tehcir operasyonlarıysa daha başlamamıştı. Nihayet en büyük tutkusundan da bahsetmişti; polis şefliğine yükselerek bir Alman kasabasına atanacak ve eski günlerdeki gibi, bu işe karışmayacaktı. Soruşturma kayıtlarının bu sayfalarını böylesine komik kılan, Eichmann' ın bütün bunları acıklı hikâyesini dinleyen herkesin "normal, insani" bir sempati göstereceğinden emin biri havasında anlatmış olmasıydı. "Yaptığım bütün hazırlıklar, planlar hep ters gitti; hem şahsi işlerim hem de Yahudilere bir yer ve toprak sağlamak için yıllar yılı verdiğim uğraşlar hep ters gitti. Bilmiyorum, sanki her şey kötü bir büyünün etkisi altındaydı; ne arzuladım, istedim, planladımsa kaderim bir biçimde buna engel oldu. Konu ne olursa olsun, emeklerim hep boşa gitti." Başkomiser Less, eski bir SS albayından edinilen ve muhtemelen Eichmann’m söyledikleriyle çelişen, anlattık-lannı yalanlayan kanıtlar hakkında ne düşündüğünü sorduğunda, öfkeden sarsılarak şöyle haykırdı: "Bu adam zamanında nasıl SS, nasıl albay olmuş hiç aklım almıyor, bunu hiç aklım almıyor. Böyle bir şeyin olması kesinlikle ama kesinlikle imkânsız. Ne söyleyeceğimi bilemiyorum." Bunları söylerken asla saygısızlık etmek gibi bir niyeti yoktu, geçmişte hayatını yönlendiren standartlan o zaman bile savunmak ister gibiydi. "SS", "kariyer" veya "Himmler" (ona hiç hayranlık duymadığı halde, Himmler’den söz ederken her zaman o uzun resmi sıfatını kullanırdı: Reichsführer SS ve Polis Şefi) kelimeleri Eichmann'm içinde değiştirilmesi kesinlikle imkânsız bir mekanizmayı harekete geçirirdi. AlmanyalI bir Yahudi olan ve SS üyelerinin, yüksek ahlaki nitelikler sergileyerek kariyerlerinde

ilerlediklerini düşünme ihtimali hiçbir surette bulunmayan Başkomiser Less'in varlığı, bu mekanizmayı bir an olsun rayından çıkarmamış.

Komedi zaman zaman dehşete dönüşür ve muhtemelen gayet doğru, korkunç mizahı her türlü Gerçeküstücü icadı kolayca aşan

hikâyelerle sonuçlanır. Eichmann'm polis soruşturması sırasında anlattığı, Yahudi cemaatinin temsilcilerinden biri olan talihsiz Viya-nah Ticaret Müşaviri Storfer ile ilgili hikâye de böyle bir hikâyedir. Eichmann, Auschwitz Komutanı Rudolf Höss'ten bir telgraf almış ve telgrafta Storfer'in çok kısa bir süre önce Auschwitz'e getirildiği, acilen Eichmann'ı görmek istediği yazıyormuş. "Tamam, dedim kendime, bu adam her zaman iyi davranışlar sergiledi, ona vakit ayırmaya değer... Bizzat gidip derdinin ne olduğunu öğreneceğim. Eb-ner'e [Viyana Gestaposunun şefi] çıktım; Ebner, hatırlayabildiğim kadarıyla, 'Keşke böyle bir münasebetsizlik yapmasaymış, saklanmış ve kaçmaya çalışmış' gibisinden bir şeyler söyledi. Polis de Stor-fer'i yakalayıp toplama kampına göndermiş. Reichsführer'in [Himmler] emirlerine göre, bir kere içeri giren biri asla dışarı çıkamazdı. Kimsenin elinden bir şey gelmezdi, ne Dr. Ebner ne ben ne de bir başkası bu konuda hiçbir şey yapamazdık. Auschwitz'e gittim ve Höss'ten Storfer'i görme ricasında bulundum. 'Evet, evet [dedi Höss], çalışma ekiplerinden birinde.' Storfer'le karşılaşmak normal, insani bir şeydi; normal, insani bir karşılaşmaydı. Ne kadar üzüntülü ve kederli olduğunu anlattı. Ben de, 'Aziz dostum Storfer *[Ja, mein li-eber guter Storfer*], kesinlikle çok şanssızız!' dedim. 'Ne şanssızlık amal' Bir de, 'Bak, sana gerçekten yardım edemem, çünkü Reichsführer'in emirlerine göre kimse dışarı çıkamaz. Ben seni çıkara-mam. Dr. Ebner de seni çıkaramaz. Duyduğuma göre bir hata yapmışsın, saklanmışsın veya kaçmaya çalışmışsın; neticede *senin* böyle bir şey yapmana gerek yoktu,' dedim. [Eichmann, Yahudi temsilcilerinden biri olduğu için Storfer'in tehcir operasyonundan muaf olduğunu kastediyordu.] Buna karşılık ne söylediğini hatırlamıyorum. Daha sonra halini hatrını sordum. Storfer şey dedi, hah, çalışmaması İçin bir şeyler yapılıp yapılamayacağını merak ediyordu, yaptığı iş çok ağırdı. Ben de Höss'e, 'Çalışmasın, Storfer çalışmasın!' dedim. Ama Höss, 'Burada herkes çalışır,' diye karşılık verdi. 'Tamam,' dedim; 'Storfer'in bir süpürgeyle çakıl taşlı yolları temiz tutma işiyle görevli olduğunu,' küçük çakıl taşlı yollar vardı orada, 'süpürgesiyle banklardan birine oturmaya hakkı olduğunu bildiren bir

pusula hazırlayacağım'. Storfer'e, ’Olur mu, Bay Storfer? Sizin için uygun mu?' dedim. Buna çok memnun oldu, el sıkıştık; daha sonra süpürgesini getirdiler, Storfer de gidip bankına oturdu. Yıllarca beraber çalıştığım adamı en azından görebildiğim için, konuşabildiğimiz için büyük bir sevinç yaşıyordum." Bu normal, insani karşılaşmadan altı hafta sonra, Storfer öldü - gazla zehirlenmemiş-ti anlaşılan, ama vurulmuştu.

Ders kitaplarına konu olacak bir kötü niyet vakası, sahte bir kendini aldatmayla korkunç bir aptallığın birleşimi mi bu? Yoksa sadece hiçbir zaman pişmanlık duymayan suçluya (Dostoyevski günlüklerinin bir yerinde, Sibirya'daki onlarca katil, tecavüzcü ve soyguncudan bir tanesinin bile hata yaptığını kabul ettiğini görmediğini söyler), suçu gerçekliğin ayrılmaz bir parçası haline geldiği için gerçeklikle yüzleşmeyi göze alamayan bir kişiye mi örnektir? Yine de Eichmann'm durumu, sıradan bir suçlunun durumundan farklıdır: Sıradan suçlu kendisini, suçla ilişkili olmayan dünyanın gerçekliğinden, sadece kendi güruhunun dar sınırları içinde tam anlamıyla koruyabilir. Eichmann'm yalan söylemediğinden, kendini aldatmadığından emin olmak için geçmişi düşünmesi yeterliydİ; çünkü Eichmann ile yaşadığı dünya, bir zamanlar kusursuz bir uyum içindeydi. Seksen milyon insanıyla Alman toplumunu gerçeklik ve olgulardan koruyan da yine aynı araçlardı; aynı kendini aldatma, aynı yalanlar ve Eichmann'm zihniyetine artık iyice kök salmış olan aynı aptallıktı. Bu yalanlar yıldan yıla değişiyor ve çoğu zaman bir-biriyle çelişiyordu; dahası, Parti hiyerarşinin çeşitli kademelerindeki insanların ya da genel anlamda halkın inandığı yalanların ille de aynı olması gerekmiyordu. Ancak kendini aldatma pratiği çok yaygınlaşmış, hayatta kalmanın neredeyse en önemli ahlaki Önkoşullarından biri haline gelmiştir; dolayısıyla bugün, Nazi rejiminin çöküşünden on sekiz yıl sonra, bu rejimin apaçık yalanlarının büyük bir kısmının unutulduğu bir zamanda bile, yalancılığın Alman ulusunun karakterinin ayrılmaz.bir parçası haline geldiğini düşünme-. mek zordur. Savaş sırasında, Alman halkının tamamı üstünde en çok etkili olan yalan, "Alman halkının kader savaşı" *[der Schick-salskampf des deutschen Volkes]* sloganıydı. Hitlerin veya Goeb-bels'in bulduğu bu slogan, insanın kendini aldatmasını üç açıdan kolaylaştırıyordu: Birincisi, bu savaş aslında savaş değil, demeye getiriyordu; İkincisi, savaşı başlatan Almanya değil, kader olmuştu;

üçiincüsü, bu savaş Almanlar için bir ölüm kalım meselesiydi - ya düşmanlarını yok edeceklerdi ya da kendileri yok olacaklardı.

Hem Arjantin'deyken hem de Kudüs’teyken, Eichmann'm suçlarım itiraf etme konusunda insanı hayrete düşürecek kadar istekli davranmasının nedeni, suç konusunda kendini aldatma kapasitesinden ziyade Üçüncü Reich'ın genel ve genel kabul gören atmosferini oluşturan sistematik yalancılığın hâlesiydi. "Tabii ki’[1] Yahudilerin yok edilmesinde rol oynamıştı; tabii ki Eichmann "Yahudileri nakletmese, kimse kasabın eline düşmezdi". "Ne 'itiraf edeyim?" diye soruyordu. Daha sonra, artık "eski düşmanlarıyla barış yapmak istediğini" söylüyordu - Eichmann'm hislerini paylaşan sadece Himmler (savaşın son yılında böyle hissettiğini söylemişti) veya İşçi Cephesi lideri Robert Ley (Nürnberg'de intihar etmeden önce, katliamlardan sorumlu Nazilerden ve hayatta kalan Yahudilerden oluşan bir "uzlaşma komitesi" kurmayı teklif etmişti) değildi; ne kadar inanılmaz olsa da, savaş sona erdiğinde, sıradan pek çok Almanın ağzından da kelimesi kelimesine aynı şeyleri duyuyordunuz. Bu korkunç klişe tepeden inme değildi, daha çok kendilerinin uydurduğu beylik bir laftı, insanlann on iki senedir birlikte yaşadığı diğer klişeler gibi bu da gerçeklikten yoksundu ve ağzından çıkar çıkmaz, konuşan kişiye "olağanüstü bir sevinç hissi" verdiğini neredeyse görebiliyordunuz.

Eichmann'm zihni böyle cümlelerle ağzına kadar doluydu. Hafızası gerçek olaylar konusunda ne kadar güvenilmez olduğunu kanıtlamıştı. İyice çileden çıktığı ender anlardan birinde, Hâkim Landau şöyle demişti: "Ne *hatırlayahilirsinV* (çeşitli öldürme metotlarının tartışıldığı meşhur Wannsee Toplantısını hatırlamıyorsan). Eichmann'm cevabı, kariyerinin dönüm noktalannı gayet iyi hatırladığı; ama bu anların Yahudileri yok etmenin tarihinin, daha doğrusu tarihin dönüm noktalarıyla kesişmediği oldu elbette. (Savaşın başladığı veya Rusya’nın işgal edildiği tarihi tam olarak hatırlamakta her zaman zorluk çekmişti.) Ama asıl mesele, şu veya bu zamanda kendisine "sevinç hissi" vermeye yaramış cümlelerden birini bile unutmamış olmasıydı. Bu nedenle, hâkimler çapraz sorgu sırasında ne zaman Eichmann'm vicdanına başvurmaya çalışmışlarsa "sevinç" ile karşılaşmışlar, hayatının her dönemi ve her faaliyeti için emrine amade başka bir sevinç verici klişesi olduğunu öğrendiklerinde hem öfkelenmiş hem de huzursuz olmuşlardı. Eichmann'm zihninde, savaşın sonu için gayet

uygun olan "güle oynaya mezara gireceğim” sözü ile artık -çok farklı koşullar altında- Eichmann'm içini rahatlatmakla tamamen aynı işlevi yerine getiren "yeryüzündeki bütün antisemitîere ibret *olsun* diye, herkesin *gözü* önünde seve seve kendimi asarım” sözü arasında çelişki yoktu.

Eichmann'm bu alışkanlıkları duruşma boyunca bir hayli sorun yarattı - Eichmann’dan ziyade onu suçlamaya, savunmaya, yargılamaya ve haber yapmaya gelenler için. Bütün bu işleri halledebilmek için Eichmann’ı ciddiye almak gerekiyordu, ama bu adamı ciddiye almak çok zordu. Çünkü bunu yapmanm tek yolu, gerçekleştirilen fiillerin kelimelerle ifade edilemeyecek kadar korkunç olması ile bu fiilleri gerçekleştiren kişinin komikliği arasındaki ikilemi çözmeye çalışırken kolaya kaçıp Eichmann'm aslında cin gibi, işini bilen bir yalancı olduğu sonucuna varmaktı; ne var ki, Eichmann’m böyle biri olmadığı ortadaydı. Eichmann'm bu konudaki kanaatleri mütevazılıktan çok uzaktı: "Kaderin bana bahşettiği birkaç yetenekten biri, bana bağlı olduğu ölçüde, hakikati söyleme yeteneğidir." Savcı, işlemediği suçları üstüne yıkmaya çalışmadan önce bile böyle bir yeteneğe sahip olduğunu iddia etmişti. Arjantin'de Sas-sen’le görüşmeye hazırlanırken, hâlâ -o dönemde kendisinin de dikkat çektiği gibi- "fiziksel ve psikolojik açıdan tam bir özgürlüğe" sahip olduğu zamanlarda aldığı düzensiz ve gelişigüzel notlarda, "geleceğin tarihçilerine, burada kaydedilen hakikatin yolundan sapmayacak kadar nesnel olmaları” konusunda fantastik bir uyarıda bulunuyordu - uyarısının bu kadar fantastik olmasının sebebi, doğrudan, teknik ve bürokratik açıdan kendi işiyle ilgili olmayan her şeyden tamamen habersiz olduğunun ve çok kötü bir hafızaya sahip olduğunun bu karalamalardan satır satır okunmasıydı.

Savcı ne kadar uğraşırsa uğraşsın, bu adamın "canavar" olmadığı ortadaydı, ama soytarı olmadığından kuşkulanmamak elde değildi. Bu şüphe meselenin tamamı açısından hayati-bir önem taşıdığından; Eichmann ve onun gibilerin milyonlarca insana çektirdiği ıstırap göz önünde bulundurulduğunda, böyle bir şüpheyi devam ettirmek çok zor olduğundan, Eichmann'm en korkunç soytarılıkları pek fark edilmedi ve neredeyse hiçbir zaman rapor edilmedi. Önce, üstüne basa basa, şu bedbaht hayatından öğrendiği tek şeyin insanın asla yemin etmemesi gerektiği olduğunu söyleyen (”Bugün, hiç kimse, hiçbir hâkim beni yeminli ifade vermeye; tanık olarak, yeminliyken bir şeyler açıklamaya ikna edemez. Bunu

reddediyorum, bunu ahlaki nedenlerle reddediyorum. Deneyimlerim bana, bir yemin edince, bu yemin yüzünden olabileceklerin sorumluluğunu üstlenmek gerektiğini gösterdiğinden, düşünüp taşındım ve yeryüzün-deki hiçbir hâkimin veya başka hiçbir otoritenin beni asla yemin etmeye, yeminli ifade vermeye zorlayamayacağı sonucuna vardım"); ama daha sonra, kendi savunmasını kendisi yapmak isterse, savunmasına "yeminli veya yeminsiz" devam edebileceği açıkça anlatıldığında, bu duruma hiç ses çıkarmadan yeminli ifade vermeyi yeğleyeceğini açıklayan bir adamla ne yapılır? Bir taraftan, polis müfettişi gibi mahkemeyi de tekrar tekrar, büyük bir duygu şovuyla, yapabileceği en kötü şeyin gerçek sorumluluklarından kaçmak, canının derdine düşmek, af dilenmek olduğu konusunda ikna etmeye çalışan; ama diğer taraftan, avukatının talimatları doğrultusunda, elle yazılmış, af talebini içeren bir belgeyi mahkemeye sunan bir adamla ne yapılır?

Eichmann açısından, bunların hepsi sadece ruh halindeki değişikliklerle ilgiliydi; o anki ruh halini anlatmak için ister eskiden bildiği ister o anda uydurduğu sevinç verici, beylik bir laf edebildiği sürece, keyfine diyecek yoktu; söylediklerinin "tutarsız" olabileceği akimın ucundan bile geçmiyordu. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi Eichmann, kendini klişelerle teselli etme konusundaki bu korkunç yeteneğinden, son nefesini verirken bile vazgeçmedi.

Birinci Çözüm: Sürmek

BU DURUŞMA, davacı ile davalının gerçekleri ortaya çıkarmak için verdikleri olağan mücadeleyle, her iki taraf için de adil olanı yapmak üzere düzenlenen sıradan bir duruşma olsaydı, şimdi de savunmanın bu meseleyi nasıl sunduğuna bakabilir, Eichmann'm Viyana macerasının diğer yüzü üzerinde durabilir ve gerçekleri çarpıtmasının altında bir bireyin aptallığından başka bir şey olup olmadığım anlamaya çalışabilirdik. Eichmann'ı ipe götüren gerçekler, duruşma başlamadan uzun zaman Önce, "makul şüphelere mahal vermeyecek" şekilde gözler önüne serilmişti; Nazi rejimiyle ilgilenen hemen her araştırmacı bunları gayet iyi biliyordu. İddia makamının gözler önüne sermeye çalıştığı diğer gerçekler; aslında mahkeme tarafından kısmen kabul gördü; ama savunma konuyla iİgili kendi kanıtlarını getirmiş olsaydı, bu gerçeklerin "makul şüphelere mahal vermediği" kesinlikle söylenemezdi. Dolayısıyla Eichmann duruşmasından ayrı, Eichmann vakasıyla ilgili bir rapor, Dr. Servatius'un gayet iyi bildiği halde anlamazlıktan geldiği birtakım gerçekleri göz Önünde bulundurmadığı sürece tamamlanmış sayılmaz.

Bu durum özellikle de Eichmann’m "Yahudi meselesi" ile ilgili şaşkın bakış açısı ve ideolojisi için geçerlidir. Çapraz sorgu sırasında, Eichmann Viyana’dayken düşündüklerini mahkeme reisine şöyle anlatıyordu: "Yahudileri muarız olarak görüyordum; dolayısıyla bu duruma her iki taraf için de kabul edilebilir, adil bir çözüm bulmak gerekiyordu ... Benim öngördüğüm çözüm Yahudilerin ayaklarının altına sağlam bîr toprak vermekti; böylece kendilerine ait bir yerleri, topraklan olacaktı. Bu çözüm için zevkle çalışıyordum. Bu çözüme ulaşmak için memnuniyetle, zevkle işbirliği yaptım; çünkü bu çözüm bizzat Yahudi halkı içinden çıkan hareketlerin onayladığı çözümdü ve ben de Yahudi meselesine en uygun çözümün bu olduğunu düşünüyordum.” "Elbirliğiyle" çalışmalarının, işlerinin "mütekabiliyet esasına" dayanmasının gerçek nedeni buydu. Yahudilerin hepsi bunu anlamamıştı belki ama ülkeden ayrılmaları onların yararınaydı; "biri onlara yardım etmeliydi, biri bu Yahudi yetkililerin harekete geçmesine yardım etmeliydi ve ben de tam bunu yaptım". Yahudi yetkililer "idealist,” yani Siyonistse, Eichmann onlara saygı gösteriyor, "dengi gibi davranıyor", bütün "ricalarını, şikâyetlerini ve destek

taleplerini” dinliyor, verdiği sözleri elinden geldiğince tutmaya çalışıyordu - "Bunu genellikle unutuyorlar". Yüz binlerce Yahudiyi kurtaran Eichmann değil miydi? Yahudiler tam zamanında kaçmayı, Eichmann'm örgütlenme konusundaki büyük gayreti ve yeteneği sayesinde başarmamış mıydı? Kabul ediyordu, Nihai Çözüm'ün adım adım yaklaştığını zamanında görememişti; ama nihayetinde onları kurtarmıştı, bu bir "gerçekti". (Duruşma sırasında Amerika’da yapılan bir röportajda, Eichmann’m oğlu da Amerikalı muhabirlere aynı hikâyeyi anlatmıştı. Bu hikâye, Eichmann ailesinin efsanelerinden biri haline gelmişti herhalde.)

Savunma avukatının Eichmann’m Siyonistlerle ilişkileriyle ilgili olarak anlattıklarını desteklemek için neden hiçbir şey yapmadığını bir bakıma anlayabiliriz. Eichmann, Sassen röportajında olduğu gibi, "kendisine verilen görevi, ahıra götürülen bir öküzün kayıtsızlığıyla karşılamadığını", "bugüne kadar eline bir kitap [mesela, Herzl’in *Judenstaat'*mı] alıp okumadığı, kitabın ne söylediğini anlamaya ve özümsemeye, merakla özümsemeye çalışmadığı" için "işiyle içsel, uyumlu bir ilişkisi" olmayan meslektaşlarından çok farklı olduğunu itiraf etti. Hepsi "işinin kölesiydi", onlar için her şey "paragraflarla ve emirlerle belirlenirdi, başka hiçbir şeyle ilgilenmezlerdi"; kısacası, savunmaya göre, tıpkı Eichmann gibi onlar da kesinlikle çarkın "küçük dişlilerinden" başka bir şey değillerdi. Bütün bunlar Führer'in emirlerine sorgusuz sualsiz itaat etmek anlamına geliyorsa, hiçbiri bu çarkın küçük dişlilerinden başka bir şey değildi - hatta Himmler bile. Masörü Felix Kersten'in açıklamalarına bakılırsa, Himmler'in Nihai Çözüm’ü sevinçle karşıladığı söylenemezdi; ayrıca Eichmann polis müfettişine ısrarla, amiri Heinrich Müller’in asla "fiziksel imha" kadar "ilkel" bir öneride bulunmayacağını anlatıyordu. Eichmann'm gözünde, çarkın küçük dişlileri teorisinin bu konuyla hiçbir ilgisi olmadığı ortadaydı. Bay Hausner nasıl göstermeye çalışırsa çalışsın, Eichmann hiçbir zaman çok büyük biri olmamıştı: Hitler değildi ne de olsa; Yahudi meselesinin "çözümü" açısından, kendisini Müller, Heydrich veya Himmler'le de kıyaslayamazdı, megaloman değildi. Ama savunmanın olmasını isteyeceği kadar küçük de değildi.

Eichmann'm gerçekliği çarpıtması korkunçtu, çünkü çarpıttığı gerçekler korkunç şeylerdi. Yine de, Hitler’den sonra Almanya’da olanlardan çok da farklı değildi. Örneğin, eski Savunma Bakanı Frânz-Josef Strauss, bir ara

Willy Brandt'a karşı bir seçim kampanyası yürütüyordu; şimdilerde Batı Berlin belediye başkanı olan Brandt ise Hitler döneminde Norveç'e iltica etmişti. Strauss, Brandt'a "Almanya'da olmadığınız on iki yıl ne yaptınız?" diye soruyordu ve "Biz burada, Almanya'da ne yaptığımızı gayet iyi biliyoruz," diyordu. Strauss, herkesin kulağına giden ve görünüşe göre büyük bir başarı kazanan bu soruyu sorarak *aslında*, Bonn hükümetinin üyesine, o yıllarda Almanya'da olan Almanların yaptıkları fenalıkların nasıl herkesin diline düştüğünü hatırlatmış oluyor; dahası ne üstüne almıyor ne de utanıp sıkılıyordu. Aynı "masumiyet", saygı gören ve bu saygıyı hak eden bir Alman edebiyat eleştirmeninin geçenlerde boş bulunup yaptığı bir açıklamada da vardır. Muhtemelen hiçbir zaman Parti'ye üye olmayan bu eleştirmen, Üçüncü Reich dönemine ait bir edebiyat incelemesini değerlendirirken, yazarın "barbarlığın patlak verdiği bir zamanda, hepimizi birden terk eden entelektüellerden" olduğunu söyler. Bu yazar elbette Yahudidir; Naziler onu kovmuş ve asıl Yahudi olmayanlar, *Rheinischer Merkür'den* Heinz Beckmann gibiler onu terk etmiştir. Bu arada, günümüzde Almanların Hitler döneminden bahsederken sık sık "barbarlık" kelimesine başvurmaları da gerçekliğin çarpıtılmasından başka bir şey değildir; zira Yahudi ve Yahudi olmayan entelektüellerin, bu ülkeyi artık yeterince "medeni" bulmadıkları için terk ettikleri izlenimini yaratmaktadır.

Diğer taraftan Eichmann -her ne kadar devlet adamları ve edebiyat eleştirmenleri kadar medeni olmasa da- hafızası biraz daha iyi olsaydı veya savunma kendisine yardım etseydi, hikâyesini desteklemek için, birtakım su götürmez gerçekleri aktarabilirdi. Zira "Yahudi politikalarının ilk aşamalarında, Nasyonal Sosyalistler'in Siyonizm taraftarı bir tavır takınmanın daha uygun olacağını düşündüklerine hiç şüphe yoktu" (Hans Lamm) ve Eichmann da Yahudiler hakkında bir şeyler öğrenmeye yine bu politikanın ilk aşamalarında başlamıştı. Bu "Siyonizm taraftarlığını" ciddiye alan bir tek Eichmann değildi elbette; yeni bir "disimilasyon" süreciyle "asimilasyonun" etkisiz hale getirilebileceğini düşünerek, Alman Yahudileri de akın akın Siyonist hareketin saflarına katıldılar. (Elimizde bu gelişmeyle ilgili güvenilir bir istatistik yok ama Hitler döneminde, haftalık Siyonist gazetesi *Die Jüdische Rundschau'nm* tirajının 5-7 binden neredeyse 40 bine çıktığı tahmin ediliyor; 1935-36'da, Siyonist hareket için para toplayan organizasyonların, sayısı büyük ölçüde azalmış ve iyice fakirleşmiş bir halktan, 1931-32 yıllarına göre üç kat daha fazla gelir elde ettikleri

biliniyor.) Yahudilerin ille de Filistin’e göç etmek istedikleri yoktu, daha ziyade bir gurur mesele-siydi bu: "Sarı Yıldız'ını gururla taşı!" *Jüdische Rundschau*!nun baş editörü Robert Weltsch'in bulduğu, dönemin bu en popüler sloganı, genel duygusal atmosferi ifade ediyordu. Nazilerin Yahudileri beyaz zemin üzerine altı uçlu sarı bir yıldızdan oluşan bu amblemi taşımaya bilfiil zorlamasından en az altı yıl öncesine tekabül eden 1 Nisan 1933 Boykot Gününe cevaben formülleştirilen sloganın tartışmalı tarafı, "asimilasyonistleri" ve yeni "devrimci gelişmeyi" kabul etmeyenleri, "her daim zamanın gerisinde kalanları" *(die ewig Gestrigen*) hedef almasıydı. Almanya'da yaşayan bazı tanıklar, duruşma sırasında çok duygulandıkları bir anda bu sloganı hatırlattılar. Ama yaptığı işle ön plana çıkan gazeteci Robert Welsch’in geçen yıllarda, gelecekte olacakları önceden görebilseydim böyle bir sloganı asla kullanmazdım, dediğini söylemeyi unuttular.

Bütün sloganları ve ideolojik tartışmaları bir yana bırakacak olursak, o yılların gündelik gerçeklerinden biri de, sadece Siyonist-lerin Alman yetkililerle müzakerelerde bulunma şansına sahip olduğuydu. Zira o dönemde Almanya’daki Örgütlü Yahudilerin yüzde doksan beşinin üye olduğu Yahudi Alman Vatandaşları Cemiyeti, iç tüzüğünde başlıca görevini "antisemitizme karşı savaş" olarak belirlemiş ve Alman yetkililerin birinci düşmanı olmuştu. Bir anda tanım gereği "Devlet düşmanı” haline gelen bu örgüt, yapması beklenenleri yapmaya cüret etmiş olsaydı, gerçekten büyük bir zulüm görürdü (ama görmedi). Hitler’in iktidarda oldüğu ilk senelerde, Si-yonistler bu durumu esasen "asimilasyonculuğun kesin yenilgisi" olarak değerlendiriyorlardı. Dolayısıyla Siyonistler Nazi yetkililerle, en azından bir süreliğine, suça bir ölçüde bulaşmayan bir işbirliğine girdiler; Siyonistler de genç Yahudilerin ve Yahudi sermayedarların Filistin'e göçüyle birlikte "disimilasyonun" "her iki taraf için de adil bir çözüm" olabileceğine inanıyorlardı. O zamanlarda, Alman yetkililerin çoğu böyle düşünüyordu ve hep böyle şeylerden bahsediyordu. Theresienstadt'tan kurtulan bir Alman Yahudisi, yazdığı mektupta, yöneticileri Nazi yetkililer tarafından atanan *Reıch-svereinigung*'daki (Almanya'da Yaşayan Yahudiler Birliği) bütün önemli pozisyonların Siyonistlerin elinde olduğunu anlatır (oysa esasen Yahudilerin denetiminde olan *Reichsvertretung*'da [Alman Yahudiler Heyeti] Yahudiler kadar Yahudi olmayan yetkililer de bulunuyordu). Nazilere göre Siyonistler "'iyi' Yahudilerdi çünkü onlar da

meseleye 'milli' açıdan bakıyorlardı". Tanınmış bir Nazi-nin bir kere olsun açık açık böyle söylediği duyulmamıştı elbette; en başından en sonuna kadar, Nazi propagandası şiddetli, su götürmez ve uzlaşmaz bir biçimde antisemitti; nihayetinde önemli sayılan tek şey, totaliter yönetimin muammaları konusunda hâlâ deneyimsiz olan insanların "salt propaganda" addedip reddettikleri şeydi. Bu ilk yıllarda, Nazi yetkililer ile Filistin Yahudi Acentesi arasında, her iki taraf için de gayet tatminkâr bir anlaşma vardı - bu *Ha'avarah,* yani Transfer Anlaşması, Filistin'e göçen bir Yahudinin parasını burada Alman mallarına ve vardığında da *pound'&* çevirmesini sağlıyordu. Bu yöntem kısa bir süre sonra, bir Yahudinin parasını yanına alabilmesinin tek'yasal yolu haline geldi (o zaman için bu yöntemin alternatifi bir bloke hesap açtırıp parayı yurtdışmda yüzde 50-95 zararla geri almaktı). Sonuç olarak 1930'larda, Amerika Yahudilerinin Alman mallarına karşı bir boykot düzenlemek için büyük gayretler gösterdiği zamanlarda, Filistin "Alman malları"yla dolup taşıyordu.

Eichmann için Filistinli yetkililer daha önemliydi; Gesiapo'ya ve SS'e kendi inisiyatifleriyle yaklaşacak, ne Alman Siyonistlerden ne de Filistin Yahudi Acentesi'nden emir alacaklardı. Yahudilerin Britanya yönetimindeki Filistin'e yasadışı yollardan göçü için yardım istemeye geldiler ve hem Gestapo'dan hem de SS'ten yardım gördüler. Eichmann'la Viyana'dayken müzakerelerde bulundular ve Eichmann'm "kibar", "bağırıp çağırmayan biri" olduğunu ve hatta kendilerine, beklenen göçmenler için mesleki eğitim kampları kurmak üzere çiftlikler ve tesisler sağladığını rapor ettiler. ("Bir keresinde, genç Yahudilere eğitim görecekleri bir çiftlik bulmak için bir grup rahibeyi manastırlarından çıkardı" ve başka bir sefer de, sınırı güvenle geçtiklerini görmek için, güya Yugoslavya'daki eğitim çiftliklerine giden bir grup göçmenin "altına özel bir tren ve yanına da Nazi yetkililer [verdi]". Jon ve David Kimche'nin, "bütün baş aktörlerin tam ve cömert işbirliğiyle" anlattığı hikâyeye göre *(The Secret Ro-ads:The "illegal"MigrationofaPeople, 1938-1948,* Londra, 1954), bu Filistinli Yahudiler'in konuştuğu dil Eichmann'ınkinden tamamen farklı değildi. Avrupa'ya Filistin'deki komünal yerleşimler tarafından yollanmışlardı ve kurtarma operasyonlarıyla ilgilenmiyorlardı: "Bu onların işi değildi." "Uygun malzemeyi" seçmek istiyorlardı. İmha programından sonra gelen baş düşmanlan, eski vatanları Almanya veya Avusturya'da yaşamalarını imkânsız hale getirenler değil; yeni vatanlarına girmelerini engelleyenlerdi;

kuşkusuz bu düşman Almanya değil, Britanya'ydı. Yerli Yahudilerden farklı olarak, Nazi yetkililere neredeyse onların dengi gibi davranabilecekleri bir konumda bulunuyorlardı, zira mandacı gücün koruması altındaydılar. Muhtemelen ilk defa bu Yahudiler, açık açık her iki tarafın da çıkarını gözetmekten bahsedebiliyorlardı ve kesinlikle ilk defa bu Yahudilerin toplama kamplarındaki Yahudiler arasından "genç Yahudi öncüleri seçmelerine" izin verilmişti. Bu anlaşmanın sonunun nerelere varabileceğini tabii ki bilmiyorlardı, işin aslını daha sonra anlayacaklardı; ama her nasılsa onlar da, mesele hayatta kalacak Yahudileri seçme meselesiyse, seçme işini Yahudilerin yapması gerektiğine inanıyorlardı. Bu yanlış karar, sonunda seçilmeyen Yahudi çoğunluğun kaçınılmaz olarak iki düşmanla-Nazi yetkililer ve Yahudi yetkililerle- karşı karşıya kalmasına yol açtı. Viyana dönemiyle ilgili olarak, Eichmann'm yüz binlerce Yahudinin hayatını kurtardığı yönündeki akıl almaz, mahkeme dışında insanların gülüp geçtiği açıklaması, Yahudi tarihçilerin, Kimche'lerin enine boyuna düşünerek vardıkları hükümden tuhaf bir biçimde destek bulur: "Nitekim, koca bir Nazi rejiminin muhtemelen en paradoksal dönemlerinden biri başlamıştır: En büyük Yahudi katillerinden biri olarak tarihe geçecek bu adam, Yahudilerin Avrupa'dan kurtarılması için mücadele etmeye, var gücüyle uğraşmaya başlamıştır."

Eichmann'm sıkıntısı, inanılmaz hikâyesini destekleyebilecek olguların hiçbirini belli belirsiz de olsa hatırlayamaması; bilgili avukatının ise muhtemelen hatırlayacak bir şey olup olmadığını bile bilmemesiydi. (Dr. Servatius, eskiden Filistin'e yasadışı yollardan göçü düzenleyen Aliyah Beth Örgütünün yetkililerinden birini savunmanın tanığı olarak çağırabilirdi. Bu yetkililer Eichmann'ı elbette hatırlıyorlardı ve o sırada İsrail'de yaşıyorlardı.) Eichmann'm hafızası, sadece kariyerini doğrudan ilgilendiren meseleler söz konusu olduğunda işlevini yerine getiriyordu. Berlin'deyken Filistinli bir yetkilinin kendisini ziyaret ettiğini hatırlıyordu - bu yetkili Eichmann'a kolektif yerleşimlerdeki hayatı anlatmış, Eichmann da onu iki kere yemeğe çıkarmıştı- çünkü bu ziyaret Filistin'e resmi bir ziyaret teklifiyle son bulmuştu, Yahudiler Eichmann'a ülkeyi gezdire-ceklerdi. Büyük bir memnuniyet duymuştu; başka hiçbir Nazi yetkili "uzak bir yabancı ülkeye" gidememişti, ama Eichmarm'm seyahatine izin verilmişti. Mahkeme Eichmann'm "casuslukla" görevlendirildiği kanaatine vardı; bu şüphesiz doğruydu ama Eichmann' m polise anlattığı hikâyeyle

çelişmiyordu. (Bu girişim işe yarar bir sonuç vermedi. Eichmann ve kendi bürosundan Herbert Hagen adlı bir gazeteci sadece Hayfa’daki Karmel Dağı’m görebildiler; başka bir şey yapmalarına fırsat kalmadan, Britanyalı yetkililer ikisini -de sınırdışı ederek Mısır'a gönderdiler ve Filistin'e giriş izinlerini iptal ettilgr. Eichmann'a göre, Kahire'de bulundukları sırada -İsrail Ordusu'nun çekirdeğini oluşturan Yahudi askeri teşkilatı- "Haga-nah’tan bir adam" onları görmeye geldi; üstleri, propaganda amaçları doğrultusunda, bu adamın anlattıklarıyla ilgili "tamamen olumsuz bir rapor" yazmalarım emretti ve Eichmann ile Hagen de bu görevi Iayıkıyla yerine getirdi.)

Eichmann, böyle küçük başarılar dışında, sadece ruh hallerini ve bu ruh hallerini anlatmak için uydurduğu beylik lafları hatırlıyordu; Mısır'a 1937'de, Viyana'daki işine başlamadan önce gitmişti ve Viyana’yla ilgili olarak da genel atmosferden ve ne kadar "sevinçli" olduğundan başka bir şey hatırlamıyordu. Farklı ruh halleri ve farklı "sevindirici" laflar gerektiren yeni bir döneme girildiğinde, bu dönemle bağdaşmayan eski ruh hallerini ve beylik lafları asla ıskartaya çıkarmama konusundaki ustalığı -polis soruşturması sırasında defalarca sergilediği bu ustalık- karşısında, Viyana’da geçirdiği zamanları bir rüya gibi anlatırken hakikaten çok samimi olduğuna inanası geliyordu insanın. Duygularıyla düşünceleri arasında hiç tutarlılık olmadığı için, 1938 ilkbaharından Mart 1939'a kadar Viyana'da geçirdiği bir yılın, Nazi rejiminin Siyonizm taraftarı tavrından vazgeçtiği bir zamana denk gelmesi bile bu samimiyete gölge düşürmüyordu. Nazi hareketi doğası gereği sürekli devinim halindeydi, her geçen ay biraz daha radikalleşiyordu; ama üyelerinin en çarpıcı özelliklerinden biri, psikolojik açıdan her zaman hareketin bir adım arkasında kalmaya meyilli olmalarıydı - harekete ayak uydurmakta çok zorlanıyorlardı; Hitler'in tabiriyle, "kendi gölgelerinin üstünden atlayamıyorlardı".

Gelgelelım Eichmann'm kötü hafızası, bütün nesnel gerçeklerden bile daha beterdi. Viyana'daki Yahudilerden bazılarını, mesela Dr. LÖwenherz'i ve Ticaret Müşaviri Storfer'i gayet iyi hatırlıyordu; ama belki de hikâyesini destekleyecek olan Filistinli yetkililer için aynı şeyi söylemek zordu. Savaştan sonra Eichmann’la müzakereleri üstüne çok ilginç bir layiha yazan (duruşmayla ortaya çıkan birkaç belgeden biri olan bu dokümanlar kendisine gösterildiğinde, Eichmann buradaki belli başlı açıklamalara

tamamen katıldığını gördü) Josef Lövvenherz, koskoca bir Yahudi cemaatini Nazi yetkililerin hizmetindeki bir kurumun çatısı altında bilfiil örgütleyen ilk Yahudi yetkiliydi. Aynı zamanda, hizmetleri nedeniyle mükafatlandırılan bir avuç insandan da biriydi - savaşın sonuna kadar Viyana' da kalmasına izin verildi; daha sonra İngiltere'ye ve ABD'ye göçtü ve Eichmann'm yakalanmasının hemen ardından, 1961'de öldü. Storfer, daha Önce bahsettiğimiz gibi, bu kadar şanslı değildi; ama şanssızlığı da Eichmann'm suçu değildi tabii. Storfer fazla bağımsız hale gelen Filistinli temsilcilerin yerini almıştı; Eichmann'm ona verdiği görev, Siyonistlerin yardımı olmadan, Yahudilerin zaman zaman yasadışı yollardan Filistin'e nakledilmesini sağlamaktı. Storfer Siyonist değildi, Nazİler Avusturya'ya gelene kadar Yahudi meselesiyle hiç ilgilenmemişti. Yine de, Avrupa'nın yarısının Nazi işgali altında olduğu 1940'ta, Eichmann'm da yardımıyla, 3500 kadar Yahudiyi Avrupa'dan çıkarmayı başardı; görünüşe göre, Filistinlilerle işleri yoluna koymak için de elinden gelenin en iyisini yapmıştı. (Storfer'in Auschvvitz'deki zamanlarıyla ilgili hikâyesine şu üstü kapalı yorumu eklerken, muhtemelen Eichmann'm akimdan geçen de buydu: "Storfer Yahudiliğe asla ihanet etmedi, ağzından onlara karşı tek kelime çıkmadı, Storfer asla böyle bir şey yapmazdı.") Son olarak, Eichmann'm, savaştan önceki faaliyetleri nedeniyle hiçbir zaman unutmadığı üçüncü bir Yahudi, Dr. Paul Eppstein vardı. Dr. Eppstein, *Reichsvereinigung'*un son yıllarında Berlin'deki göç işlerinden sorumluydu - yöneticileri Naziler tarafından atanan bir Yahudi örgütü olan ve Temmuz 1939'da feshedilen *Reichsvereinigung'u*, esasen Yahudilerin denetiminde olan *Reichsvertreiung* ile karıştırmamak gerekir. Dr. Eppstein, Eichmann tarafından *Judenâl-tester* (Yahudi Lideri) olarak görev yapmak üzere Theresienstadt'a atandı ve 1944'te burada vurularak öldürüldü.

Başka bir deyişle, Eichmann sadece tamamen kendi denetimi altında olan Yahudileri hatırlıyordu. Sadece Filistinli yetkilileri değil, daha önceden Berlin'de tanıştığı ve idari yetkilere sahip olmadığı zamanlarda, hâlâ istihbarat içindeyken gayet iyi tanıdığı Yahudileri de unutmuştu. Mesela, Dr. Franz Meyer'in adım bile anmadı. Almanya'daki Siyonist Örgütü'nün eski yönetim kurulu üyelerinden biri olan Dr. Meyer, iddia makamının tanığı olarak, sanıkla 1936 ile 1939 arasında gerçekleştirdiği temaslarla ilgili ifade vermeye geldi. Dr. Meyer, Eichmann'm hikâyesini bir ölçüde doğruladı: Berlin'deyken, Yahudi temsilciler "şikâyet ve ricalarını

yunabiliyorlardı”, aralarında bir tür işbirliği vardı. Meyer, yeri gelirdi "biz ondan bir ricada bulunurduk, yeri gelirdi o bizden bir şey isterdi” dedi; o zamanlar Eichmann "bizi gerçekten dinliyor ve bütün içtenliğiyle durumu anlamaya çalışıyordu", tavrı "çok düzgündü" - "bana 'Beyefendi’ diye hitap ederdi ve oturmam için koltuğu işaret ederdi". Ama Şubat 1939‘da her şey değişmişti. Eichmann, Alman Yahudilerinin liderlerini yeni "tehcir" metotlarını anlatmak için Vi-yana'ya çağırmıştı. İşte yine karşılarındaydı, Rothschild Sarayı'nın giriş katındaki geniş bir odada oturuyordu, bu adam kuşkusuz Eich-mann’dı ama bambaşka biri gibi davranıyordu: "Görüşmenin hemen ardından, arkadaşlarıma aynı adamla karşılaşıp karşılaşmadığımdan emin olmadığımı söyledim. Eichmann'daki değişim öyle berbattı ki ... Karşımda dünyayı ben yarattım havasında bir adam vardı. Bizi o kadar saygısızca, o kadar kaba karşıladı ki. Çalışma masasına yaklaşmamıza bile izin vermedi. Ayakta öylece beklemek zorunda kaldık." Savcı ve hâkimler, idari yetkilerle donatıldığı bir

pozisyona terfi edince, Eichmann'm kişiliğinin sahiden değiştiği ve hep öyle kaldığı konusunda hemfikirdi. Ama duruşma, bu noktada da başka bir yola saptığını ve meselenin asla bu kadar basit olmadığını gösterdi. Mart 1945'te Theresienstadt'ta Eichmann'la gerçekleştirdiği görüşmeyle ilgili ifade veren bir tanık vardı; Eichmann o zaman da Siyonist meselelerle çok alakadar görünüyordu - tanık, Siyonist bir gençlik Örgütünün üyesiydi ve elinde Filistin'e giriş belgesi vardı. Görüşme "güzel bir dille gerçekleşmişti, Eichmann nazik ve saygılıydı". (Eichmann'm avukatı, nedense savunmasında bu tanığın ifadesine hiç değinmedi.)

Eichmann’m Viyana’da geçirdiği kişilik değişimi insanda nasıl şüpheler uyandırırsa uyandırsın, bu atamanın kariyerinin asıl başlangıcı olduğuna şüphe yok. 1937 ila 1941'de dört kere terfi etti; on dört ay içinde teğmenlikten yüzbaşılığa yükseldi, bunu izleyen bir buçuk sene içinde yarbay oldu. Eichmann yarbaylığa, Ekim 1941' de, Nihai Çözüm'de oynayacağı ve sonunda Kudüs Bölge Mahke-mesi'ni boylamasına neden olacak rolün belirlenmesinin hemen ardından yükseldi. Ve ne yazık ki bu rütbede "takılıp kaldı"; çalıştığı departmanda daha fazla yükselemeyeceğini anladı. Fakat kariyer basamaklarını hiç beklemediği kadar hızla tırmandığı dört yılda bunu anlaması beklenemezdi. Viyana'dayken ne kadar azimli olduğunu kanıtlamıştı; artık hem "Yahudi meselesi", Yahudi örgütler ve

Siyonist partiler konusunda uzman hem de göç ve tahliye konularında "otorite", insanları bir yerden bir yere taşıma işinde "usta" sayılıyordu. En büyük zaferini Kasım 1938'de, *Kristallnachî'tm* hemen sonra, Alman Yahudileri kaçmak için ne yapacaklarını şaşırınca kazandı. Göring, Muhtemelen Heydrich'in önerisiyle, Berlin’de bir Reich Yahudi Göçü Merkezi kurmaya karar verdi; direktiflerini yazdığı mektupta/kurulacak merkezi otoritenin modeliyle ilgili olarak, özellikle Eichmann’m Viyana'daki bürosuna dikkat çekiyordu. Gelgelelim Berlin bürosunun başma Eichmann değil, Heydrich' in keşfettiği başka biri, Eichmann'm daha sonra büyük takdir toplayan patronu Heinrich Müller getirilecekti. Heydrich, Bavyeralı sı-; radan bir polis memuru olan Müller’i bu görevden alıp (Müller, Parti üyesi bile olmadığı gibi, 1933’e kadar da muhalifti) Berlin'deki Gestapo’ya getirdi; çünkü Müller, Sovyet Rusya polis sistemi hakkında söz sahibi birisi olarak biliniyordu. Nispeten daha küçük bir

görevle başlamış olsa da, bu atama da Müller'in kariyerinin başlangıcıydı. (Bu arada, Eichmann gibi böbürlenmeye meraklı olmayan ve "sfenksleri andıran davranışlarıyla" tanınan Müller izini tamamen kaybettirmeyi başardı; önce Doğu Almanya, daha sonra da Arnavutluk tarafından Rus polis sistemi uzmanı olarak işe alındığına dair söylentiler dolaşsa da, nerede olduğu bilinmiyor.)

Mart 1939'da Hitler Çekoslovakya'ya girdi, Bohemya ve Morav-ya'yı Alman himayesi altma aldı. Eichmann hemen Prag'da bir Yahudi göçü merkezi kurmakla görevlendirildi. "Başlarda, Viyana'dan ayrılma fikri pek hoşuma gitmedi; insan böyle bir büro kurduktan, her şeyin tıkır tıkır işlemeye başladığı günleri gördükten sonra, kolay kolay bırakıp gidemiyor." Her ne kadar Viyana'daki sistemin aynısı olsa da, Prag Eichmann'ı biraz hayal kırıklığına uğratmıştı; çünkü "Çek Yahudi örgütlerinin yetkilileri Viyana’ya gitti ve Vıyana'da-kiler de Prag’a geldi, dolayısıyla benim pek bir şey yapmam gerekmedi. Viyana'daki model aynen kopyalandı ve Prag'a taşındı. Nitekim her şey kendiliğinden başlamış oldu". Ancak Prag merkezi çok daha küçüktü ve "esefle belirtmeliyim ki Prag'da, yetenek ve enerji açısından Dr. Lövvenherz’le boy ölçüşebilecek kimse yoktu". Fakat Eichmann'ı mutsuz eden bu şahsi zorluklar, karşılaştığı tümüyle nesnel zorlukların yanında devede kulak gibi kalıyordu. Yüz binlerce Yahudi birkaç yıl gibi kısa bir zamanda vatanından ayrılmıştı, milyonlarcası da

sıradaydı; zira Polonya ve Romanya hükümetleri yaptıkları resmi açıklamalarla, kendilerinin de ülkelerindeki Yahu-dilerden kesinlikle kurtulmak istediklerini duyurmuşlardı. "Büyük ve kültürlü bir ulusun" izinden gidiyorlardı, dolayısıyla dünya onlara neden hiddetleniyordu bir türlü anlayamıyorlardı. (Potansiyel mülteciler meselesinin patlamaya hazır bir bomba olduğu 1938'de, Alman Yahudileri sorununun hükümetler arası eylem yoluyla çözümü için düzenlenen Evian Konferansı'nda ortaya çıktı. Konferansın tam bir fiyaskoyla sonuçlanması Alman Yahudilerine büyük zarar verdi.) Nasıl daha önce Avrupa'dan kaçış olanakları tükendiyse, şimdi de denizaşırı göç yollan tıkanmıştı; en iyi koşullar altında, mesela savaş programım engellemeseydi bile, Eichmann'm Viyana "mucizesini" Prag'da tekrarlaması kolay kolay mümkün olmayacaktı.

Eichmann bunu gayet iyi biliyordu; göçle ilgili meselelerden gerçekten anlıyordu, dolayısıyla bir sonraki görevini büyük bir memnuniyetle karşılaması beklenemezdi. Eylül 1939'da savaş başladı ve Eichmann da Müller'in yerine, Reich Yahudi Göçü Merkezi' nin başına geçmek üzere Berlin'e geri çağrıldı. Bir sene önce olsa, bu yeni atama tam bir terfi sayılırdı; ama o dönem için zamanlama çok yanlıştı. Eichmann'm yerinde kim olsa, Yahudi meselesini tehcirle çözmeyi düşünemezdi artık; savaş zamanı insanları bir ülkeden diğerine nakletmek zaten zorken, Polonya topraklarının işgaliyle Reich'm Yahudilerinin sayısı daha da arttı, 2-2,5 milyona çıktı. Hitler hükümetinin Yahudilerini salıverme konusunda hâlâ istekli olduğu doğruydu (Yahudi göçünü durdurma emri bundan ancak İki yıl sonra, 1941 sonbaharında gelecekti); herhangi bir "nihai çözüm" konusunda bir karara varılmış olsa bile, o zamana kadar kimseye bu yönde bir emir gelmemişti. Buna karşılık, Yahudiler çoktan Doğu'daki gettolara toplanmıştı, ayrıca *Einsatzgruppen* tarafından tasfiye ediliyordu. Berlin'de "montaj hattı ilkesi" uyarınca düzenlenen göçün, ne kadar zekice tasarlanmış olursa olsun, kendi kendini bitirmesi gayet doğaldı - Eichmann'm ifadesiyle bu süreç "diş çekmeye benziyordu... yani, iki taraf da bu durumdan bıkıp usanmıştı. Yahudiler bıkmıştı çünkü kayda değer bir göç imkânı elde etmeleri gerçekten çok zordu, biz usanmıştık çünkü meydanda ne hummalı bir çalışma ne de gelen giden vardı. Devasa ve heybetli bir binada, uçsuz bucaksız bir boşluğun tam ortasında öylece oturuyorduk." Eichmann'm uzmanlığı olan Yahudi meseleleri göçle sınırlı

kalsa, Eichmann'm çok geçmeden kendini kapının önünde bulacağı aşikârdı.

İkinci Çözüm: Toplamak

NAZÎ REJİMİNİN alenen totaliter ve kriminal bir hal alması savaşın başlangıcını, 1 Eylül 1939'u buldu. Örgütlenme açısından, bu yönde atılan en önemli adımlardan biri Himmler'in imzasını taşıyan bir emirdi. Bu emirle, Eichmann'm 1934'ten beri mensup olduğu Parti organı SS Güvenlik Servisi, Gizli Devlet Polisi'ni (diğer adıyla Ges-tapo'yu) içine alan Devlet Güvenlik Polisi'yle birleştirildi ve bu birleşmenin sonucunda da Reich Güvenlik Merkez Bürosu (RSHA) ortaya çıktı. Büronun başına önce Reinhardt Heydrich getirildi, Heydrich 1942'de ölünce de yerine Eichmann'm LİInz'den eski bir tanıdığı olan Dr. Ernst Kaltenbrunner geçti. Bütün polis yetkilileri, hem Gestapo'nun hem de Adli Suç Polisi'nin ve Asayiş Poîisi'nin görevlileri, Parti üyesi olup olmamalarına bakılmaksızın, önceki rütbelerine karşılık gelen SS unvanları aldılar; yani, eski devlet hizmetlerinin en önemli parçalarından biri, yirmi dört saat içinde Nazi hiyerarşisinin en radikal bölümlerinden birine katıldı. Bildiğim kadarıyla, kimse bu duruma itiraz etmedi veya işinden ayrılmadı. (SS başkanı ve kurucusu Himmler 1939'dan beri Polis Şefi de olduğu halde, bu iki aygıt o zamana kadar hep ayrıydı.) Üstelik RHSA, SS'teki on iki Merkez Büro'dan sadece birisiydi. Söz konusu on iki büronun en Önemlileriyse, General Kurt Daluege'un komutasındaki, Yahudileri toplamakla görevli Asayiş Polisi Merkez Bürosu ile Os-wald Pohl'un komutasındaki, başlangıçta toplama kamplarından ve daha sonra da imhanın "ekonomik" tarafından sorumlu olan Yönetim ve Ekonomi Merkez Bürosu'ydu (*SS-Wirtschafts-Vet'waltungs-hauptamt* veya WVHA).

Bu "nesnel" tavır -toplama kamplarından "yönetimle", imha kamplarından da "ekonomiyle" ilgiliymiş gibi bahsetmek- S S zihniyetinin tipik bir özelliğiydi ve Eichmann duruşmada hâlâ bununla iftihar ediyordu. SS "nesnelliğiyle", şu "hayalperest budala" Stre-icher gibi "duygusal" tiplerden ve "eski Germen topluluklarındaki insanları anımsatan, hâlâ başlarına boynuz takıp hayvan postuna sarınmış gibi davranan Parti kodamanlarından" ayrılıyordu. Eichmann, böyle saçmalıklardan hazzetmediği için Heydrich'e büyük bir hayranlık duyuyor; daha pek çok

ünvanm yanı sıra Reichsführer SS ve Almanya Polis Şefi sıfatlarını da taşımasının "uzun bir süre etkisi altında kaldığı için", her ne kadar SS Merkez Bürolarının başında bulunsa da, Himmler'e sempati beslemiyordu. Gelgelelim bu duruşmada "nesnellik" Ödülünü hak eden biri varsa, o da sanık sandalyesinde oturan emekli SS yarbayı değil; Nazi Partisi'ne asla katılmadığı halde, mahkemede kendisini dinleyenlere "duygusal" olmamanın ne anlama geldiği konusunda kolay kolay unutamayacakları bir ders veren Kölnlü vergi ve ticaret avukatı Dr. Servatius'tu. Duruşmanın en unutulmaz olaylarından biri, davalı tarafın kısa sözlü savunması sırasında, kararın yazılması için mahkemeye dört ay ara verilmesinden önce meydana geldi. Servatius sanığın "iskeletlerin toplanması, kısırlaştırma, gazla Öldürme, *vb. tıbbi meseleler"* den sorumlu tutulamayacağını beyan etti. Bunun üzerine Hâkim Halevi araya girerek, "Dr. Servatius, sanırım gazla öldürmenin tıbbi bir mesele olduğunu söylerken diliniz sürçtü," dedi. Servatius'un verdiği karşılık ise şöyleydi: "Aslında tıbbi bir konuydu, çünkü bu operasyon doktorlar tarafından gerçekleştiriliyordu; *öldürmeyle ilgili bir meseleydi ve Öldürme de tıbbi bir meseledir."* Belki de Kudüs’teki hâkimlerin, Almanların -eski SS ve hatta Nazi Partisi üyelerinin değil, sıradan Almanların- başka ülkelerde yaşayan insanların cinayet dediği eylemleri bugün bile nasıl değerlendirebildikleri-ni hayatları boyunca kesinlikle unutmamalarını sağlamak için, davanın Yüksek Mahkeme'de temyizi için hazırladığı "Asliye Mahkemesinin Kararıyla İlgili Değerlendirmeler"mde bu sözlerini tekrarladı; bir kere daha, "tıbbi meselelerle ilgilenen" kişinin Eichmann değil de onun adamlarından biri, Rolf Günther olduğunu söyledi. (Dr. Servatius Üçüncü Reich'takı "tıbbi meselelere" gayet aşinaydı. Nürnberg'de Hitler'in özel doktoru, "Hijyen ve Sağlık" yetkilisi ve ötenazi programının başı Dr. Kari Brandt’ı savunmuştu.)

SS'in savaş zamanındaki örgüt yapısında, her Merkez Büro'nun bölümleri ve altbölümleri vardı. RSHA yedi ana bölümden meydana

geliyordu. IV. Bölüm, Gestapo bürosuydu ve başında da -Bavyera polis teşkilatmdayken de bu rütbeye sahip olan-Tümgeneral Hein-rich Müller bulunuyordu. Müller'in görevi "Devlet düşmanı muarızlarla" savaşmaktı ve iki ayrı kategoriden oluşan bu işle iki ayrı bölüm ilgileniyordu: IV-A Altbölümü Komünizm, Sabotaj, Liberalizm ve Suikastle itham edilen

"muarızlarla’[1]; IV-B ise "mezheplerle", yani Katolikler, Protestanlar, Masonlar (bu mevki boş kaldı) ve Musevilerle uğraşıyordu. Bu altbölümlerdeki her kategorinin rakamlarla adlandırılan bir bürosu vardı ve Eichmann da en sonunda (1941) RSHA'daki IV-B-4'e atanmıştı. Bir üstü IV-B başkanmm varlığıyla yokluğu bir olduğundan, Eichmann aslında her zaman Mül-ler’in emri altındaydı. Müller'in üstü önce Heydrich’ti, sonra da Kaltenbrunner oldu; Heydrich de Kaltenbrunner de Himmler’in emri altındaydı; Himmler ise doğrudan Hitler'den emir alıyordu.

Himmler on iki Merkez Ofis’e ek olarak, Nihai Çözüm'ün gerçekleştirilmesinde büyük rol oynayan bambaşka bir örgüt biçimine de başkanlık ediyordu. Bu yapılanma, bölgesel örgütlere komuta eden Üst Düzey SS ve Polis Liderleri ağıydı; emir-komuta zincirine göre RSHA'ya bağlı değildi, doğrudan Himmler'e karşı sorumluydu ve yetkililerinin rütbeleri de Eichmann'm ve adamlarının rütbesinden yüksekti. Diğer taraftan *Einsatzgruppen,* Heydrich’in ve RSHA’ mn komutası altındaydı - bu elbette Eichmann’m onlarla kesinlikle ilişkili olmadığı anlamına gelmiyor. Keza *Einsatzgruppen* komutanlarının rütbesi de Eichmann'mkinden yüksekti. Eichmann'm rütbesi hem teknik olarak hem de örgütlenme açısından düşük sayılırdı; makamı sırf Yahudi meselesi yüzünden bu kadar önemli hale gelmişti; salt ideolojik sebeplerden dolayı, savaşın her geçen günü, haftası, ayı daha fazla önem kazanmış ve 1943'te başlayan mağlubiyet zamanlarına kadar fantastik boyutlara ulaşmıştı. Mağlubiyet yaklaştığında bile, resmi olarak hâlâ sadece "muarızla, Yahudilerle" ilgilenen tek büro Eichmann'mkiydi. Ama tekelini kaybetmişti aslında, çünkü o dönemde bütün bürolar ve aygıtlar, Devlet ve Parti, Ordu ve SS bu sorunu "çözmekle" meşguldü. Diğer büroları bir yana bırakıp bütün dikkatimizi sadece polis mekanizması üzerinde toplasak bile, karşımıza saçmalığa yaklaşan bir karmaşa çıkar; zira *Einsatzgruppen*, Üst Düzey SS ve Polis Liderleri'ne Komutanlar'ı, Güvenlik Polisi ve Güvenlik Servisi Müfettişleri’ni de eklemememiz gerekir.

Her grup sonunda Himmler'e ulaşan farklı emir-komuta zincirlerine aittir ama hepsi eşittir; belirli bir gruba üye olanlar, başka bir grubun daha yüksek rütbeli bir subayına itaat etmek zorunda değildir. Ne zaman Eichmann'm üstüne belli bir sorumluluk yüklemek istese, paralel kurumlardan oluşan bu labirentte yolumu bulacağım diye iddia makamının canı çıktı. (Duruşma

bugün yapılsaydı, bu iş çok daha kolay olurdu; çünkü Raul Hilberg *The Destruction of the European Jews* (Avrupa Yahudilerinin İmhası) adlı çalışmasında, bu inanılmaz derecede karmaşık yıkım mekanizmasının ilk açık seçik betimlemesini sunmayı başardı.)

Muazzam bir güce sahip bütün bu organların birbirleriyle sıkı bir rekabet içinde olduklarını da unutmamak lazım - bu durumun kurbanlarına bir faydası yoktu tabii, zira hepsinin tek bir amacı vardı: olabildiğince çok Yahudi öldürmek. Kuşkusuz her birinin kendi birimine büyük bir sadakatle bağlanmasına yol açan bu rekabet ruhu savaştan sonra da devam etti, ama bu sefer tam tersine işliyordu: Bütün diğer birimleri karalamak pahasına "kendi birimini aklama" arzusu haline geldi. Eichmann, Auschwitz Komutanı Rudolf Höss' ün anılarıyla yüz yüze geldiği zaman böyle bir açıklama yaptı; bu anılarda Eichmann kendisinin asla yapmadığını ve yapacak durumda bulunmadığını iddia ettiği şeylerle suçlanıyordu. Eichmann Höss'ün, yapmadığı şeylerin sorumluluğunu "kişisel nedenlerle" kendisine yüklemeyeceğini hemen kabul etti, ne olsa dostça bir ilişkileri vardı; ama beyhude bir çabayla, Höss'ün kendi birimi Yönetim ve Ekonomi'yi aklamak için bütün suçu RSHA'nm üstüne atmak istediğini savundu. Nürnberg'de de benzer bir şey oldu, çeşitli sanıklar birbirlerini suçlayarak mide bulandırıcı bir manzara sergiledi ~ buna rağmen hiçbiri Hitler'i suçlamadı! Yine de bunu, başkasının cam pahasına da olsa kendi canlarım kurtarmak için yapmıyorlardı; sanık sandalyesine oturan bu adamlar, uzun zamandır ayakta olan ve birbirine karşı köklü bir düşmanlık besleyen farklı farklı örgütleri temsil ediyorlardı. Daha önce de sözünü ettiğimiz Dr. Hans Globke, Nürnberg'de iddia makamı için ifade verirken, Dışişleri Bakanlığı'nı karalamak pahasına kendi İçişleri Bakanlığı'nı aklamaya çalıştı. Buna karşılık Eichmann, Müller'i, Heydrich'i ve kendisine ne kadar kötü davranmış olursa olsun Kaltenbrunner'i her zaman korumaya çalıştı. Kudüs'teki iddia makamının nesnellik açı-smdan başlıca hatalarından biri kuşkusuz argümanını büyük ölçüde, ölü veya diri, eski üst düzey Nazilerin yeminli veya yeminsiz yazılı ifadelerine dayandırmasıydı; bu belgelerin şüphe uyandırdığını, gerçekleri ortaya koyan birer kasnak sayılamayacağını anlamadı, anlaması da beklenemezdi belki, Buna karalık mahkeme, diğer Nazi suçluların karşıt ifadelerini değerlendirirken, "savaş suçlarıyla ilgili duruşmalarda kayıpların veya öldüğü düşünülenlerin üstüne

mümkün olduğu kadar çok suç atmanın alışılmış olduğunu" hesaba katıyordu.

Eichmann RSHA'nm IV. Büro'sundaki yeni makamına yerleştiğinde bile, bir taraftan Yahudi meselesinin resmi formülünün "tehcir" olmasından, diğer taraftan da göçün artık imkânsız hale gelmesinden kaynaklanan bir açmazla karşı karşıyaydı. SS hayatında ilk (ve neredeyse son) defa, içinde bulunduğu koşullar Eichmann'ı inisiyatifini kullanmaya, "bir fikre hayat verip veremeyeceğini" görmeye zorluyordu. Polis soruşturması sırasında anlattıklarına göre, kendisine üç fikir bahşedilmişti. İtiraf etmek zorundaydı ki, bu fikirlerin üçü de bir işe yaramamıştı; ne zaman kendi başına bir şey yapmaya kalkışsa, işleri hep ters gitmişti - Berlin'deki özel kalesini, daha Rus tanklarına karşı dayanıklılığım deneyemeden "terk etmek” zorunda kalması da son darbe olmuştu. Her şey tam bir hüsranla sonuçlanmıştı, talihsizlik diye buna denirdi. Anladığı kadarıyla, bütün dertleri kendisinin ve adamlarının bu İşte yalnız olmamasından kaynaklanıyordu; bütün diğer Devlet ve Parti büroları "çözümden pay almak istiyordu. Sonuçta, her köşe başında türeyen "Yahudi uzmanlarından" oluşan koca bir ordu ortaya çıkmış; uzmanlar, hiçbir şey bilmedikleri bu alanın tanınmış isimlerinden biri olmak için ellerinden gelen her şeyi yapıyorlarmış. Eichmann'm onları herkesten daha aşağı görmesinin nedeni biraz acemilikleri, biraz zengin olmaya çalışmaları ve çoğunun çalışırken çok zengin olmayı başarması, biraz da cahil, eline bir "temel kitap" alıp okumamış insanlar olmalarıydı.

Eichmann'm bu üç fikre hayat verirken sözünü ettiği "temel kitaplardan" esinlendiği; ayrıca, üçüncü fikrini bir yana bırakacak olursak ("bu fikre hayat veren ben miydim yoksa Stahlecker [Viyana ve Prag'daki üstü] miydi artık hiç bilmiyorum; öyle veya böyle, fikir hayat buldu"), diğer ikisinin kendi fikri bile sayılamayacağı

ortaya çıktı. Bizim üçüncü olarak saydığımız fikir kronolojik açıdan birinciydi; "Nisko fikriydi" ve Eichmann'a göre, başarısızlıkla sonuçlanması, başkasının işine karışmanın ne fena bir illet olduğunun en açık kanıtıydı. (Bu durumda, asıl suçlu Polonya Genel Valisi Hans Frank'tı.) Bu planı anlamak için, Polonya'nın işgalinden sonra ve Almanya'nın Rusya'ya saldırmasından önce, Polonya topraklarının Almanya ile Rusya arasında bölüşüldüğünü; Alman tarafının Reich'la birleşen Batı Bölgeleri ile

Varşova'yı kapsayan ve Genel Hükümet olarak da bilinen Doğu Bölgesi'nden oluştuğunu hatırlamakta fayda var. O dönemde, Doğu Bölgesi işgal toprağı muamelesi görüyordu. Hâlâ Yahudi meselesini "tehcirle" çözmeyi planladıklarından ve Almanya'yı *judenrein* hale getirmeyi amaçladıklarından, ilhak edilen topraklardaki Polonya Yahudilerinin, Re-ich'm diğer bölümlerinde kalan Yahudilerle beraber, mutlaka Re-ich'ın bir parçası sayılmayan Genel Hükümet'e sürülmesi gerektiğini düşünmeleri doğaldı. Aralık 1939'da, doğuya doğru tahliyeler başladı; 600 bini Reich'a katılan topraklardan, 400 bini de Reich'tan olmak üzere yaklaşık bir milyon Yahudi Genel Hükümet'e gönderildi.

Nisko macerasıyla ilgili olarak anlattıkları doğruysa -ki ona inanmamamız için bir sebep yok- Eichmann veya daha yüksek bir olasılıkla, Prag ve Viyana'daki üstü Tuğgeneral Franz Stahlecker işlerin bu yönde gelişeceğini aylar öncesinden tahmin etmiş olmalı. *Dr.* diye hitap etmeyi hiç ihmal etmediği Stahlecker, Eichmann'a göre gayet hoş, eğitimli, aklı başında ve ”her türlü düşmanlıktan ve şovenizmden uzak" bir adamdı - Viyana'dayken, Yahudi yetkililerle tokalaşırdı. Bir buçuk sene sonra, 1941 ilkbaharında, bu eğitimli centilmen Einsatzgruppe A Komutanlığı'na atandı ve bir seneyi biraz aşan bir zamanda (1942'de savaş sırasında öldü) iki yüz elli bin Yahudiyi kurşuna dizerek öldürmeyi becerdi - her ne kadar polis birimleri olan *Einsatzgruppen'in* başında Güvenlik Polisi ve SD'nin başkanı, yani Reinhardt Heydrich bulunsa da, yaptıklarını gururla Himmler'e rapor etti. Ama bundan önce, Eylül 1939'da, Alman ordusu hâlâ Polonya topraklarım işgal etmekle meşgulken, Eichmann ve Dr. Stahlecker Doğu'da Güvenlik Servisi'nin de söz sahibi olması için neler yapılabileceğini "kendi aralarında" düşünmeye başladılar. "Polonya'da alabildiğine geniş bir alan" gerekiyordu; bu toprak "manda şeklinde Özerk bir Yahudi devletine ayrılacaktı... Çözüm ancak *bu* olabilirdi". Daha sonra kendi inisiyatifleriyle, kimseden emir almaksızın keşfe çıktılar. San Nehri civarındaki, Rusya sının yakınlarındaki Radom Bölgesi'ne gittiler ve bu bölgenin "köyleri, pazarlan ve küçük kasabalarıyla muazzam bir alan olduğunu gördüler". "İşte aradığımız bu, neden bir değişiklik yapıp Lehleri başka bir yere yerleştirmeyelim ki, ne de olsa her tarafta insanların yeri değiştiriliyor, diye düşündük" - en azından bir süreliğine, "Yahudi meselesinin çözümü", Yahudilerin ayaklarının altına sağlam bir toprak vermek olacaktı.

Başlarda her şey gayet yolunda gitti. Heydrich'e çıktılar, Heydrich de olur verip devam etmelerini söyledi. Her ne kadar Eichmann Kudüs'teyken bunu tamamen unutmuş olsa da, Yahudi meselesinin çözümünün bu aşamasında, hazırladıktan proje Heydrich'in genel planı için biçilmiş kaftandı. Heydrich 21 Eylül 1939'da, RSHA'mn ve (Polonya'da çoktandır faaliyet gösteren) *Einsatzgruppen*'in "şube başkanlarmı" toplantıya çağırdı ve yakında yapılacaklarla ilgili genel direktiflerini verdi: Yahudilerin gettolarda toplanması, Siyon Liderleri Konseyi'nin kurulması ve bütün Yahudilerin Genel Hükümet alanına nakli. Eichmann bu toplantıya "Yahudi Göçü Merkezinin kurulmasıyla ilgili olarak katıldı - duruşmanın ilerleyen zamanlarında, İsrail polisinin 6. Büro'sunun Washlngton'daki Ulusal Arşivler'de bulduğu belgelerle, bunun doğru olduğu kanıtlandı. Eichmann'm veya Stahlecker'in girişimi, Heydrich'in direktiflerini yerine getirecek somut bir plandan başka bir şey değildi artık. Başta Avusturya'dan olmak üzere binlerce insan apar topar bu ıssız bölgeye nakledildi. Bir SS subayının, daha sonra Hollandalı Yahudilerin nakliyle görevlendirilen Erich Rajakowitsch'in açıklamalanna bakılırsa, "Führer'in Yahudilere vaat ettiği yeni vatan" burasıydı; "Herhangi bir yerleşim yeri veya ev yok. İnşa ederseniz, başınızın üstünde bir çatı olacak. Su yok, civardaki bütün kuyular hastalık saçıyor; kolera, dizanteri, tifo ortalıkta kol geziyor. Toprağı kazıp su bulursanız, suyunuz olacak". Bu sözlerden de anlaşıldığı gibi, "her şey fevkalade görünüyordu"; yalnız bazı Yahudiler SS tarafından bu cennetten kovulmuş ve Rusya sınırına sürülmüştü, bazıları da kendi iradeleriyle kaçacak kadar aklıselim davranmıştı. Ama daha sonra, "Hans Frank işimize çomak sokmaya başladı," diye yakmıyordu

Eichmann; çünkü bu bölge "onun" olduğu halde, Frank'a haber vermeyi unutmuşlardı. "Frank Berlin'deyken bu durumdan şikâyetçi oldu ve böylece büyük bir çekişme başladı. Kendi Yahudi meselesini kendi başına çözmek istiyordu. Genel Hükümet'inde daha fazla Yahudi istemiyordu, önceden gelenler de bir an önce gözden kay-bolmalıydı." Nitekim kayboldu da, hatta bazıları ülkesine geri gönderildi; o güne kadar böyle bir şey olmamıştı, o günden sonra da olmayacaktı. Viyana'ya geri dönenler, polis kayıtlarına "mesleki eğitimden dönenler" şeklinde geçtiler - tuhaf bir biçimde, hareketin Siyonizm taraftan olduğu aşamaya geri dönüldü.

Eichmann’m "kendi" Yahudilerine biraz toprak sağlamaya neden bu kadar can attığım anlamanın en iyi yolu kariyerine bakmaktır. Nisko planı, kariyerinde hızla ilerlediği bir dönemde "hayat buldu"; Eichmann büyük olasılıkla gelecekte bir "Yahudi Devletinin Polonya'daki Hans Frank gibi Genel Valisi veya Çekoslovakya'daki Heydrich gibi Protektoru olacağını düşünüyordu. Gelgelelim bu işin tam bir fiyaskoyla sonuçlanması, Eichmann'a "özel" girişimin pek mümkün olmadığını ve istenmediğini öğretmiş olmalı. Stahlec-ker ile birlikte Heydrich'in direktifleri çerçevesinde ve rızası doğrultusunda hareket ettikleri için, polisin ve SS'in uğradığı bu geçici yenilgiden, yani bu emsalsiz Yahudi iadesinden, kendi biriminin durmadan artan gücünün her şeye yetmediğini, Devlet Bakanlıkla-rı'nın ve diğer Parti kuramlarının eski güçlerini kazanmak için mücadele etmeye hazır olduğunu öğrenmiş olmalı.

Eichmann'm "Yahudilerin ayaklarının altına sağlam bir toprak vermeye" yönelik ikinci girişimi Madagaskar projesiydi. Avrupa' daki dört milyon Yahudiyi tahliye edip Afrika’nın güneydoğu kıyısı yakınlarındaki -4.370.00Û’lik nüfusu ve yüzölçümü 638.589.686 km^2’yi bulan verimsiz topraklarıyla- bir Fransız adasına nakletme planı Dışişleri Bakanlığı'nda ortaya çıkmış, daha sonra da RSHA'ya bildirilmişti; çünkü, Wilhelmstrasse'deki Yahudi meselelerinden sorumlu olan Dr. Martin Luther'İn ifadesiyle, "Yahudilerin toptan tahliyesini gerçekleştirmek ve tahliye edilenleri nezaret altında tutmak için gerekli deneyime ve teknik olanaklara" sadece polis sahipti. "Yahudi Devleti"nin valisi, Himmler'm yetkisi altmda olacaktı. Bu projenin tuhaf bir geçmişi vardı. Madagaskar’ı Uganda'yla karıştıran Eichmann daima "bir zamanlar Yahudi Devleti fikrinin

Yahudi kahramanı Theodor Herzl'in hayal ettiği şeyin” peşinden koştuğunu iddia etti; ama bu hayalin peşinden başkaları da koşmuştu: önce, 1937’de büyük zahmetlere girerek,bu fikri enine boyuna düşünen ve sonunda sayısı neredeyse üç milyonu bulan Yahudileri-ni öldürmeden nakletmenin kesinlikle imkânsız olduğunu gören Polonya hükümeti; daha sonra da, Fransa’nın sayısı iki yüz bini bulan yabancı Yahudilerini Fransız kolonisine nakletmek gibi nispeten daha mütevazı bir planı olan Fransa Dışişleri Bakanı Georges Bon-net. 1938'de bu meseleyle ilgili olarak Alman meslektaşı Joachim von Ribbentrop’a bile danışmıştı. Her şeye rağmen, göç

işinin iyice durduğu 1940 yılında Eichmann'a dört milyon Yahudinin Madagaskar'a nakli için ayrıntılı bir plan hazırlaması söylendi; bir sene sonra Rusya işgal edilene kadar, zamanının büyük bölümünü bu proje almıştı anlaşılan. (Avrupa'yı *judenrein* hale getirmekten bahsedili-yorsa, dört milyon çok düşük bir rakamdır. Bu projenin, herkesin bildiği gibi, savaşın daha ilk günlerinden beri katledilen üç milyon Polonya Yahudisini kapsamadığı açıktır.) Görünüşe göre, Eichmann ve daha az tanınan diğer isimler dışmda kimse bunları ciddiye almadı; çünkü -söz konusu topraklar, nihayetinde Fransızlara ait olması şöyle dursun, bu işe uygun bile değildi- bu plan İçin, savaşın göbeğinde ve Britanya Donanması'nın Atlantik'te kuş uçurtmadığı bir sırada;, dört milyon kişiyi nakledecek bir alan gerekiyordu. Madagaskar planı, Batı Avrupa'nın bütün Yahudilerini fiziksel olarak imha etmeye yönelik hazırlıkların ilerleyişini gizlemek için yapıldı (PolonyalI Yahudilerin imhası için bir kılıf uydurmaya bile gerek duyulmadı!); ne kadar uğraşırsa uğraşsın her zaman Führer'in bir adım gerisinde kaldığını hisseden eğitimli antisemitler ordusu açısından faydası, meseleyle ilgilenen herkesin en temel fikirlerden birini, Yahudilerin Avrupa'nın tamamından tahliye edilmesinden başka hiçbir şeyin işe yaramayacağını anlaması oldu - ne özel yasalar ne "disimilasyon" ne de gettolar yeterli olacaktı. Bir sene sonra, Madagaskar projesi "kullanışsız" iian edildiğinde, herkes psikolojik açıdan, daha doğrusu mantıken bir sonraki adıma hazırdı: "Tahliye" için toprak olmadığına göre, geriye kalan tek "çözüm" imhaydı.

Doğrucu Davut Eichmann, ortalıkta böylesine korkunç planlar dolaştığından bir kere olsun şüphelenmemişti. Madagaskar girişimini boşa çıkaran zamansızlıktı; zamanın boşa harcanması ise diğer

büroların bu işe sürekli karışmalarından kaynaklanıyordu. Kudüs' teyken, hem polis hem de mahkeme büyük bir gönül rahatlığı içindeki Eichmann'ı sarsıp kendine getirmeye çalıştı. Eichmann'm önüne, yukarıda bahsettiğimiz 21 Eylül 1939 tarihli toplantıyla ilgili iki belge koydular. Bu belgelerden biri, Heydrich'in yazdığı bir telem, mektubuydu. *Einsatzgruppen't* birtakım direktiflerin verildiği bu mektupta ilk defa "çok gizli" tutulması gereken ve "daha uzun zaman gerektiren bir nihai amaç" ile "bu nihai amaca ulaşmak için izlenecek aşamalar" arasında bir ayrım yapılıyordu. Ortada bir "nihai çözüm" lafı yoktu daha ve belge de bir "nihai çözüniün ne olduğu konusunda bir şey söylemiyordu. Dolayısıyla Eichmann, bu "nihai amacın"

bütün Alman bürolarında konuşulan Madagaskar projesi; toptan tahliyenin de bütün Yahudilerin tahliyesi için zorunlu bir Ön "aşama" olduğunu söyleyebilirdi pekâlâ. Ama belgeyi dikkatle okuduktan sonra, bu "nihai amacın” sadece "fiziksel imha" anlamına gelebileceği konusunda İkna olduğunu söyledi ve "bu basit fikrin üst düzey liderlerin veya en tepedekilerin zihinlerinde çoktan kök salmış” olduğu sonucuna vardı. İşin içyüzü gerçekten de böyle olabilirdi; ama bu durumda Madagaskar projesinin aldatmacadan başka bîr şey olmadığını itiraf etmesi gerekirdi. Ama etmedi; Madagaskar hikâyesini asla değiştirmedi, muhtemelen değiştiremezdi de. Bu hikâye hafızasındaki başka bir kaset kaydından geliyordu ve kendisinin her türlü mantık, argüman, bilgi ve içgörüye karşı bir kanıt olduğunu gösteren de yine bu bant kaydıydı sanki.

Hafızası, Batı ve Orta Avrupa Yahudilerine karşı yürütülen faaliyetlere, savaşın başlamasından (Hitler 30 Ocak 1939'da Reichs-tag'a yaptığı konuşmada savaş sayesinde "Avrupa'daki Yahudi ırkının kökünün kazınacağı" "kehanetinde" bulunmuştu) Rusya'nın işgaline kadar bir ara verildiğini söylüyordu. Kuşkusuz Reich'taki ve işgal altındaki topraklardaki çeşitli bürolar bile "muarız Yahudi"yi yok etmek için elinden gelenin en iyisini yapıyordu; ama üzerinde birleşilmiş bir politika yoktu, sanki her ofisin kendi "çözümü" vardı ve bu çözümü uygulamaya geçirmesine veya rakiplerinin çözümlerini kösteklemek için kullanmasına izin veriliyordu. Eichmann’m çözümü bir polis devletiydi, dolayısıyla epey geniş bir toprağa ihtiyacı vardı. "Söz konusu zihniyetlerin anlayışsızlığı yüzünden"; "çekişmeler", tartışmalar, ağız kavgaları yüzünden; herkes

"üstünlük için yarıştığından" bütün "çabalan başarısızlıkla sonuçlandı". Artık her şey için çok geçti, Rusya'yla savaş "birdenbire, gökgürültüsü" gibi başladı. Bütün hayallerinin sonu gelmişti; çünkü savaş "her iki tarafın da yararına bir çözüm arama döneminin" bittiğini gösteriyordu. Aynı zamanda, Arjantin'de yazdığı anılannda kabul ettiği gibi, "tek tek Yahudilere nasıl muamele edileceğini bildiren yasaların, yönetmeliklerin, emirlerin bulunduğu bir dönemin" sonuydu. Eichmann’a göre dahası da vardı, kariyerinin de sonu gelmişti; o zaman ne kadar "ünlü” olduğunu düşününce, insanın kulağına saçma geliyordu bu ama, haklılık payı da yok değildi. Çünkü Eichmann’m, ister bilfiil uygulanan "tehcir" ister bir "hayalden" ibaret olan Nazi yönetiminde bir Yahudi Devleti konusunda olsun,

Yahudilerle ilgili bütün meselelerde nihai otorite sayılan birimi, "Yahudi meselesinin Nihai Çözümü'nde ikinci sıraya düşmüştü; yeni uygulama farklı birimler tarafından gerçekleştiriliyor, müzakereler Reichsführer S S ve Almanya Polis Şefi'nin komutası altındaki başka bir Merkez Büro tarafından yürütülüyordu". Bu "farklı birimler”, Doğu'daki Ordu'nun gerisinde faaliyet gösteren ve özel görevi yerli sivil nüfusu, Özellikle de Yahudileri katletmek olan katil grup-lanydı; söz konusu Merkez Büro ise Oswald Pohl'un komutası altında bulunan ve Eichmann’m her Yahudi sevkiyatınm varış yerini öğrenmek için başvurmak zorunda olduğu WVHA’ydı. Vanş yeri, çeşitli ölüm tesislerinin "hazmetme kapasitesine", ayrıca bazı ölüm kamplarının civannda şube açmayı kârlı bulan çok sayıda sanayi kuruluşunun köle işgücü talebine göre hesaplanıyordu. (SS'in pek Önemli olmayan sanayi kuruluşlarından başka, I. G. Farben, Krupp Werke ve Siemens-Schuckert Werke gibi ünlü Alman firmaları hem Auschvvitz'de hem de Lublin Ölüm kamplarının yakmlannda fabrikalar kurmuştu. SS İle işadamlan arasında mükemmel bir işbirliği vardı; Auschwitz Komutam Höss, I.G. Farben temsilcileriyle çok yakın sosyal ilişkileri olduğunu doğruladı. Çalışma koşullanria gelince, asıl amacın çalıştırarak pldürmek olduğu çok açıktı; Hîlberg’e göre, I.G. Farben'in fabrikalanndan birinde çalışan yaklaşık 35 bin Yahudiden en az 25 bini öldü.) Eichmann açısından asıl mesele, tahliye ve naklin artık "çözümün” son aşaması olmamasıydı. Departmanı sadece bir araç haline gelmişti. Bu nedenle, Madagaskar projesi rafa kaldmldığı zaman "hayata küsmeye ve büyük bir hayal kırıklığına uğramaya" yerden göğe kadar hakkı vardı; kendisini avutabileceği tek şey, Ekim 1941’de yarbaylığa terfi etmesiydi.

Hatırladığı kadarıyla, en son Eylül 1941’de, Rusya’nın işgalinden üç ay sonra kendi başına bir şeyler yapmayı denemişti. Bundan kısa bir süre önce, hâlâ Güvenlik Polisi'nin ve Güvenlik Servisi'nin başında bulunan Heydrich, Bohemya ve Moravya Protektorası'na getirilmişti. Bu önemli olayı kutlamak için bir basm toplantısı düzenlemiş ve Protektöra’yı sekiz hafta içinde *judenrein* hale getirme sözü vermişti. Heydrich basm toplantısından sonra bu konuyu, kendisinin verdiği sözü yerine getirmesi gerekecek diğer kişilerle, Prag[1] daki Güvenlik Polisi’nin komutanı Franz Stahlecker ve Devlet Sekreteri Yardımcısı Kari Hermann Frankla tartıştı. Eski Çek liderlerinden biri olan Frank, Heydrich’in ölümünden kısa bir süre sonra İmparatorluk Protektoru olarak onun yerine geçecekti. Eichmann'a göre

Frank ucuz biriydi; şu "Streicher gibi", Yahudilerden nefret ediyordu ve "siyasi çözümler hakkında hiçbir şey bilmiyordu"; "otokrat gibi, yani sahip olduğu gücün sarhoşluğuyla sadece emirler ve komutlar yağdıran" insanlardandı. Diğer taraftan, basın toplantısı keyifliydi. Heydrich ilk defa "daha insani bir tarafı" olduğunu göstermiş ve hoş bir açıksözlülükle "kendisini konuşmaya kaptırdığını" İtiraf etmişti ~ "Heydrich'i tanıyanlar için büyük bir sürpriz olmadı"; bu "hırslı ve ihtiyatsız karakter" "çoğu zaman, muhtemelen daha sonra hoşuna gitmeyeceği halde, kelimelerin dişlerinin engelini aşıp ağzından kaçmasına hemen izin verirdi". Heydrich, "İşler iyice karıştı, şimdi ne yapacağız?" dedi. Bunun üzerine Eichmann şunları söyledi: "Söylediklerinden geri adım atamıyorsan, yapılacak tek şey kalıyor. Şimdi dağınık halde bulunan Protektora Yahudilerini nakletmeye yetecek kadar geniş bir yer açmak." (Yahudiler için bir vatan, Diaspora sürgünlerinin toplandığı bir yer.) Daha sonra, ne yazık ki -şu Streicher gibi, Yahudilerden nefret eden-Frank somut bir öneri getirdi ve önerisi de Theresienstadt'ta yer açmaktı. Bunun üzerine Heydrich, belki de sahip olduğu gücün sarhoşluğuyla, Yahudilere yer açmak için Theresienstadt'taki Çeklerin derhal tahliye edilmesini emretti.

Eichmann etrafı kolaçan etmeye gönderildi. Tam bir hayal kırıklığına uğradı: Eger kıyısındaki bu Bohemya hisar kasabası aşırı küçüktü, olsa olsa Bohemya ve Moravya'daki doksan bin Yahudi-nin belli bir bölümü için nakil kampı olarak kullanılabilirdi. (Yaklaşık elli bin Çek Yahudisi esasen bir nakil kampı haline gelen The-resienstadt üstünden, tahminen bir yirmi bin kadarı da doğrudan Auschwitz'e gönderildi.) Eichmann'm kötü hafızasından daha güvenilir kaynaklardan öğrendiğimize göre, Heydrich Theresienstadt' ı daha işin en başında, münhasıran olmasa da esasen, Alman Yahudilerinin birtakım imtiyazlı kategorileri için özel bir getto olarak tasarlamıştı -Yahudi yetkililer, tanınmış kişiler, Önemli madalyaları olan savaş gazileri, maluller, Yahudi olmayanlarla evlenen Yahudiler ve 65 yaş üstü Alman Yahudileri (bu yüzden "yaşlı gettosu" olarak da bilinir). Kasabanın bu kısıtlı kategoriler için bile küçük olduğu anlaşılınca, 1943'te, kuruluşundan bir sene sonra, Theresiens-tadt'taki aşırı kalabalığı azaltmak için düzenli olarak -Auschwitz'e nakil yoluyla- "seyreltme" veya "rahatlatma" süreçleri başlatıldı. Ama bir açıdan, hafızası Eichmann'ı yanıltmadı. WVHA'nm yetkisi altına girmeyen tek toplama kampı olan Theresienstadt, sonuna kadar Eichmann'm sorumluluğunda kaldı. Bu

kampın komutanları Eichmann’m personelinden kişiler, yani her zaman onun astları olmuştu; Eichmann'm üstünde biraz yetki sahibi olduğu, Kudüs'teki iddia makamının kendisine isnat ettiği yetkinin en azından bir kısmına sahip olduğu tek kamp buydu.

Eichmann'm hafızası, yılları büyük bir rahatlıkla atlayarak ilerliyor, polis müfettişine Theresienstadt hikâyesini anlatırken, olay akışına göre iki sene önden gidiyor ve kesinlikle kronolojik bir sıra izlemiyordu; ama bu duruma dağınıklık deyip geçmek de mümkün değildi. Hafızası daha ziyade bir depo gibiydi, bir insanın özel hayatıyla ilgili hikâyelerin en kötüleriyle doluydu. Prag yıllarım hatırlamaya çalışırken, kendisine "daha insani bir tarafı" olduğunu gösteren büyük Heydrich'in huzuruna kabul edildiği o büyük gün gözlerinin önüne geldi. Birkaç oturum sonra, Slovakya’nm Bratislava şehrine gittiğinden bahsetti; Heydrich'e suikast düzenlendiği sırada, tesadüfen Eichmann da Bratislava'daydı. Almanların kurduğu kukla Slovak hükümetinin İçişleri Bakam Sano Mach'm konuğu olarak orada bulunduğunu hatırlıyordu. (Bu alabildiğine antisemit Katolik hükümette Mach, antisemitizmin Alman versiyonunu temsil ediyordu; vaftiz edilmiş Yahudilere ayrıcalık tanınmasını reddetmişti ve her şeyden önemlisi Slovak Yahudilerinin toptan sınırdışı edilmesinden sorumlu kişilerden biriydi.) Bu olayı hatırlıyordu, çünkü bir hükümet yetkilisinin kendisine sosyal bir davette bulunması Eichmann için sıradışı bir durum, büyük bir onurdu. Hatırladığı kadarıyla hoş, rahat biri olan Mach, Eichmann'ı bowling oynamaya davet etmişti. Savaşın tam ortasında Bratislava'da İçişleri Ba-kanı'yla bovvlinge gitmekten başka bir işi yok muydu gerçekten? Hayır, kesinlikle başka bir işi yoktu; nasıl bowling oynadıklarını, Heydrich’e suikast girişiminde bulunulduğunu öğrenmelerinden kısa bir süre Önce içki servisi yapıldığım gayet iyi hatırlıyordu. Dört ay ve elli beş kaset ses kaydından sonra, İsrailli müfettiş Başkomiser Less bu olaya döndüğünde, Eichmann aynı hikâyeyi neredeyse kelimesi kelimesine aynı şekilde anlattı ve kendi "üstlerinden biri suikaste uğradığı" için "unutulmaz" bir gün olduğunu ekledi. Ne var ki bu sefer de Bratislava’ya "Slovakya Yahudilerinin tahliyesiyle ilgili güncel faaliyetleri" görüşmek üzere gönderildiğini gösteren belgelerle karşılaştı. Hatasını hemen kabul etti: "Tabii, tabii, Berlin'den emir geldi, beni bowling oynamaya göndermediler." Büyük bir tutarlılıkla iki kere yalan mı söylemişti? Pek sayılmaz. Yahudileri tahliye ve tehcir etmek rutin bir iş haline gelmişti; aklında kalanlar bowling

oynadığı, bir Bakan'ın misafiri olduğu ve Hey-drich'e saldınldığını duyduğuydu. Çek yurtseverlerin "cellat"ı vurduğu bu unutulmaz günün hangi seneye rastladığını kesinlikle hatırlayamaması, Eichmann'ınki gibi bir hafızanın tipik özelliğiydi.

Hafızası Eichmann'a daha iyi hizmet etseydi, Theresienstadt hikâyesini anlatmazdı bile. Çünkü bütün bunlar "siyasi çözüm" defterinin kapandığı ve "fiziksel çözüm" devrinin başladığı bir dönemde oldu. Daha sonra kendiliğinden, rahat rahat itiraf edeceği gibi, Füh-rer’in Nihai Çözüm emri verdiğini öğrenmesinden çok daha ileri bir zamanda meydana geldi. Heydrich'in Bohemya ve Moravya'yı *ju-denrein* hale getirmeye söz verdiği tarihte, bir ülkeyi Yahudilerden arındırmak sadece, Yahudileri kolayca ölüm merkezlerine gönderilecekleri yerlerde toplamak ve tehcir edip bu yerlere göndermek anlamına gelebilirdi. Dış dünya için bir gösteri yeri haline gelmesi, Uluslararası Kızıl Haç temsilcilerinin kabul edildiği tek getto veya kamp olması bir yana, Theresienstadt sonunda bambaşka bir amaca, Eichmann'm o sıralarda kesinlikle bilmediği ve nasıl olduysa kimseden de duymadığı bir amaca hizmet etmeye başladı.

VI

Nihai Çözüm: Öldürme

22 HAZİRAN 1941'de, Hitler Sovyetler Birliği saldırısını başlattı; bu olaydan altı veya sekiz hafta sonra Eichmann, Heydrich'ın Berlin[1] deki bürosuna çağrıldı. 31 Temmuz'da, Heydrich Hava Kuvvetleri. Başkomutanı, Prusya Başbakanı, Dört Yıllık Plan Yetkilisi ve son olarak da, yine diğerleri kadar önemli bir görevi yerine getiren, Hit-ler'in (Parti'den farklı olarak) Devlet hiyerarşisindeki vekili olan Reich Mareşali Hermann Göring'den bir mektup aldı. Bu mektupla Heydrich, "Avrupa'nın Alman etkisi altındaki bölgelerindeki Yahudi meselesinin tam çözümünü *[Gesamtlösung]"* hazırlamakla ve "Yahudi meselesinin arzulanan nihai çözümünü *[Endlösung]* uygulamaya koymak için ... bir genel Önerge" sunmakla görevlendiriliyordu. Heydrich bu talimatları aldığında -6 Kasım 1941 tarihli bîr mektupta Ordu Yüksek Komutanlığı'na açıklayacağı gibi-görevi zaten "yıllardır Yahudi meselesinin nihai çözümünü hazırlamaktı" (Reitlinger); Rusya'yla savaş başladığından beri, Doğu'daki *Einsatzgruppen* katliamlarının başında Heydrich bulunuyordu.

Heydrich, Eichmann'la görüşmesine "göçle ilgili kısa bir konuşmayla" başladı (göç pratikte durmuştu; yine de, Himmler'in özel durumlar dışında bütün Yahudilerin göçünü yasaklayan, Eichmann'a bizzat ileteceği, resmi emrini yayımlamasına aylar vardı) ve bu konuşmanın ardından da şunları söyledi: *"Führer Yahudilerin fiziksel olarak imha edilmesini emretti*". Daha sonra "hiç âdeti olmadığı halde, bir süre sessiz kaldı; sözlerinin üzerimde etkili olup olmadığını görmeye çalışır gibiydi. Daha dün gibi hatırlıyorum. Kelimelerini seçerken o kadar dikkatli davranıyordu ki, söylediklerinin önemini ilk anda kavrayamadım; daha sonra anladım ama hiçbir şey söylemedim, zira söyleyecek bir şey kalmamıştı artık. Çünkü böyle bir şey aklımın ucundan bile geçmemişti, şiddet aracılığıyla bir çözüm bulunabileceğini asla düşünmemiştim. Bütün şevkim, girişkenliğim, ilgim kaybolmuştu, tabiri caizse eriyip gitmiştim. Daha sonra şunları söyledi: 'Eichmann, Lublin'e gidip Globocnik'i gör [Himm-ler'in Genel Hükümet'teki Üst Düzey SS'lerinden ve Polis Liderle-ri'nden biriydi]. Reichsführer'den [Himmler] gerekli emirleri almıştı, bak bakalım şimdiye kadar ne yapmış. Yahudilerin tasfiyesi için Rusların tank hendeklerini kullanıyor galiba,' Varacağı yere çoktan varmış olan bu görüşmenin

sonunda söylediği bu cümleleri hâlâ hatırlarım, zaten ne olursa olsun ömrüm boyunca da asla unutmayacağım." Ama Arjantin'deyken hatırladığı birtakım şeyleri Kudüs'teyken unuttu, bu da kendi zararına oldu; çünkü unuttukları, kendisinin fiili öldürme sürecindeki yetkisiyle ilgiliydi. Aslında Heydrich'in anlattığı birkaç şey daha vardı: Eichmann'a bu işin tamamının "Ekonomi ve Yönetimden Sorumlu SS Merkez Bürosu'nun yetkisine verildiğini" -yani, kendi RSHA'sının yetkisinde olmadığım- ve imhanın resmi kod adının "Nihai Çözüm" olduğunu söylemişti.

Eichmann Hitler'in niyetini Öğrenen İlk kişilerden biri değildi kesinlikle. Heydrich'in yıllardır, muhtemelen savaşın başlangıcından beri bu yönde çalışmalarda bulunduğunu; Himmler'in bu "çözümü" Fransa'nın 1940 yazında yenilgiye uğramasından hemen sonra öğrendiğini (ve buna karşı çıktığını) iddia ettiğini biliyoruz. Mart 1941'de, Eichmann'm Heydrich'le görüşmesinden yaklaşık altı ay sonra, Führer'in Şansölyesi Viktor Brack'in Nürnberg'de verdiği ifadesinde doğruladığı gibi, "Yahudilerin imhası, yüksek Parti çevreleri için bir sır değildi artık". Ama Eichmann, Kudüs'te boş yere açıklamaya çalıştığı gibi, asla yüksek Parti çevrelerine mensup biri olmamıştı; kimse ona spesifik, sınırlı bir İşi yapmak için bilmesi gerekenden fazlasını anlatmamıştı. Alt kademelerde yer alıp da bu "çok gizli" olan ve haberler bütün Parti ve Devlet bürolarına, köle işgücüyle bağlantılı bütün ticari teşebbüslere ve Silahlı Kuvvetler' İn (en düşük rütbeliler dahil) bütün subay kadrosuna yayıldıktan sonra da çok gizli kalan meseley i öğrenen ilk kişilerden biri olduğu doğruydu. Yine de, bu gizliliğin pratik bir amacı vardı. Führer'in emrini açık açık duyanlar "emir taşıyıcılar" olmaktan çıkıp "sır taşıyıcılar" düzeyine yükseliyorlar ve bu kimselere özel bir yemin ettiriliyordu. (Eichmann'm 1934'ten beri mensup olduğu Güvenlik Servisi üyeleri her halükârda gizlilik yemini etmişti.)

Ayrıca, bu meseleyle ilgili bütün yazışmalar katı "dil kurallarına" tabiydi. Bu nedenle, *Einsaîzgruppen'm* raporları hariç, "imha", "tasfiye" veya "öldürme" gibi cesur kelimelerin geçtiği belgelere pek rastlanmaz. Öldürme için belirlenen kod adlar "nihai çözüm", "tahliye" (*Aussiedlung*) ve "özel muamele"ydi (*Sonderbehandlung*); tehcir için, Theresienstadt'a, imtiyazlı Yahudilere mahsus "yaşlı gettosuna yönlendirilen Yahudiler söz konusu olduğunda "ikametgâh değişikliği", aksi takdirdeyse "yerleştirme" (*Umsiedlung*) ve "Do-ğu'daki işgücü" (*Arbeitseinsatz im Osten)* ifadeleri

kullanılıyordu. Bu son iki ifade, aslında Yahudilerin çoğu zaman yerlerinden edilip geçici olarak gettolara yerleştirildiğini ve belli bir bölümünün geçici olarak çalıştırıldığını da anlatmaktadır. Özel durumlarda, dil kurallarında küçük değişiklikler yapmak zorunlu hale geliyordu. Örneğin bir keresinde, Dışişleri Bakanlığından üst düzey bir yetkili Vatikan’la yapılan bütün yazışmalarda Yahudilerin öldürülmesinden bahsederken "radikal çözüm” ifadesini kullanmayı Önerdi; çünkü Nazilere göre, Slovakya'daki -Vatikan’ın müdahale ettiği- kukla Katolik hükümet yürürlükteki Yahudi karşıtı yasaları açısından "yeterince radikal" değildi, vaftiz edilmiş Yahudileri hariç tutmak -gibi çok "temel bir kusuru" vardı. "Sır taşıyıcılar" sadece kendi aralarında ve muhtemelen ölümcül görevleriyle her zamanki gibi meşgul oldukları anlar dışında -ve kuşkusuz sekreterler ve diğer büro personeli yanlarında olmadığında- bu kodlara başvurmadan konuşuyorlardı. Söz konusu dil kuralları başka hangi amaçlarla tasarlanmış olursa olsun, bu konuda işbirliği gerekli olan çok çeşitli hizmetlerde düzeni ve akıl sağlığını koruma açısından çok faydalı oldu. Dâhası, "dil kuralı" *(Sprachregelung)* tabiri başlı başına bir şifreydi, gündelik dilde buna olsa olsa yalan denirdi. Çünkü bir "sır taşıyıcı" dışarıdan biriyle buluşmaya gönderileceği zaman, bu kişiye yerine getireceği emirlerle beraber bir de "dil kuralı" verilirdi. Örneğin, İsviçre'den gelen Uluslararası Kızıl Haç temsilcilerine Theresienstadt gettosunu göstermeye gönderildiği zaman Eichmann’a verilen dil kuralı, bu beylerin ayrıca görmek istedikleri Bergen-Bel-sen toplama kampında tifüs salgım olduğu yalanından ibaretti. Bu dil sisteminin asıl etkisi, söz konusu insanları yaptıklarından bihaber tutması değil; insanların yaptıklarını, cinayet ve yalanlarla ilgili eski, "normal" bilgileriyle aynı kefeye koymalarını önlemesiydi. Sloganlara ve beylik laflara gösterdiği büyük hassasiyet, sıradan bir konuşma yapma konusundaki yetersizliğiyle birleşince, Eichmann "dil kuralları" için kuşkusuz ideal bir özne haline gelmişti.

Eichmann'm da çok geçmeden göreceği gibi, bu sistem gerçeğe karşı sağlam bir kalkan değildi. Lublin'e eski Viyana Bölge Lideri, o dönemin Tuğgeneral'i Odilo Globocnik'i görmeye gitti -iddia makamı ne derse desin, kuşkusuz Globocnik'e "Yahudilerin fiziksel imhası için verilen gizli emri bizzat iletmek" üzere orâda bulunmuyordu; çünkü Globocnik bu emri kesinlikle Eichmann'dan önce Öğrenmişti- ve "Nihai Çözüm" tabirini

kendisini belli edecek bir şifre gibi kullandı. (İddia makamının Üçüncü Reich'ın bürokratik labirentinde kaybolduğunu gösteren benzer bir iddiaya göre, Ausch-witz Komutanı Rudolf Höss de Führer'in emirlerini Eichmann aracılığıyla aldı. Savunma "destekleyici kanıttan yoksun" olduğu gerekçesiyle en azından bu hataya dikkat çekti. Kendi duruşmasında verdiği İfadeye göre, Haziran 1941'de doğrudan Himmler'den emir almıştı; Himmler ayrıca, birtakım "ayrıntıları" Eichmann'la görüşeceğini söylemişti. Höss'ün anılarında yer alan iddiasına göre, bu ayrıntılar gaz kullanımıyla ilgiliydi - ama Eichmann bu iddiaya var gücüyle karşı çıktı. Muhtemelen haklıydı da; çünkü bütün diğer kaynaklar Höss'ün hikâyesiyle çelişiyordu ve kamplardaki yazılı veya sözlü imha emirlerinin her zaman WVHA'nm onayından geçtiğini ve söz konusu emirlerin ya bu birimin başkanı Korgeneral Oswald Pohl ya da Höss'ün üstü Tuğgeneral Richard Glücks tarafından verildiğini doğruluyordu. (Höss'ün ifadesinin güvenilirliğiyle ilgili kuşkular için bkz. R. Pendorf, *Mörder und Ermordete*, 1961.) Gaz kullanımına gelince, Eichmann'm bu meseleyle alakası yoktu. Belli aralıklarla Hössle görüşmeye gittiği "ayrıntılar", toplama kampının öldürme kapasitesiyle, yani haftada kaç nakil kaldırabileceğiyle ve belki de yayılma planlarıyla ilgiliydi. Eichmann Lublin'e geldiği zaman, Globocnik çok yardımsever davrandı ona ve bir astıyla birlikte etrafı gezdirdi. Ormanın içinden geçen bir yola girdiler ve bu yolun sağında kalan, içinde işçilerin yaşadığı sıradan bir kulübeye gittiler. Asayiş Polisi başkomiserlerinden biri (belki de Führer'in şansölyeliğinin himayesi altında bulunan ve Almanya'daki "tedavisi olmayan hastaları" gazla öldürme işinin teknik tarafından sorumlu olan Suç Bürosu Komiseri Christian Wirth'in ta kendisi) onlan karşıladı ve birkaç küçük ağaç barakayı gezdirdikten sonra "kaba saba, eğitimsiz ve sert bir ses tonuyla" açıklamalarına başladı: "her şeyi çok iyi izole ettiğini; bir Rus denizaltısınm motorunun çalışmaya başlayacağım, gazların bu binaya gireceğini ve Yahudilerin gazla zehirleneceğini anlattı. Benim için de korkunç bir şeydi. Böyle bir şeyi kaldıracak kadar dayanıklı değilimdir, mutlaka etkilenirim. ... Şimdi bana tam kapanmamış bir yara gösterseniz, muhtemelen bakamam bile. Ben böyle bir adamım, bu yüzden bana hep doktor olamazsın derlerdi. Bu olay hiç gözümün önünden gitmedi; bayılıyormuşum gibi hemen elim ayağım boşaldı. Bu tür şeyler herkesin başına gelir ve sonunda her insanın içinde belli bir ürperti bırakır."

Aslına bakarsanız çok şanslıydı; çünkü o zamana kadar sadece Doğu'daki altı toplama kampından birini, yüz binlerce insana mezar olan Treblinka'da kurulacak karbonmonoksit odaları için yapılan hazırlıkları görmüştü. Bu olaydan kısa bir süre sonra, yine o yıl sonbaharda, üstü Müller Eichmann'ı Polonya'nın Reich topraklarına katılan Batı Bölgeleri'ndeki, Warthegau olarak bilinen bölgedeki ölüm merkezini teftiş etmeye gönderdi. 1944'te, Kulm'da (veya Lehçe Chelmno'da) bulunan bu ölüm kampında, Avrupa'nın dört bir yanındaki yerlerinden edildikten sonra ilk Lödz gettosuna "yerleştirilen" üç yüz binden fazla Yahudi öldürüldü. Bu toplama kampında gerçekleştirilen faaliyetler uzun zamandır tam gaz devam ediyordu. Başvurulan yöntem biraz farklıydı, gaz odaları yerine gaz kamyonları kullanılıyordu. Eichmann'm gördükleri şunlardı: Yahu-diler geniş bir odadaymış; soyunmaları söylenmiş; sonra bir kamyon gelmiş, odanın girişinin tam önünde durmuş; çıplak Yahudilere bu kamyona binmeleri söylenmiş. Kapılar kapanmış ve kamyon yola koyulmuş. "[İçeri giren Yahudilerin sayısını] söyleyemem, ba-kamadmı bile. Bakamadım, bakamadım; burama kadar gelmişti. Çığlıklar, ve ... Altüst olmuştum, ve daha neler neler. Müller'e hazırladığım raporda bunlardan da bahsettim, ama Müller raporumdan pek faydalanmadı. Arabayla kamyonun peşine takıldım ve o zamana kadar hayatımda gördüğüm en korkunç manzarayla karşılaştım. Kamyon bir hendeğe doğru ilerledi, kapılar açıldı ve cesetler dışarı atıldı. Elleri ayaklan o kadar yumuşaktı ki, hâlâ canlı gibi görünüyorlardı. Hendeğe yuvarlandılar; elindeki kerpetenle hâlâ onların dişlerini sökmeye çalışan bir sivil gördüm. Aklım başımdan gitti - arabama atladım ve ağzımı açmadım. Bu olaydan sonra, şoförümün yanında tek kelime etmeden saatlerce oturabilirdim. Bu kadan da fazlaydı. İşim bitmişti. Sadece, beyaz önlüklü bir doktorun, Yahudiler içerideyken gösterdiği delikten kamyonun içine bakmamı söylediğini hatırlıyorum. Kabul etmedim. Edemezdim. O anda yer yarılsaydı da içine girseydim."

Çok geçmeden daha korkunç bir manzarayla karşılaşacaktı, Müller Eichmann'ı bu sefer de Beyaz Rusya'nın Minsk şehrine gönderdiği zaman. Müller, "Minsk'te Yahudileri silahla öldürüyorlar. Bu işin nasıl yapıldığım rapor etmeni istiyorum" demişti. Derken Eichmann yola düşmüş; başlarda şansı yaver gidecek gibiymiş; zira Minsk'e vardığı sırada "iş bitmek üzereymiş", buna çok sevinmiş. "Sadece geniş bir hendekteki kafataslarma nişan alan birkaç nişancı vardı." Yine de, görmüş: "Gördüğüm bana yetti,

elleri arkadan bağlanmış bir kadın, dizlerimin bağı çözüldü ve aklım başımdan gitti." Geri dönerken Lwöw'a uğramak aklına gelmiş, iyi bir fikir gibi gelmiş ona, çünkü Lwöw (Lemberg) eskiden bir Avusturya şehriymiş. Varınca "onca dehşetten sonra ilk kez dostça bir manzara" ile karşılaşmış. "Karşımda Franz Josef in saltanatının on altıncı yılı onuruna inşa edilmiş bir demiryolu istasyonu duruyordu" -Eichmann bu döneme "tapar"mış, çünkü ailesiyle yaşadığı sırada bu dönem hakkında çok iyi şeyler anlatıldığını ve üvey annesinin akrabalarının (Yahudi olanları kastediyordu) bu dönemde çok rahat bir sosyal statüye sahip olduklarım ve iyi kazandıklarını duymuş. Demiryolunun görünüşü, bütün kötü düşünceleri kafasından uzaklaştırmış, en ince ayrıntısına kadar- mesela, yıldönümünün taşa kazınmış tarihi- kafasına kazınmış. Ama daha sonra, o güzel Lwöw' da büyük bir hata yapmış. Bölgenin SS komutanına gidip şöyle demiş: "Doğrusu, burada olup bitenler korkunç işler; gençler sadistleştiriliyor dedim. Nasıl yaparsınız bunu? Kadınlara ve çocuklara ateş etmek! Olacak şey değil. Sonunda insanlanmız ya delirecek ya cinnet geçirecek; insanlarımız, kendi insanlanmız." Asıl sorun, Lwöw'da da aynı şey yapıldığı halde, etrafı gezdirmenin ev sahibi için büyük bir zevk olmasıymış. Nitekim "korkunç bir manzarayla" daha karşılaşmış. "Çoktan dolmuş bir hendek vardı. Bir de, fıskiye gibi yerden fışkıran bir kan pınarı. Daha önce böyle bir şey görmemiştim. Bu kadar çalışmak yeterdi artık; Berlin'e geri döndüm ve Tümgeneral Müller'e raporunu verdim."

Hepsi bu kadar da değildi. Her ne kadar Eichmann böyle şeyler görmeye "pek dayanıklı" olmadığını, hiç asker olmadığım, hiç cephede bulunmadığım, hiç muharebe görmediğini, uyuyamadığını ve kâbuslar gördüğünü söylemiş olsa da, Müller dokuz ay kadar sonra Eichmann'ı Lublin'e geri gönderir. Bu arada, Lublin'de şevkle çalışan Globocnik de hazırlıklarını tamamlamıştı. Eichmann hayatında gördüğü en korkunç manzaranın artık bu olduğunu söyledi. İlk gidişinde, birkaç ağaç kulübeden oluşan bu mekânı fark etmemiş bile. Burası yerine, şu kaba saba sesli adamın rehberliğinde, bir demiryolu istasyonuna gitmiş. Üstünde "Treblinka" yazılı bir tabela olan bu istasyonun Almanya'nın herhangi bir yerinde görebileceğiniz sıradan bir istasyondan hiçbir farkı yokmuş ~ aynı binalar, levhalar, saatler, tesisat; kusursuz bir taklitmiş. "Olabildiğince uzak durdum, olup biteni görmek için yaklaşmadım. Yine de, bir dizi çıplak

Yahudinin gazla öldürmek üzere geniş bir salona doldurulduğunu gördüm. İçerde öldürüldüler; söylediklerine göre, siyanik asit diye bir şeyle.”

İşin aslına bakarsanız, Eichmann pek bir şey görmemişti. Ölüm kamplarının en büyüğü ve en meşhuru olan Auschwitz'i defalarca ziyaret ettiği doğruydu; ama Yukarı Silezya'da, yaklaşık kırk yedi kilometrekarelik bir alanı kaplayan Auschwitz kesinlikle sadece bir toplama kampı değildi; sayısı yüz bini bulan köleleriyle dev bir işletmeydi ve gazla zehirleme işlemine tabi tutulmayan köle işçiler ve Yahudi olmayanlar da dahil olmak üzere her türlü esir burada tutuluyordu. Ölüm tesislerini gözden uzak tutmak kolaydı ve Eich-mann’la dostça bir ilişkisi olan Höss, onu dehşet verici manzaralardan korumuş. İnsanlann kurşuna dizildiği bir toplu infaza bilfiil hiç katılmamış; çalışmaya uygun olanların -her sevkiyâtm ortalama yüzde yirmi beşinin- seçilişini veya Auschwitz'de bu seçme işinden hemen sonra gelen gazla zehirleme işlemini hiç bilfiil izlememiş. İmha mekanizmasının nasıl çalıştığını tam olarak anlamasına yetecek kadarını görmüş: Auschwitz’de iki tür öldürme yöntemine başvuruluyordu, kurşuna dizme ve gazla zehirleyerek öldürme; kurşuna dizme işini *Einsatzgruppen* yapıyordu, gazla zehirleme işlemi ise kamplardaki gaz odalarında veya gaz kamyonlarında gerçekleştiriliyordu ve kamplarda, kurbanları son âna kadar kandırmak için gerekli bütün Önlemler alınmıştı.

Burada aktardığım polis kayıtları, duruşmanın yüz yirmi bir celsesinden onuncusunda, neredeyse dokuz ay süren duruşmanın dokuzuncu gününde mahkemede dinletildi. Söylediklerini ne sanığın kendisi ne de savunma makamı.inkâr etti; kasetçalardan yükselen bu insanı şaşırtan bedensiz sesle söylediklerini - iki farklı açıdan bedensiz olduğu söylenebilir, zira sesin sahibi beden mevcuttu mevcut olmasına ama kendisini çevreleyen kaim cam duvarlar yüzünden garip bir biçimde bedensiz gibi görünüyordu. Dr. Servatius itiraz etmedi, sadece "daha soma, savunma söz alınca" kendisinin de sanığın polise verdiği bazı kanıtlan mahkemeye sunacağını söyledi, ama bu söylediğini hiç yapmadı. Savunma her an ayağa fırlayacakmış gibi geliyordu insana; zira bu "tarihi duruşmada" sanığın cezai soruşturması tamamlanmış, iddia makamı argümanını bütünüyle ortaya koymuştu artık. Argümanın ortaya koyduğu gerçekler, yani Eichmann'm yaptıkîan -iddia makamının yapmış olmasını dilediği her şeyi yapmış olmasa da» asla tartışma konusu olmadı; zi~ ra dava başlamadan çok uzun zaman önce

kanıtlanmıştı, Eichmann bunları tekrar tekrar itiraf etmişti. Kendisinin de ara sıra dikkat çektiği gibi, bu kadan Eichmann'ı asmaya yeter de artardı. (Polis müfettişi Eichmann'a hiç sahip olmadığı güçleri isnat etmeye kalkışınca, "Benden daha ne istiyorsunuz?" diyerek duruma itiraz etti.) Ancak öldürme değil de nakliye işleriyle görevlendirildiğinden, ne yaptığım bilip bilmediği sorusu -en azından yasalar ve usul bakımından-hâlâ cevapsızdı. Başka bir soru da fiillerinin korkunçluğunu muhakeme etme yetisine sahip olup olmadığıydı - yani, tıbben akıl sağlığının yerinde olduğu gerçeği bir yana bırakılırsa, hukuki açıdan sorumlu sayılıp sayılmayacağıydı. İki soruya verdiği cevap da olumluydu artık: naklin yapıldığı yerleri görmüş ve aklı başından gitmişti. Hepsi içinde en rahatsız edici olan ve hâkimlerin, özellikle de mahkeme reisinin defalarca sorduğu soru şuydu: Yahudiler öldürüldüğü için vicdan azabı çekmiş miydi? Ama bu ahlakla ilgili bir soruydu ve cevabı da hukuki açıdan konuyla ilgili olmayabilirdi.

Ama argüman artık tümüyle ortaya konduysa, iki hukuki soru daha ortaya çıkıyordu. Birincisi, bu, fiilleri "kendisini doğrudan ölüm tehlikesinden korumak için" gerçekleştirdiğinden, yargılandığı yasanın 10. Bölüm'ü uyarınca cezai sorumluluktan muaf sayılabilir miydi? İkincisi, aynı yasanın 11. Bölüm'ünde belirtilen hafifletici nedenlerin göz önüne alınmasını talep edebilir miydi: "Suçun sonuçlarının ağırlığını azaltmak" için elinden geleni veya ortaya çıkan sonuçlardan daha ciddi sonuçların ortaya çıkmasını önlemek için elinden geleni" yapmış mıydı? 1950 tarihli Nazi ve Nazi İşbirlikçileri (Ceza) Yasası'nm 10. ve 11. Maddelerinin Yahudi "işbirlikçiler'' düşünülerek hazırlandığı açıktı. Asıl öldürme işlemi için her yerde Yahudi *Sonderkommandos* (özel komando birlikleri) görevlendirilmişti; bu özel birlikler "kendilerini doğrudan ölüm tehlikesinden korumak için" suç işlemişler, Yahudi Konseyleri ve Liderleri de "ortaya çıkan sonuçlardan daha kötü sonuçların ortaya çıkma-sim önleyebileceklerini" düşündükleri için söz konusu birliklerle işbirliği yapmışlardı. Eichmann'm ifadesi her iki sorunun da ceva-bmı veriyordu ve bu cevabın olumsuz olduğu açıktı: Bir keresinde tek alternatifinin intihar etmek olduğunu söylediği doğruydu ama bu söylediği koca bir yalandı; çünkü imha mangası üyelerinin işten ayrılmalarının çok kolay olduğunu ve bu durumun kendileri açısından ciddi sonuçlar doğurmadığım biliyoruz. Zaten Eichmann da bu konuda çok ısrarcı davranmadı, söylediklerini

düzanlamıyla düşünmemelerini istedi. Nümberg evraklarında, "bir S S üyesinin infazda yer almayı reddetmesi nedeniyle ölüm cezasına çarptırıldığı tek bir vakaya rastlanmamıştır” deniyordu (Herbert Jâger, "Betrachtungen zum Eichmann-Prozess", *Kriminologie und Strafrechtsreform* içinde, 1962). Ve bu duruşmada da, savunma makamının tanıklarından olan von dem Bach-Zelewski ifadesinde şunları söylüyordu: "Tayin başvurusunda bulunarak herhangi bir görevden kurtulmak mümkündü. Kuşkusuz bazı özel durumlarda disiplin cezasına hazırlıklı olmak gerekirdi. Ne var ki, insanın hayatına yönelik bir tehlike söz konusu bile değildi." Eichmann -Dicey’nin meşhur *Law of the Constitution*'ında (Anayasa Hukuku) ifade ettiği gibi- "emre itaat etmezse askeri mahkeme tarafından yargılanıp vurulma, itaat ederse bir hâkim ve jüri tarafından yargılanıp asılma ihtimali bulunan" sıradan bir asker gibi şu klasik "müşkül durum"da katiyen bulunmadığını gayet iyi biliyordu. SS üyesi olduğu için asla askeri mahkemeye tabi olmamıştı ve olsa olsa Polis’in karşısına ve SS Mahke-mesi'ne çıkarılabilirdi. Eichmann mahkemeye verdiği son ifadede, Öyle veya böyle bir bahane uydurup cayabileceğini kabul etti, başkaları bunu yapmıştı zaten. Böyle bir adım atmanın "kabul edilemez" olduğunu düşünmüştü her zaman ve şu anda bile "takdire şayan” bulmuyordu bunu; yaptığı şeyin kazancı iyi başka bir işten hiçbir farkı kalmazdı o zaman. Savaş sonrası dönemin açık itaatsizlik nosyonu bir efsaneydi: "Söz konusu koşullar altında bu şekilde davranmak imkânsızdı. Kimse böyle davranmıyordu." Böyle bir şey "düşünülemezdi”. Sevgili dostu Höss gibi bir ölüm kampının komutam olsaydı, intihar etmek zorunda kalırdı çünkü kimseyi öl-düremezdi. (Bu arada, Höss gençliğinde bir cinayet işlemişti. Leo Schlageter’i -Nazilerin daha sonra kahraman ilan ettikleri bir Rhi-neland teröristini- Fransız İşgal yetkililerine ihbar eden Walter Ka-dow'a suikast düzenlemiş, bir Alman mahkemesinde yargılandıktan sonra beş yıl hapis cezası almıştı.) Eichmann'a böyle bir iş teklif edilmiş olması pek muhtemel görünmüyor, çünkü emirleri verenler "kimin ne kadar ileri gidebileceğini” gayet iyi biliyorlardı. Hayır, "doğrudan ölüm tehlikesiyle" karşı karşıya kalmamıştı; büyük bir gururla her zaman "vazifesini yaptığım", yeminini bozmayıp bütün emirlere itaat ettiğini iddia etiiğine göre, suçyjn. sonuçlarını hafifletmekten çok "ağırlaştırmıştı." Bahsettiği tek hafifletici neden, işini yaparken "gereksiz yere zorluk çıkarmaktan olabildiğince kaçınmayı" denemiş olmasıydı. Söylediklerinin doğru olup olmadığını ve aslında doğru olduğunu bir yana bırakırsak, yapmaya çalıştığı

şey bu özel durumda hafifletici nedenlerden birini oluşturmaya yetmezdi, iddia geçersizdi; çünkü "gereksiz yere zorluk çıkarmaktan kaçınmak" kendisine verilen standart direktiflerden biriydi.

Bu nedenle, bant kayıtları mahkemeye sunulduktan sonra, idam hükmü hukuken bile kaçınılmaz bir sonuçtu; bu durumun tek istisnası, üstlerin emirleri altında gerçekleştirilen fiiller argümanına dayanarak cezayı hafifletme imkân^^'^başka bir seçenek de söz konusu İsrail yasasının 11. M^^^f^j^|yurmaktı; ama işlenen suçun korkunçluğu nedeniyle, J§|ük bir ihtimaldi. (Avuka-tıı savunmasını üstlerin emirleri argümanına değil, "devletçe işlenmiş fiiller" argümanına dayandırdığını ve buna dayanarak beraat talep ettiğini hatırlamakta fayda var - daha önce Nürnberg'de Dr. Servatius da aynı stratejiye başvurmuş ama başarılı olamamıştı; Dr. Servatius'un savunduğu Goring'in Dört Yıllık Plan Bürosu'ndaki İşgücü Tahsisi Yetkilisi Fritz Sauckel, Polonya'daki on binlerce Yahudi işçinin imhasından sorumluydu ve bu nedenle de 1946'da asıldı. Alman hukukunda *gerichtsfreie* veya *justizlose Hoheitsakte* (yargı-lanamaz veya yargıdan muaf devlet fiilleri) terimleriyle daha açık bir biçimde ifade edilen "devletçe işlenmiş fiiller", "egemen bir gücün ifasına" dayanır (E. C. S. Wade, *British Year Bookfor International Law* içinde, 1934), dolayısıyla da yasal alanın tamamen dışında kalır; bütün emirler ve komutlarsa, en azından teoride, hâlâ yargının denetimi altındadır. Eichmann'm yaptıkları devlet fiilleri olsaydı, üstlerinden hiçbiri, Özellikle de devlet başkanı Hitler herhangi bir mahkeme tarafından yargılanamazdı. "Devletçe işlenmiş fiiller" teorisi Dr. Servatius'un genel felsefesine o kadar uygundu ki, bir kere daha bu stratejiyi denemesi muhtemelen kimseyi şaşırtmazdı; asıl şaşırtıcı olan, hüküm verildikten sonra ve ceza verilmeden önce, hafifletici bir neden olarak üstlerin emirleri argümanına başvurmamağıydı.) Söz konusu duruşma cezai soruşturmayla alakası olmayan ifadelerin konuyla ilgisiz sayılarak reddedildiği sıradan bir duruşma olmadığı için, bu noktada insan kendini belki de şanslı saymalıydı. Hiçbir şey kanun koyucuların tasavvurundaki kadar basit olmadığı için -ve bunun yasal açıdan konuyla biraz ilgisi varsa- ortalama bir insanın suç karşısında duyduğu tiksintinin üstesinden gelmesinin ne kadar zaman aldığı ve o noktaya ulaştığında bu insana tam olarak ne olduğu, siyasi açıdan büyük bir merak konusuydu. Adolf Eichmann davası, bu soruya daha açık ve daha kesin bir cevap veremezdi.

Eichmann Eylül 1941'de, Doğu'daki katliam merkezlerine ilk resmi ziyaretlerinden soma, Himmler'e Reich'ı en kısa zamanda *judenre-in* hale getirmesini söyleyen Hitler'in bu "arzusu"na uygun olarak, Almanya'dan ve Protektora'dan ilk toplu nakillerini organize etti. İlk sevkiyat Ren bölgesinden yirmi bin Yahudi ile beş bin Çingene' den oluşuyordu ve bu ilk nakille ilgili tuhaf bir şey vardı. Asla kendi başına karar almayan, her zaman emirler "çerçevesinde" kalmaya çok dikkat eden -kendisiyle çalışmış hemen herkesin ifadesinin de doğruladığı gibi- öneride bulunmayı bile sevmeyen ve daima "direktif almayı isteyen bu adam bir anda, "ilk ve son defa" emirlere karşı kendi inisiyatifini kullandı: Bu insanları, *Einsatzgrup-perii*n onları hemen vurup öldüreceği Rus topraklarına, Riga veya Minsk'e göndermek yerine, nakli -sırf Bölge Valisi Uebelhör diye biri "kendi" Yahudilerinden çuval çuval kazanç sağlamanın yollarını bulduğu için- imha hazırlıklarının henüz başlamadığı Lödz gettosuna yöneltti. (Aslında, Lödz ilk kurulan ve en son tasfiye edilen gettoydu; hastalığa veya açlığa yenik düşmemiş olanlar 1944 yazına kadar sağ kalmıştı.) Bu karar Eichmann’m başına epey iş açacaktı. Getto zaten çok kalabalıktı ve bu Bay Uebelhör de yeni gelenleri ne kabul edecek havadaydı ne de barındıracak. Uebelhör o kadar kızmıştı ki, "Çingene pazarlığıyla" kendisine ve adamlarına kazık atan Eichmann'ı Himmler'e şikâyet etti. Heydrich gibi Himmler de Eichmann'ı savundu ve olay çok geçmeden affedilip unutuldu.

Bu olayı herkesten önce Eichmann unuttu, polis soruşturması sırasında veya sonu gelmeyen anılarından birinde bile bu olaydan bahsetmedi. Tanık kürsüsüne oturduğu ve avukatı tarafından sorgulandığı sırada, kendisine bu belgeleri gösteren avukatına ısrarla "seçim" yapma şansı olduğunu söyledi: "îlk ve son defa, seçim yapma şansım vardı... Seçeneklerimden biri Lödz idi... Şayet Lödz’da sıkıntı çıkarsa bu insanların Doğu’ya gönderilmeleri gerekiyordu. Hazırlıkları da önceden görmüş olduğum için Lödz'a göndermek için elimden geleni yapmaya kararlıydım." Savunma avukatı bu olaydan yola çıkarak Eichmann'm ne zaman fırsatım bulsa Yahudileri kurtardığı sonucuna varmaya çalıştı - ki bu kesinlikle doğru değildi. Daha sonra Eichmann'ı aynı olayla ilgili olarak çapraz sorguya alan savcı, bütün sevkiyatların varış noktasını Eichmann'm belirlediğini, dolayısıyla belli bir sevkiy atın imha edilip edilmeyeceğine Eichmann'm karar verdiğini kanıtlamak istedi - kİ bu da doğru değildi. Eichmann’m kendi açıklaması, yani emre itaatsizlik etmediği. sadece "seçim" yapma şansını kullandığı da

doğru değildi nihayetinde, zira kendisinin de gayet iyi bildiği gibi Lödz'da sıkıntı çıkmıştı, dolayısıyla da verdiği emrin anlamı şuydu: Son varış noktası, Minsk veya Riga. Her şeyi unutmuş olsa da, Eichmann'm Yahudileri kurtarmayı fiilen denediğini gösteren tek örnek açıkça buydu. Gelgelelim, üç hafta sonra Heydrich Prag'da bir toplantı düzenledi; Eichmann bu toplantıda "[Rus] Komünistlerin [*Einsatzgrup-peti'm* bulduğu yerde tasfiye edeceği bu kategorinin] tutulduğu tevkif kamplarına Yahudilerin de alınabileceğini" ve bu hususta bölge komutanlarıyla bir "anlaşmaya vardığım" söyledi; Lödz'daki sıkıntı da konuşulmuş, sonuç olarak Reich'taki (yani Avusturya, Bohemya ve Moravya dahil) bütün Yahudilerden elli binini Riga ve Minsk' teki *Einsatzgruppen* operasyon merkezlerine gönderme kararı alındı. Nitekim, Hâkim Landau'nun sanığın vicdanı olup olmadığıyla ilgili sorusunu -duruşmayı izleyen hemen herkesin akima ilk gelen soruyu- cevaplayabiliriz: Evet, onun da bir vicdanı vardı ve neredeyse dört hafta boyunca beklendiği gibi çalışmış, ama daha sonra tersine çalışmaya başlamıştı.

Doğru dürüst çalıştığı ilk haftalarda bile, vicdanı işini bir tuhaf yapıyordu. Eichmann'm Führer'in emrini Öğrenmeden haftalar, hatta aylar önce bile Doğu'daki *Einsatzgruppen'm* Ölümcül faaliyetlerinden haberdar olduğunu hatırlamakta fayda var; Eichmann, cephe hattının hemen ötesinde bütün Rus yetkililerin ("Komünistlerin"), farklı mesleklerden bütün Leh çalışanların ve bütün yerli Yahudilerin toplu halde vurulup Öldürüldüğünü biliyordu. Dahası, aynı yılın temmuz ayında, Heydrich kendisini çağırmadan birkaç hafta önce, Warthegaü'ya atanan bir SS görevlisinden bir bilgi notu aldı. Bu notta, "önümüzdeki kış, Yahudileri daha fazla besleyemeyecekleri" belirtiliyor ve "en insani çözüm olarak, çalışamayacak durumdaki Yahudileri kısa yoldan öldürme" önerisi Eichmann'm görüşüne sunuluyordu; "ne de olsa bu öneri, Yahudileri açlıktan ölüme terk etmekten daha münasipti". Bilgi notuyla beraber gelen ve "Sayın Komutan Eichmann"a hitaben yazılmış bir mektupta, mektubu yazan kişi "böyle şeylerin bazen çok fantastik göründüğünü" itiraf ediyordu etmesine ama "rahatlıkla yapılabileceğini" de ekliyordu. Bu itiraf yazarın Führer'in o çok daha "fantastik" emrinden habersiz olduğunu gösterdiği gibi, söz konusu emirdeki gibi fikirlerin ne kadar çok insanın aklından geçtiğini de göstermektedir. Eichmann bu mektuptan hiç bahsetmedi, muhtemelen yazılanlar onu şaşırtmamıştı bile. Çünkü bu öneri Reich'taki veya herhangi

bir Batı ülkesindeki Yahudilerle değil, sadece *yerli* Yahudilerle ilgiliydi. Vicdanını sızlatan cinayet düşüncesi değil, Alman Yahudilerini öldürme düşüncesiydi. ("*Einsatzgruppen'm* öldürme emri aldığım bildiğimi asla inkâr etmedim; ama tahliye edilip Doğu'.ya gönderilen Reich Yahudilerinin de aynı muameleye maruz kaldığım bilmiyordum. Bundan haberim yoktu.") Bu düşünce, eski bir Parti üyesi ve İşgal Altındaki Rusya'da Sivil idare Başkanı olan Wilhelm Kube'nin de vicdanım sızlatıyordu; Demir Haç nişanı olan Alman Yahudilerinin "Özel muamele" görmek üzere Minsk'e getirildiğini görünce öfkeden deliye dönmüştü. Kube kendisini Eichmann'dan daha iyi ifade edebildiği için, onun sözlerinden, Eichmann'm vicdan azabından kıvranırken akimdan neler geçtiği konusunda bir fikir edinebiliriz. Kube Aralık 1941'de üstüne şunları yazıyordu: "Şüphesiz dayanıklı biriyim ve Yahudi meselesinin çözümüne yardım etmeye hazırım; ama bizim kendi kültürel çevremizden gelen insanlann, şu hayvana dönmüş yerli çapulcu takımıyla kesinlikle bir tutulmaması gerektiğini düşünüyorum." Bu vicdan sızısı, tabii binlerinin vicdanı gerçekten sızladıysa, Hitler rejiminden sonra da ayakta kalmıştır; Almanlar arasında bugün bile ısrarla "sadece" *Ostjuden'm,* Doğu Avrupa Yahudilerinin katledildiğini savunan bir "yanlış bilgi" dolaşır.

"İlkel" insanların öldürülmesiyle "kültürlü" insanlann öldürülmesi arasında ayrım yapanlar sadece Almanlar değildi. Harry Mu-lisch, Profesör Saîo W. Baron'un Yahudi halkının kültürel ve manevi başanlanyla İlgili ifadesinin, akima hemen şu soruları getirdiğini söyler: "Yahudilerin, örneğin kendileriyle aynı kaderi paylaşan Çingene halkı gibi, bir kültürü olmasaydı, öldürülmeleri kötülükten sayılmayacak mıydı? Eichmann insanları yok eden birisi olarak mı yoksa kültürü yok eden birisi olarak mı yargılanıyor? İnsanları öldürürken bir kültürü de yok eden bir katilin suçu daha mı büyüktür?" Mulisch aklındaki sorulan Başsavcıya yönelttikten sonra ortaya şu sonuç çıktı: "[Hausner'in] cevabı evet, ama benimki hayır." Bu meseleyi göz ardı etmemizin, can sıkıcı soruyu tarihe gömmemizin ne kadar sakıncalı olduğu, yakın tarihli *Dr. Strangelove* filminde açıkça görülür. Bu filmde, bombaya karşı tuhaf bir sevgi besleyen -ve gerçekten de tam bir Nazi gibi karakterize edilen-adam, birkaç yüz bin kişi seçip bu insanlan yaklaşan felaketten korumak için yeraltı sığmaklarına almayı önerir. Bilin bakalım kimdir bu şanslı kişiler? Elbette IQ'su en yüksek olanlar!

Nazi rejimi, Kudüs'te büyük sıkıntı yaratan bu vicdan meselesini katiyen görmezlikten gelmemişti. Aksine, Temmuz 1944'te Hit-ler'e karşı düzenlenen suikast girişimine katılanların, bu girişim başarıya ulaştığı takdirde başvurmak üzere hazırladıkları mesajlarında veya bildirgelerinde Doğu'daki toplu katliamlardan neredeyse hiç bahsetmemelerinden yola çıkarak, Nazilerin bu meselenin pratik açısından önemini çok abarttıkları sonucuna varabiliriz. Bu noktada, Almanya'daki Hitler karşıtlığının ilk dönemlerini bir yana bırakabiliriz. Çünkü bu dönemde, muhalefet hareketi hâlâ faşizme karşıydı ve Sol'un tekelindeydi. Sol'un, prensipleri nedeniyle ahlaki meselelere pek anlam yüklememesi, hatta Yahudilere zulmedilmesine hiç aldırış etmemesi; Yahudilerin eziyet görmesini salt sınıf mücadelesinden "sapma" olarak değerlendirmesi, siyasi manzaranın tamamını belirliyordu. Üstelik sözünü ettiğimiz dönemde bu muhalefet az kalsın yok oluyordu; SA birliklerinin toplama kamplarında ve Gestapo mahzenlerinue saçtığı korkunç terörden zarar görmüş, yeniden silahlanma sayesinde işsizliğin ortadan kalkmasıyla altüst olmuş, Komünist Parti'nin içeride "Truva atı" gibi konumlanmak üzere Hitler'in partisinin saflarına katılma taktiği yüzünden morali bozulmuştu. Savaşın başında, bu muhalefetten geriye kalanlar -bazı sendika başkanları; arkasında bir şey kalıp kalmadığım bilmeyen, bilemeyen "yersiz yurtsuz kalmış Sol'un" bazı entelektüelleri™ sadece 20 Temmuz'ia sonuçlanan komplo sayesinde önem kazandı. (Almanya'daki direnişin gücünü elbette toplama kamplarından geçenlerin sayısıyla ölçmeye kalkamayız. Savaş başlamadan önce, toplama kamplarında çok farklı kategorilerden pek çok insan tutuluyordu ve bu kategorilerin çoğunun direnişin herhangi bir çeşidiyle uzaktan yakından ilgisi yoktu: Yahudiler gibi tümüyle "masum" olanlar, suçu ispatlanmış kişiler ve eşcinseller gibi "asos-yaller", herhangi bir şeyden suçlu bulunmuş Naziler, vb. Savaş sırasında bu kamplar işgal altındaki Avrupa'nın dört bir yanından gelen direnişçilerle doluydu.)

Temmuz ayındaki komploya katılanlarm çoğu esasen eski Naziler ve Üçüncü Reich'm yüksek mevkilerinde bulunanlardı. Bu kişilerin muhalefetini tetikleyen Yahudi meselesi değil, Hitler'in savaşa hazırlanması ve aîtmda ezildikleri sonsuz vicdan çatışmalarının ve krizlerinin neredeyse sadece vatana ihanet ve Hitler'e bağlılık yeminini bozma meselelerine dayanmasıydı. Üstelik iki arada bir derede kalmışlardı ve içinde bulundukları durumun aslında bir çözümü yoktu: Hitler'in başarıdan

başarıya koştuğu günlerde, hiçbir şey yapamayacaklarını çünkü insanların bunu anlamayacağını düşündüler; Almanların yenilgiye uğradığı yıllarda ise bir defa daha "sırtlarından bıçaklanmaktan" korktular. Sonuna kadar, en büyük kaygıları kaosu ve iç savaş tehlikesini önlemenin bir yolunu bulmak oldu. Çözüm belliydi, Müttefikler "makul" olmalı ve düzen yeniden sağlanana kadar "moratoryum” -ve elbette bununla beraber Alman Ordusu’na direnme gücü- garantisi vermeliydi. Doğu’da neler olup bittiğini tam olarak biliyorlardı, ama bu koşullar altında Almanya için en iyisinin açık isyan ve iç savaş olduğunu düşünmeye bile cesaret edemedikleri çok açıktı. Almanya'daki aktif direniş en çok Sağ'dan geliyordu; ama Alman Sosyal Demokratlar'ın siciline bakılırsa, Sol bu komploda daha Önemli bir rol oynasaydı, çok da farklı bir durumda olmayacaklardı. Bu mesele her halükârda akademik bir meseleydi; çünkü, Alman tarihçi Gerhard Ritter'in haklı olarak dikkat çektiği gibi, savaş yıllarında Almanya'da "örgütlü toplumsal direniş" yoktu.

İşin aslına bakarsanız, durum basit olduğu kadar da ümitsizdi: Alman halkının ezici bir çoğunluğu Hitler'e inanıyordu - hatta Rusya’ya saldırdıktan ve korkulduğu gibi iki cephede de savaşmaya başladıktan, ABD savaşa girdikten, Staîingrad yenilgisinden, İtalya savaştan çekildikten ve Fransa çıkartmalarından sonra bile. Bu ezici çoğunluğa karşı, ulusal ve ahlaki felaketin tamamen farkında olan, sayısı bilinmeyen tek tek insanlar vardı; ara sıra tanıdık çıktıkları ve birbirlerine güvendikleri oluyordu, arkadaşlık kuruyor ve görüş alışverişinde bulunuyorlardı, ama kimsenin isyan planları yaptığı veya isyana niyetlendiği yoktu. Son olarak da, daha sonra komplocular diye anılacak bir grup vardı; ama bu grup hiçbir konuda, komplo konusunda bile anlaşmaya varamamıştı. Liderleri olan Cari Friedrich Goerdeler, Leipzig'in eski belediye başkanıydı; Nazi rejiminde üç yıl boyunca fiyat kontrolörü olarak çalışmış, ama işinden bayağı erken (1936) ayrılmıştı. Goerdeler meşruti monarşi kurulmasını savunmuştu; eski bir sendika başkanı ve Sosyalist olan,

Solu temsil eden Wilhelm Leuschner de Goerdeler'e "kitlesel destek" garantisi vermişti. Helmuth von Moltke'nin etkili olduğu Kre-isau çevresinde, zaman zaman hukukun üstünlüğünün "ayaklar altına alınmasından" şikâyet ediliyordu; ama bu çevrenin asıl kaygısı, iki Hıristiyan kilisesinin ve "laik devletteki kutsal misyonlarının"

uzlaştırılması, açıkça federalizm yanlısı bir tutum almasıydı. (Bir bütün olarak direniş hareketinin 1933'ten itibaren siyasi iflası üzerine gayet iyi belgelendirilmiş kısmi bir çalışma için bkz. Geor-ge K. Romoser'in yakında yayımlanacak olan doktora tezi.)

Savaş devam ettikçe ve yenilgi kesinleştikçe, siyasi farklılıklar önemsizleşmiş ve siyasi eylem aciliyet kazanmış olmalıydı; ama Gerhard Ritter bu noktada da haklı görünüyor: "[Kont Klaus von] Stauffenberg bu kadar kararlı olmasaydı, direniş hareketi çaresiz eylemsizlik batağına sürüklenirdi." Bu adamları bir araya getiren, Hitler'i "uzmanları aksini tavsiye ettiği halde, koca koca orduları kurban eden" bir "üçkâğıtçı", "amatör", "deli", "bütün kötülüklerin ete kemiğe bürünmüş hali" olarak görmeleriydi; Hitler'e sık sık yaptıkları gibi "suçlu ve aptal" dediklerinde bunları kastediyorlardı. Ancak Hitler hakkında hâlâ böyle düşünmek, "SS veya Parti üyesi olmaya ya da bir devlet pozisyonunda yer almaya kesinlikle engel değildi" (Fritz Hesse). Dolayısıyla, rejimin suçlarına iyice batmış pek çok kişi de komplo çevresinin içinde yer alıyordu. Mesela, o dönemde Berlin Polis Komiseri olan Kont Helldorf, darbe girişimi başarıya ulaşsaydı (Goerdeler'în müstakbel bakanlan sıraladığı listelerden birine göre) Alman Polis Şefi olacaktı; o olmazsa Doğu'da-ki mobilize katliam birliklerinden birinin eski komutam olan RSHA' dan Arthur Nebe! 1943 yazında, Himmler'in yönetimindeki imha programının en civcivli zamanlarında Goerdeler, Himmler'i ve Go-ebbels'i potansiyel müttefikler olarak görüyordu; "çünkü bu adamlar Hitler'le beraber kendilerinin de kaybolduğunu fark etmişlerdi". (Gerçekten de Himmler "potansiyel bir müttefik" haline geldi -buna karşılık Goebbels müttefik olmadı- ve planlarını baştan sona biliyordu; komplo başarısızlığa uğrayana kadar onlara karşı hiç harekete geçmedi.) Bütün bunları Goerdeler'in Mareşal von Kluge'ye yazdığı bir mektup taslağından aktarıyorum'. Bu tuhaf ittifaklara sadece Ordu komutanlarının yüz yüze görüşmesi gereken "taktik hesapları" denip geçilemezdi; bilakis Kîuge ve Rommel "bu iki canavarın [Himmler ve Göring'in] yok edilmesi için özel emir" vermişti (Ritter) - ayrıca, Goerdeler'in biyografisini yazan Ritter yukarıda aktardığımız mektubun "Goerdeler'in Hitler rejimine duyduğu nefretin çok ateşli bir ifadesi" olduğunu savunmaktadır.

Her ne kadar iş işten geçmiş olsa da, bu adamlar Hitler'e muhalefet etmenin bedelini hayatlarıyla ödediler ve korkunç bir biçimde can verdiler. Pek çoğunun cesareti insanda hayranlık uyandıracak cinstendi ama ahlaki bir öfkeden veya diğer insanlara neler çektiril-diğini bilmekten kaynaklanmıyordu; bu adamları harekete geçiren neredeyse sadece yenilginin ve Almanya'nın sonunun yaklaştığına kesin gözüyle bakmalarıydı. Buna karşılık bazılarının, Örneğin York von Wartenburg'un siyasi muhalefete katılmasının nedeni ilk başlarda, "Kasım 1938'de başlatılan o iğrenç Yahudi karşıtı ajitasyon" da olabilirdi (Ritter). Ama bu tarihte sinagoglar alevler içinde kaldı ve görünüşe göre koca bir halk korkunun pençesine düştü: Tanrı'nm evleri ateşe verilmişti ve hem Tanrı'ya hem de hurafelere inananlar Tanrı'nın gazabından korkuyorlardı. Üst düzey subaylar, 1941 Ma-yısı'nda Hitler'in "komiser emri" diye anılan emrini aldıklarında ve yakın zamanda başlatılacak olan Rusya seferinde bütün Sovyet yetkililerin ve tabii bütün Yahudilerin katledileceğini Öğrendiklerinde kuşkusuz tedirgin olmuşlardır. Bu çevreler, Goerdeler'in dile getirdiği gibi, "işgal altındaki bölgelerde ve Yahudilere insan yok etme ve dini inançlar nedeniyle zulüm teknikleri uygulanmasının ... tarihimizin her zaman sırtında taşıyacağı koca bir kambur" olmasından elbette kaygılanıyordu. Ancak görünüşe göre bütün bunların "[bir banş antlaşması için müttefiklerle masaya oturduğumuzda] çok zor durumda kalmaktan", "Almanya'nın şamna sürülmüş kara bir lekeden" ve Ordu'nun moralinin bozulmasından çok daha Önemli, çok daha korkunç olduğu hiç akıllarına gelmemişti. "Büyük bir soğukkanlılıkla 'binlerce Yahudiyle ağzına kadar dolu olan hendekleri makineli tüfeklerle yaylım ateşine tuttuktan sonra, hâlâ can çekiştikleri sırada bu bedenlerin üstüne toprak atmanın pek hoş olmadığını' dile getiren" bir SS'in raporunu duyunca, Goerdeler "[1814'te Napolyon'a karşı gerçekleştirilen] Özgürlük Savaşları'nın ve [1870' teki Fransa-Prusya Savaşı'ndaki] I. Wiİhelm'in şanlı ordusunu ne hale getirdiler" diye haykırmıştı. Bu vahşetin bir biçimde Müttefik-ler'in kayıtsız şartsız teslim talebiyle ilgili olabileceği de akıllarına gelmedi; hem "milliyetçi" hem de "mantıksız" olduğunu, Müttefik-ler'in gözünü kör eden bir nefretten kaynaklandığım söyleyerek bu talebi eleştirmekten geri kalmadılar. Almanya'nın sonunda yenile-ceğine neredeyse kesin gözüyle bakıldığı 1943'te ve aslında bu tarihten daha sonra bile, Hitler'in hiç adil olmadığı halde, sebepsiz yere bir savaş başlattığını gayet iyi bilmelerine rağmen, hâlâ düşmanlarının "dengi" gibi masaya oturup "adil bir barış" için

müzakerelerde bulunmaya hakları olduğunu düşünüyorlardı. "Adil barış" kriterleri ise çok daha şaşırtıcıydı. Goerdeler çok sayıda notunda bu kriterleri tekrar tekrar dile getirmişti: "milli sınırların 1914'teki haline getirilmesi [ki bu da Alsace-Lorraine'in ilhakı demekti] ve Avusturya ile Sudetenland'm da bu sınırlara dahil edilmesi"; üstelik birde "Almanya için önemli bir konumun", yani belki de Avrupa' daki Güney Tirol'ün geri verilmesi!

Hazırladıkları bildirgelerden, komplo girişimlerim halka nasıl açıklamaya niyetlendiklerini de anlayabiliriz. Örneğin, bu komplo başarıya ulaşsaydı devlet başkanlığına getirilecek olan General Ludwig Beck, Ordu'ya sunmak üzere hazırladığı bir bildirge taslağında uzun uzun Hitler rejiminin "inatçılığından", "yetersizliğinden ve ölçüsüzlüğünden", "kibrinden ve büyüklenmesinden" bahseder. Ama işin en can alıcı tarafı, bu rejimin "yaptığı en ahlaksız şey", -Nazilerin yaklaşan yenilginin faturasını "silahlı kuvvetler liderlerine" çıkarmaya çalışmalarıydı; Beck aynca "Alman ulusunun şanına kara bir leke süren ve dünyanın gözündeki itibarım zedeleyen” suçlar işlendiğini söylüyordu. Bir sonraki adımlan ne olacaktı, Hit-ler'i yok ettikten sonra ne yapacaklardı? Alman Ordusu "onurlu bir sonucu garantileyene kadar" -yanı, Alsace-Lorraine, Avusturya ve Sudetenland'in ilhakı sağlama almana: kadar- savaşmaya devam edecekti. Çöküşün arifesinde bir toplama kampında öldürülen ve Hitler karşıtı komploya katılmamış olan Alman yazar Friedrich P. Reck~Malleczewen'in bu adamlar hakkındaki acı düşüncelerine katılmamak için hiçbir nedenimiz yok. Reck~Malleczewen, neredeyse hiç bilinmeyen *Tagebuch eines Verzweifelten* (1947, Çaresiz Bir Adamın Günlüğü) adlı eserinde, Hitler'e yönelik suikast girişiminin başarısızlığa uğradığını öğrendikten sonra, elbette büyük bir üzüntüyle, şunları yazar: "İş işten geçmedi mi biraz beyler? Bu adamı, Almanya'nın en büyük katili yapıp işler yolunda gittiği sürece pe**şinden ayrılmayan sizdiniz; hiç duraksamadan istenen her yemini eden ve yüz binlerin ölümünden sorumlu olan, bütün dünyayı gözyaşlarına boğup gazap oklarını üstüne çeken bu suçluya uşaklık edecek kadar alçalan ... sizlerdiniz; şimdi ona ihanet ediyorsunuz. .... Şimdi, iflası örtbas etmek olanaksız hale gelince, kendilerine siyasi bir mazeret bulmak için, beş kuruşsuz kalan bu eve ihanet ediyorlar - iktidar peşinde koşarken yollarına çıkan her şeye ihanet eden aynı adamlar.”**

Eichmann’m 20 Temmuz suikastine katılanlarla kişisel temaslarda bulunduğunu kanıtlamak zor, zaten görüşmüş olması da pek muhtemel görünmüyor; Arjantin'deyken bile hepsine hâlâ "vatan haini ve alçak" gözüyle baktığını biliyoruz. Yine de, Goerdeler'in Yahudi meselesiyle ilgili "orijinal" fikirlerini öğrenme fırsatı yaka-lasaydı, bazı noktalarda hemfikir olduklarım fark ederdi. Goerdeler'in "kayıpları ve maruz kaldıkları kötü muamele karşılığında Alman Yahudilerine tazminat ödemeyi" teklif ettiğine şüphe yok - bu teklif 1942'de, meselenin sadece *Alman* Yahudileriyle ilgili olmadığı ve bu insanların sadece kötü muameleye maruz kaldığı ve soyulduğu bir zamanda değil, *gazla öldürüldüğü* bir zamanda dile getirilmişti. Bütün bu teknik ayrıntılara ek olarak, Goerdeler'in aklında Çok daha yapıcı bir fikir; yani, "Avrupa’da az çok 'istenmeyen misafir’ haline gelen [bütün Avrupa Yahudilerini] düştükleri bu kötü durumdan kurtaracak" bir "daimi çözüm" vardı. (Eichmann'm jargonunda buna "ayaklarının altına sağlam bir toprak vermek" deniyordu.) Bu nedenle Goerdeler bir "sömürge ülkesinde" -Kanada veya Güney Amerika'da- "bağımsız bir eyalet", şüphesiz daha önceden bildiği Madagaskar gibi bir yer talep etti. Bununla beraber birkaç taviz de verdi; bütün Yahudiler kovulmayacaktı. Nazi rejiminin ilk dönemlerine ve o dönemde mevcut olan imtiyazlı kategorilere uygun olarak, "askerliği sırasında Almanya için özel bir fedakârlıkta bulunduğunu kanıtlayanlara ve köklü ailelerden gelenlere Alman vatandaşlığı vermeye" hazırdı. Yine de, Goerdeler'in "Yahudi meselesinin daimi çözümü" ne anlama gelirse gelsin —1954'te bile kahramanına büyük bir hayranlık duyan Profesör Ritter’in tabiriyle-"orijinal" olduğu söylenemezdi ve Goerdeler programının bu bölümü için de Parti ve hatta SS kademelerinden pek çok "potansiyel müttefik" bulabilecekti.

Mareşal von Kluge'ye yazılan ve yukarıda aktarılan mektupta Goerdeler, Kluge'yi "vicdanının sesini" dinlemeye çağırdı. Ama aslında sadece, "zafer şansı olmayan bir savaşa devam etmenin düpedüz suç olduğunu" bir generalin bile anlaması gerektiğini söylemeye çalışıyordu. Bütün bu kanıtlardan yola çıkarak olsa olsa, vicdan dediğimiz şeyin Almanya'da kesinlikle sırra kadem bastığı sonucuna varabiliriz; bu ülkede yaşayan insanlar böyle bir vicdanın varlığını bile neredeyse unutmuş ve dış dünyanın insanı hayretler içinde bırakan "yeni Alman değerlerini” paylaşmadığını fark etmez olmuşlardır. Ama işin aslı bundan ibaret değildir; zira Almanya’da rejimin en başından beri, hiç tereddüt etmeden

Hitler'e karşı koyan tek tek insanlar da vardı. Sesleri hiç duyulmadığı için kaç kişi olduklarım bilmiyoruz - belki yüz binlerce kişiydiler; belki çok daha fazla, belki de çok daha azdılar. Hemen her yerdeydiler; toplumun her tabakasında, eğitim görmemiş olanlar kadar eğitim almışların da arasında, bütün partilerde, hatta belki NSDAP saflarında bile bu insanlara rastlamak mümkündü. Daha önce sözünü ettiğimiz Reck-Malleczewen veya felsefeci Kari Jaspers gibi tanınmış olanları çok azdı. Bazılarının dini inancı hakikaten çok güçlüydü; mesela bir esnaf tanıdığım, Nazi Partisi'ne girmek gibi "küçük bir formalite’’yi yerine getirmektense, bağımsız varoluşunu kaybetmeyi ve sıradan bir fabrika işçisi olmayı tercih etti. Bazıları da yemin etme işini ciddiye aldı ve mesela Hitler'in adı üstüne yemin etmektense akademik kariyerinden vazgeçmeyi yeğledi. Sayıca fazla olan bir grup da işçiler, özellikle Berlin’deki işçiler ve tanıdıkları Yahudilere yardım etmeye çalışan Sosyalist entelektüellerdi. Son olarak da iki köylü delikanlı vardı; Günther Weisenbom'un *Der lautlose Aufsîand*inde (1953, Sessiz İsyan) anlattığı hikâyeye göre, savaşın sonlarına doğru askerlik celbi gelen bu gençler SS'e katılmayı reddettiler ve ölüm cezasına çarptırıldılar. İnfaz günü ailelerine yazdıkları son mektupta şunları söylüyorlardı: "İkimiz de böylesine korkunç şeylerin vicdan azabıyla yaşamaktansa ölmeyi tercih ediyoruz. SS'e katılan birinin ne yapması gerektiğini biliyoruz." Pratik açıdan hiçbir şey yapmamış olan bu insanların bulunduğu konum, komploya katılan-lannkinden tamamen farklıydı. Hiçbir zaman doğruyu yanlıştan ayıramaz hale gelmediler ve "vicdan krizlerinden” mustarip olmadılar. Belki direniş üyeleri arasında böyle insanlar da vardı, ama

komplocuların saflarında yer alanların sayısı kuşkusuz çok azdı. Bu insanlar ne kahramandı ne de evliya, ve hep sessiz kaldılar. Bu ya-payalmz ve dilsiz unsur kendisini sadece bir defa, tek bir ümitsiz jestle açıkça belli etti: Scholl'ların, Münih Üniversitesi’nden biri kız biri erkek iki kardeşin, hocaları Kurt Huber’in etkisi altında kalıp dağıttıkları o meşhur broşürlerde, Hitler’in ne mal olduğu nihayet açık açık dile getiriliyordu - "kitlelerin katili".

Gelgelelim, 20 Temmuz komplosu başarıya ulaşsaydı Hitler Al-manyası’nm yerine geçecek olan şu "diğer Almanya" için hazırlanan belgelere ve bildirgelere bakarsanız, bu Almanya'nın da dünyanın geri kalanından büyük bir uçurumla ayrıldığım görüp şaşkınlıktan donakalırsınız. Yoksa, bilhassa

Goerdeler'in olmayacak işler peşinde koşması; herkesten önce Himmler'in, ayrıca Ribbentrop'un ; savaşın son aylarında, yenilgiye uğramış Almanya ile Müttefikler /arasında arabuluculuk yapmak gibi muhteşem, yeni bir rol oynama hayalleri kurmaya başlamaları başka türlü nasıl açıklanabilir? Rib-bentrop'a sadece aptal deyip geçilirdi belki, Himmler içinse pek çok v şey söylenebilirdi ama aptal olmadığı kesindi.

Nazi hiyerarşisinin vicdanla ilgili sorunları çözme konusunda en yetenekli üyesi Himmîer'di. Hitler'in 1931'de SS'e yaptığı bir konuşmadan alman şu meşhur "Sadakatim Onurumdur" gibi sloganla-n -Eichmann'm "kanatlı kelimeler", hâkimlerin "boş laflar" dediği sloganları- buldu ve Eichmann'm hatırladığı kadanyla "sene sonuna doğru", muhtemelen Noel ikramiyesiyle birlikte dağıttı. Eich-marnı bu sloganların sadece birini hatırlıyor ve sürekli tekrar edip duruyordu: "Bu savaşlar sayesinde, gelecek nesiller tekrar savaşmak zorunda kalmayacak"; "savaşlar" derken kadınlara, çocuklara, yaşlılara ve diğer "faydasız boğazlara" karşı savaşmaktan bahsediyordu. Himmler'in *Einsatzgruppen* komutanlarına ve Üst Düzey SS ve Polis Liderleri'ne yaptığı diğer konuşmalardan alman benzer laf-1ar şunlardı: "İnsani bir zayıflıktan kaynaklanan istisnalar hariç, sonuna kadar dayanmak ve saygınlığımızı korumak; işte bizi sert ya~ pan bu. Tarihimizde daha önce hiç böyle bir sayfa açılmadı ve bundan sonra da açılmayacak"; "Yahudi meselesini çözme emri, bir teşkilatın alabileceği en korkunç emirdir"; "Sizden 'insanüstü' bir

şey, 'insanüstü bir biçimde insanlıkdışı' davranmanızı beklediğimizin farkındayız". Bu noktada söylenebilecek tek şey, beklentilerinin boşa çıkmadığıdır. Gelgelelim, Himmler'in bu sözleri ideolojik açıdan gerekçelendirmeye çalışmamış olması veya çalıştıysa bile gerekçelerinin görünüşe göre hemen unutulmuş olması önemlidir. Birer katile dönüşen bu adamların akimda kalan sadece tarihi, muazzam, eşsiz ("ancak iki bin yılda bir verilen ulvi bir görev") ve dolayısıyla da muhtemelen dayanması zor bir işe girişmiş olduklarıydı. Katillerin böyle düşünmeleri önemliydi, zira doğuştan sadist veya cani değillerdi; bilakis, yaptığı şeyden fiziksel bir zevk alanlardan sistematik bir biçimde kurtulmaya çalışıyorlardı. *Einsatzgruppen* ^ Silahlı SS'ten, suç sicili Alman Ordusu'nun başka herhangi bir biriminden uzun olmayan bir askeri birimden; bu birliklerin komutanları da yüksek öğrenim görmüş seçkin SS'ler arasından, Heydrich tarafından seçilmişti.

Dolayısıyla, asıl mevzu bu adamların vicdan azabından nasıl kurtulacağı değil, fiziksel acıyla karşılaşan bütün normal insanları etkileyen o hayvani merhamet duygusunu nasıl aşacağıydı. Anlaşılan kendisi bu içgüdüsel tepkilerden yana bayağı -; dertli olan Himmler'in numarası çok basit ve muhtemelen de çok etkiliydi: İnsanın bu içgüdüleri kendine çevirir gibi yapıp dışındaki bir şeye yöneltmesinden ibaretti. Böylece katiller, "İnsanlara ne korkunç şeyler yaptım!" demek yerine, "Görevlerimi yerine getirir-̣ ken ne korkunç şeyler görmek zorunda kaldım, bu görevin omuzlarıma yüklediği yük nasıl da ağır!" deyebiliyorlardı. V}■

Eichmann’m kötü hafızasının Himmler'in usta işi sloganlarıyla; ■ bu kadar ilgilenmesi, vicdan sorununu çözmenin başka ve daha etkili yollarının bulunduğunun bir göstergesi olabilir. Bu yollardan biri, Hitler'in çok önceden fark ettiği gibi, basit bir olgu, savaştır. Eichmann tekrar tekrar, "nereye baksanız ölü bir insan gördüğünüz" ve kendi ölümünüze kayıtsız kaldığınız bir zamanda, ölülere karşı "farklı bir kişisel tavır" takınmak gerektiğini savundu: "Ha bugün ölmüşüz ha yarın, bizim için hiç fark etmiyordu; öyle zamanlar oluyordu ki, bizi hâlâ canlı yakalayan sabaha lanetler yağdırıyorduk." Bu kadar vahşi bir ölüm atmosferinin oluşmasında, Nihai Çözüm' ün, daha ileri aşamalarında kurşuna dizme yoluyla değil; şiddetle, gaz fabrikalarında gerçekleştirilmesi özellikle etkili olmuştu. Gaz fabrikaları, savaşın ilk haftalarında Hitler'in emriyle başlatılan ve

Rusya'nın istilasına kadar Almanya’daki akıl hastalarına uygulanan "ötenazi programıyla" baştan sona yakından ilişkiliydi. 1941 sonbaharında başlatılan imha programı sanki apayrı iki yoldan yürütülüyordu. Bu yollardan biri gaz fabrikalarına, diğeri ise *Einsatzgrup-perie* çıkıyordu. *Einsatzgruppen'm,* özellikle de Rusya'dayken, Ordu'nun gerisinde gerçekleştirdiği operasyonlar partizan savaşı bahanesiyle haklı gösteriliyordu ve bu operasyonların kurbanları kesinlikle sadece Yahudiler değildi. Gerçek partizanlara ek olarak, Rus yetkililer, Çingeneler, asosyaller, akıl hastalan ve Yahudilerle de ilgileniyorlardı. Yahudiler "potansiyel düşman" sayılıyorlardı; Rus Yahudilerinin bu durumu fark etmeleri ne yazık ki aylar sürmüştü, fark ettiklerinde ise kaçmak için artık çok geçti. (Eski kuşak I. Dünya Savaşı'nı, kurtancısı gibi gördüğü Alman Ordusu'nu sevinçle karşıladığı zamanları hatırlıyordu; Almanya’da ve Varşova’da "Yahudilere nasıl muamele edildiği" konusunda ne gençler ne de yaşlılar tek kelime duymuştu; Alman

İstihbarat Servisi'nin Beyaz Rusya'dan verdiği bilgilere göre, olup bitenlerden "tuhaf bir biçimde habersizdiler" (Hilberg). İşin daha da ilşinç tarafı, bu bölgelere gönderilen Alman Yahudilerinin bile zaman zaman Üçüncü Reich'ın "öncüleri" olarak orada bulundukları yanılsamasına kapılmalanydı.) Tam dört tane, her biri bir tabur büyüklüğünde olan ve askerlerinin sayısı toplamda üç bini aşmayan bu mobilize katliam birliklerinin Silahlı Kuvvetlerin yakın işbirliğine ihtiyacı vardı ve bu ihtiyacı da karşılanıyordu; aslına bakılırsa, aralarında genellikle "mükemmel", bazı durumlarda da "içten" *(herzlich)* bir işbirliği vardı. Generaller "Yahudilere karşı şaşırtıcı derecede iyi bir tavır" sergiliyordu; kendi Yahudilerini *Einsatzgruppen't* devrettikleri gibi, çoğu zaman kendi adamlarım, sıradan askerleri katliamlara yardım etmek üzere ödünç verdikleri de oluyordu. Hilberg'in hesaplanna göre, Yahudi kurbanların toplam sayısı bir buçuk milyonu buluyordu; ama bu rakam, Führer'in bütün Yahudi halkının fiziksel imhasıyla ilgili emrinin sonucu değildi. Daha eski, Hitler'in Himmler'e Mart 1941 'de verdiği bir emrin sonucuydu; bu emre göre, SS ve polis "Rusya'da birtakım özel görevleri yerine getirmek üzere" hazırlanacaktı.

Führer’in sadece Rus ve Polonya Yahudilerini değil, bütün Yahudileri yok etme emri, her ne kadar ileri bir tarihte yayımlanmış olsa da, aslında çok daha eskilere dayanıyordu. RSHA’da veya Hey-drich'in ya da Himmler'in diğer bürolarında değil; Führer'in şansöl-yeliğinde, kişisel bürosunda ortaya çıkmıştı. Savaşla uzaktan yakından ilgisi yoktu, bu emri gerekçelendirmek için askeri zorunluluk gibi bahanelere asla başvurulmadı. Gerald Reitlinger’in *The Final Soluîion'mm* (Nihai Çözüm) en büyük meziyetlerinden biri, şüpheye yer bırakmayacak biçimde belgelenmiş kanıtlarla, Doğu[1] daki gaz fabrikalarında yürütülen imha programının Hitler'in ötenazi programından türediğini ortaya koymasıdır. "Tarihsel hakikatle" yakından ilgili olan Eichmann duruşmasının bu fiili, bağlantıya dikkat etmemesi büyük bir talihsizliktir. Çünkü bu bağlantı duruşmada çok tartışılan bir meseleye, RSHA'dan Eichmann'm gaz işine karışıp karışmadığı meselesini bir ölçüde aydınlatabilirdi. Muhtemelen Eichmann bu işe karışmadı; ama adamlarından biri, Rolf Günther, belki de kendi adına bu işle ilgilendi. Mesela, Lublin bölgesindeki gaz tesislerini kuran ve Eichmann'la da görüşen Globocnik, ek personele ihtiyaç duyduğu zaman Himmler'le veya başka bir SS ya da polis yetkilisiyle görüşmedi; Führer’in

şansölyeüğinden Viktor Brack'e başvurdu ve Brack de bu ricayı Himmler'e iletti.

İlk gaz odaları 1939’da, Hitler’in aynı senenin 1 Eylül’ünde verdiği "tedavisi olmayan hastaların huzur içinde ölmesi sağlanmalıdır’’ emri üzerine inşa edildi. (Dr. Servatius'un gazla zehirleyerek öldür- menin "tıbbi bir mesele" olarak ele alınması gerektiği yönündeki ■ hayret verici kanaati de muhtemelen gazla öldürmenin bu "tıbbi” kökeninden geliyordu.) Aslında bu fikir epey eskiydi. Daha 1935' te, Hitler Reich Tıp Lideri Gerhard Wagner'e "savaş başlarsa, bu Ötenazi işini başlatıp uygulamaya geçirmesini, zira bu işi savaş zamanı yapmanın daha kolay olduğunu" söylemişti. Bu emir uyarınca, akıl hastalarına ötenazi uygulaması hemen başlatıldı; Aralık 1939 ile Ağustos 1941 arasında, ölüm odalarının -tıpkı daha sonra da Auschwitz'de de yapılacağı gibi- duş veya banyo havası verilerek gizlendiği kurumlarda, yaklaşık elli bin Alman öldürüldü. Program tam bir fiyaskoydu. Gazla öldürmeyi o çevrede yaşayan Al-manlardan saklamak mümkün değildi; tıbbın doğası ve doktorun göreviyle ilgili "nesnel" bir fikre muhtemelen henüz ulaşmamış insanların protestoları dört bir yandan yükseldi. Doğu'daki gazla öldürme işlemlerinin -veya Nazilerin diliyle söyleyecek olursak, "insanların huzur içinde ölmesini sağlayan" "insani" öldürme yönteminin- başlatılmasıyla Almanya'da gazla öldürme işlemlerinin durdurulması neredeyse aynı güne rastlıyordu. Almanya'daki Ötenazi programında görev alanlar, daha nice halkîarm yok edilmesi için yeni tesisler inşa etmek üzere, bu sefer de doğuya gönderildi - bu görevliler Hitler'in şansölyeliğinden veya Reich Sağlık Departma-nı'ndan gelmiyordu ve ancak şimdi Himmler'in yönetimine ve yetkisine verilmişti.

İnsanları yanıltmak ve olup biteni gizlemek için özenle hazırlanan bu çok çeşitli dil kurallarından hiçbiri, katillerin zihniyeti üstünde, Hitler’in ilk savaş emri kadar; "cinayet" kelimesi yerine "huzur içinde ölmesini sağlamak" ifadesinin kullanıldığı bu emir kadar kesin bir etki yaratmamıştır. Polis müfettişi, bu insanların sonunun Öyle veya böyle Ölüm olduğu göz önünde bulundurulduğunda, "gereksiz yere zorluk çıkarmaktan" kaçınmaya yönelik bir direktiften bahsetmenin biraz ironik olup olmadığını sorduğu zaman, Eichmann soruyu bile anlamadı; Öldürmenin değil, insanlara gereksiz yere acı çektirmenin bağışlanamaz bir suç olduğu düşüncesi hâlâ kafasına kazık çakmış gibiydi. Duruşma sırasında, tanıklar SS askerlerinin

mezaliminden bahsedince, haksızlığa uğramış gibi gerçekten öfkelendiğini açıkça gösteren birkaç şey şey yaptı - yine de, mahkeme ve izleyicilerin büyük bir bölümü Eichmann'm yaptıklarını fark etmedi; kontrolünü kaybetmemek için azimle çaba göstermesi, Eichmann’m "kaya gibi" ve kayıtsız biri olduğunu sanmalarına yol açtı. Eichmann'ı gerçekten altüst eden tek şey, milyonlarca insanı ölüme yollamış olmakla değil; bir tanığın iddia ettiği gibi (mahkeme bu iddiayı reddetti) bir zamanlar Yahudi bir genci ölümüne dövmekle suçlanmaktı. Kuşkusuz pek çok insanı, "huzur içinde ölmelerini sağlamak" yerine silaha sanlan *Einsatzgruppen'* in bölgesine yollamıştı; ama operasyonun ileri safhalarında, gaz odalarının kapasitelerinin sürekli artmasıyla bu iş artık bir zorunluluk olmaktan çıkınca, muhtemelen yüreğine su serpildi. Bu yeni yöntemin, Nazi hükümetinin Yahudiler karşısındaki tavrında kesin bir düzelmeye işaret ettiğini de düşünmüş olmalı; zira gazla öldürme programının daha en başında, ötenaziden sadece gerçek Almanların yararlanabileceği açıkça ifade edilmişti. Savaş, dört bir yanda -Rusya sınırında, Afrika çöllerinde, İtalya’da, Fransız sahillerinde, Alman şehirlerinin yıkıntıları arasında- kol gezen şiddetli ve korkunç bir ölümle beraber ilerledikçe, Auschwitz ve Chelmno, Majdanek ve Belzek, Treblinka ve Sobibor'daki gazla Ölüm merkezleri esasen, huzur içinde ölüm uzmanlarının tabiriyle, "Huzur Evleri" gibi görünmüş olmalı. Dahası, Ocak 1942'den sonra, "buzda ve karda yaralananlara yardım etmek" için Doğu'da faaliyet gösteren ötenazi timleri ortaya çıktı; yaralı askerlerin de gazla Öldürüldüğü "çok gizli" bir biigi olsa da, Nihai Çözüm'ü uygulamaya geçirenlerin çoğu şüphesiz bu durumdan haberdardı.

Ara ara dikkat çekildiği gibi, Almanya'da akıl hastalarını gazla zehirleyerek Öldürme işlemini durdurmak zorunda kalmalarının nedeni, halkın ve kiliselerin birkaç cesur ruhani liderinin protestolar rıydı; ama, bazı ölüm merkezleri o dönemde Alman toprağı olan ve etrafında Alman nüfusun yaşadığı yerlerde bulunduğu halde, akıl hastalarını bırakıp Yahudileri gazla öldürmeye başladıkları zaman böyle protestolar duyulmaz oldu. Gelgelelim, protestolar savaşın başında yükseldi; "ötenazi eğitimi"nin etkilerini bir yana bırakacak olursak, "gazla zehirleyerek acısız bir ölüm sağlama"ya yönelik tavır savaş sırasında büyük olasılıkla değişti. Böyle bir İddiayı kanıtlamak, destekleyecek belge bulmak zordur; çünkü bu girişim baştan sona büyük bir gizlilik içinde yürütüldü ve hiçbir savaş suçlusu, Nümberg Doktorlar

Duruşması’nm bu konuyla ilgili uluslararası literatürden onlarca alıntı yapabilecek dürümdaki davalıları bile, bu mevzuyu hiç açmadı. Bu doktorlar belki de insanları Öldürdükleri zamanlarda kamuoyunda nasıl rüzgârlar estiğini unutmuşlardı, belki de bunu hiç umursamamalardı; büyük bir yanılgıya düşüp kendi "nesnel ve bilimsel" tavırlarının sıradan insanların görüşlerinden çok daha ileri bir düzeyde olduğunu sanmışlardı. Gelgelelim, yaşadıkları dehşetin artık komşuları tarafından paylaşılmadığmı gayet iyi bilen güvenilir insanların savaş günlüklerinde rastladığımız gerçekten paha biçilmez birkaç hikâye, koca bir ulusun ahlaki çöküşünden sonra da ayakta kalmayı başarmıştı.

Daha önce de sözünü ettiğim Reck-Malleczewen, 1944 yazında köylülere moral vermek için Bavyera'ya konuşma yapmaya gelen bir kadın "lider"den bahseder. Anlaşılan "mucize silahlarla" veya zaferle oyalanacak zamanı yoktu, büyük bir açıksözlülükle yaklaşan mağlubiyetle yüzleşti; iyi Almanların bu konuda endişelenmelerine gerek yoktu çünkü *Führer "bütün iyiliğiyle, savaşın mutsuz bir sonla bitmesi halinde bütün Alman halkı için, gazla zehirlenecekleri yumuşak bir ölüm hazırlamıştı".* Bunun üzerine Reck-Mal-leczevven şunları söyler:" Yoo, hayır, hayal falan görmüyordum, bu hoş kadın bir serap değildi, kendi gözlerimle gördüm: açık tenli, kırkma yaklaşan, delirmiş gibi bakan bir kadm ... Peki ne oldu? Bavyeralı köylüler en azından bu Ölme meraklısı kadının hararetini dindirmek için onu civardaki bir göle mi sokup çıkardılar? Kesinlikle böyle bir şey yapmadılar. Kafalarım sallaya sallaya evlerinin yolunu tuttular."

Şimdi aktaracağım hikâye durumu daha iyi özetliyor; zira bu hikâyeye konu olan kişi "lider", hatta Parti üyesi bile değil. Olay, Doğu Prusya’nın Königsberg şehrinde, Almanya’nın bambaşka bir köşesinde, Ocak 1945'te, Ruslar şehri harap etmeden, yıkıntılarım işgal etmeden ve tamamını ilhak etmeden birkaç gün önce gerçekleşmiş. Olanları Kont Hans von Lehnsdorff, *Ostpreussisches Tage-buch'nndidi* (1961, Doğu Prusya Günlüğü) anlatıyor. Lehnsdorff doktor olduğu için, daha güvenli bir yere nakledilemeyen yaralı,askerlerle ilgilenmek üzere şehirde kalmış; Kızıl Ordu'nun çoktan işgal ettiği bir bölgeden gelenlerin sığındığı büyük bir mülteci merkezine çağrılmış. Bu merkezde, bir kadm yanma yaklaşıp varisli bir damarım göstermiş; bu varisi yıllardır çektiğini ama artık tedavi edilmesini istediğini, çünkü tedavi görmek için vakti olduğunu söylemiş. "Tedaviyi sonraya

bırakıp bir an önce Königsberg'den kaçmasının ’daha önemli olduğunu anlatmaya çalıştım. Nereye gitmek istediğini sordum. Bilmiyordu, bildiği tek şey herkesin Reich'a götürüleceğiydi. Daha sonra, şaşırtıcı bir biçimde şunları söyledi: *'Ruslar bizi asla yakalayamaz. Führer bunun olmasına asla izin vermez. Çok geçmeden bizi gazla zehirler.'* Belli etmeden sağıma soluma bakmaya çalıştım, görünüşe göre kadının sözlerini kimse yadırgamamıştı." Gerçek hikâyelerin çoğu gibi, bu hikâye de insana yarım kalmış hissi veriyor. Bir ses daha, mümkünse bir kadın sesi daha duymalıydık; derin bir iç çekip şöyle demeliydi: Ama artık gazların en iyisini, en pahalısını Yahudilerle heba ediyorlar!

VVannsee Toplantısı veya Pontius Pilatus

EICHMANN'IN vicdanıyla ilgili olarak anlattıklarım şimdiye kadar hep kendisinin çoktan unuttuğu kanıtlara dayanıyordu. Eichmann’ m kendi anlattıklarına göre, asıl dönüm noktası dört hafta değil de dört ay sonra, Ocak 1942'de meydana gelen bir olaydı: Nazi'lerin Müsteşarlar Toplantısı dediği; Heydrich’in bu beyleri Berlin banliyölerinden Wannsee'deki bir eve davet etmesinden dolayı, günümüzde daha çok Wannsee Toplantısı olarak bilinen toplantıydı. Resmi admdan da anlaşıldığı gibi, böyle bir toplantı yapmak zorunlu hale gelmişti; çünkü Nihai Çözüm Avrupa’nın tamamında uygulanacaksa, şüphesiz Reich'ın Devlet aygıtmm zımni kabulünden daha fazlası gerekiyordu; bütün Bakanlıkların ve Devlet birimlerinin ta-marnının aktif işbirliğine ihtiyaç vardı. Hitler'in iktidara gelmesinden dokuz sene sonra, Bakanların hepsi uzun süredir işin içinde olan Parti üyeleriydi - rejimin ilk aşamalarına "uyum sağlayanlar", rahat rahat bu kademelere yerleşmişti. Yine de çoğu tam anlamıyla güvenilir değildi, zira Heydrich veya Himmler gibi kariyerini tümüyle Nazilere borçlu olanların sayısı çok azdı; bir zamanlar şampanya pazarlarken Nazi rejiminde Dışişleri Bakanhğı’nm başına getirilen Joachim von Ribbentrop gibilerse büyük olasılıkla etkisiz kaldı. Gelgelelim Devlet birimlerinin en üst kademelerinde, Bakanların hemen altında bulunanlar söz konusu olduğunda; mesele çok daha ciddiydi; zira her hükümet yönetiminin belkemiğini oluşturan bu kişilerin yerlerine başkalarım getirmek kolay iş değildi; iyice ifşa olmadıkları sürece, Hitler gibi Adenauer de bu yetkililere katlanacaktı. Dolayısıyla çeşitli Bakanlıklardaki müsteşarlar, hukuk uzmanları ve diğer uzmanlar genellikle Parti üyesi bile olmuyordu ve

Heydrich'in katliamlarda bu insanlardan aktif olarak yardım alıp alamayacağı konusunda endişelenmesi gayet anlaşılır bir durumdu. Eichmann’m ifadesiyle, Heydrich ”en büyük zorluklarla karşılaşmayı bekliyordu”. Ama hiç de beklediği gibi olmadı.

Toplantının amacı, Nihai Çözüm'ün uygulamasına yönelik bütün girişimler arasında koordinasyonu sağlamaktı, öncelikle "karmaşık hukuki meseleler" tartışıldı; mesela, yarı- veya çeyrek-Yahudiler nasıl bir muameleye tabi tutulacaktı ~ onları öldürmek gerekir miydi yoksa kısırlaştırmak yeterli miydi? Daha sonra açık açık "bu meseleyle ilgili pek çok olası çözüm yolu"

tartışıldı ve bu tartışmanın sonucunda da "katılımcıların sevindirici bir biçimde anlaşmaya varmasından" çok daha ileri gidildi; Nihai Çözüm orada bulunan herkes, Özellikle de ketumluğuyla ve Parti’nin "radikal" tedbirlerine şüpheyle yaklaşmasıyla tanınan ve Dr. Hans Globke'nin Nürnberg' de verdiği ifadeye göre Hukuk’un sadık destekçilerinden biri olan Dr. Wilhelm Stuckart tarafından "olağanüstü bir coşkuyla" karşılandı, Gelgelelim birtakım sıkıntılar yaşanıyordu. Yahudiler Batı' dan Doğu’ya aktarılacak diye, Polonya'daki Genel Hükümet'in kurmandan yardımcısı Müsteşar Josef Bühler'in ödü kopuyordu; çünkü bu Polonya'da daha fazla Yahudi demekti. Bu nedenle Bühler, tahliyelerin ertelenmesini ve "Nihai Çözüm'ün, nakliyeyle ilgili sorunların yaşanmadığı Genel Hükümet'te başlatılmasını teklif etti. Dışişleri Bakanlığından gelen beylerin elinde, büyük Özenle hazırlanmış bir belge vardı; bu bilgi notunda "Dışişleri Bakanlığı’nın Avrupa’daki Yahudi meselesinin toptan çözümüyle ilgili arzulan ve fikirleri" dile getiriliyordu - ama bu notla kimse ilgilenmedi. Asıl mesele, Eichmann'm da çok doğru bir biçimde ifade ettiği gibi, çeşitli devlet kademelerinde bulunan pek çok kişinin görüş bildirmekle kalmayıp somut Önerilerde bulunmasıydı. Toplantı en fazla bir-bir buçuk saat sürdü, daha sonra içki servisi başladı ve yemeğe geçildi - gerekli kişisel temasları güçlendirmek için tasarlanmış "küçük, sıcak bir sosyal toplantıydı" bu. Eichmann içinse büyük bir olaydı, çünkü daha önce hiç bu kadar çok "yüksek şahsiyetin" bulunduğu bir sosyal ortama girmemişti; rütbesi ve toplumsal konumu orada bulunanlarınkinden kat kat düşüktü. Davetiyeleri yollamış ve Heydrich'in giriş konuşması için birtakım (yalan yanlış) istatistikler hazırlamıştı -büyük bir işten söz ediliyordu, on bir milyon Yahudi öldürmek gerekiyordu- ve daha sonra da toplantı notlarım tutacaktı. Uzun lafın kısası, toplantının sekreteri gibiydi. Büyük adamlar gidince şefi Müller ve Heydrich'le beraber şöminenin yanma oturmasına da bu sayede izin verilmişti; "Heydrich'i ilk defa sigara ve içki içerken görüyordum". "İş konuşmadılar, 0 kadar zaman çalıştıktan sonra biraz dinlenmenin keyfini sürdüler"; hepsi halinden çok memnundu, Özellikle Heydrich’in keyfine diyecek yoktu.

Toplantı gününün Eichmann için bu kadar unutulmaz olmasının bir nedeni daha vardı. Her ne kadar uzun süredir Nihai Çözüm konusunda yardımcı olmak için elinden gelenin en iyisini yapsa da, "şiddete başvurarak böylesine kanlı bir çözüm" getirme konusunda hâlâ birtakım şüpheleri

vardı; ama artık bu tür.şüphelerden kurtulmuştu. "O gün o toplantıdaki en önemli isimler, Üçüncü Reich’m Papaları konuşmuştu." Hem Hitler, Heydrich veya "sfenks" Müller' in, hem SS'in veya Parti’nin hem de devlet kademelerinin elit tabakasının, bu "kanlı" işe Önayak olma onurunu yaşamak için birbiriy-le rekabet ve mücadele ettiğini kendi gözleriyle görmüş, kendi kulaklarıyla duymuştu. "Tam o anda, kendimi Pontius Pilatus gibi hissettim, suçluluk duygusundan kurtulmuştum". *Kim oluyordu da onları yargılamaya kalkıyordu?* Neden "fikirlerini kendine saklamıyordu"? Aslına bakarsanız, alçakgönüllülükten kırılan ne ilk ne de son kişiydi.

Eichmann'm hatırladığı kadarıyla, işler az çok yolunda gitti ve çok geçmeden rutin hale geldi. "Tehcir" konusunda nasıl uzmanlaş-tıysa, "zorla tahliye" konusunda da hemen uzman oluverdi. Her geçen gün yeni bir ülkede, Yahudiler kaydolmak zorunda bırakılıyor, daha kolay teşhis edilebilmeleri için san amblemi takmaya zorlanıyor, bir araya toplanıp tehcir ediliyordu; çeşitli sevkiy atlar, o günkü yok etme kapasitesine göre Doğu’daki şu veya bu imha merkezine yönlendiriliyordu; bir tren dolusu Yahudi bir ölüm merkezine varınca, sağlıklı olanlar çalıştırılmak için, genellikle imha mekanizmasının işlemesini sağlamak üzere seçiliyor, diğerleri ise hemen öldürülüyordu. Birtakım engellerle de karşılaşılıyordu karşılaşılması-na ama, bunlar önemsiz şeylerdi. Dışişleri Bakanlığı, Yahudilerini tehcir etmeleri için baskı yapmak veya, olur ya, Yahudilerini apar topar, düzensiz bir biçimde, ölüm merkezlerinin ne kadarım kaldırabileceğine bakmadan Doğu'ya aktarmalarını Önlemek için, işgal altındaki veya Nazi müttefiki yabancı ülkelerdeki yetkililerle temas halindeydi. (Eichmann olanları böyle hatırlıyordu ama aslında hiçbir şey bu kadar basit değildi.) Hukuk müşavirleri kurbanları devletsiz bırakmak için gerekli yasaları hazırladılar. Bu iki açıdan önemliydi: Birincisi, herhangi bir ülkenin Yahudilerin akıbetini araştırması olanaksız hale geldi; İkincisi, ikamet ettikleri devletin Yahudilerin mallarım müsadere etmesi Olanaklı hale geldi. Maliye Bakanlığı ve Reichsbank, Avrupa’nın dört bir yanından toplanan onlarca ganimeti kabul edecek tesisler hazırladı; kol saatlerinden altın dişlere kadar bütün ganimetler Reichsbank’ta sınıflandırıldı ve Prusya Devlet Darphanesi'ne gönderildi. Ulaştırma Bakanlığı -çok zor bulunduğu zamanlarda bile™ gerekli demiryolu araçlarını, yük vagonlarım temin etti ve tehcir operasyonunda kullanılan trenlerin tarifelerinin diğer tarifeler^ çakışmamasını sağladı. Eichmann veya adamları, Yahudi Liderleri

Konseyleri’ne her treni doldurmak için kaç Yahudi gerektiğini haber verdi, onlar da tehcir edileceklerin listesini hazırladı. Yahudiler başvurularım yaptılar, sayısız form doldurdular, devletin mallarını gasp etmesini kolaylaştıracak sayfalarca soruya teker teker cevap verdiler, daha sonra da toplama noktalarında bir araya gelip trenlere bindiler. Saklanmaya veya kaçmaya çalışan bir avuç Yahudiyi yakalama görevi özel bir Yahudi polis gücüne verildi. Eichmann'm gördüğü kadarıyla kimse itiraz etmemiş, işbirliği yapmayı reddetmemişti. Bir Yahudi gözlemcinin 1943'te Berlin’de dile getirdiği gibi, *"îmmerzu jâhren hier die Leute zu i firem eigenen Begrâbnis"* (Her allahın günü yeni binleri buradan ayrılıp kendi cenazesine gidiyordu).

Salt uyum sağlamak, ne çok yakında Nazi işgali altındaki ve Nazi müttefiki Avrupa'nın tamamını kapsayacak bir operasyonun önünde duran dağ gibi sorunları ortadan kaldırmaya ne de bu operasyonu yürüten, her şeye rağmen "Öldürmeyeceksin" düsturuyla yetişen ve Kudüs Bölge Mahkemesi’ndeki hâkimlerin bu bağlama gayet uygun bir biçimde Kutsal Kitap'tan aktardığı "Hem adamı öldürdün hem de bağını aldın, değil mi?" sözünü bilenlerin vicdanını yatıştırmaya asla yetmeyecekti. Stalingrad'da büyük kayıplar verilmesinin ardından Almanya'nın üstüne çöken -Eichmann'm tabiriyle— "ölüm keşmekeşinin (Eichmann sivillerin öldürülmesine mazeret olarak Alman şehirlerinin bombardımana tutulmasını göstermişti; Almanya'da bugün hâlâ, katliamlar için de aynı mazerete başvuruluyor), Kudüs'tekilerden farklı olmakla beraber korkunçluğu açısından bu mezalimden geri kalmayan manzaraları gündelik hayatın bir parçası haline getirmesi, tabii bütün bunlar olurken vicdan diye bir şey kaldıysa, bu vicdan azabının yatışmasına, daha doğrusu ortadan kalkmasına yarayabilirdi - ama kanıtlar hiç de öyle olmadığını gösteriyordu. Savaşın dehşeti balyoz gibi Almanya'nın üstüne inmeden önce, imha mekanizması en ince ayrıntısına kadar planlanmış ve tamamlanmıştı; Almanya'nın karmaşık bürokrasisi kolay zafer yıllarında nasıl işliyorsa, mağlubiyetin beklendiği son yıllarında da aynı sarsılmaz kesinlikle işliyordu. Başlarda, belki de insanlarda hâlâ vicdan diye bir şey olduğu zamanlarda, yönetici elitlerin ve özellikle de Üst Düzey SS subaylarının saflarından ayrılan pek olmadı; ayrılmalar daha ziyade Almanya’nın savaşı kaybedeceğinin kesinlik kazanmasıyla hissedilir hale geldi. Üstelik, asla imha mekanizmasını işlemez hale getirecek kadar ciddi boyutlara ulaşmadı; merhametten değil, yolsuzluktan kaynaklanan

münferit fiillerden ibaretti ve kökeninde de yaklaşan kara günler için kenara biraz para koyma veya bazı bağlantıları koruma arzusu bulunuyordu. Himmler'in 1944 sonbaharında imhanın durdurulmasını ve ölüm fabrikalarındaki tesisatın kaldırılmasını emretmesinin altında abes ama samimi bir kanaat yatıyordu: Himmler Müttefiklerin bu hoş jesti karşılıksız bırakmayacağına inanıyordu; bu konuda birtakım kuşkuları olan Eichmann'a, verdiği emir sayesinde bir *Hubertus-burger-Frieden* için masaya oturabileceğini anlatmıştı kuşkusuz Prusya Kralı İL Friedrich’in Yedi Yıl Savaşları'nm sonunda, 1763'te yaptığı Hubertusburg Barış Antlaşması'm kastediyordu; bu antlaşmayla, savaşı kaybettiği halde, Silezya Prusya'ya bırakılmıştı.

Kendisinin de ifade ettiği gibi, Eichmann'm vicdanını yatıştırmasında en çok işe yarayan unsur, etrafta Nihai Çözüm’e karşı çıkan bir kişi, tek bir kişi bile olmamasıydı. Gelgelelim bir istisnayla karşılaşmıştı; bu kadar çok bahsettiğine göre, Eichmann’ı derinden etkilemiş olmalı. Bu olay Macaristan'da, Eichmann Himmler'in on bin kamyona karşılık bir milyon Yahudiyi serbest bırakma teklifini

Dr. Kastner'le görüşürken meydana geldi. Olayların seyrinin değişmesinden cesaret aldığı anlaşılan Kastner, Eichmann'dan "Ausch-vvitz'deki ölüm fabrikalarının" durdurulmasını istemiş; Eichmann da elinde olsa bu isteği "büyük bir zevkle” *(herzlich gern)* yerine getireceğini, ama ne yazık ki bu işin kendisinin ve üstlerinin yetkisini aştığını söylemişti - ki gerçekten de öyleydi. Yahudilerin yok edilmesinin yarattığı genel coşkuyu Yahudilerin de paylaşmasını beklemiyordu elbette; ama rıza göstermeleriyle yetinmiyor, işbirliği yapmalarını istiyordu - ve nitekim olağanüstü bir biçimde işbirliği yaptıklarını gördü. Bu işbirliği, Viyana’daki faaliyetlerinin esas dayanağı olduğu gibi, Eichmann’m yaptığı her şeyin de "temel taşıydı". Yahudiler yönetim ve güvenlikle ilgili işlere yardım etmeseydi -daha önce de belirttiğim gibi, Berlin'de toplama noktalarına gitmeyen Yahudileri yakalama görevini sadece Yahudilerden oluşan bir polis gücü yerine getirdi^- ya tam bir kaos yaşanırdı ya da Almanların ihtiyaç duyduğu işgücü tükenirdi. ("Kurbanlar işbirliği yapmasaydı, birkaç bin kişinin, dahası büyük bir bölümü sadece büro işi yapmış kişilerin yüz binlerce insanı öldürmesi şüphesiz mümkün olamazdı. ... Polonya Yahudilerinin ölümlerine uzanan yol boyunca gördükleri Almanların sayısı bir elin parmaklarını

geçmiyordu." R. Pendorf, daha önce bahsettiğim çalışmasında bunları söylüyor. Bu durum daha çok da Polonya'ya nakledilen, ölüme giden Yahudiler İçin geçerlidir.) Dolayısıyla, işgal altındaki topraklarda, maşa gibi kullanılan hükümetlerle birlikte her zaman bir de Yahudi merkez bürosu kuruldu; ileride değineceğimiz gibi Naziler, kukla bir hükümet kurmayı başaramadıkları yerlerde, Yahudilerin işbirliği yapmasını da sağlayamadılar. Ancak, bu maşa hükümetlerin üyeleri genellikle muhalefet partilerinden alınırken, Yahudi Konseyi üyeleri çoğunlukla o bölgenin önde gelen Yahudi liderleri arasından seçiliyordu. Naziler bu liderleri inanılmaz yetkilerle donattılar - ama sonuada diğerleri gibi onları da tehcir ettiler; Orta veya Batı Avrupa'daki Yahudi liderleri Theresienstadt ya da Bergen-Belsen'e, Doğu Avrupa'dakilerse Auschwitz'e gönderildi.

Bir Yahudinin gözünde, Yahudi liderlerin kendi insanlarının imhasında oynadıktan rol, bu baştan sona karanlık hikâyenin şüphesiz en karanlık bölümüdür. Bütün bunlar önceden de biliniyordu bilinmesine ama, Raul Hilberg'in daha önce de bahsettiğim klasik çalışması *The Destruction ofthe European Jews* a kadar, bütün bu mara-zi ve yüz kızartıcı ayrıntılarıyla birlikte açık açık ortaya konmamıştı. İşbirliği açısından, Orta ve Batı Avrupa'daki büyük ölçüde asimi-le olmuş Yahudi cemaatleri ile Doğu'da Yiddiş dilini konuşan topluluk arasında hiçbir fark yoktu. İster Amsterdam'da veya Varşova' da ister Berlin'de veya Budapeşte’de, insanların ve mallarının listesini yapmak, tehcir ve imha edilme masrafları için tehcir edilenlerden para toplamak, terk edilmiş apartman dairelerinin izini sürmek, Yahudilerin yakalanmasına ve trenlere bindirilmesine yardım edecek polis gücünü sağlamak ve son bir jest olarak da Yahudi cemaatin malvarlığını nihai müsadere için muntazam bir biçimde teslim etmek gibi işleri Yahudi yetkililere bırakan Nazilerin gözü arkada kalmıyordu. Sarı Yıldız amblemlerini Yahudi yetkililer dağıttı; bazı yerlerde, mesela Varşova'da "kolluk satışı düzenli bir işkolu haline geldi; sıradan kumaş kollukların yanı sıra fantezi, yıkanabilen, naylon kolluklar da bulunabiliyordu". Nazilerin zoruyla değil, etkisi altında kalarak hazırladıkları manifestolarda, sahip oldukları yeni gücün nasıl tadını çıkardıklarını görmek hâlâ mümkün - Budapeşte Konseyi’nin ilk duyurusunda, "Yahudilerin maddi ve manevi bütün zenginliklerinin ve Yahudi işgücünün tamamının mutlak kullanım yetkisi Yahudi Merkez Konseyi’ne verilmiştir'[1] ifadesi yer alıyordu. Yahudi yetkililerin cinayete

alet oldukları zaman nasıl hissettiklerini biliyoruz - "batmak üzere olan gemisini, kıymetli yüklerinin büyük bir bölümünü denize atarak, güvenli bir limana ulaştırmayı başaran" kaptanlar gibi; "yüz kurban verip binlerce, bin kurban verip ön binlerce insanı kurtaranlar" gibi hissediyorlardı. İşin iç yüzü çok daha korkunçtu. Mesela Dr. Kastner, Macaristan' dayken, tam 1684 kişiyi kurtarmakla beraber yaklaşık 476 bin kurban yerdi. Ayıklama işini "şansa" bırakmamak için, "kâğıdın üstüne bilinmedik bir insanın adını yazan ve böylece onun yaşamasına veya ölmesine karar veren güçsüz insan eline yol gösterecek bir güç olarak", "gerçekten kutsal ilkeler’’ belirlemek gerekiyordu. Peki bu "kutsal ilkeler" kimleri kurtarmayı seçti? Kastner'in raporunda dile getirdiği gibi, elbette "hayatı boyunca *zibur* [cemaat] için çalışanla-. n" -mesela Yahudi yetkilileri- ve "önde gelen Yahudileri".

Kimse Yahudi yetkililere gizlilik yemini ettirme zahmetine girmedi; ister Dr. Kastner gibi sükûnetin ve asayişin sağlanması için,

ister "gazla zehirlenerek öldürüleceği günü bekleyerek yaşamak, insanın hayatını zorlaştırmaktan başka bir işe yaramazdı" diyen eski Berlin Hahambaşı Dr. Leo Baeck gibi "insani" kaygılarla hareket etmiş olsunlar, hepsi gönüllü "sır taşıyıcılarıydı". Eichmann duruşması sırasında, tanıklardan biri böyle bir "insanlığın" talihsiz sonuçlarına dikkat çekti - insanlar Theresienstadt'tan Auschwitz'e nakil işi için gönüllü oldular ve kendilerine hakikatin hiç de sandıkları gibi "makul olmadığını" anlatmaya çalışanları kınadılar. Nazi döneminin önde gelen Yahudi simalarına aşinayız; Lödz’da I. Chaim diye tanınan Chaim Rumkowski'nin kendi imzasını taşıyan paralar ve portresinin bulunduğu pullar bastırdığım ve kırık dökük bir at arabasıyla etrafta dolaştığım; bilgili, kibar, yüksek öğrenim görmüş biri olan Leo Baeck'in, Yahudi polislerin "daha nazik ve yardımsever" olacağına ve "bu zor günleri biraz daha kolaylaştıracağına" inandığını (halbuki Yahudi polisleg kuşkusuz daha acımasızdı ve onlan rüşvetle ayartmak da daha zordu, zira sahip oldukları hemen her şey zaten ipin uçundaydı); son olarak da, birkaç liderin intihar ettiğini biliyoruz - mesela, Varşova Yahudi Konseyi başkanı Adam Czemiakow. Czemiakow Lehçe konuşan Yahudi bir mühendisti, haham değildi, Tanrı’ya inanmıyordu bile. Yine de, Museviliğin şu öğretisini muhtemelen hiç unutmamıştı: "Bırak seni öldürsünler, sen sen ol, sakın çizmeyi aşma."

Kudüs'te, Adenauer hükümetinin yüzünü kara çıkarmamak için büyük bir özen gösteren iddia makamının, daha önemli ve daha bariz gerekçelerle, hikâyenin bu bölümünü açığa çıkarmaktan kaçınmasından başka bir şey beklenemezdi. (Gelgelelim İsrail ders kitaplarında bu meseleler dobra dobra ve şaşırtıcı bir açıkyüreklilikle tartışılıyordu - bkz. Mark M. Krug," Young Israelis and Jews Abroad - A Study of Selected History Textbooks", *Comparative Education Review*, Ekim, 1963.) Ne var ki, hikâyenin söz konusu bölümünü burada mutlaka ele almak gerekiyor; zira genel olarak çok fazla belgeye dayandırılan bu davanın dokümantasyonunda neden birtakım boşluklar olduğunu başka türlü açıklamak mümkün değil. Hâkimler benzer bir duruma, H. G. Adler'in *Theresienstadt 1941-1945* (1955) adlı kitabının kanıtlar arasında bulunmamasına dikkat çektiler; bunun üzerine iddia makamı biraz utana sıkıla da olsa kitabm "güvenilir olduğunu, güvenilirliği su götürmez kaynaklara dayandığım" itiraf etmek zorunda kaldı. Bu eksikliğin sebebi çok açıktı. Söz konusu kitapta SS'ten, gönderilecek Yahudilerin sayısını ve hangi yaştan, cinsiyetten, meslekten ve ülkeden olacağını şarta bağlayan bazı genel direktifler alan Theresienstadt Yahudi Konseyi'nin, insanların ödünü koparan "nakil listelerini" nasıl hazırladığı ayrıntılı olarak anlatılıyordu. Ölüme gönderilecek bireylerin seçiminin -birkaç istisna dışında-Yahudi yöneticilerin işi olduğunu itiraf etmeye zorlansaydı, iddia makamının argümanı zayıflatılmış olurdu. Kürsüden araya giren Savcı Yardımcısı Ya'akov Baror şu sözleri söylerken aslında bir bakıma bu duruma işaret ediyordu: "Bir biçimde sanıkla ilgili olan bu meseleleri ortaya koyarken, genel manzarayı bozmamaya çalışıyorum". Adler'in kitabı da kanıtlar arasında yer alsaydı, genel manzara esasen paramparça olurdu; zira bu kitapta yazanlar, ayıklama işini bizzat Eichmann'm yaptığını iddia eden en önemli Theresienstadt tanığının ifadesiyle çelişiyordu. Daha da Önemlisi, iddia makamının zalimlerle kurbanları kesin çizgilerle birbirinden ayırarak resmettiği genel manzara da paramparça olurdu. İddia makamının argümanını desteklemeyen delilleri sunmak genellikle savunmaya düşer; dolayısıyla, tanığın ifadesinde bazı tutarsızlıklar olduğunu sezen Dr. Servatius'un kolaylıkla erişebileceği ve zaten hemen herkesin de bildiği kanıtlardan neden yararlanmadığı sorusuna cevap vermek zordur. Dr. Servatius Eichmann'm, bir göç uzmanından "tahliye" uzmanına dönüşmesinin hemen ardından, tıpkı Theresienstadt'taki "Yahudi Liderleri" gibi, eski Yahudi dostlarım -Berlin'deki göç işlerinden sorumlu Dr. Paul Eppstein'ı ve Vi-yana'da aynı görevi yerine getiren Haham

Benjamin Murmelstein’ı-bu işle görevlendirdiğine dikkat çekebilirdi. Yeminler, sadakat ve kayıtsız şartsız itaatin erdemleriyle ilgili tatsız ve çoğu zaman da düpedüz saldırgan laflar etmek yerine bunları yapsaydı, Eichmann' m nasıl bir atmosferde çalıştığını çok daha açık bir biçimde göstermiş olurdu.

Charlotte Salzberger'in yukarıda aktardığım, Theresienstadt'la ilgili ifadesi, iddia makamının sürekli "genel manzara" dediği şeyin bu ihmal edilen köşesine şöyle bir göz atmayı sağlıyordu. Mahkeme reisi bu deyişten de manzaradan da hiç hoşlanmadı. Landau, "burada manzara resmi yapmıyoruz", "ortada bir iddianame var ve bu iddianame duruşmamızın iskeletini oluşturuyor", mahkeme "bu

duruşmayla ilgili karannı iddianameye göre verecek", "iddia makamı mahkeme kurallarına uymak zorundadır" diyerek Başsavcıyı defalarca uyardı - bir cezai soruşturma için şüphesiz takdire şayan uyarılardı, ama iddia makamı bunların hiçbirini dikkate almadı. İşin daha da kötüsü, bu uyarılan dikkate almadığı gibi, tamklanm yönlendirmeyi de açıkça reddetti - veya mahkemenin ısrarlarına dayanamadığı zamanlarda, laf olsun diye birkaç gelişigüzel soru sordu. Böyle olunca, tanıklar da söz almadan önce kendilerini izleyicilere tanıtan Başsavcının başkanlık ettiği bir toplantıda bulunan konuşmacılar gibi davrandılar. Canlan istediği kadar konuştular, doğru dürüst bir soruyla karşılaşmadılar.

Özellikle iddia makamının Varşova gettosundaki ayaklanma ve Vilna ve Kovno'daki benzer teşebbüsler -yani sanığın suçlarıyla uzaktan yakından ilgisi olmayan meseleler- konusunda ifade verecek tanıklan arka arkaya çağırmasıyla, duruşmanın bir gösteriden ziyade sırayla söz alan konuşmacıların izleyicileri harekete geçirmek için elinden geleni yaptığı bir miting havasında gerçekleştiril- . diği iyice belli oldu. Bu tanıklar, Yahudi Konseylerinin faaliyetlerinin, kendi kahramanca çabalarında ne kadar büyük ve feci bir rol oynadığını anlatmadıkları için, ifadeleri duruşmaya pek bir katkı sağlamadı. Elbette ucundan kıyısından bu meseleye değinenler; "SS’ in adamlarından ve yardımcılarından" bahseden tanıklar, tıpkı *"Ju-denrat"* gibi "Nazi katillerin işlerine de alet olan getto polisinin" de bu yardımcılar arasında yer aldığına dikkat çekenler de oldu. Ama söz konusu tanıklar, büyük bir memnuniyetle kendi hikâyelerinin bu bölümüyle

ilgili "ayrıntılara" inmemeyi yeğlediler ve tartışmayı "Nazilerin karşılaştıkları sıkıntılarla savaşan yeraltı örgütleri" gibi "adsız sansız, Yahudi halkının bilmediği" bir avuç gerçek haine kaydırdılar. (Bu tanıklar ifade verirken, izleyici kitlesi bir kere daha değişmişti; bu sefer de *Kibbuzniks't&*n, konuşmacılann geldiği İsrail komünal yerleşimlerinin üyelerinden oluşuyordu.) Zivia Lu-betkin Zuckerman kadar açık ve net konuşan bir tanık daha yoktu; artık kırklarına yaklaşan, güzelliğinden hiçbir şey kaybetmeyen, duygusallıktan ve kendini acındırmaktan çok uzak olan bu kadın, ortaya koyacağı gerçekleri gayet iyi düzenlemişti ve konuşurken nereye varmak istediğini her zaman çok iyi biliyordu. Hukuki açıdan, bu tanıkların ifadelerinin konuyla ilgisi yoktu, Hausner son savunmasında bu ifadelerin hiçbirinden bahsetmedi. Ancak bu ifadeler, Yahudi partizanlar ile Leh ve Rus yeraltı savaşçılarının yakın temas halinde olduğuna ilişkin kanıtlar sunduğu için, diğer ifadelerle çelişmesini bir yana bırakacak olursak ("Karşımızda koca bir halk vardı"), savunmanın işine yarayabilirdi; sivillerin toptan katli için, "Weizmann 1939'da Almanya'ya savaş ilan etti" diyen Eichmann’m ağzına sakız olan bu iddiadan çok daha iyi bir gerekçe olabilirdi. (Eichmann'm bu iddiası tam bir saçmalıktı. Chaim Weizmann, savaş öncesinde yapılan son Siyonist Kongresi'nin kapanışında sadece, Batı demokrasilerinin savaşı "bizim savaşımızdır, mücadeleleri bizim mücadelemizdir" demişti. Hausner'in çok doğru bir biçimde dikkat çektiği gibi, asıl trajedi Nazilerin Yahudileri savaşm tarafı olarak görmemesiydi; zira böyle olsalardı, Yahudiler esir veya sivil toplama kamplarından sağ çıkabilirlerdi.) Dr. Servatius bu noktaya dikkat çekseydi, iddia makamı sözü edilen direniş gruplarının acınacak kadar küçük, inanılmaz zayıf ve esasen zararsız -dahası, yeri geldiğinde onlara karşı silaha sarılan bu insanlann Yahudi halkının ne kadar küçük bir bölümünü oluşturduğunu- kabul etmek zorunda kalacaktı.

Oldukça zaman alan bu ifadelerin hukuki açıdan konuyla ilgili olup olmadığı ne yazık ki belirsizliğini korusa da, İsrail hükümetinin bu ifadeleri ortaya koyarken nasıl bir siyasi amaç peşinde koştuğunu tahmin etmek pek zor değildi. Hausner (veya Ben-Gurion) muhtemelen karşılaşılan her türlü direnişin sadece Sİyonistlerden geldiğini; Zuckerman'ın ifadesiyle, hayatım koruyamıyorsan, hâlâ fırsatın varken onurunu korumaya değeceğini sanki bütün Yahudiler içinde bir tek Siyonistlerin bildiğini; Zuckerman'ın ifadesinin gidişatından da anlaşıldığı gibi, bu koşullar altında bir insanın

başına gelebilecek en kötü şeyin "masum" olmak ve kalmak olduğunu göstermeye çalışıyordu. Gelgelelim hükümet bu "siyasi" amaçlara ulaşamadı, çünkü tanıklar doğruyu söylediler ve mahkemeye bütün Yahudi teşkilatlarının ve partilerinin direnişte rol oynadığını anlattılar; dolayısıyla asıl ayrımın Siyonistler ile Siyonist olmayanlar arasında değil, örgütlenmiş ve örgütlenmemiş insanlar, daha da önemlisi gençler ile orta yaşlılar arasında olduğunu ortaya koydular. Kuşkusuz direnenler azınlığı, çok küçük bir azınlığı oluşturuyordu; ama içlerinden birisinin dile getirdiği gibi, söz konusu ko-

şullar altında "böyle bir azınlığın mevcudiyeti bile tam bir mucizeydi". .

İşin hukuki tarafı bir yana bırakılırsa, eski Yahudi direnişçilerin tanık kürsüsünde görünmesi büyük bir sevinçle karşılandı. Topye-kûn işbirliğinin duruşmaya dadanan hayaletini mahkemeden defetti ve Nihai Çözüm'ün boğucu, zehirli atmosferini dağıttı. İddia makamının tanıklan, herkesin gayet iyi bildiği gibi, ölüm merkezlerindeki cinayetlerin genellikle Yahudi komandoların işi olduğunu adil ve dürüst bir biçimde ortaya koydular - bu Yahudilerin gaz odalarında ve krematoryumlarda çalıştığım, cesetlerin altın dişlerini söktüğünü ve saçlanm kestiğini, toplu mezarlar kazdığını ve katliamların izlerini ortadan kaldırmak için bu mezarları tekrar açtığını; cellatların bile Yahudi olduğu, Yahudilerin "özerkliğinin" bu raddeye vardığı Theresienstadt’takı gaz odalarını Yahudi teknisyenlerin inşa ettiğini gözler önüne serdiler. Ama l|unlar sadece korkunç şeylerdi, ahlaki meseleler değildi. Kamplarda çalışacak işçilerin seçimini ve sınıflandırmasını SS yapıyordu ve tercihini bariz bir biçimde suçlu veya sabıkalılardan yana kullanan SS'in yapacağı seçim de her halükârda en kötünün seçilmesi anlamına geliyordu. (Bu durum özellikle de Polonya için geçerliydi; Naziler hem Yahudi entelijansiya-sının büyük bir bölümünü yok etmiş hem de Leh entelektüelleri ve meslek sahiplerini öldürmüşlerdi - bu arada, Doğu Avrupa’da Po-lonya'dakıyle taban tabana zıt bir politika benimsenmişti: Önde gelen Yahudiler, gözaltına alman sivil Almanlarla veya Alman savaş esirleriyle mübadele etmek için genellikle korunuyordu; Bergen-Belsen esasen "mübadele Yahudileri"ne ayrılmış bir kamptı.) Asıl ahlaki mesele, Eichmann'm Yahudilerin işbirliği yapmalanyla, dahası Nihai Çözüm koşulları altında bile işbirliği yapmalarıyla ilgili olarak anlattıklarında hakikat payı olmasında yatıyordu: "[Theresi-enstadt'taki] Yahudi

Konseyi’nin teşekkülü ve görev dağılımı Kon-sey'in takdirine bırakıldı; sadece başkanın tayini bize bağlıydı, kimin başkan olacağına elbette biz karar veriyorduk. Gelgelelim başkanın kim olacağına tek başımıza karar verip bu kararı onlara dayatmıyorduk. Yakın temas halinde olduğumuz Yahudi yetkililerle birlikte karar veriyorduk - yani, onların suyuna gidiyorduk. Emirler yağdırmıyorduk; baştaki yetkililere 'yap, yapmak zorundasın' deseydik hiçbir yere varamazdık. Bir insan işini severek yapmazsa, yaptığı iş de bir şeye benzemez. ... Biz, işlerini biraz olsun sevmeleri için elimizden geleni yaptık." Buna hiç şüphe yok; zaten asıl mesele de işlerini sevdirmeyi nasıl başardıkları.

Nitekim, "genel manzara”da atlanan en önemli şey, Yahudi yetkililerin Nazi yöneticilerle işbirliği yaptığını doğrulayan bir tanığın ifadesiydi ve dolayısıyla şu soruyu sorma fırsatı ortadan kalkmıştı: "Neden kendi insanlarınızın mahvı için, nihayetinde kendi yıkımınız için işbirliği yaptınız?'’ *Juâenrat'm* tanınmış üyelerinden biri olan tek tanık Pinchas Freudiger, eski Budapeşte Baronu Philip von Freudiger’di ve sadece onun ifadesi sırasında izleyiciler arasında ciddi hadiseler çıktı; insanlar Macarca ve Yiddiş dilinde tanığa bağırmaya başladılar ve mahkeme oturuma ara vermek zorunda kaldı. Hatırı sayılır bir itibara sahip Ortodoks bir Yahudi olan Freudiger derinden sarsıldı: "Burada, kimsenin kendisine kaçmasını söylemediğinden bahseden insanlar var. Ama kaçanların yüzde ellisi yakalandı ve öldürüldü" ~ kaçmayanlar içinse bu oran yüzde doksan dokuzdu. "Nereye gidebilirlerdi ki? Nereye kaçabilirlerdi?" - ama kendisi Romanya'ya kaçtı, zira zengindi ve Wisliceny de kendisine yardım etmişti. ”Ne yapsaydık? Ne yapsaydık?" Bu sözlere sadece mahkeme reisi karşılık verdi: "Soruya cevap verdiğinizi düşünmüyorum" - bu soruyu mahkeme değil, halk sormuştu.

Hâkimler işbirliği meselesine iki kere dikkat çektiler; Hâkim Yitzak Raveh, direniş tanıklarından birinin "getto polisinin katillerin işlerine alet olduğunu" ve"*Juâenrat'm* Nazilerle işbirliği yapma politikasını" itiraf etmesini sağladı; Hâkim Halevi de Eichmann'm çapraz sorgusu sırasında Nazilerin bu işbirliğini Yahudi politikalarının temel taşı olarak gördüğünü ortaya çıkardı. Ancak savcının direnişçiler hariç her tanığa sürekli sorduğu, davanın arka planım oluşturan gerçeklerle ilgili hiçbir şey bilmeyenlere gayet doğal gelen soru, "Neden isyan etmediniz?" sorusu, aslında

sorulmayan bir sorunun sis perdesini oluşturuyordu. Nitekim, Hausner'in tanıklarına sorduğu bu cevaplanamaz soruya aldığı bütün cevaplar "hakikatin, bütün hakikatin ve sadece hakikatin" epey uzağındaydı. Yahudi halkının tamamının örgütlenmediği; en gerekli olduğu zamanda bir toprağının, devletinin, ordusunun ve Müttefiklerin arasında kendisini temsil edecek bir sürgün hükümetinin (Dr. Weizmann'ın başkanlığındaki Filistin Yahudi Acentesine olsa olsa böyle bir hükümetin aciz ikamesi gözüyle bakılabilirdi), gizli silahlarının, askeri eğitim almış gençlerinin olmadığı doğruydu. Ancak bütün hakikat, Yahudi cemaati teşkilatlarının, Yahudi partisinin ve hem yerel hem de uluslararası düzeyde faaliyet gösteren sosyal yardımlaşma örgütlerinin olmasıydı. Yahudilerin yaşadığı her yerde tanınmış Yahudi liderleri vardı ve bu liderler neredeyse istisnasız olarak, öyle veya böyle, şu veya bu nedenle Nazilerle işbirliği yapıyordu. Bütün hakikat şundan ibaretti: Yahudi halkı gerçekten örgütlenmemiş ve lidersiz olsaydı, dört bir yanda kaos ve sefalet kol gezerdi ama kurbanların sayısı dört buçuk ila altı milyon olmazdı. (Freudiger'in hesaplarına göre, Yahudi Konseylerinin talimatlarına uymasalardı, bu insanlann yarısı kurtulabilirdi. Bu elbette sadece bir tahmin; gelgelelim Hollanda Devlet Savaş Dokümantasyonu Enstitüsü Başkanı Dr. L. de Jong'dan edindiğimiz nispeten daha güvenilir rakamlarla tuhaf bir biçimde örtüşüyor. Bütün <|iğer yetkililer gibi *Joodsche Raad'm* da (Yahudi Konseyi) "Nazilerin işlerine alet olduğu" Hollanda’da, 103 bin Yahudi tehcir edilip ölüm kamplarına ve beş bin kadar Yahudi de her zamanki yoldan, yani Yahudi Konseyi’nin iş-birliğiyle Theresienstadt’a gönderildi. Ölüm kamplarından sadece 519 Yahudi geri döndü. Bu rakamlara karşılık, Nazilerden -dolayısıyla Yahudi Konseyi’nden de- kaçıp saklanan yirmi ila yirmi beş bin kadar Yahudinin on bini, yani yine yüzde kırkı ila ellisi hayatta kalabildi. Theresienstadt'a gönderilen Yahudilerin çoğu Hollanda’ ya geri döndü.)

Söz konusu hikâyenin, Kudüs’teki duruşmanın gerçek boyutlarıyla dünyanın gözleri Önüne seremediği bu bölümü üzerinde durmamın nedeni, Nazilerin saygıdeğer Avrupa toplumunda yol açtığı ahlaki çöküntünün bütünlüğüne ilişkin çarpıcı bir fikir vermesi ~ sadece Almanya'da değil, neredeyse bütün ülkelerde; sadece zalimlerde değil, kurbanlarında da. Eichmann, Nazi hareketindeki diğer unsurların aksine, "toplumun üst tabakası’’nı her zaman saygıyla karşılamıştı; Almanca konuşan Yahudi yetkililere çoğunlukla nazik davranmasının nedeni, büyük ölçüde

karşısındaki bu insanlann toplumsal açıdan kendisinden daha üst bir seviyede bulunduğunu bilmesiydi. Tanıklardan biri Eichmann'a "*Landsknechtnatur*" dese de, On Emir'in olmadığı ve insanın arzularının peşine düştüğü yerlere kaçmak isteyen paralı askerlerden biri olduğu pek söylenemezdi. Bildiği kadarıyla "üst tabaka"mn başlıca ölçüsü olan başarıya sonuna kadar inandı, Eichmann’m ve arkadaşı Sassen'in hikâyelerinde "kırpma" yı kararlaştırdıkları Hitler'le ilgili son sözleri bu inan-cm tipik bir örneğiydi; Eichmann Hitler için şunları söylüyordu: "zaman, onun en baştan beri hatalı olduğunu gösterebilir ama ortada su götürmez bir gerçek var: Bu adam Alman ordusunda onbaşılıktan başlayıp yaklaşık seksen milyon insanın Führer’liğine kadar geldi. ... Tek başına başarısı bile bana bu adamın emrine girmem gerektiğini gösteriyordu." "Üst tabaka"nm da kendisi gibi gayret ve şevkle karşılık verdiğini görünce, Eichmann’m vicdanı gerçekten rahatladı. Hâkimlerin sandiğı gibi "vicdanının sesine kulaklarını tıkaması" gerekmiyordu artık; vicdanı olmadığından değil, bilinci' "saygıdeğer bir sesle", etrafındaki saygıdeğer toplumun sesiyle konuştuğundan.

Eichmann'm dikkat çektiği noktalardan biri, etraftan vicdanını harekete geçirecek tek ses bile yükselmediğiydi; bu durumda iddia makamına da işin aslının hiç de öyle olmadığını, etraftan kulak verebileceği sesler yükseldiğini ve her halükârda işini gereğinden çok daha büyük bir gayretle yaptığını kanıtlamak düşüyordu. Bu bir bakıma doğruydu, ama -ne kadar şaşırtıcı olsa da- Eichmann'm ölümcül gayretiyle şu veya bu zamanda onu kısıtlamaya çalışan seslerin •bu kadar muğlak olması arasında hiçbir bağlantı bulunmadığı da söylenemezdi. Yeri gelmişken, Almanya'daki "iç göç” diye anılan şeye -genellikle Üçüncü Reich'm bazı pozisyonlarında, hatta önemli pozisyonlarında bulunmuş olan ve savaştan sonra kendisine ve bütün dünyaya.aslında bu rejime her zaman "içten içe muhalif olduğunu" söyleyenlere™ şöyle bir değinmekte fayda var. Burada önemli olan, *söz* konusu insanlann doğruyu söyleyip söylemedikleri değildir; daha ziyade Hitler rejiminin sırlarla dolu atmosferinde "içten içe muhalefet" kadar iyi saklanan başka tek bir sır bile olmamasıdır. Zaten Nazi terörü koşulları altında başka türlü olması da pek beklenemezdi; mesela, kendi samimiyetine kuşkusuz inanan ve nispeten tanınan bir "iç göçmen", günün birinde bana sırlarım saklayabilmek için "dıştan" sıradan bir Nazi'den daha Nazi görünmek zorunda kaldıklarını anlatmıştı. (Bu arada söz konusu

durum, imha programına yönelik birkaç bildik itirazın neden Ordu komutanlarından değil de. eski Parti üyelerinden geldiğini de açıklayabilir.) Dolayısıyla,

Üçüncü Reich'ta yaşayıp da Nazi gibi davranmamanın tek yolu pek ortalarda görünmemekti: Otto Kirchheimer'*ınPoliticalJustice'mde* (1961, Siyasi Adalet) ifade ettiği gibi, aslında bireysel suçun tek kriteri "kamusal hayata büyük ölçüde katılmayı bırakmak" olabilirdi. Bu ifadeyi biraz açıklamaya çalışırsak, Profesör Hermann Jahrreiss' ın Nümberg Mahkemesi'ne sunduğu "Bütün Savunma Avukatlarının Raporu"nda dile getirdiği gibi, "iç göçmen" ancak "körü körüne inanan kitlelerin ortasında, kendi insanlarının arasında, toplum dışına itilmiş biri gibi" yaşayan kişi olabilir. Zira ortalıkta herhangi bir Örgüt olmadığı sürece, muhalefet etmenin "hiçbir faydası yoktu". Tam on iki yıl boyunca bu "dış soğukta" yaşayan Almanlar olduğu doğruydu doğru olmasına ama, böyle insanların sayısı direnişçilerin arasında bile çok azdı. Son yıllarda, "iç göç" sloganını (bu deyişin kesinlikle kaçamaklı bir havası vardı; insanın ruhunun derinliklerine göç etmesi anlamına da, göçmen gibi ^iavranması anlamına da gelebiliyordu) dalga geçer gibi kullanmaya başladılar. Eskiden *Einsatzgruppen*[1] *<kz* birine üye olan ve nezaretinde en az on beş bin insan öldürülen Dr. Otto Bradfisch musibeti, bir Alman mahkemesine yaptığı şeylere her zaman "içten içe muhalif olduğunu" anlattı. Anlaşılan "gerçek Nazilere" onlardan biri olduğunu kanıtlayabilmesi için tam on beş bin insanın ölmesi gerekiyordu. (Çıkarıldığı Polonya mahkemesinde, eski Warthegau Bölge Lideri Arthur Greiser de bu argümana başvurdu ama pek başarılı olamadı: 1946 yılında asılmasına yol açan suçları "iş ruhu" tek başına işlemişti, "özel yaşam ruhu" her zaman bu suçlara karşı olmuştu.)

Eichmann bir "iç göçmenle" hiç karşılaşmamış olabilir; yine de, bugün sırf ortalığı "yatıştırmak" ve kendi makamına "gerçek Nazilerin" oturmasını engellemek için işinden ayrılmadığını iddia eden şu sayısız devlet memurunun çoğuna aşina olmalı. Müsteşar olan ve 1953'ten 1963’e kadar Batı Almanya Şansölyeliği’nde personel başkanlığı yapan şu meşhur Dr. Hans Globke’den bahsetmiştik. Duruşma boyunca bu kategoride adı geçen tek devlet memuru olduğundan, ortalığı yatıştıran faaliyetlerine biraz daha yakından bakmakta fayda var. Hitler iktidara gelmeden önce Prusya İçişleri Bakanlığında görevli olan Dr. Globke, Yahudi meselesine herkesten önce

büyük bir ilgi göstermişti. Adını değiştirmek için başvuran insanların "Aryan soyundan geldiklerini kanıtlamalarının" talep edildiği ilk direktifleri o hazırladı. Aralık 1932 tarihli -Hitler'in henüz iktidara gelmediği ama gelmesine kesin gözüyle bakıldığı bir zamanda çıkarılan- bu sirküler "çok gizli emirleri", yani tipik bir totaliter yönetimin kamunun dikkatine sunmadığı yasalarını tuhaf bir biçimde çok Önceden haber veriyordu; Hitler rejimi bu yasaları uzun zaman soma, alıcıya "kamuya duyurulmayacaktır" ibaresiyle gönderdiği direktiflerle getirecekti. Daha önce de bahsettiğim gibi, Dr. Hans Globke isimlere meraklıydı; "1935 Nümberg Yasaları Üzerine Yorumlar‘’ı, eski Parti üyesi ve İçişleri Bakanhğı'nın Yahudi meseleleri uzmanı Dr. Bemhard Lösener'in daha eski tarihli *Ras~ senschande* (Yahudilerle cinsel ilişkiye girmek) yorumundan çok daha sert olduğu için, işleri "gerçek Nazilerin" yapacağından daha beter hale getirmekle bile suçlanabilirdi. Her'şeye rağmen aslında iyi niyetli biri olduğunu düşünsek bile, farklı koşullar altında işleri yoluna sokmak için neler yapabileceğini tahmin etmek zor. Gelgelelim bir Alman gazetesi, yaptığı uzun incelemeler sonucunda, bu kafa karıştırıcı soruya geçenlerde bir cevap verdi. Dr. Globke'nin imzasının belli belirsiz okunduğu bir belge bulunmuştu; bu belgede, evlilik cüzdanı almak isteyen Alman askerlerin Çek eşlerinin mayolu fotoğraflarını ibraz etmeleri emrediliyordu. Dr. Hans Globke bu durumu şöyle açıkladı: "Bu özel emir sayesinde, üç yıllık bir skandal bir ölçüde *yatıştırılmış* oldu"; zira kendisi bu duruma müdahale edene kadar, Çek gelinler çırılçıplak çekilmiş fotoğraflarım ibraz etmek zorundaydılar.

Kendisinin de Nürnberg'de dile getirdiği gibi, Dr. Globke neyse ki ortalığı "yatıştıran" başka birisinden, daha önce Wannsee Top-lantısı’nın hevesli katılımcılarından biri olarak andığımız Müsteşar Wilhelm Stuckart’tan emir alıyordu. Stuckart'm ortalığı yatıştıran faaliyetleri yarı Yahudilerle ilgiliydi, bu insanlann kısırlaştırılmasını önermişti. Nümberg mahkemesi, elinde Wannsee Toplantısı'nm tutanakları olduğundan, Stuckart'm imha programıyla ilgili hiçbir şey bilmediğine inanmadı belki de; ama sağlık sorunları nedeniyle hapis cezası verdi. Almanya’yı Nazi rejiminin kalıntı lanndan temizlemekle görevli bir mahkeme, Stuckart'ı 500 Mark para cezasına çarptırdı ve *Mitlâufer* (yani Nazi döneminde aktif rol oynamamış parti üyelerinden biri) ilan etti; yine de en azından Stuckart'm "eski tüfeklerden", Parti'nin yeniliğe kapalı eski üyelerinden biri ol-**oluğunu ve**

SS'e daha en başlarda, fahri üye olarak katıldığını bilmeleri gerekirdi.) Hitler'in bürolarında ortalığı "yatıştıranlar"ın hikâyesi kuşkusuz savaş sonrası efsanelerinden biridir ve muhtemelen Eichmann'm vicdanına ulaşan sesler gibi bu efsaneleri de bir yana bırakabiliriz.

Bu ses meselesi Kudüs'te, duruşmaya iddia makamının tek Alman tanığı olarak katılan (bu arada, davacının Yahudi olmayan tek tanığı da Birleşik Devletler'den gelen Hâkim Michael Musmanno' ydu) Protestan Papaz Heinrich Grüber'in mahkeme karşısına çıkmasıyla daha ciddi bir hal aldı. (Savunmanın Alman tanıkları işin başından elenmişti; zira İsrail'e gelip kendilerini ifşa etmeleri halinde onlar da tutuklanacak ve Eichmann'm yargılandığı kanunla yargılanacaktı.) Papaz Grüber Hitler’e milliyetçi kaygılarla değil de prensip olarak karşı çıkan, Yahudi meselesiyle ilgili duruşu şüpheye yer bırakmayacak kadar net, siyasete alakasız bir avuç insandan biriydi. Eichmann'la defalarca görüştüğü için eşi bulunmaz bir tanıktı, mahkeme salonunda görünmesi bile sansasyon yarattı. Ne yazık ki verdiği ifade çok bulanıktı; aradan onca sene geçtiği için Eichmann’la ne zaman konuştuğunu, daha da önemlisi hangi konuları konuştuğunu hatırlamıyordu. Doğru dürüst hatırladığı fek şey, bir keresinde kendisinden Hamursuz Bayramı dolayısıyla Macaristan'a hamursuz yollamasının istendiği ve Hıristiyan arkadaşlarına durumun ne kadar tehlikeli olduğunu anlatmak, acilen göç için daha fazla olanak verilmesini sağlamak için savaş zamanı İsviçre'ye gittiğiydi. (Müzakereler muhtemelen Nihai Çözüm'ün uygulanmasından ve Himmler'in aynı zamana rastlayan, bütün göçleri yasaklayan emrinden önce; muhtemelen Rusya'nın işgalinden önce gerçekleştirilmişti.) Hamursuzunu alıp İsviçre'ye gitti ve sağ salim geri döndü. Sıkıntıları daha sonra, tehcir operasyonlarının başlamasıyla ortaya çıktı. Papaz Grüber ve Protestan din adamlarından oluşan grubu öncelikle sadece "I. Dünya Savaşı'nda yaralanan ve önemli madalyalarla mükafatlandırılanlar adına, yaşlılar ve I. Dünya Sa-vaşı'nda öldürülenlerin dul eşleri adına" araya girdi. Bu kategoriler daha evvel bizzat Nazilerin muaf saydıkları kategorilere tekabül ediyordu. Grüber'e yaptığının "hükümet politikasına aykırı" olduğunu söylüyorlardı artık; ama neyse ki başına ciddi bir şey gelmedi. Ancak çok geçmeden Papaz Grüber gerçekten sıradışı bir şey yaptı: Vichy Fransası'mn, Alman Yahudi mülteciler ile Eichmann’m 1940 sonbahannda gizlice Almanya-Fransa sınırından soktuğu 7500 Baden'li ve Saarpfalz'lı Yahudiyi alıkoyduğu güney Fransa'ya, Gurs

toplama kampına ulaşmaya çalıştı; Papaz Grüber'den edindiğimiz bilgiye göre, bu insanların hali tehcir edilerek Polonya’ya gönderilen Yahudilerinkinden bile beterdi. Bu girişimi, tutuklanarak toplama kampına gönderilmesiyle son buldu - önce Sachsenha-usen’e, oradan da Dachau'ya gönderildi. (Berlin'deki St. Hedwig Katedrali’nin Katolik papazı Bemard Lichtenberg'in başına gelenler de pek farklı değildi: Vaftiz edilmiş, olsun olmasın bütün Yahudiler için alenen dua ettiği yetmezmiş gibi - kuşkusuz "özel durumlar" için araya girmekten kat kat tehlikeli bir şey yapmıştı- bir de Doğu'ya giden Yahudilere katılmayı talep eden bu adam, toplama kampına giderken yolda öldü.)

Propst Grüber, "başka bir Almanya"nm mevcudiyetine tanıklık etmek şöyle dursun, duruşmanın yasal veya tarihi önemine bile pek katkı sağlamadı. Eichmann hakkında söyledikleri çok yüzeyseldi -"bir kalıp buz gibiydi", "mermer gibi"; *Landsknechtsnatur,* "bisiklet sürücüsüydü" (Almanca'da hâlâ kullanılan bu tabir, üstlerine el pençe divan olup astları yanında aslan kesilen kişileri anlatıyordu)-bütün bunlar Eichmann'm insan psikolojisinden pek anlamadığını -gösteriyordu. Öte yandan Eichmann’m "bisiklet sürücüsü" olduğu suçlaması, astlarına karşı gayet nazik olduğunu gösteren kanıtlar ile çelişiyordu. Uzun lafın kısası, yaptığı bütün yorumlar ve vardığı bütün sonuçlar herhangi bir mahkeme kaydından da rahatlıkla çıkarılabilirdi - yine de, Kudüs'te bir yolunu bulup karara kadar ulaşmayı başardı. Bunlar olmasaydı, Propst Grüber'in ifadesi savunmanın argümanım güçlendirebilirdi; zira Eichmann Grüber'e asla tam anlamıyla cevap vermemiş, her seferinde bir sonraki talimatları almak için tekrar gelmesini söylemişti. Daha da Önemlisi, Dr. Servatius bu sefer inisiyatifi ele alıp tanığa gayet yerinde bir soru sordu: "Onu etkilemeye çalıştınız mı? Bir din adamı olarak hislerini etkilemeye, ona vaaz vermeye, davranışlarının ahlaka aykırı olduğunu anlatmaya çalıştınız mı?" Gözü pek Propst'umuz böyle bir işe kalkışmamış-tı tabii, cevaplan utanç vericiydi. "Eylemlerin kelimelerden daha etkili olduğunu" söyledi, "kelimeler işe yaramazdı"; durumun gerçekliğiyle ilgisi olmayan klişelerle konuşuyordu - halbuki "salt kelimeler" bile eylem olabilirdi ve belki de bir din adamına düşen de "kelimelerin işe yarayıp yaramadığına" bakmaktı.

Bunlarla ilgili olarak Eichmann, son ifadesinde, Dr. Servatius’un sorusundan bile daha yerinde bir açıklama yaptı: Bir kere daha, "Kimse

beni yaptığım işle ilgili herhangi bir şeyle suçlamadı. Papaz Grüber bile böyle bir şey olmadığını söylüyor," dedi. "Benden sadece acınm azaltılmasını istedi, yaptığım işlere bilfiil karşı çıkmadı." Verdiği ifadeden, Propst Grüber'in "acmın azaltılmasından" ziyade, Nazilerin daha önce kesin çizgilerle belirledikleri muafiyet kategorilerinin dikkate alınmasını istediği anlaşıldı. Alman Yahudileri söz konusu kategorilere hiç itiraz etmemiş, bunları en baştan kabul etmişti. İmtiyazlı kategorilerin kabulü -PolonyalI Yahudilere karşılık Alman Yahudileri, sıradan Yahudilere karşılık gazi ve madalyası olan Yahudiler, vatandaşlığa yeni kabul edilen Yahudilere karşılık ataları Almanya boğumlu olan Yahudiler, vb-saygın Yahudi toplumunun ahlaki çöküşünün başlangıcıydı. (Günümüzde, bu meseleler söz konusu olduğunda, felaketle karşılaşan herkesin sağduyusunu kaybetmesi insan doğasının kanunuymuş gibi bir tavır takımlsa da, Fransız Yahudi gazilerin tavrı bize başka bir ihtimal daha olduğunu hatırlatır; zira Fransız hükümeti onlara aynı ayrıcalıkları tanımayı teklif ettiğinde bu Yahudilerin verdiği cevap şu olmuştur: "Bir zamanlar orduya hizmet etmiş olmamız nedeniyle bize tanınacak her türlü ayrıcalığı reddediyoruz" *[American Je-wish Yearbook,* 1945].) Şüphesiz Naziler bu ayrımları asla ciddiye almadılar, onlar için Yahudi Yahudiydi; ama bu kategoriler işin sonuna kadar çok Önemli bir rol oynadı, Alman halkının bu konudaki huzursuzluğunu bir ölçüde yatıştırmaya yaradı: Yalnızca Polonya Yahudileri, askerlikten kaçanlar, vb. tehcir edilmişmiş. Olup bitenlere göz yummaya niyeti olmayanlar (Louis de Jong'un "Nazi İşgali Altındaki Hollanda’da Yahudiler ve Yahudi Olmayanlar" hakkın-daki aydınlatıcı makalesinde ifade ettiği gibi) "genel idareyi daha rahat sağlamak için birtakım ayrıcalıklar tanımanın genel bir uygulama olduğunu" zaten en başından beri biliyorlardı.

İmtiyazlı kategorilerin kabulünün ahlaki açıdan en feci yanı, "ayrıcalık" isteyen herkesin bu taleple birlikte kuralı zımnen kabul etmiş olmasıydı; ama özel muamele talebinde bulunulabilecek "özel durumlarla" uğraşan bu Yahudiler ve Yahudi olmayanlar, bütün bu "iyi insanlar", meselenin bu yönünü kuşkusuz hiç görmedi. Yahudilerin Nihai Çözüm standartlarını kabul etmelerinin boyutlarının nerelere vardığını belki de en açık haliyle ortaya koyan kaynak Kastner Raporu'dur *(Der Kastner-Berichî über Eichmanns Menschen-handel in Ungarn,* 1961). Kastner savaştan sonra bile "önde gelen Yahudileri" kurtarmayı başardığı için kendisiyle gurur

duyuyordu. 1942'de bu kategoriyi resmen tanıtanlar Nazilerdi; anlaşılan Nazi-ler gibi Kastner'e göre de, hayatta kalmak sıradan bir Yahudiden çok ünlü bir Yahudinin hakkıydı, "ölümle yüzleşmekten daha fazla cesaret gerektiren" ağır "sorumlulukları" -sorumluluk dediği de Na- 7 zilerin adı sanı bilinmeyen yığınla insan arasından "ünlü" Yahudile-ri seçmelerine yardım etmekten başka bir şey değildi- bu yüzden üstlenmişti. "Özel durumlar" için ayrıcalık talebinde bulunan Yahu- ^ dilerin ve Yahudi olmayanların, gayri ihtiyari suç ortaklığı ettiklerinin, kuralı zımnen onayladıklarının farkına varmadıklarını bile dü~ . şünebiliriz. Buna karşılık, cinayet işine karışanların bu durumun 7 farkında olmadıklarını kesinlikle söyleyemeyiz. Bu insanlar en azından, kendilerinden ayrıcalık isteyenlerin taleplerini ara ara yerine getirdiklerinde sonuç olarak minnettarlığa nail olduklarım ve böy-lece muarızlarını yaptıkları işin yasal olduğuna inandırdıklarını gayet iyi biliyorlardı.

‘ - Dahası, Propst Grüber'in ve Kudüs mahkemesinin, muafiyet taleplerinin esasen sadece rejim karşıtlarından geldiğini düşünmeleri de büyük bir hataydı. Bilakis, Heydrich'in Wannsee Toplantısında açıkça ifade ettiği gibi, imtiyazlı kategorilere özel bir getto olarak düşünülen Theresienstadt’m inşası için her cepheden pek çok talep geldi. Theresienstadt daha sonra yurtdışmdan gelen ziyaretçiler için bir gösteri yeri haline geldi, dış dünyayı kandırmaya yaradı, ama asıl varoluş nedeni bu değildi. Bu "cennette" - Eichmann "geceyle gündüz birbirinden ne kadar farklıysa, Theresienstadt da diğer kamplardan o kadar farklıydı" derken çok haklıydı- düzenli olarak o korkunç "seyreltme" işleminin uygulanması kaçınılmazdı, çünkü imtiyazlıların hepsini alacak kadar geniş bir alan yoktu. RSHA başkanı Emst Kaîtenbrunner'in verdiği bir direktiften anladığımız kadarıyla, "dış dünyayla bağlantıları ve önemli tanıdıkları olan Yahudilerin tehcir edilmemesine bilhassa dikkat edilecekti". Başka bir deyişle, Doğu'dayken ortadan kaybolması tatsız sorularla karşılaşmalarına yol açabilecek Yahudiler uğruna, pek de "tanınmış" olmayan Yahudiler sürekli kurban edilecekti. "Dış dünyadaki tanıdıkların" ille de Almanya dışında yaşaması gerekmiyordu; Himmler, "seksen milyon iyi Alman ve her Almanın da kendi terbiyeli Yahu-disi var. Kalanların domuzdan başka bir şey olmadığı ortada, ama bu Yahudiler birinci sınıf" diyordu (Hilberg). Bizzat Hitler’in 340 "birinci sınıf Yahudi" tanıdığı söyleniyordu; Hitler ya bu Yahudileri tümüyle asimile edip Alman statüsüne yükseltmişti ya da onlara yarı-

Yahudilere tanıdığı ayrıcalıkları tanımıştı. Binlerce yarı-Yahudi bütün uygulamalardan muaf tutulmuştu; bu durum Heydrich'in **SS'te** ve General Mareşal Erhard Milch'in de Göring'in Hava Kuvvetlerinde ne işi olduğunu açıklıyordu, zira gayet iyi bilindiği gibi Heydrich de Milch de yarı-Yahudiydi. (Ölümle yüz yüze gelince, baş savaş suçlularından sadece ikisi pişman olduğunu söyledi: Heydrich, Çek milliyetçilerin vücudunda açtığı yaralardan ölmeden önceki son dokuz gününde ve Hans Frank, Nümberg'deki hücresinde. Düşüncesi bile insanın tüylerini diken diken etse de, en azından Heydrich'in, işlediği cinayetler yüzünden değil de kendi halkına ihanet ettiği için pişman olduğundan kuşkulanmamak elde değil.) "Tanınmış" Yahudiler için "tanınmış" insanlar araya girdiğinde, bu girişim genellikle başarıyla sonuçlanıyordu. Nitekim Hitler'in en ateşli hayranlarından Sven Hedin, "Theresienstadt'ta onur kırıcı koşullarda yaşayan" ünlü Bonn'lu coğrafyacı Profesör Philippsohn için araya girip Hitler'e yazdığı bir mektupta "Almanya'ya karşı tavrının Philippsohn'un kaderine bağlı olduğunu" dile getirince, (H. G. Adler'in Theresienstadt'la ilgili kitabına göre) Philippsohn hemen daha iyi bir yere yerleştirildi.

"Tanınmış" Yahudiler meselesi Almanya'da hâlâ unutulmuş değil. Gazilerden ve diğer imtiyazlı kategorilerden bahsedilmezken, bu uğurda onca Yahudi kurban edildiği halde, "ünlü" Yahudiler hâlâ üzüntü konusu. Özellikle de kültürlü elitler arasında, Almanya'nın Einstein'ı kapı dışarı etmesinden çok büyük bir üzüntü duyduğunu hâlâ açık açık dile getiren insanlann sayısı az değil. Gelgelelim bu insanlann fark etmedikleri bir şey var: Dahi olmasa da, küçük Hans Cohn'u karşıdan ateş edip öldürmek, birini kapı dışarı etmekten çok daha büyük bir suç.

Yasalara Bağlı Bir Vatandaşın Görevleri

EİCHMANN, Pontius Pilatus gibi hissetmesine fırsat veren pek çok durumla karşılaşmış, ama zaman geçtikçe bir şeyler hissetme gereksinimini kaybetmişti. İşler artık böyle yürüyordu, bu toprakların yeni kanunu böyleydi, her şey Führer'in emirlerine dayanıyordu; düşünüyordu da, ne yaptıysa, yasalara bağlı bir vatandaş olarak yapmıştı. Polise ve mahkemeye tekrar tekrar anlattığı gibi, *görevini* yapmıştı; sadece *emirlere* değil *yasalara* da uymuştu. Her şeyi birbirine karıştıran Eichmann bu ayrımın Önemli olduğunu sanıyordu, ama savunma da hâkimler de onu ciddiye almadı. Temcit pilavına dönen "üstlerin emirleri"ne karşı "devletçe işlenmiş fiiller" lafları ortalıkta dolaşıp duruyordu; Nümberg Duruşmalarında bu meselelerin enine boyuna tartışılmasının tek nedeni, emsalsiz olanın uygun emsal ve standartlara göre yargılanabileceği yanılsamasına yol açmalarıydı. Mahkeme salonundaki insanlar arasında, pek de parlak olmayan zihinsel yetileriyle, bu nosyonlara meydan okumak için ileri atılacak en son kişi hiç şüphe yok ki Eichmann'dı. Çünkü yasalara bağlı bir vatandaşın görevi olarak gördüğü şeyleri yapmış, ayrıca emirlere göre hareket etmişti - "yasalar çerçevesinde kalmaya" her zaman çok dikkat ederdi- kafası artık iyice karışmış ve sonunda körü körüne itaatin veya kendi tabiriyle *Kadavergehorsarri* m, "ölü yıkayıcının elindeki ölü gibi itaatkâr olmanın" bir erdemlerini bir kusurlarım vurgulayıp durur olmuştu.

Eichmann'm kafasının bu konuda ne kadar karışık olduğunun; bu meselenin, bir askerin, doğası ve amacı açısından düpedüz suç teşkil eden emirleri yerine getirmesi meselesinden çok daha fazlası olduğunun ilk belirtisi, polis soruşturması sırasında ortaya çıktı.

Eichmann bir anda üstüne basa basa **hayatı boyunca** Kant'm ahlak kurallarına ve özellikle de Kant'm görev tanımına uygun yaşadığını ilan etti. İlk bakışta tam bir rezaletti, üstelik bu duruma akıl erdirmek neredeyse imkânsızdı; zira Kant'm ahlak felsefesi insanın muhakeme **yetisiyle** yakından ilişkilidir ve bu yeti de körü körüne itaati imkânsız kılar. Soruşturmayı yürüten görevli pek üstelemedi ama Hâkim Raveh, belki meraktan belki de Eichmann'm suçlarıyla ilişkili olarak Kant'ın adını ağzına almaya cüret etmesine kızdığından, sanığı sorgulamaya karar verdi. Eichmann, herkesin ağzım bir karış açık bırakarak, kategorik buyruğun

kelimesi kelimesine doğru bir tanımını yaptı: "Kant hakkmdaki sözlerimle, irademin ilkesinin her zaman genel yasaların ilkesi haline gelebilecek şekilde olması gerektiğini kastediyordum" (mesela hırsızlık veya cinayet için böyle bir durum söz konusu değildir; çünkü hırsızın veya katilin başkalarına kendilerini soyma veya öldürme hakkı veren bir yasal sistemde yaşamayı istemesi makul olamaz). Sorgulama devam ederken, Kant'm *Pratik Aklın Eleştirisi'm* okuduğunu ekledi. Sözlerine, Nihai Çözümü uygulamakla görevlendirildiği andan itibaren Kant'ın ilkelerine uygun yaşamayı bıraktığım, bunu bildiğini ve artık "kendi fiillerinin efendisi" olmadığını ve "hiçbir şeyi değiştiremeyeceğini" düşünerek teselli bulmaya çalıştığını açıklayarak devam etti. Mahkemede dikkat çekmeyi **unuttuğu** nokta, artık "devletin meşrulaştırdığı suçlar devri" olarak adlandırdığı bu dönemde, Kant'm formülünü artık uygulanamayacağını düşündüğü için Öylece bir yana bırakmadığı, ça , rak şöyle okumaya başladığıydı: Kendi eylemlerinin ilkesi, kanun koyucunun veya bu toprakların hukukunun ilkesiymiş gibi hareket et - veya Hans Frank'm "Nazi Almanyası'nda-ki kategorik buyruk" formülasyonunda olduğu ve Eichmann'm da muhtemelen bildiği gibi: "Eyleminizden haberdar olsa, Führer'in de onaylayacağı şekilde hareket edin" *{Die Technik des Staates*, 1942, **s.** 15-16). Kuşkusuz Kant asla böyle bir şey kastetmemişti; bilakis Kant'a göre, bir edimde bulunmaya başladığı andan itibaren her insan bir kanun koyucuydu: İnsan kendi "pratik aklını" kullanarak hukukun ilkeleri olabilecek ve olması gereken ilkeleri bulmuştur. Ancak Eichmann'm bilinçsiz çarpıtmasının, Kant'ın "küçük insanın gündelik kullanımına uygun" bir versiyonu olarak adlandırdığı şeyle uyumlu olduğu doğruydu. Bu gündelik kullanımda Kant'm ruhundan geriye kalan tek şey, insanın yasalara uymaktan daha fazlasını yapması, itaat çağrısının ötesine geçmesi ve kendi özgür iradesini hukukun ardındaki ilkeyle -hukukun ortaya çıktığı kaynakla-özdeşleştirmesi talebiydi. Kant felsefesinde bu kaynak pratik akıldı, Eichmann'm gündelik kullanımında ise Führer'in iradesi. Nihai Çö-züm'ün baştan sona kadar dehşet verici bir özenle -tipik bir biçimde Alman olmasıyla veya kusursuz bir bürokratın belirleyici özelliği olmasıyla, genellikle göreni hayretler içinde bırakan özenle- uygulanmasının kökeninde tuhaf bir anlayış, esasen Almanya'da çok yaygın olan bir anlayış vardır: Yasalara bağlı olmak insanın salt yasalara uyması anlamına değil, uyduğu yasalan kendisi koymuş gibi hareket etmesi anlamına da gelir. Ancak görev duygusunun Ötesine geçince başarılı olunacağı inancının kaynağı budur.

Almanya'da, "küçük adamın" zihniyetinin oluşumunda Kant nasıl bir rol oynamış olursa olsun, Eichmann'm aslında Kant'm kurallarına bir bakıma uyduğuna en ufak bir şüphe bile yok: Kanun kanundu, bu işin istisnası olmazdı. Kudüs'te, "seksen milyon Al-man’m" her birinin "kendi terbiyeli Yahudisinin" olduğu zamanlarda böyle sadece iki istisna olduğunu itiraf etti: Yan-Yahudi bir kuzene ve amcasının araya girmesiyle Viyana'daki Yahudi bir çifte yardım etmişti. Eichmann bu tutarsızlıktan hâlâ biraz rahatsızdı ve çapraz sorgu sırasında bu konuyla ilgili sorularla karşılaşınca alenen savunmaya geçti: Üstlerine "günah çıkarmıştı". Ölümcül görevlerinin icrasına ilişkin bu dediğim dedik tavırdan başka hiçbir şey Eichmann'ı hâkimlerin gözünde daha suçlu duruma düşüremezdi. Hâkimlerin böyle düşünmelerinin anlaşılmayacak bir tarafı yoktu; ama Eichmann'm gözünde yaptıklarım haklı çıkaran tam da buydu çünkü kendisinde vicdan namına ne kaldıysa onu susturmaya yaramıştı. Hiç istisnasız - bu durum, ister duygularından ister çıkarından kaynaklansın kendi "eğilimlerinin" her zaman aksine hareket ettiğinin, her zaman "görevini" yaptığının kanıtıydı.

Görevini yapması, nihayetinde Eichmann'ı üstlerinden aldığı emirlerle açıkça karşı karşıya getirdi. Savaşın son yılında, Wannsee Toplantısi'mn üstünden iki yıldan fazla bir zaman geçtikten sonra, Eichmann son vicdan krizini geçirdi. Aynı saflarda yer aldığı halde, mağlubiyet yaklaştıkça, imtiyazlar için ve nihayetinde Nihai Çözüm'ün durdurulması için daha fazla bastıran insanlarla karşılaşıyordu. İşte o sıralarda, Eichmann ihtiyatı elden bıraktı ve bir kere daha inisiyatifi ele aldı - mesela, Müttefiklerin bombardımanı nedeniyle ulaşım sisteminin iflas etmesinin ardından, Yahudilerin Budapeşte'den Avusturya sınırına yayan götürülmesi işini organize etti. 1944 sonbaharında, Eichmann Himmler'in Auschwitz'deki imha tesislerinin yok edilmesini emrettiğini ve oyunun bittiğini biliyordu. Eichmann ile Himmler arasındaki birkaç kişisel temastan biri de bu sıralarda gerçekleşti. İddialara göre, Himmler bu görüşme sırasında Eichmann'a "Nasıl şimdiye kadar Yahudileri tasfiye etmekle uğraştıysan, bundan böyle de Yahudilere gözün gibi bakmakla uğraşacak, gerekirse Yahudilere dadılık yapacaksın; çünkü ben öyle emrediyorum. Hatırlarsan 19S3’te **RSHA'yı** kuran ne Tümgeneral Mül-ler'di ne de sen, **RSHA'yı** ben kurdum ve burada emirleri ben veririm" diye bağırmıştı. Bu sözleri doğrulayacak tek tanık, insanda pek güven uyandırmayan Kurt Becher’di.

Eichmann Himmler'in kendisine bağırdığını yalanladı ama böyle bir görüşmenin gerçekleştiğini inkâr etmedi. Himmler tam olarak bunları söylemiş olamaz; çünkü **RSHA** 1933'te değil 1939'da, Himmler tarafından değil Heydrich tarafından, onun desteğiyle kurulmuştu. Yine de, benzer bir olay gerçekleşmiş olmalı, zira Himmler o sıralarda önüne gelene Yahudilere **iyi** muamele edilmesi yolunda emirler yağdırıyordu -Yahudiler Himmler'in "en sağlam yatırımıydı"- ve bu durum Eichmann için muhtemelen yıkıcı bir deneyimdi.

Eichmann'm son vicdan krizi Mart 1944'te, Kızıl Ordu'nun Karpat Dağları'ndan Macaristan sınırına doğru ilerlediği sırada, Macaristan görevleriyle başladı. Macaristan savaşa Hitler'in tarafında, 1941 'de girdi; tek amacı komşuları Slovakya, Romanya ve Yugoslavya'dan biraz toprak almaktı. Önceden de açıkça antisemit olan Macar hükümeti, yeni aldıkları topraklardaki bütün devletsiz Yahudileri sı-nırdışı etmeye başladı. (Neredeyse bütün ülkelerde, Yahudi karşıtı harekete devletsiz Yahudilerle başlandı.) Bu, Nihai Çözüm'ün çok dışındaydı ve aslında Avrupa'nın "Batı'dan Doğu'ya dip tırnak temizleneceği" ayrıntılı planlara pek uymuyordu. Dolayısıyla, operasyon sırası açısından Macaristan'ın önceliği epey düşüktü. Macar polisi devletsiz Yahudileri ite kaka Rusya'nın en yakın bölümüne

sürmüştü, burada bulunan Alman işgal yetkilileri Yahudilerin bölgeye gönderilmesine itiraz etmişti; bunun üzerine Macarlar güçlü kuvvetli binlerce insanı geri almış, Alman polis birimlerinin güdümündeki Macar birlikleri de kalan bütün Yahudileri öldürmüştü. Gelgelelim, ülkenin faşist lideri Amiral Horthy -muhtemelen *Mus*-solini'nin ve İtalyan Faşizminin kısıtlayıcı etkisiyle- daha ileri gitmek istememiş ve bu arada kalan zamanda, tıpkı İtalya gibi Macaristan da Yahudiler için, Polonya ve Slovakya'dan iltica eden mültecilerin bile hâlâ kaçıp gelebildikleri bir sığınağa dönüşmüştü. Macaristan'da, ilhak edilen topraklar ve azar azar gelen mültecilerle, Yahudilerin savaştan önce 500 bin olan sayısı, Eichmann'm geldiği 1944'te neredeyse 800 bine yükselmişti. .

Bugün artık bildiğimiz gibi, Macaristan'ın yeni edindiği bu 300 bin Yahudinin güvende olmasını sağlayan, Macarların sığınma sağlamaya meraklı olmalarından ziyade, Almanların bu kadar az Yahudi için ayrı bir

çalışma başlatma konusunda isteksiz davranmalarıydı. 1942'de, (Almanya'nın müttefiklerine, güvenilirliklerinin asıl göstergesinin savaşı kazanmaları değil, "Yahudi meselesini çözme" konusunda yardım etmeleri olduğunu açıkça ortaya koymayı her zaman beceren) Alman Dışişleri Bakanhğı'nın baskısıyla, Macaristan Yahudi mültecilerinin hepsini teslim etmeyi teklif etti. Dışişleri Bakanlığı bu hareketi olumlu bir adım olarak görmeye dünden ra-;, zıydı, ama Eichmann'm buna itirazı vardı: teknik nedenlerden dolayı, "Macaristan Macar Yahudilerini de bu gruba dahil etmeye hazır olana kadar bu çalışmayı ertelemenin daha uygun" olduğunu düşünüyordu; "koskoca bir tahliye mekanizmasını" tek bir kategori için harekete geçirmek çok pahalıya patlayacak, dahası "Macaristan'daki Yahudi sorununun çözümünde herhangi bir ilerleme kaydedilme-' miş olacaktı". 1944'te Macaristan artık "hazırdı", zira 19 Mart'ta Alman ordusunun iki tümeni ülkeyi işgal etmişti. Bu Alman ordularıyla birlikte, Himmler'in Dışişleri Bakanlığındaki vekili, yeni Reich Temsilcisi SS Albay Dr. Ednıund Veesenmayer ve Üst Düzey SS ve Polis Liderleri üyesi olan,.dolayısıyla Himmler'in komutası altında bulunan SS Korgeneral Otto Winkelmann da bu ülkeye gitti. Macaristan'a giden üçüncü SS görevlisi, Yahudilerin tahliyesi ve tehciri konusunda uzman olan, RSHA'dan Müller'in ve Kaîtenbrunner'in komutası altında bulunan Eichmann'dı. Hitler bu üç beyefendinin neden Macaristan'a geldiği konusunda ortada hiç şüphe bırakmadı; Ülkenin işgalinden önce yapılan dillere destan bir görüşmede Horthy'ye "Macaristan'ın Yahudi meselesinin çözümü için gerekli adımları henüz atmadığını" söylemiş ve Horthy'yi "Yahudilerin katledilmesine izin vermemekle" itham etmişti (Hilberg).

Eichmann'm görevi belliydi. Bürosunun tamamı, "gerekli adımların" atılıp atılmadığından emin olmak için Budapeşte'ye taşındı (kariyeri açısından, bu durum "tepetakla gitmekti"). Neler olacağı konusunda en ufak bir fikri bile yoktu. En büyük korkusu Macarların direnişiyle karşılaşmaktı, yeterli personele ve bölge koşullarıyla ilgili yeterli bilgiye sahip olmadığı için böyle bir direnişle başa çıkamazdı. Ama bu korkuların çok yersiz olduğunu gördü; Macar *jandarma teşkilatı* gerekeni yapmaya can atıyordu. Macaristan İçişleri Bakanlığının Siyasi (Yahudi) Meselelerden Sorumlu yeni Devlet Bakanı Lâszlo Endre, "Yahudi meselesi konusunda çok tecrübeli" biriydi ve Eichmann'm boş vaktinin büyük bölümünü birlikte geçirebildiği yakın arkadaşlarından oldu. Ne zaman o günleri hatır-lasa, her

şeyin "bir rüya gibi" olduğunu söylüyordu, en ufak bir zorlukla karşılaşmamışlardı ~ tabii Eichmann'm emirleriyle yeni arka-daşlarımn istekleri arasındaki ufak tefek farklılıkları zorluktan saymazsak. Mesela, muhtemelen Kızıl Ordu Doğu'dan yaklaştığı için, Eichmann bu ülkenin "Doğu'dan Batı'ya doğru taranmasını" emrediyordu ve bu da Budapeşte Yahudilerinin ilk haftalarda veya aylarda tahliye edilmeyeceği anlamına geliyordu - bu durum, başkentlerinin *judenrein* hale gelme konusunda öncülük etmesini isteyen Macarlarda büyük bir üzüntü yaratıyordu. (Eichmann'm "rüyası", Yahudiler İçin akıl almaz bir kâbustu: Başka hiçbir yerde, bu kadar kısa sürede bu kadar çok insan tehcir edilip ortadan kaldırılmamıştı. İki aydan az bir zamanda, vagon başma yüzlerce insan düşen tıka basa dolu yük vagonlarıyla 147 trenin taşıdığı 434.351 insan ülkeden ayrıldı; Auschwitz'deki gaz odaları bu kadar izdihamı kaldırmadı.)

Zorluklar başka bir yerde ortaya çıktı. "Yahudi meselesinin çözümüne" yardımcı olmak üzere bir değil üç adam birden görevlendirildi; bu görevlilerin her biri ayrı bir askeri birlikten geliyor, emir-komuta zincirinin başka bir kademesinde yer alıyordu. Teknik olarak Winkelmann Eichmann’m üstüydü, ama Üst Düzey SS ve Polis

Liderleri Eichmann'm ait olduğu RSHA'nm komutası altında değildi. Dışişleri Bakanlığından gelen Veesenmayer ise ikisine de bağlı değildi. Her halükârda Eichmann ikisinden de emir almayı reddetti, orada bulunmalarına çok içerledi. Ama asıl baş belası dördüncü bir kişiydi; Himmler'in, hâlâ Yahudilerin, üstelik ekonomik açıdan hâlâ önemli bir konumda bulunan Yahudilerin büyük bir kısmını barındıran tek Avrupa ülkesi olan Macaristan'a "özel görevle" gönderdiği biriydi. (Macaristan’daki yüz on bin ticari işletme ve sanayi teşebbüsünden kırk bininin Yahudilerin elinde olduğu bildirilmişti.) Bu adam sonradan albay olan ama o zamanlar daha yarbay olarak görev yapan Kurt Becher’di.

Şu işe bakın ki, Eichmann'm eski hasım, bugün Bremen’in başarılı tüccarlarından biri olan Becher, savunmanın tanığı olarak çağrıldı. Malum nedenlerden dolayı Kudüs’e gelemedi ve Almanya’da, memleketinde sorgulandı. Daha sonra yeminli olarak cevap vermesi istenen sorular vaktinden evvel kendisine gösterildiğinden, ister istemez Becher’in ifadesinden vazgeçildi. Eichmann ile Becher’in yüzleşememiş olması

büyük bir kayıptı, üstelik sırf adli nedenlerden de değil; çünkü böyle bir yüzleşme "genel manzaranın" başka bir tarafım, hukuki açıdan bile bu meseleyle yakından ilgili olan bir tarafını ortaya çıkarabilirdi. Becher'in söylediklerine bakılırsa, SS'e katılma nedeni" 1932'den bu yana binicilikle aktif olarak uğraşma-siydi". Otuz sene önce, binicilik sadece Avrupalı üst sınıfın uğraştığı bir spordu. 1934'te, binicilik eğitmeni Becher'i SS süvari alayına girmeye ikna etmişti; o'dönemde, "harekete" katılmak ve aynı zamanda toplumsal saygınlığım korumak isteyen bir adamm yapacağı en iyi şey buymuş. (Bu noktaya hiç dikkat çekmese de, Becher'in ifadesinde biniciliği vurgulamasının nedeni muhtemelen Nümberg Mahkemesi'nin SS Süvari Birliği'ni suç örgütleri üstesine almamış olmasıydı.) Becher savaş sırasında sınırda aktif görevdeydi, Ordu'nun değil Silahlı SS'in üyesiydi; Silahlı SS ile Ordu komutanlarının irtibatını sağlayan bir subaydı. Çok geçmeden sınırdan ayrılarak SS personel departmanında at satın alma şefi oldu; bu iş sayesinde, o dönemde alabileceği ne kadar madalya varsa hepsini aldı.

Becher, Macaristan'a sadece SS için yirmi bin at satın almak üzere gittiğini iddia etti ama bu pek doğru değildi, zira bu ülkeye varır varmaz büyük Yahudi firmalarının yöneticileriyle çok başarılı geçen bir dizi müzakere gerçekleştirmişti. Himmler ile ilişkisi mükemmeldi, onu istediği zaman görebiliyordu. "Özel görevinin" ne olduğu gayet açıktı. Macaristan hükümetinin arkasından iş çeviren büyük Yahudi firmalarının kontrolünü eline alacak ve buna karşılık firma sahiplerini beş kuruş almadan ülke dışına çıkaracak, aynca hatırı sayılır bir miktar da döviz verecekti. En önemli görüşmesini otuz bin çalışanıyla uçaktan tutun kamyon ve bisiklete, konserve kutusundan toplu iğne ve dikiş iğnesine kadar onlarca şey üreten devasa bir işletme olan Manfred Weiss çelik fabrikasıyla gerçekleştirdi. Sonuç olarak, Weiss ailesinden kırk beş kişi Portekiz'e göç etr ti, Becher de işin başına geçti. Eichmann bu *Schweinerei'ı*[1] duyunca öfkeden deliye döndü; bu anlaşma Eichmann'm, kendi topraklarında haczedilen Yahudi mallarına doğal olarak sahip olmayı bekleyen Macarlarla iyi ilişkilerine gölge düşürebilirdi. Böylesine öfkelenmek için birtakım haklı gerekçeleri vardı, zira bu anlaşmalar şimdiye kadar zaten hep çok cömert davranan olağan Nazi politikasına aykırıydı. Almanlar herhangi bir ülkede Yahudi meselesinin çözümüne yardım etmelerine karşılık Yahudi mallarından pay almayı değil, sadece tehcir ve yok etme masraflarım talep etmişlerdi. Bu

masraflar ülkeden ülkeye büyük farklılık gösteriyordu ~ Slovak-ların Yahudi başma üç ila beş yüz, Hırvatların sadece otuz, Fransızların yedi yüz ve Belçikalıların da iki yüz elli Reich markı ödemesi gerekiyordu. (Ama görünüşe göre Hırvatlardan başka kimse tek kuruş ödememişti.) Macaristan'da, savaşın son zamanlarında, Almanlar malla ödeme talep ediyordu - tehcir edilen Yahudilerin tüketeceği miktarda yiyecek Reich'a gönderilecekti.

Eichmann'a göre Weıss meselesi sadece bir başlangıçtı, işler daha beter olacaktı. Becher doğuştan tüccardı; Eichmann'm sadece dağ gibi örgüt ve yönetim görevleri gördüğü yerde, Becher adeta sınırsız para kazanma imkânı görüyordu. Becher'in yoluna çıkan tek şey Eichmann gibi işini fazla ciddiye alan daha aşağı düzeydeki yaratıkların dar kafalılığıydı. Yarbay Becher'in tasarıları onu kısa bir süre sonra, Dr. Rudolf Kastner'in Yahudileri kurtarmaya yönelik çabalarında yakın işbirliğine yöneltti. (Becher özgürlüğünü Kasüıer' in Nürnberg'de verdiği ifadeye borçluydu. Eski bir Siyonist olan

Kastner savaştan sonra İsrail'e taşındı ve bir gazeteci SS'le işbirliği yaptığına ilişkin bir yazı yayımlayana kadar da yüksek bir pozisyonda kaldı - bu haber üzerine Kastner gazeteciyi kendisine iftira attığı gerekçesiyle dava etti. Nürnberg'deki ifadesi büyük ölçüde aleyhineydi; dava Kudüs Bölge Mahkemesi'ne gelince, Eichmann duruşmasındaki üç hâkimden biri olan Halevi, Kastner için "ruhunu şeytana satmış" dedi. Mart 1957'de, davası İsrail Yüksek Mahkemesi'ne temyize gitmeden kısa bir süre önce Kastner öldürüldü, anlaşılan katillerinden hiçbiri Macaristan'dan gelmiş Yahudilerden değildi. Bir sonraki celsede, temyiz mahkemesi önceki karan bozdu ve böylece Kastner aklanmış oldu.) Becher'in Kastner aracılığıyla yaptığı anlaşmalar, kodamanlarla yaptığı müzakerelerden çok daha basitti, kurtarılacak her Yahudinin hayatı için bir fiyat belirlemekten ibaretti. Fiyatlar için bayağı sıkı bir pazarlık yapılıyordu ve anlaşılan pazarlığın bir yerinde, ilk görüşmelerden birine Eichmann da dahil olmuştu. Eichmann genellikle çok düşük bir fiyat veriyordu, Yahudi başına sadece iki yüz dolar istiyordu ~ bu durumun nedeni elbette daha fazla Yahudiyi kurtarmak istemesi değil, sadece büyük düşünmeyi bilmemesiydi. Fiyat sonunda bin dolara kadar yükseldi ve Dr. Kastner'in ailesinin de yer aldığı 1684 kişilik bir grup Macaristan'dan ayrılarak Bergen-Belsen'deki mübadele kam-pma

gitti ve oradan da nihai varış noktası olan İsviçre'ye ulaştı. Becher ve Himmler'in türlü türlü mal karşılığında Amerikan Ortak Dağıtım Komitesi'nden yirmi milyon İsviçre Frangı kazanmayı umduğu benzer bir anlaşma, Ruslar Macaristan'ı özgürlüğüne kavuşturana kadar herkesi meşgul etti ama bu anlaşmadan hiçbir sonuç çıkmadı.

Kuşkusuz Becher'in faaliyetleri Himmler'den tam onay alıyordu ve RSHA'daki üstleri Müller ve Kaltenbrunner aracılığıyla Eichmann'a hâlâ ulaşan eski "radikal" emirlere taban tabana zıttı. Eichmann'a göre Becher gibi adamlar yolsuzluğa bulaşmıştı ama vicdan krizine yol açan elbette yolsuzluk olamazdı. Kolay kolay yoldan çıkmadığı açıktı, ama yıllardır bu yolsuzluğun tam ortasında bulunuyordu. Eichmann'm arkadaşı ve astı Yüzbaşı Dieter Wisliceny' nin daha 1942'de bile Slovakya'daki tehcir işlemlerini ertelemek için Bratislava'daki Yahudi Kurtuluş Komitesi'nden elli bin dolar aldığını bilmediğini düşünmek zordur ama tümüyle imkânsız değil-

dir. Bununla beraber, Himmler'in 1942 sonbaharında, yeni bir SS. tümeninin istihdamını karşılamaya yetecek kadar dövize karşılık, Slovak Yahudilerine çıkış izni satmaya çalıştığını duymamış olamaz. Gelgelelim artık, 1944'te, Macaristan'da işler farklı yürüyordu; bunun sebebi Himmler'in bu "ticarete" bulaşması değil, ticaretin resmi politika haline gelmesiydi; buna yolsuzluk gözüyle bakılmıyordu artık.

Başlarda, Eichmann oyuna dahil olmaya ve yeni kurallara göre oynamaya çalıştı; kuşkusuz kendisinin başlatmadığı o fantastik "mala karşılık kan" -dağılan Alman Ordusu için on bin kamyona karşılık bir milyon Yahudi-pazarlıklarına da o sıralarda katıldı. Kudüs'te bu meseledeki rolünü açıklama biçimi, olup bitenleri kendince nasıl haklılaştırdığmı alenen gösteriyordu: Kendisine, göç işinde önem taşıyan yeni bir rolün ek getirisini sağlayacak askeri bir zorunlulukmuş bu. Muhtemelen kendisine asla itiraf etmediği şeyse, başını çevirdiği her yerde karşısına çıkan bu yeni iktidar kazanma çabasının tam ortasında tutunacak sağlam bir dal bulmayı başaramadığı sürece, dört bir yandan bastıran dağ gibi sıkıntıların çok yakında işinden olmasını her geçen gün biraz daha mümkün hale getirdiğiydi (gerçekten de birkaç ay sonra işsiz kalacaktı). Mübadele tasarısı beklendiği gibi başarısız olduğunda, haklı olarak Hitler'in gazabından

çekindiği için sürekli tereddüt etmesine rağmen, Himm-ler’in Nihai Çözüm'ün tamamına -ticaret demeden, askeri zorunluluk demeden, Almanya'ya barış getiren kişi olmaya endeksli gelecekteki rolü hakkmdaki boş hayalleri dışında gösterecek bir şeyi olmadan- bir nokta koymaya karar verdiğini bilmeyen kalmamıştı, îşte bu dönemde SS içinde, öldürebileceğinden daha az insan öldürdüğünü kanıtlayabilen bir katilin harika bir mazereti olduğuna inanacak kadar aptal ve para-mal bağlantılarının tekrar en önemli şey haline geldiği "normal koşullara" dönüleceğini önceden görecek kadar akıllı kişilerden oluşan bir "ılımlı kanat" ortaya çıktı.

Eichmann bu "ılımlı kanat"a asla katılmadı. Zaten katılmaya çalışmış olsa bile kabul edilir miydi, işte orası tartışılır. Eichmann hem afişe olmuştu, Yahudi yetkililerle sürekli temaslarda bulunduğu için herkesçe tanınıyordu hem de işin sonuna kadar içten içe büyük bir kızgınlık beslediği bu iyi eğitimli üst-orta sınıf "centilmenlerine" göre fazla ilkeldi. Milyonlarca insanı ölüme göndermekte

üstüne yoktu, ama "dil kuralı" olmayınca iki kelimeyi yan yana getirmeyi beceremiyordu. Kudüs'te, hiçbir kural olmadan, açık açık "Öldürmekten", "cinayetten", "devletin meşrulaştırdığı suçlardan" bahsetti; kendisini toplumsal açıdan Eichmann'dan üstün gördüğünü birkaç kere belli eden savunma avukatının aksine, Eichmann açık konuştu. (Servatius'un asistanı -ve ilk birkaç hafta duruşmaya katılan, daha soma savunmanın tanıklarını sorgulamak üzere Almanya'ya gönderilen ve Ağustos'un son haftası tekrar ortaya çıkan Cari Schmitt'in öğrencisi- Dr. Dieter Wechtenbruch, mahkeme dışındaki muhabirlere seve seve zaman-ayırırdı; görünüşe göre Wechtenbruch'u dehşete düşüren Eichmann'm suçlarından ziyade zevksizliği ve eğitimsizliğiydi. "Önemsiz biri," dedi, "onu bu beladan nasıl kurtaracağımıza bakalım" - *wie wir d'as Würstchen über die Runden bringen.* Bizzat Servatius da, daha duruşma başlamadan, müvekkilinin "sıradan bir postacınmki" gibi bir kişiliği olduğunu ifade etmişti.)

Himmler "ılımlı" olunca, Eichmann cesaret edebildiği kadarıyla, en azından üstlerinin kendisini "koruyacağım" hissettiği ölçüde, Himmler'in emirlerini sabote etti. Kastner bir keresinde Wisliceny’ ye "Eichmann Himmler'in emirlerini sabote etmeye nasıl cüret eder?" diye sormuştu - sözünü ettiği

emir, Yahudilerin 1944 sonbaharında yayan olarak Avusturya sınırına götürülmesinin durdurul-masıydı. Sorunun cevabı şöyleydi: "Muhtemelen bize gösterecek bir telgrafı vardır. Müller ve Kaltenbrunner Eichmann'a arka çıkmıştır." Eichmann'm Kızıl Ordu gelmeden önce Theresienstadt'ı tasfiye etmek için karmakarışık bir plan yapmış olması çok mümkün görünüyor. Ama bunu sadece Dieter Wisliceny'nin pek de güvenilir olmayan ifadesinden biliyoruz (Wisliceny işin sonu gelmeden aylar, belki de yıllar önce, Eichmann'ı gözden çıkarıp kendine dikkatle bir mazeret aramaya başladı ve bu mazereti de iddia makamının tanığı olarak çağrıldığı Nümberg duruşmasında mahkemeye sundu. Ama bunun Wisliceny'ye bir hayrı olmadı; zira Çekoslovakya'ya iade edildi, yargılandı ve kendisine arka çıkacak kimsenin bulunmadığı ve paranın kendisine bir faydasının dokunmadığı Prag'da idam edildi). Diğer tanıklar bunu Eichmann'm adamlarından biri olan Rolf Günther'in planladığını ve söylenenlerin aksine Eichmann'm gettoya dokunmamaları yönünde yazılı bir emrinin bulunduğunu iddia ettiler. Ne olursa olsun, hemen hemen herkesin artık "ılımlı" olduğu Nisan 1945'te, Eichmann'm İsviçre Kızıl Haçı'ndan Paul Du-nand'm Theresienstadt ziyaretini fırsat bilip kendisinin Himmler'in Yahudilerle ilgili yeni stratejisini onaylamadığını rapor ettiğine hiç şüphe yok.

Öyleyse, Eichmann Nihai Çözüm'ü nihai kılmak için tartışmasız her zaman elinden gelenin en iyisini yapmıştır. Asıl mesele bu durumun Eichmann'm fanatizminin, Yahudilerden ölümüne nefret ettiğinin ve polise yalan söylediğinin, mahkemede her zaman emirlere uyduğunu iddia ederken yalan ifade verdiğinin bir kanıtı ^olarak değerlendirilip değerlendirilemeyeceğiydi. Sanığı anlamak için büyük bir çaba gösteren ve Eichmann'a muhtemelen daha önce hiç olmadığı kadar düşünceli davranan ve sahici, pırıl pırıl bir insanlık gösteren hâkimler bu duruma başka bir açıklama getiremedi. (Dr. Wechtenbruch muhabirlere Eichmann'm "Hâkim Landau'ya büyük bir güven duyduğunu", işini hakkıyla yapacağına inandığını düşündüğünü söyledi ve bu güveni Eichmann'm her zaman bir otoriteye ihtiyaç duymasıyla ilişkilendirdi. Sebebi ne olursa olsun, Eichmann'm duruşmanın başından sonuna kadar hâkime gerçekten güvendiği ortadaydı; kararı duyunca bu kadar büyük bir "hayal kırıklığına" uğramasının nedeni belki de buydu, insan olmakla sevecen olmayı birbirine karıştırmıştı.) Eichmann'ı bir türlü anlamamaları bu üç adamın "iyi"

olduğunun, mesleğinin ahlaki temellerine kendiliğinden ve biraz da eski moda bir inanç duyduklarının kanıtı sayılabilir. Çünkü bu meseleyle ilgili üzücü ve çok sıkıntılı hakikat muhtemelen, söz konusu durumun Eichmann'm fanatizminden değil de -üç yıl Önce kısa bir süre için Eichmann'ı tam tersi hareket etmeye sevk ettiği gibi- savaşın son yılında onu uzlaşmaz bir tavır benimsemeye sevk eden vicdanından kaynaklandığıydı. Eichmann, Himmler'in emirlerinin Führer'in emrine taban tabana zıt düştüğünü biliyordu. Bu nedenle, olup bitenlerle ilgili ayrıntıları bilmeye gerek duymuyordu, halbuki böyle ayrıntılar kendisine destek olurdu: İddia makamının Anayasa Mahkemesi huzurunda yapılan oturumda altını çizdiği gibi, Hitler, Kaltenbrunner aracılığıyla Yahudileri kamyonlarla mübadele etmek için müzakerelerde bulunulduğunu duyunca, "Himmler, Hitler'in gözünden iyice düştü". Himmler Auschvvitz'deki imha sürecini durdurmadan topu topu birkaç hafta

önce, belli ki Himmler'in en son hamlelerinden haberi olmayan Hitler, Horthy'ye ültimatom verdi; bu ültimatomda, "Macar hükümetinin daha fazla gecikmeden Budapeşte'deki Yahudilere karşı gerekli önlemleri almasını beklediğini" söylüyordu. Himmler'in Macar Ya-hudilerin tahliyesinin durdurulmasına ilişkin emri Budapeşte'ye ulaşınca, Veesenmayer’den gelen bir telgrafa göre, Eichmann gözdağı vermek için "yeni bir karar alınması için Führer'e başvuracağını” söyledi. Hâkimlere göre bu telgraf işin aslını "yüz tanıktan daha iyi" gösteriyordu.

Eichmann, başını Reichsführer SS ve Alman Polis Şefi'nin çektiği "ılımlı kanat"a karşı savaşını kaybetti. Yenilgisinin ilk işareti Ocak 1945'te geldi; Eichmann’m savaş boyunca hayalini kurduğu albaylık rütbesine Yarbay Kurt Becher getirilmişti. (Eichmann'm anlattığı hikâye, kendi birliğinde daha yüksek başka hiçbir rütbenin kendisine açık olmadığı, pek doğru sayılmazdı; IV-B-4 masası yerine IV-B Departmanı'nın başına getirilebilir ve daha sonra da otomatik-man terfi ettirilebilirdi. Doğru olan bir şey varsa o da muhtemelen Eichmann gibi alt kademelerden gelerek yükselenlerin, cephe haricinde, yarbaylıktan ileri gitmelerine asla izin verilmediğiydi.) Yine aynı ay içinde Macaristan özgürlüğüne kavuştu ve Eichmann Berlin'e geri çağrıldı. Berlin'de Himmler, Eichmann’m hasmı Becher’i' . bütün toplama kamplarından sorumlu *Reichssonderkommissar* mevkiine atamıştı; Eichmann ise "Yahudi Meseleleri" ile ilgili bürodan kesinlikle çok daha

önemsiz, üstelik Eichmann'm hiç bilmediği bir konuyla ilgili olan ve "Kiliselere Karşı Savaş" meselesiyle ilgilenen bir büroya transfer oldu. Savaşın son aylarındaki hızlı düşüşü, Hit-ler’in Nisan 1945'te Berlin'deki sığmağında SS’in artık güvenilir olmadığını söylediğinde ne kadar haklı olduğunun en çarpıcı göstergelerinden biridir.

Kudüs'te, Hitler'e ve Führer'in emirlerine olağanüstü bir bağlılık gösterdiğini kanıtlayan belgelerle karşılaşan Eichmann, birkaç defa Üçüncü Reich'ta "Führer’in ağzından çıkan her kelimenin kanun sayıldığını" *(Führeı~worte haberi Geseîzeskraft*) açıklamaya çalıştı. Eichmann'm sözlerinden, daha pek çok şeyin yanı sıra, doğrudan Hitler’den geldiği sürece bir emrin yazılı olması gerekmediği anlamı da çıkıyordu. Bu nedenle, Hitler'in emirlerini yazılı olarak görmeyi hiçbir zaman talep etmediğini (Nihai Çözümle ilgili bu tür

tek bir belge bile bulunamadı, zaten büyük olasılıkla böyle belgeler hiç olmamıştı); ama Himmler'in emirlerini yazılı olarak görmeyi talep ettiğini anlatmaya çalıştı. Kuşkusuz olağandışı bir durumdu bu; "bilgili" hâkimlerin yazdıkları kütüphaneler dolusu hukuki içtihat külliyatı, Führer'in *ağzından çıkan kelimelerin,* sözlü beyanlarının bu toprakların esas kanunu olduğunu gösteriyordu. Bu "hukuki" çerçevede, Hitler'in emrine uymayan her yazılı veya sözlü emir tanım gereği yasadışıydı. Dolayısıyla Eichmann’m konumu ne yazık ki, normal bir hukuki çerçevede hareket eden, alışkın olduğu yasallık deneyimine ters emirleri suç olarak gördüğü için yerine getirmeyi reddeden şu meşhur asker örneğine benziyordu. Bu konuyla ilgili muazzam literatür, argümanını genellikle "hukuk" kelimesinin kaçamaklı olmasına dayandırır. Bu bağlamda bazen bu toprakların hukuku -yani mevcut, pozitif hukuk- anlamına, bazen de bütün insanların yüreğinde aynı sesle konuşan hukuk anlamına gelir. Ne var kİ pratikte, bir emre itaat etmemeniz için, o emrin "açıkça yasadışı" olması; hâkimlerin ifadesiyle, yasadışılığın bu emrin üstünde "'Yasak!' anlamına gelen uyarı işaretiyle bir korsan bayrağı gibi dalgalanması gerekir". Bir "uyarı işareti" taşıyan bu "korsan bayrağı" nasıl normal koşullarda "açıkça" kriminal bir düzenin üzerinde dalgalanıyorsa, kriminal bir rejimde de normal koşullarda hukuki sayılan -sözgelimi masum insanlann sırf Yahudi oldukları için öldürülmediği- bir düzenin üzerinde dalgalanır. Vicdanın kaçamaklı olmayan sesine -veya hukukçuların o iyice muğlak diliyle söylersek, "insanlığın genel hissi"ne

(Öppenheim-Lauterpacht, *International Law,* 1952)- kulak vermek, hem bu iddiayı doğru farz eder hem de çağımızın en temel ahlaki, hukuki ve siyasi fenomenlerini dikkate almanın kasıtlı olarak reddedildiğini gösterir.

Eichmann'm böyle hareket etmesinin tek nedeni elbette Himmler'in artık "suç unsuru taşıyan" emirler verdiği kanaatinde olması değildi. Ancak böyle hareket etmesinde kuşkusuz belirleyici olan kişisel unsur fanatizmi değil; Hitler’e -onbaşılıktan başlayıp Reich Şansölyeliğine kadar yükselen adama- gerçekten (savunmanın ta-nıklanndan birinin deyişiyle) "sonsuz ve aşın bir hayranlık duymasıydı". Eichmann'm içinde bu saiklerden hangisinin, Hitler'e duyduğu hayranlığın mı yoksa Almanya’nın çoktan harabeye döndüğü bir zamanda yasalara bağlı bir Nazi Almanyası vatandaşı olarak kalma

konusundaki kararlılığının mı daha güçlü olduğunu anlamaya çalışmak boşa zaman kaybetmekten başka bir işe yaramazdı. Savaşın son günlerinde, Eichmann'm Berlin'de bulunduğu ve etrafındaki herkesin akıllılık edip Ruslar veya Amerikalılar gelmeden kendisi için sahte evrak ayarlamaya çalıştığını görüp öfkelendiği sıralarda, bu saiklerin ikisi de bir kere daha ortaya çıktı. Birkaç hafta sonra Eichmann da sahte bir isimle seyahat etmeye başladı; ancak Hitler artık hayatta değildi, artık ”bu toprakların kanunu" diye bir şey yoktu ve kendisinin de dikkat çektiği gibi ettiği yemin Eichmann'ı bağlamıyordu artık. Çünkü SS üyelerinin yemini, bu yemini edenleri Almanya'ya değil de sadece Hitler'e bağlaması açısından askerlerin ettiği yeminden ayrılıyordu. *

Adolf Eichmann'm vicdanı kuşkusuz karmaşık olmakla beraber bu konuda yalnız değildi, uzaktan da olsa Alman generallerinin vicdanıyla benzerlik gösteriyordu. Bu Alman generallerden biri, Nüm-berg’de kendisine yöneltilen "Sız onurlu generaller nasıl oldu da sorgusuz sualsiz bir sadakatle bir katile hizmet etmeye devam edebildiniz?" sorusuna "Başkomutanım yargılamak askerin işi değildir. Bırakın da bu işi tarih veya yukarıdaki Tanrı yapsın” cevabını vermişti. (Nitekim General Alfred Jodl Nürnberg'de asıldı.) Pek zeki sayılmasa da, sözünü etmeye değecek bir eğitimi olmasa da -Eichmann en azından, herkesi suçlu hale getirenin bir emir değil de kanun olduğunu az çok sezmişti. Führer'in ağzından çıkan sözler, sıradan emirden farklıydı; bu sözlerin geçerliliği zaman ve mekânla sınırlı değilken, bu

sınırlama sıradan emrin en göze çarpan özelliğiydi. Führer'in Nihai Çözüm emrinin hemen ardından -salt idarecilerin değil, uzman avukatların ve hukuk müşavirlerinin tasarladığı- dünya kadar düzenleme ve direktif gelmesinin asıl sebebi de buydu; sıradan bir emirden farklı olarak, bu emir kanun muamelesi gördü. Sonuçta ortaya çıkan ve Alman ukalalığının ve titizliğinin bir belirtisi olmaktan çok uzak olan bütün bu hukuki teferruat, kuşkusuz en çok bu işi meşru göstermeye yaradı.

Nasıl medeni ülkelerde yasalar, insanın doğal arzu ve eğilimlerinin bazen ölümcül olmasına rağmen, vicdanın sesinin herkese "Öldürmeyeceksin!" dediğini farz ediyorsa; Hitler'in topraklarının kanunu da, katliamlar düzenleyenlerin cinayetin pek çok insanın normal arzu ve eğilimlerine aykırı olduğunu gayet iyi bilmelerine rağmen, vicdanının sesinin herkese "Öldüreceksin!" demesini istiyordu. Nazi Almanyasında kötülük, insanların görür görmez kötülük olduğunu anlamalarını sağlayan bir niteliğini -baştan çıkancılığı-nı~ kaybetmişti. Muhtemelen pek çok Alman ve pek çok Nazi, ezici bir çoğunluk, cinayet işlememenin, soygunculuk yapmamanın, o zamanki komşularını makus talihleriyle baş başa bırakmamanın (pek çoğu her ne kadar işin dehşet verici ayrıntılarından haberdar olmasa da, Yahudilerin makus talihlerinin kucağına gönderildiğini elbette gayet iyi biliyorlardı çünkü) ve bu durumdan yararlanarak bütün bu suçlara ortak olmamanın baştan çıkancılığma kapılmıştı. Ama, Tanrı biliyor ya, belki de bu baştan çıkarıcılığa nasıl karşı koyacaklarını da öğrenmişlerdi.

Reich - Almanya, Avusturya ve Protektora

WANSEE TOPLANTISININ yapıldığı Ocak 1942, Eichmann'm Ponti-us Pilatus gibi hissettiği ve ellerini yıkayıp suçu üstünden attığı zamanlar ile Himmler'in emirlerini verdiği 1944 yazı ve sonbaharı, onca katliam esef verici bir hatadan başka bir şey değilmiş gibi, Nihai Çözüm'ün Hitler’den habersiz durdurulduğu zaman arasında Eichmann'm vicdanıyla ilgili bir derdi olmadı. Bir dünya savaşının ortasında, Eichmann’a göre daha da önemlisi, "Yahudi meselesini çözmekle" meşgul çeşitli Devlet ve Parti bürolarının yetki alanlarını ele geçirmek için çevirdikleri sayısız entrikanın ve ettikleri sayısız kavganın tam ortasında, Eichmann'm aklı tamamen o bunaltıcı örgütlenme ve yönetim işleriyle meşguldü. Başlıca rakipleri doğrudan Himmler’in komutası altında olan Üst Düzey SS ve Polis Lider-

leri'ydi; Himmler'e kolayca ulaşıyorlardı ve rütbece Eichmann'dan üstteydiler. Tabii bir de Dışişleri Bakanlığı vardı; Ribbentrop'un kayırdığı yeni devlet müsteşarı Dr. Martin Luther, Yahudi meselelerinde çok aktif hale gelmişti. (Luther 1943'te şeytana pabucunu ters giydirip Ribbentrop'un koltuğuna oturmaya çalıştı ama başarısız oldu ve bir toplama kampına alındı. Luther'den sonra Yahudi meselelerinin muhatabı, Kudüs'te savunmanın tanığı olarak ifade veren, Elçilik Müşaviri Eberhard von Thadden oldu.) Üst Düzey S S ve Polis Liderleri sınırdışı etme emirlerini genellikle, itibar kazanmak için kendileriyle çalışmak isteyen yurtdışı temsilcileri aracılığıyla gerçekleştiriyordu. Bütün bunlardan başka bir de Doğu'daki İşgal topraklarındaki Ordu komutanları vardı; bu komutanlar sorunları "anında", yani öldürerek çözüyorlardı. Buna karşılık Batı ülkelerindeki askerler Yahudileri toplamak ve yakalamak için işbirliği yapma ve birliklerini gönderme konusunda hep gönülsüz davranıyor-

du. Son olarak bir de bölge liderleri, Gauleiter'ler vardı; bölgelerini *judenrein* hale getirmek için birbirleriyle yarışıyor ve tehcir prosedürünü zaman zaman kendileri başlatıyorlardı.

Eichmann bütün bu "çabaları" koordine etmek, "tam bir kaos" dediği ve "herkesin kafasına göre emir verdiği" ve "canının istediğini yaptığı" bu durumu biraz düzene sokmak zorundaydı. Aslına bakarsanız, hiçbir zaman tam anlamıyla olmasa da, sürecin tamamı açısından anahtar bir konum edinmeyi başardı da; zira ulaşım araçlarını Eichmann'm bürosu düzenliyordu. Yukan Silezya'da Gesta-po'nun başında bulunan ve daha sonra da Danimarka'daki Güvenlik Polisi'nin şefi olan Dr. Rudolf Mildner'in Nürnberg'de iddia makamı için verdiği ifadeye göre, Himmler tehcir emirlerini yazılı olarak RSHA'nm başındaki Kaltenbrunner'e veriyor, Kaltenbrunner emirleri Gestapo'nun veya RSHAIV. Kısım'ın başındaki Müller'e bildiriyor, Müller de emirleri sözlü olarak IV-B-4'teki muhatabına, yani Eichmann'a iletiyordu. Himmler ayrıca Üst Düzey SS ve Polis Liderleri yerel birimlerine emir veriyor ve Kaltenbrunner'i bu konularda bilgilendiriyordu. Tehcir edilen Yahudiler'e ne yapılması gerektiğine, kaçının öldürüleceğine kaçının ağır cezayla kurtulacağına da Himmler karar veriyordu; Himmler'in bu meselelerle ilgili emirleri Pohl'un WVHA'sma gidiyor, oradan toplama ve imha kampları müfettişi Richard Glücks'e iletiliyor, Glücks de bu emirleri kamp komutanlarına ulaştırıyordu. İddia

makamı, Nümberg Duruşmaları'n-dan kalma bu belgeleri görmezden geldi; çünkü bu belgeler iddia makamının Eichmann'm olağanüstü bir güce sahip olduğu yönündeki teorisiyle çelişiyordu. Savunma Mildner'in yeminli ve yazılı ifadelerine dikkat çekti ama bu konuda pek başarılı olamadı. Eichmann'ın "Poliakoffa ve Reitlinger'e danıştıktan" sonra hazırladığı on yedi rengârenk tablo, Nazi Almanyasının karmaşık bürokratik mekanizmasının daha iyi anlaşılmasına biraz katkıda bulundu; yine de Eichmann'm genel manzaraya ilişkin betimlemesi -her şey sürekli, istikrarlı bir akış halindeydi- bu yönetim biçiminin monolitik niteliğinin bir efsane olduğunu bilen bir totalitarizm araştırmacısına makul gelebilirdi. Kendi adamlarının, işgal altındaki ve yarı bağımsız bütün ülkelerdeki Yahudi meselesi danışmanlarının "hangi eylemin uygulanabilir olduğunu" kendisine rapor ettiğini, kendisinin "daha sonra onaylanan veya reddedilen raporları" nasıl hazırladığını, Müller'in direktiflerini nasıl verdiğini belli belirsiz de olsa hâlâ hatırlıyordu; yani, "pratikte, Paris'ten veya Lahey'den gelen bir teklif, iki hafta sonra Paris'e veya Lahey'e RSHA'nm onayladığı bir teklif şeklinde giderdi". Eichmann bütün operasyondaki en önemli taşıma bandı konumundaydı; çünkü belli bir bölgeden kaç Yahudinin nakledilebileceğine veya nakledilmesi gerektiğine her zaman Eichmann veya adamları karar veriyordu; varış istikametini Eichmann belirlemese de, sevkıyatın varış noktasını onun bürosu kesinleştiriyordu. Kalkış ve varış zamanlarını ayarlamak, demiryolu yetkililerinden ve yeterli sayıda demiryolu aracı almak için her seferinde Ulaştırma Bakanlığı'yla cebelleşmek, tren tarifelerini hazırlamak ve trenlerin mümkün olan "en yüksek kapasitede" yolcu taşıması için gerekli düzenlemeleri yapmak, uygun zamanda yeterince Yahudinin kalkış noktasında olmasını sağlamak ve böylece tren seferlerini "heba etmemek", işgal altındaki veya müttefik ülkelerdeki yetkililerden yardım alarak Yahudileri tutuklamak, her ülke için ayrı olan ve sürekli değişen çeşitli Yahudi kategorileriyle ilgili kurallara ve direktiflere uymak - ayrıntılarını Kudüs'e gelmeden çok önce unuttuğu bütün bu işler, o zamanlar için rutindi.

Nihai Çözüm'ü (hiç komploya uğramadı; daha az komplocuya, daha fazla infazcıya ihtiyacı vardı) tek başına tezgâhlayan Hitler'e göre savaşın başlıca amaçlarından biri olan, hayata geçirilmesi -askeri ve ekonomik koşullar nasıl olursa olsun- Önem bakımından birinci sırada yer alan şey; Eichmann'a göre gündelik rutini, iniş çıkışlarıyla bir iş olan şey, Yahudiler

için kelimenin tam anlamıyla dünyanın sonuydu. Savcının açılış konuşmasında betimlediği gibi, yüzyıllardır tarihlerini -ister doğru ister yanlış olsun- uzun bir ıstırap hikâyesi olarak görüyorlardı; ama uzun zamandır bu tavrın altında muzafferane bir kanaat yatıyordu: *"Anı Yisrael Hai",* İsrail *halkı* yaşayacaktır. Tek tek Yahudiler, koca koca aileler pogromlar-da ölebilirdi, nice cemaatler yok edilebilirdi; ama halk yaşayacaktı. Asla soykırımla karşı karşıya kalmamışlardı. Üstelik o eski teselli, en azından Batı Avrupa'da, her nasılsa işe yaramaz olmuştu. Yahudiler Roma uygarlığından, yani Avrupa tarihinin başlangıcından beri, iyi günde ve kötü günde, varlıkta ve yoklukta, AvrupalIlarla hep iyi ilişkileri oldu; son yüz elli yıl boyunca Orta ve Batı Avrupa'da çoğunlukla iyi günler gördüler, varlık içinde yüzdükleri zamanlar o kadar çoktu ki bundan sonra hep böyle olacak sandılar. Bu nedenle, halkın nihayetinde hayatta kalacağı düşüncesine duyulan güven, Yahudi cemaatlerinin büyük bölümü için artık bir önem taşımıyordu; nasıl *judenrein* bir Avrupa tasavvur edemiyorlarsa, Avrupa medeniyetinin dışında bir Yahudi hayatı da düşünemıyorlardı.

Avrupa'da birbirinden farklı ne kadar ülke varsa, dünyanın sonu da -çarpıcı bir monotonlukla getirilse de- o kadar farklı şekle ve görünüşe büründü. Bu durum, Avrupa uluslarının gelişimine ve ulus-devlet sisteminin yükselişine aşina bir tarihçiyi pek şaşırtmayacak-tı belki, ama Naziler için büyük sürpriz olmuştu. Çünkü Naziler an-tisemitizmin bütün Avrupa'yı birleştirecek bir ortak payda haline gelebileceğine gerçekten inanıyorlardı. Bu büyük hatanın bedeli de ağır olacaktı. Kısa bir süre sonra çeşitli ülkelerdeki antisemitler arasında, teoride değil belki amâ pratikte büyük farklılıklar olduğu ortaya çıktı. İşin daha can sıkıcı, önceden de açıkça görülebilecek tarafı, Almanların bu "radikal" çeşitliliğini sadece, Nazilerin "insandan daha aşağı" barbar sürüsü gözüyle baktığı Doğu halklarının -UkraynalIlar, Estonyalılar, Letonyalılar ve bir dereceye kadar da **RomanyalIların-** takdir etmesiydi. Nazilere göre Almanya’nın kan kardeşi olan İskandinav uluslarının (Knut Hamsun ve Sven Hedin hariç) Yahudilere doğru dürüst düşmanlık etme hususunda çok eksiği vardı.

Dünyanın sonu kuşkusuz Alman Reich'mda, o dönemde Almanya’nın yanı sıra Avusturya, Moravya, Bohemya, Çek Protektorası ve Polonya'nın ilhak edilen batı kesimlerini kapsayan bir bölgede başladı. Sözü edilen son

bölgede, diğer adıyla Wârthegau'da, Lehlerle beraber Yahudiler de savaşın başlamasından sonra Doğu'daki ilk büyük iskân projesiyle -Kudüs Bölge Mahkemesi'ndeki hâkimlerin tabiriyle "farklı milletlerden insanlann toplu halde yer değiştirmesiyle"- doğuya doğru sürülmüştü; Alman kökenli Lehler ise batıya doğru, "Reich'a geri" gönderildi. Himmler, Reich Alman Halkını Güçlendirme Yetkilisi sıfatıyla, "göç ve tahliye" işlerini Heydrich'e emanet etmişti ve Ocak 1940'ta Eichmann'm RSHA'daki ilk resmi departmanı olan IV-D-4 Bürosu kuruldu. Bu pozisyon her ne kadar daha sonra IV-B-4 Bürosu'ndaki işine geçişinde idari açıdan bir sıçrama tahtası işlevi görmüş olsa da, Eichmann'm burada yaptığı bir anlamda çıraklıktan, insanların göç etmesini sağladığı eski işi ile insanların tehcir edilmesini sağlayacağı müstakbel işi arasında bir geçişten başka bir şey değildi. İlk tehcir operasyonları Nihai Çözüm' ün bir parçası değildi; Hitler'in resmi emrinden daha önce yapılmıştı. Daha sonra olanlara bakılırsa, bu işler birer test, felaket denemeleri olarak görülebilir. Bunların ilki 13 Şubat 1940'ta, bin üç yüz Yahudinin bir gecede Stettin'den tehcir edilmesiydi. Alman Yahudileri ilk defa tehcir ediliyordu; Heydrich "savaş ekonomisiyle ilgili nedenlerden dolayı, bu evlerin acilen gerekli olduğu" bahanesiyle böyle bir emir vermişti. Bu Yahudiler olağanüstü kötü koşullar altında Polonya'nın Lublin kentine getirildi. İkinci tehcir işlemi aynı yıl sonbaharda gerçekleşti: Baden ve Saarpfalz'daki bütün Yahudiler -yaklaşık yedi bin beş yüz erkek, kadın ve çocuk-daha önce de söylediğim gibi, Fransa'nın işgal altında olmayan kesimlerine gönderildi. Ancak o dönemde, Yahudileri bu bölgelere göndermek basit bir numaradan başka bir şey değildi; çünkü Fransız-Alman Ateşkes Antlaşması'nda, Vichy Fransası'mn Yahudilerin fırlatılıp atılacağı bir çöplük haline getirilmesi şart koşulmuyordu. Sınırdaki Fransız istasyon şefini bunun "askeri sevkiyat" olduğuna İkna etmek için Eichmann’m da trene bizzat refakat etmesi gerekmişti.

Bu iki operasyonda, daha sonra gerçekleştirilen operasyonların teferruatlı "yasal" hazırlıklarından eser yoktu. Yahudileri Reich'tan - tehcir edildikleri anda uyruksuz bırakan hiçbir yasa onaylanmamıştı daha; müsadere işlerini düzene sokmak için er geç doldurmak zorunda kaldıkları onlarca form yerine, Stettin Yahudilerinin sadece sahip olduklan her şeyi kapsayan genel bir feragatname imzalamaları gerekiyordu. Bu ilk operasyonlar idari aygıtı sınamak için yapılmamıştı elbette. Görünüşe göre amaç genel siyasi koşullan sınamaktı - Yahudiler ellerinde valiz, gecenin bir yarısı, Önceden

haber vermeden makus talihlerine kendi ayaklarıyla gitmeye zorlanabilir miydi; sabah boş dairelerini görünce komşularının tepkisi ne olacaktı; özellikle de Baden'deki Yahudiler söz konusu olduğunda, bir anda binlerce Yahudi "mülteciyle" karşılaşan yabancı bir hükümetin tepkisi ne olacaktı?- Nazilerin görebildiği kadarıyla, her şey memnuniyet verici bir biçimde sonuçlanmıştı. Almanya'da, "özel durumlar" için sık sık araya giriliyordu - mesela, Stefan George çevresinden bir şair olan Alfred Mombert'in İsviçre'ye gitmesine izin verilmişti- Yahudilerin genelini umursayan yoktu. (Heydrich, birta-kim bağlantıları olan Yahudileri kimin nesi olduğu belli olmayan kitlelerden ayırmanın ne kadar önemli olduğunu muhtemelen bu zamanlarda anladı ve Hitler'in de onayıyla Theresienstadt ve Ber-gen-Belsen'i kurmaya karar verdi.) Fransa'da daha da iyi bir şey oldu: Vichy hükümeti Baden'den gelen bu yedi bin beş yüz Yahudinin hepsini Gurs'deki, Pireneler'in eteklerindeki bir toplama kampına yerleştirdi. Kötü bir üne sahip olan bu kamp esasen İspanya Cumhuriyet Ordusu için inşa edilmişti ve Mayıs 1940'tan beri *"refugies provenant d'AUemagne"* (Almanya'dan gelen mülteciler) diye anılan ve büyük çoğunluğu tabii ki Yahudilerden oluşan mülteciler için kullanılıyordu. (Nihai Çözüm Fransa'da yürürlüğe konmadan önce, Gurs kampında kalanların hepsi Auschwitz'e gönderilmişti.) Genelr leme yapmaya hep çok meraklı olan Naziler, Yahudilerin her yerde "istenmeyen" ilan edildiğini ve Yahudi olmayan herkesin bilfiil veya potansiyel antisemit olduğunu ispatladıklarını düşündüler. Ama bu meseleyi gerçekten "radikal" bir biçimde ele aldılârsa, insanların bu yüzden huzursuz olduğunu nereden çıkardılar? Hâlâ bu genellemelerin etkisi altında olan Eichmann Kudüs'teyken, hiçbir ülkenin Yahudileri kabul etmeye hazır olmamasından yakınıp durdu ve büyük felakete bu durumun, sadece ama sadece bu durumun yol açtığını öne sürdü. (Sanki başka yabancılardan oluşan bir topluluk-beş parasız, pasaportsuz, o ülkenin dilini bile konuşamayan bir güruh-öbek öbek tepelerine çökse, şu düzenli tertipli Avrupa ulus-devlet-leri başka türlü tepki gösterirmiş gibi!) Gelgelelim, Nazi yetkililerin asıl anlamadıkları, yabancı ülkelerdeki sadık antisemitlerin bile "tutarlı" olmaya razı gelmemeleri ve ne yazık ki "radikal" önlemlerden kaçınmaya çatışmalarıydı. Bu durumu Berlin'deki İspanyol Elçiliği gibi açıkça ortaya koyanların sayısı çok azdı (Franco hükümetinin Alman yetkililere bırakmaya dünden razı olduğu ve hiç Ispanya'ya gitmediği halde İspanyol pasaportu alan İspanyol kökenli

altı yüz kadar Yahudi için "tahliye edilmeyeceklerinden emin olsaydık" denmişti) ama çoğu tam da böyle düşünüyordu.

Bu ilk denemelerden sonra, tehcir operasyonlanna biraz ara verildi. Eichmann bu zorunlu hareketsizlik dönemini Madagaskar'la oyalanarak geçirdi. Ama Mart 1941'de, Almanya Rusya'yla savaşa hazırlanırken, Eichmann birden yeni bir şubenin başına geçirildi; daha doğrusu eski şubesinin adı değişti, artık "Göç ve Tahliye" de-

ğil de "Yahudi Meseleleri, Tahliye" olarak geçiyordu. Bu tarihte, Nihai Çözüm'den hâlâ haberdar olmasa da, hem göçün kesinlikle sona erdiğini hem de göçün yerini tehcirin alacağını öğrenmiş olmalıydı. Ama Eichmann üstü kapalı laflaman anlayan bir adam olmadığından ve kimse ona bu durumu başka türlü anlatmadığından, Eichmann göç açışından düşünmeye devam etti. Nitekim Ekim 1940' ta Dışişleri Bakanlığı temsilcileriyle yapılan bir toplantıda, yurtdı-şındaki bütün Alman Yahudilerinin vatandaşlıklarının iptal edilmesi teklif edilince, "böyle bir adım, bu tarihe kadar Yahudi göçmenlere kapılarını açmaya ve giriş izni vermeye hâlâ hazır diğer ülkeleri etkileyebileceğini" söyleyerek bu teklife şiddetle karşı çıktı. Eichmann daima içinde bulunduğu dönemde geçerli olan emirlerin ve yasaların dar sınırları çerçevesinde düşündü ve Hitler'in Nihai Çözüm emrinin hemen ardından bir kâbus gibi Reich Yahudilerinin üstüne çöken bir dünya yeni Yahudi karşıtı mevzuat, sadece bu emri yerine getirecek kişilere resmen bildirilmişti. Aynı zamanda Reich'a öncelik verilmesine, bütün bölgelerinin hızla *judenrein* hale getirilmesine karar verilmişti; yine de bu işi yapmanın neredeyse iki yıl sürmesi hayret vericidir. Çok geçmeden bütün diğer ülkeler için örnek teşkil edecek olan hazırlık niteliğindeki bu düzenlemeler öncelikle sarı amblemin takdiminden (1 Eylül 1941); ikinci olarak, vatandaşlık yasasında yapılan ve (kuşkusuz tehcir edileceği) Reich'm sınırları dışında yaşayan bir Yahudinin Alman vatandaşı kabul edilmemesini öngören bir değişiklikten; üçüncü olarak da Reich vatandaşlığını kaybeden Alman Yahudilerinin bütün mallarına el koymasını öngören bir emirden (25 Kasım 1941) ibaretti. Hazırlıklar Ada-. let Bakam Otto Thierack ile Himmler arasında bir anlaşmayla sonuçlandı; Thierack "Lehler, Ruslar, Yahudiler ve Çingeneler" üzerindeki yetkisinden feragat etti çünkü "Adalet Bakanlığı bu halkların imhasına [aynen alınmıştır] çok az katkıda bulunabilirdi". (Adalet Bakanı'nm Parti

ŞansÖlyesi’ne yazdığı Ekim 1942 tarihli bir mektupta böyle açık bir dil kullanması önemlidir.) Tehcir edilip Reich topraklarında bulunan Theresienstadt'a gönderilenler için biraz daha farklı direktifler vermek gerekiyordu, çünkü bu Yahudiler oto-matikman devletsiz kalmıyordu. Bu "imtiyazlı kategoriler" söz konusu olduğunda, hükümetin "ulusa ve devlete karşı düşmanca" faaliyetler için kullanılan mallara el koymasına izin veren 1933 tarih-

li eski bir yasa vardı. Toplama kamplarındaki siyasi suçluların mallarına el koymak alışılmış bir uygulamaydı; Yahudiler siyasi suçlu kategorisinde yer almasalar da -1942 sonbaharında Almanya, ve Avusturya’daki bütün toplama kampları *judenrein* hale getirilmişti-tehcir edilen bütün Yahudileri "ulusun ve devletin düşmanı" ilan etmek bir yasaya bakardı ve Mart 1942’de de böyle bir yasa çıkarılacaktı. Naziler kendi yasalarım çok ciddiye alıyorlardı; her ne kadar kendi aralarında konuşurken "Theresienstadt gettosu" veya "yaşlı gettosu" deseler de, Theresienstadt resmi olarak toplama kampı kategorisinde yer alıyordu; söz konusu sınıflandırmadan sadece kampta kalanların haberi yoktu - bu "İkamet yerinde" bulunan "özel durumların" duygularım incitmek istemiyorlardı. Theresienstadt’a gönderilen Yahudilerin bu durumdan şüphelenmemesi için, Berlin'deki Yahudi Birliği *(ReichsvereinİgungJ,* tehcir edilen her Yahudiyle Theresienstadt’ta "ikamet hakkı kazanım" anlaşması yapmakla görevlendirildi. Theresienstadt’ta kalmaya aday Yahudiler bütün mallarını Yahudi Birliği'ne bırakıyor ve buna karşılık ömür boyu barınak, yiyecek, giyecek ve sağlık hizmeti alacaklarını sanıyorlardı. *Sonunda ReichsvereinÎgung un* son yetkilileri de Theresienstadt'a gönderilince, Reich'a da sadece Birlik'in hâzinesinde bulunan yüklü miktarda paraya el koymak kaldı.

Batı'dan Doğu’ya doğru yapılan bütün sevkıyatları düzenleyen ve koordine eden Eichmann ve RSHA Bölüm IV-B-4'teki çalışma arkadaşlanydı - duruşmada bu durum hiç tartışma konusu olmadı. Ama Eichmann'm Yahudileri trenlere bindirmek için normal polis birimlerinin yardımına ihtiyacı vardı. Almanya'da Düzen Polisi trenlere nezaret ve refakat etti; Doğu’da da Güvenlik Polisi (bu birimi Himmler'in Güvenlik Servisi'yle, yani SD'yle karıştırmamak lazım) trenlerin varış noktalarında hazır bulundu, gelenleri alıp ölüm merkezlerindeki yetkililere teslim etti. Kudüs mahkemesi, Nürnberg'de yapılan "kriminal örgüt" tanımına uydu; yani

Nihai Çözüm’ün uygulanmasına aktif olarak katıldıkları çoktan, fazlasıyla kanıtlandığı halde, Düzen Polisi’nin veya Güvenlik Polisi’nin adını anan olmamıştı. "Kriminal" sayılan dört örgüte -Nazi Partisi'nin lider müfrezesi, Gestapo, SS ve SD'ye- bütün polis birimleri de eklenseydi, Nümberg’ de yapılan ayrımın yeterli olduğu ve Üçüncü Reich'ın gerçekliğine uygun hale geldiği söylenemezdi. Zira en azından savaş yıllarında,

Almanya'da kriminal faaliyetlere ve muamelelere karışmayan tek bir Örgüt veya kamu kuruluşu yoktu.

Theresienstadt'm kurulmasıyla şahsi müdahalelerle ilgili sıkıntılar ortadan kalkınca, "radikal" ve "nihai" çözümün önünde iki engel kaldı. Bunlardan biri yan-Yahudi meselesiydi; "radikaller" yarı-Ya-hudileri de tam-Yahudilerle birlikte göndermek istiyordu, "ılımlılar" ise kısırlaştırma taraftarıydı - zira yarı-Yahudilerin öldürülmesine izin vermek, İçişleri Bakanlığından Stuckart'm Wannsee Toplantısındaki ifadesiyle, "yansı Alman olan kanlarından vazgeçmek" demekti. (Aslında *Mischlinge*, yani karma evlilik yapan Yahudiler konusunda hiçbir şey yapılmadı; Eichmann'm tabiriyle "bir zorluk ormanı" -sözgelimi Yahudi olmayan akrabaları veya Nazi doktorla-~ rın söz verdikleri gibi toplu kısırlaştırmanın pratik bir yolunu ne yazık ki bir türlü bulamamaları- bu Yahudileri koruyup kolladı.) İkinci engel, Almanya'da birkaç bin yabancı Yahudinin olması ve bu Yahudilerin tehcir yoluyla vatandaşlıktan çıkarılamamasıydı. Birkaç yüz Amerikalı ve İngiliz Yahudi mübadele amacıyla gözaltına alınıp hapsedildi. Bu noktada, hem gerçekten enteresan olduğu hem de duruşmada önemli bir rol oynadığı için, tarafsız ülkelerin veya Almanya'nın müttefiklerinin vatandaşı olan Yahudiler konusunda başvurdukları yöntemlere değinmekte fayda var. Bu Yahudilerle ilgili ola- rak Eichmann'a yöneltilen suçlama, tek bir Yahudiyi bile elinden kaçırmamak için aşın gayret gösterdiğiydi. Reitlinger’in söylediklerine bakılırsa, "Dışişleri Bakanlığı'nm profesyonel bürokratlan" da Eichmann’m kaygısını paylaşıyordu; bu tür durumlarda sık sık danışmak zorunda kaldığı bu bürokratlara göre, "işkenceden ve yavaş yavaş ölmekten tek bir Yahudinin bile kaçıp kurtulması son derece ciddi bir meseleydi". Eichmann'a göre, en basit ve en mantıklı çözüm, uyruğu ne olursa olsun bütün Yahudileri tehcir etmekti. Hitler’in şöhretinin doruğunda olduğu zamanlarda düzenlenen Wann-seeToplantısı'nm direktiflerine göre, Nihai Çözüm sayısı on bir milyon olarak tahmin edilen bütün Avrupa

Yahudilerine uygulanacaktı; ■ Yahudilerin uyruğundan veya müttefik ya da tarafsız ülkelerin vatandaşlarıyla ilgili haklarından hiç söz edilmemişti. Ama savaşın en parlak günlerinde bile işgal edilen bütün bölgelerdeki insanlann iyi niyetine ve işbirliğine ihtiyacı olduğundan, Almanya bu tür küçük formaliteleri hafife alamazdı. Bu "zorluk ormanından" çıkış yollarım bulmak, Dışişleri Bakanlığı'nın deneyimli diplomatlarına düşerdi. En yaratıcı çözümlerden biri, Alman topraklarındaki yabancı Yahudileri anavatanlarındaki genel atmosferi test etmek için kullanmaktı. Bunu yapmak için izlenen yöntem basit olduğu kadar da ze-kiceydi ve şüphesiz Eichmann'm kavrayışım da siyasi kaygılarını da aşıyordu. (Bu iddia belgelerle de kanıtlandı; ortada Eichmann'm departmanının Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği, Kaltenbrunner veya Müller imzalı mektuplar vardı.) Dışişleri Bakanlığı diğer ülkelerdeki yetkililere, Alman Reich'mın *judenrein* hale gelme sürecinin başladığını, dolayısıyla yabancı Yahudilerin vatanlarına dönmelerinin zorunlu hale geldiğini, aksi takdirde bu Yahudilerin de Yahudi karşıtı tedbirlere tabi tutulacağını bildirdi. Bu ültimatom aslında ilk bakışta görünenden çok daha fazlasını anlatıyordu. Bu Yahudilerin bir kısmı farklı ülkelerin vatandaşlarıydı; bir kısmı da, işin kötüsü, şüpheli yollardan kendisine bir pasaport bulan ama aslında devletsiz olan Yahudilerdi (yurtdışmda kaldıkları sürece pasaportları fazlasıyla iş görüyordu). Bu durum bilhassa Latin Amerika ülkeleri için geçerliydı; pasaportlar ülkelerin yurtdışmdaki konsolosluklarında Yahudilere uluorta satılıyordu; bu pasaportlardan edinebilen talihli kişiler -"anavatanlarına" giriş hakkı hariç- konsolosluk koruması da dahil her türlü hakka sahip oluyordu. Dolayısyla Dışişleri Bakanlığı bu ültimatomu aslında yabancı hükümetlerin, Nihai Çözüm'ün en azından, sadece ismen vatandaşları olan Yahudilere de uygulanmasını kabul etmelerini sağlamak için verilmişti. Birkaç yüz veya birkaç bin Yahudiye -zaten o ülkede sürekli kalacak durumu olmayan Yahudilere- iltica hakkı vermek istemeyen bir hükümetin, Yahudi nüfusunun tamamının sürüleceğini ve imha edileceğini öğrendiği gün buna kolay kolay İtiraz etmeyeceğini düşünmek mantıklı olmaz mıydı? Mantıklı olurdu belki ama, biraz sonra daha ayrıntılı olarak göreceğimiz gibi, makul olmazdı.

30 Haziran 1943’te, Hitler'in istediği zamandan çok daha sonra, Reich -Almanya, Avusturya ve Protektora- *judenrein* ilan edildi. Bu topraklardan tehcir edilen Yahudilerin gerçek sayısını tam olarak bilmiyoruz; ama tehcir

edilen veya Ocak 1942 itibariyle tehcir edilmeye uygun olan -Alman istatistiklerine göre- iki yüz altmış beş bin Yahudiden çok azının kaçabildiğini biliyoruz. Bu Yahudilerin belki birkaç yüzü, en fazla birkaç bini saklanmayı ve savaştan sağ kurtulmayı başardı. Parti ŞansÖlyeliği'nin 1942 sonbaharında yayımladığı, tehcir operasyonlarının resmi açıklaması niteliğindeki bir sirküler, Yahudilerin komşularının vicdanlarını rahatlatmanın ne kadar kolay olduğunu çok iyi anlatmaktadır: "Bazı açılardan çok zor olan sorunların, halkımızın daimi güvenliği için, bazen *amansız sertlikle* çözülebilmesi eşyanın tabiatı icabıdır” (italikler bana ait).

1

Alm. **Alçaklık, domuzluk; pis iş.** -*ç.n.*

Batı Avrupa - Fransa, Belçika, Hollanda Danimarka, İtalya

ÜÇÜNCÜ REİCH'TAKİ yöneticilerin en çok itibar ettikleri niteliklerden biri olan "amansız sertlik", savaştan sonra Nazi geçmişini olduğundan hafif gösterme yeteneğini bir hayli geliştiren Almanya'da genellikle *ungut* (iyilikten yoksun) olmak şeklinde nitelendirilir oldu - sanki bu niteliğe sahip olanların Hıristiyan hayırseverliğinin emek ve sabır isteyen standartlarına göre hareket etmeyi bir türlü becerememekten başka bir kusuru yokmuş gibi. "Yahudi meselesi danışmanları" olarak -sıradan diplomatik işlerle, askeri personelle veya Güvenlik Polisi'nin bölge komutanlıklarıyla ilgilenmek üzere- Eichmann'm bürosundan diğer ülkelere gönderilen kişiler, her halükârda bu niteliği fazlasıyla taşıdıkları için seçilmişlerdi. Başlangıçta, sonbaharda ve yaza doğru (1941-42), asıl işleri sözü edilen ülkelerdeki diğer Alman yetkililerle, özellikle de güya bağımsız ülkelerdeki Alman elçiliklerindeki görevlilerle ve işgal altındaki topraklarda bulunan Reich yetkilileriyle iyi ilişkiler kurmaktı. İki durumda da Yahudi meseleleriyle ilgili yetki konusunda sürekli bir çatışma vardı.

Haziran 1942'de, Eichmann Fransa, Belçika ve Hollanda'daki danışmanlarını, Yahudileri bu ülkelerden tehcir etme operasyonlarını planlamak üzere geri çağırdı. Himmler " Avrupa'yı Batı'dan Do-ğu'ya tararken" FRANSA'ya öncelik verilmesini emretmişti; bunun nedeni kısmen bu *mükemmel ulusun* Önemi, kısmen de Vichy hükümetinin Yahudi meselesi konusunda gerçekten inanılmaz derecede "anlayışlı" davranması ve kendi inisiyatifiyle bir sürü Yahudi karşıtı yasa çıkarmış olmasıydı. Dahası, Fransa özel bir Yahudi Meseleleri Departmanı kurmuş, başma da önce tanınmış antisemitlerden

Xavier Vallant'ı, daha sonra da Darquier de Pe!!epoix'yı geçirmişti. Toplumun bütün katmanlarında görülen güçlü, genellikle şovenist bir yabancı düşmanlığıyla yakından ilişkili olan Fransız tarzı anti-semitizmin ayrıcalığı, operasyonun yabancı Yahudilerle başlayacak olmasıydı; 1942'de Fransa'nın yabancı Yahudilerinin yarısından fazlası devletsiz olduğu için - Rusya, Almanya, Avusturya, Polonya, Romanya, Macaristan'dan, yani ya Alman tahakkümü altında olan ya da savaş başlamadan önce Yahudi karşıtı yasalar çıkarmış olan ülkelerden iltica veya göç ettiği için- öncelikle yaklaşık yüz bin devletsiz Yahudinin tehcir edilmesi kararlaştırıldı.

(Ülkedeki toplam Yahudi nüfusu, o dönemde üç yüz binin üzerindeydi; 1939’da, Belçika ve Hollanda'daki Yahudiler 1940 ilkbaharında ülkeye akın etmeden Önce burada bulunan yaklaşık iki yüz yetmiş bin Yahudinin en az yüz yetmiş bini yabancıydı veya başka bir ülkede doğmuştu.) En kısa zamanda îşgal Bölgesi’nden ve Vichy Fransası'ndan ellişer bin Yahudi tahliye edilecekti. Bu büyük bir işti, hem Vichy hükümetinin kabul etmesini sağlamak hem de Almanya'da Asayiş Poli-si'nin yaptığı işi yapacak Fransız polisinin aktif yardımını almak gerekiyordu. Başlangıçta hiçbir zorlukla karşılaşmadılar; çünkü Mareşal Petain döneminde başbakan olan Pierre Lav a![1] m ifade ettiği gibi, "bu yabancı Yahudiler Fransa'da hep sorun olmuştu[1]', dolayısıyla "Fransız hükümeti, Almanların tavrındaki bu değişikliğin, Fransızlara yabancı Yahudilerden kurtulma fırsatı vermesinden gayet memnundu". Bu noktada Laval ve Petain'in Yahudilerin Doğu' ya yerleştirileceğini düşündüklerini, "yerleştirme"nin aslında ne anlama geldiğini daha bilmediklerini eklemekte fayda var.

1942 yazında, operasyonun başlamasından birkaç hafta sonra meydana gelen iki olay Kudüs mahkemesinin Özellikle dikkatini çekti. Bunlardan ilki, 15 Temmuz’da Bordeaux'dan ayrılması planlanan bir trenle ilgiliydi. Ancak bu işin ertelenmesi gerekmişti, çünkü Bordeaux’da sadece yüz elli devletsiz Yahudi bulunabilmişti - bu sayı, Eichmann'm büyük zorluklarla edindiği treni doldurmaya yetmiyordu. Bu durumun işlerin herkesin inanmak istediği kadar yolunda gitmeyebileceğinin ilk işareti olduğunu fark etse de etmese de, sonuçta Eichmann'm etekleri tutuştu, astlanna bunun - Fransızların değil, Eichmann'm kurduğu düzeneğin yeterliliği konusunda yanlış fikirlere kapılabilecek Ulaştırma Bakanlığı'mn gözünde- "bir itibar meselesi" olduğunu ve böyle bir olayın tekrarlanması halinde, "tahliye meselesi açısından, Fransa'nın katılımını askıya alıp almayacağım yeniden değerlendirmek zorunda kalacağını” söyledi. Kudüs'te, Eichmann’m gücünün kanıtı olarak değerlendirilen bu tehdit çok ciddiye alındı; Eichmann isteseydi "Fransa'nın katılımım askıya alabilirdi”. Aslında bu tehdit, Eichmann'm saçma palavralarından biri, "tahrik gücünün” kanıtıydı; astlarını tehdit edip savaş zamanı buldukları bu rahat işi kaybedeceklerini söylemediği sürece, "onların gözünde yüksek bir statüsü olduğunu... kanıtladığı" düşünülemezdi. Bordeaux olayı bir maskaralıksa, ikinci olay da Kudüs'te anlatılırken insanın tüylerim diken diken eden en korkunç hikâyelerden birinin kaynağıydı. Bu hikâye, çoktan Auschwitz yoluna

düşmüş ailelerinden koparılan dört bin çocukla ilgiliydi. Çocuklar Fransız toplama noktasında, Drancy'deki toplama kampında bırakılmıştı. 10 Temmuz'da Fransız temsilcisi Yüzbaşı Theodor Dan-necker Eichmann'ı arayıp bu çocukları ne yapacağını sordu. Eichmann karar vermek için on gün düşündü ve sonunda Dannecker'i arayıp "[Polonya'daki] Genel Hükümet bölgesine sevkiy atlar tekrar başlar başlamaz çocukların nakledilebileceğini" söyledi. Dr. Servatius "bu durumdan etkilenenleri ne sanığın ne de sanığın bürosundan birinin belirlediğine" dikkat çekti. Ama Dannecker'in Eichmann'a, bizzat Laval'm on altı yaşından küçüklerin de tehcir edilmesini önerdiğini söylediğine; bu dehşet verici olayın "üstlerin emirlerinden" bile kaynaklanmadığına, Fransa ile Almanya'nın en üst düzey yetkilileri arasında varılan bir anlaşmanın sonucu olduğuna kimse dikkat çekmedi ne yazık ki.

1942 yazında ve sonbaharında ~on sekiz bini Paris'ten, dokuz bini de Vichy Fransası'ndan- yirmi yedi bin devletsiz Yahudi tehcir edilip Auschvvitz'e gönderildi. Daha sonra, bütün Fransa'da yetmiş bin Yahudi kalmışken, Almanlar ilk hatalarım yaptılar. Fransızların Yahudileri tehcir etmeye artık iyice alıştıklarına inanıp aldırmayacaklarını düşünerek -sadece idari işleri kolaylaştırmak için- Fransız Yahudilerini de operasyona dahil etmek için izin istediler. Bunun üstüne her şey tersine döndü; Fransızîar kendi Yahudilerini Alınanlara vermeyi sert bir dille reddettiler. Himmler bu durumdan haberdar olunca (bu arada haberi veren de Eichmann veya adamlarından biri değil, Üst Düzey SS ve Polis Liderleri'nden biriydi) hemen geri adım atıp Fransız Yahudilerini ayıracaklarına söz verdi. Ama artık bunun için çok geçti. "Yerleştirmeyle" ilgili söylentiler Fransa'ya varmıştı bile; antisemit Fransızlar -ve antisemit olmayanlar- yabancı Yahudilerin bir yere yerleştirildiğini görmek istiyordu, bu katliamın suç ortağı olmaya hiç mi hiç niyetleri yoktu. Fransızlar daha düne kadar seve seve yapmaya hazır oldukları bir konuda, yani 1927'den sonra (veya 1933'ten önce) vatandaşlığa kabul edilen Yahudilerin vatandaşlığını feshetme konusunda ~bu uygulama elli bin Yahudinin daha tehcir edilmesinin Önünü açıyordu-adım atmayı reddettiler. Ayrıca Fransızlar devletsiz Yahudilerin ve diğerlerinin tehcir edilmesi konusunda o kadar çok zorluk çıkardılar ki, Almanlar Yahudilerin Fransa'dan tahliye dilmesiyle ilgili bütün büyük planlarım esasen "askıya almak" zorunda kaldılar. Devleti olmayan on binlerce insan saklandı, daha binlercesi de kökeni ve

uyruğu ne olursa olsun Yahudilerin güvende olduğu Italyan işgali altındaki Fransız bölgesine, Côte d'Azur'e akın etti. Almanya'nın *judenrein* olduğunun ilan edildiği ve Müttefikler'in daha yeni Sicilya'ya girdiği 1943 yazında, kuşkusuz toplamın yüzde yirmisinden daha azı, yaklaşık elli iki bin Yahudi tehcir edilmişti ve bu insanların neredeyse altı bini Fransız vatandaşıydı. Fransız Ordusundan alınıp Alman toplama kamplarına getirilen Yahudi savaş esirleri bi-, le "özel muamele" için ayrılmadı. Nisan 1944'te, Müttefikler Fransa'ya girmeden iki ay önce, ülkede hâlâ iki yüz elli bin Yahudi vardı ve bu Yahudilerin hepsi savaştan sağ çıkmayı başardı. İşler tersine dönmüştü; Nazilerin artık ne insan gücü vardı ne de kararlı bir muhalefetle karşılaşınca "sertliklerini" koruyacak kadar irade gücü. İşin aslına bakarsanız, ileride göreceğimiz gibi, Gestapo ve SS üyeleri bile amansızlığı şefkatle birleştiriyordu.

Haziran 1942'de Berlin'de yapılan toplantıda, Belçika ve Hollanda' dan tehcir edilecek Yahudilerin sayısının çok düşük tutulmasının nedeni muhtemelen Fransa için belirlenen sayının yüksek olmasıydı. Yakın bir zamanda yakalanıp tehcir edilecek Yahudilerin sayısı Belçika için on bini, Hollanda içinse on beş bini geçmiyordu. Bu iki ülke için belirlenen rakamlar kısa bir süre sonra bayağı yukarılara çekildi; bunun nedeniyse muhtemelen Fransa operasyonunda karşılaşılan güçlüklerdi. BELÇİKA'nm durumu bazı açılardan farklıydı. Bu ülke neredeyse sadece Alman askeri yetkilileri tarafından yönetiliyordu ve Belçika hükümetinin mahkemeye sunduğu bir rapora göre, polis "Almanların idari hizmet birimleri üzerinde, diğer ülkelerde olduğu kadar etkili değildi". (Belçika'nın askeri valisi General Alexander von Falkenhausen daha sonra, Temmuz 1944'te düzenlenen Hitler suikastine karışacaktı.) Yerli işbirlikçiler sadece Flandra' da etkiliydi; başını Degrelle'nin çektiği, Fransızca konuşan Vatanlar arasında Faşist hareketin fazla etkisi yoktu. Belçika polisi Almanlarla işbirliğine yanaşmadı; Almanlar da bu konuda Belçikalılara hiç güvenmedikleri için, Yahudileri trenlere bindirip tehcir ederken, Belçikalı demiryolu çalışanlarının başından ayrılmadılar. Belçikalı yetkililer yine de kapıları açık bırakarak veya başka türlü planlar yaparak Yahudilerin kaçmasını sağlamayı başardılar. Belçika'nın diğer ülkelerden en farklı tarafı, buradaki Yahudi nüfusunun özgün bileşimiydi. Savaş başlamadan önce ülkede doksan bin Yahudi vardı; bunların yaklaşık otuz bini Almanya'dan göç etmiş, elli bini de diğer Avrupa ülkelerinden gelmişti. 1940'm

sonlarında, kırk bin kadar Yahudi ülkeden kaçmıştı, kalan elli bin Yahudinin de neredeyse beş bini Belçika'da doğmuş Belçika vatandaşlarıydı. Üstelik ülkeden kaçanların çoğu önemli Yahudi liderleriydi ve liderlerin çoğu da zaten yabancıydı, dolayısıyla Yahudi Konseyi yerli Yahudiler üzerindeki otoritesini kaybetmişti. Her tarafı saran bu "anlayışsızlıkla", Belçika Yahudilerinin çok küçük bir kısmının tehcir edilmiş olması şaşırtıcı değildir. Ancak vatandaşlığa yeni kabul edilmiş Yahudiler ve - çoğu bu ülkeye daha yeni gelmiş, Çek, Leh, Rus ve Alman kökenli- devletsiz Yahudiler hemen göze çarpıyor, bu küçük, tümüyle sanayileşmiş ülkede saklanmakta büyük zorluk çekiyorlardı. 1942'nin sonlarında on beş bin Yahudi Auschwitz'e gönderilmişti ve Müttefiklerin ülkeyi kurtardığı 1944 sonbaharında, toplam 25 bin Yahudi öldürülmüştü. Eichmann'm her zamanki "danışmanı" Belçika'daydı, ama görünüşe göre bu danışman sözünü ettiğimiz operasyonlarda fazla faal değildi. Sonuç olarak bu operasyonlar, Dışişleri Bakanlığı'mn artan baskıları altında, askeri idare tarafından gerçekleştirilmişti.

Tehcir operasyonları, hemen hemen diğer bütün ülkelerde olduğu gibi HOLLANDA'da da devletsiz Yahudilerle başladı. Bu ülkedeki Yahudilerin neredeyse hepsi Almanya'dan iltica etmişti ve savaştan önceki Hollanda hükümeti tarafından resmen "istenmedikleri" ilan edilmişti. Toplam yüz kırk binlik Yahudi nüfusun yaklaşık 35 bini yabancı Yahudilerden oluşuyordu. Belçika'dan farklı olarak, Hollanda sivil bir hükümetin yönetimine verilmişti; Fransa'dan farklı olarak da, ülkenin kendisine ait bir hükümeti yoktu, zira kraliyet ailesiyle birlikte kabinenin tamamı Londra'ya kaçmıştı. Bu küçük millet tümüyle Almanların ve SS'in insafına kalmıştı. Eichmann'm Hollanda'daki "danışmanı" Wılli Zöpf diye biriydi (geçenlerde Almanya'da tutuklandı, buna karşılık Zöpf ten daha etkili olan Fransa'daki danışman Dannecker hâlâ serbest), ama anlaşılan Zöpf ün anlatacak fazla şeyi yoktu ve sürekli Berlin bürosunu bilgilendirmekten başka bir iş yapmamıştı. Tehcir operasyonlarıyla ve bunlarla ilgili işlerle, eskiden Viyana ve Prag'da Eichmann'm hukuk danışmanlığını yapan ve SS'e Eichmann'm tavsiyesi üzerine kabul edilen, avukat Erich Rajakowitsch ilgileniyordu. Rajakowitsch Hollanda'ya Nisan 1941' de Heydrich tarafından gönderilmişti; Berlin'deki RHSA'ya karşı değil, doğrudan Lahey'deki Güvenlik Servisi'nin başı Dr. Wilhelm Harsten'e karşı sorumluydu, Harsten ise Üst Düzey SS ve Polis Lideri Korgeneral Hans

Rauter'in ve Rauter'in Yahudi meseleleri konusundaki yardımcısı Ferdinand aus der Fünten'in komutası altındaydı. (Rauter ve Fünten bir Hollanda mahkemesi tarafından Ölüme mahkûm edildi; Rauter'in cezası infaz edildi, Fünten'in cezası ise -söylenenlere göre bizzat Adenauer'in araya girmesiyle- ömür boyu hapse çevrildi. Harsten de Hollanda'da mahkemeye çıkarıldı, yirmi yıl hapse mahkûm edildi, 1957'de serbest bırakıldı ve daha sonra da Bavyera hükümetinde hizmet vermeye başladı. HollandalI yetkililer İsviçre veya İtalya'da yaşadığı sanılan Rajakovvitsch hakkında takibat başlatmayı düşünüyorlar. Bütün bu ayrıntılar, bir İsviçre gazetesi olan *Basler Nationalzeitung* için çalışan Hollandah muhabir E. Jacob'm Hollanda dokümanlarını ve bunlarla ilgili bir raporu yayımlamasıyla geçen yıl ortaya çıktı.) Kudüs'te iddia makamı, kısmen Eichmann'ı olduğundan daha etkili biri gibi göstermek istediğinden, kısmen de Alman bürokrasisinin karışıklığı içinde geçekten kaybolduğundan, yukarıda adı geçen bütün yetkililerin Eichmann' ın emirlerini yerine getirdiğini iddia etti. Ama Üst Düzey SS ve Polis Liderleri sadece doğrudan Himmler'den emir alıyordu ve Raja-kowitsch'in -Özellikle de daha sonra Hollanda'da neler olduğu düşünüldüğünde- bu dönemde hâlâ Eichmann'dan emir alıyor olması pek muhtemel görünmüyordu. Polemiklere pek karışmayan hâkimler, iddia makamının yaptığı hataların -muhtemelen tamamını olmasa da™ çoğunu usulca düzelttiler ve RSHA, Üst Düzey SS ve Polis Liderleri ye diğer bürolar arasında gidip gelen konum belirleme işini bir sonuca ulaştırmak için uğraşıp durdular - Eichmann'm tabiriyle, "sürekli, bitmek tükenmek bilmeyen, sonsuz müzakerelerdi" bunlar.

Hollanda'da yapılan düzenlemeler Eichmann'ı iyice çileden çıkarmıştı: Çünkü Himmler Eichmann'ı önemsiz biri gibi göstermeye çalışıyormuş; dahası, rahat koltuklarına kurulmuş bu beyler, Eichmann'm gayretini takdir etmek şöyle dursun, nakil zamanlarıyla ilgili ayarlamalarında Eichmann'a zorluk çıkarıyor, Berlin'deki "koordinasyon merkezini" hafife alıp alay konusu yapıyorlarmış. Nitekim, işin daha en başında, on beş bin yerine yirmi bin Yahudi tehcir edildi ve 1943'te, Eichmann'm -hem rütbesi hem de konumu oradaki diğer herkesten daha düşük olan- danışmanı Zöpf neredeyse tehcir işlemlerini hızlandırmaya zorlanmış. Bu işlerden kimin sorumlu olduğu konusundaki anlaşmazlıklar her zaman Eichmann'm başına bela olacaktı ve söyleyeceklerini dinleyecek herhangi birine "bu aşamada, Yahudi meselesini tekrar diğer yetkililerin ele almasının, hem Reichsführer

SS’in [yani Himmler’in] emirlerine ters düşeceğini hem de mantıksız olduğunu" açıklamaya çalışması boşunaydı. Hollanda'da son olarak 1944'te bir anlaşmazlık çıkmış ve işlerin rayına oturması İçin bu kez Kaltenbrunner bile araya girmeye çalışmış. Hollanda'da, İspanyol kökenli Sefaradlar tehcir işleminden muaf tutulmuş, buna rağmen İspanyol kökenli Yahudiler Selanik üstünden Auschwıtz'e gönderilmişti. Hâkimler RSHA’mn "bu anlaşmazlıkta daha belirleyici olduğunu" söylerken büyük bir hata yapıyorlardı - nedeni ne olursa olsun, yaklaşık üç yüz yetmiş Sefarad Yahudisi Amsterdam'da rahat bir nefes aldı.

Himmler’in Hollanda’daki işlerini kendi Üst Düzey SS ve Polis Liderleri aracılığıyla görmek istemesinin nedeni gayet basitti. Bu adamlar Hollanda'da işlerin nasıl yürüdüğünü biliyorlardı ve Hollanda halkının yol açtığı sorun kesinlikle kolayca üstesinden gelinecek bir sorun değildi. Yahudi profesörler görevden alınınca öğrencilerin greve gittiği ve Yahudilerin Alman toplama kamplarına gönderilmesinin başlangıcından itibaren -ki bu da, Yahudilerin imha kamplarına gönderilmesinden farklı olarak, sadece ceza niteliği taşıyan bir önlemdi ve Nihai Çözüm Hollanda'ya gelmeden çok daha uzun zaman önce alınmıştı- grevlerin dalga dalga yayıldığı tek Avrupa ülkesi Hollanda'ydı. (De Jong’un dikkat çektiği gibi, bu Al-manlara iyi bir ders oldu. O andan itibaren "Nazi fırtına birliklerinin sopalarıyla değil... *Verordeningenblad'*da... veya *Joodsche Week-blad*'da yayımlanacak emirlerle zulmedilecekti". Polis sokaklarda bir kere bile Yahudilere saldırmadı ve Hollanda halkı da bu yüzden grev yapmadı.) Gelgelelim, Yahudi karşıtı tedbirlerin Hollanda genelinde yarattığı muhalefeti ve nispeten antisemitizmin etkisi altında olmayan Hollanda halkım denetim altma almak için, nihayetinde Yahudiler için ölümcül sonuçlar doğuracak, iki yol izlendi. Birincisi, Hollanda'da çok güçlü bir Nazi hareketi vardı ve Yahudileri yakalamak, saklandıkları yerden bulup çıkarmak gibi daha önce polisin yaptığı işler gönül rahatlığıyla bu harekette yer alan kişilere emanet edilebilirdi; İkincisi -muhtemelen Hollanda hükümeti Almanya'dan iltica eden Yahudilere karşı düşmanca bir tavır takındığı için ve muhtemelen de tıpkı "Fransa'daki gibi Hollanda'da da antisemitizmin odağında yabancı Yahudiler yer aldığı için- yerli Yahudiler, kendileriyle yeni gelen Yahudiler arasında bir ayrım yapma yönünde aşırı güçlü bir eğilim gösteriyorlardı. Bu durum Nazilerin kendi Yahudi Konseylerini, *Joodsche Raad'ı* kurmalarını bir ölçüde kolaylaştırdı. Çok

uzun süre, tehcir operasyonlarının cefasını sadece Alman Yahudilerinin ve diğer Yahudilerin çekeceği yanılgısından kurtulamayan *Joodsche Raad,* SS'in Hollanda polisinin yanı sıra bir Yahudi güvenlik kuvvetinden de yardım almasını olanaklı hale getirdi. Sonuç, başka hiçbir Batı ülkesinde eşi benzeri görülmeyen bir felaketti; sadece, durumu çok daha farklı ve en baştan itibaren ümitsiz olsa da, Polonya Yahudilerinin yok edilmesiyle kıyas-[1] anabilirdi. Polonya'daki durumun tam aksine, her ne kadar Yahudi-lerin büyük bir bölümü (yirmi ila yirmi beş bini, bu kadar küçük bir ülke için gayet yüksek bir rakam) Hollanda halkının tavrı sayesinde saklanmayı başarmış olsa da, kuşkusuz profesyonel veya sıradan muhbirlerin çabalarıyla, gizli saklı yaşayan Yahudilerin bir o kadar büyük bir kesimi, en azından yarısı, sonunda yakalandı. Temmuz 1944'te yüz on üç bin Yahudi tehcir edildi; bu insanların çoğu Polonya'nın Bug nehri yakınındaki Lublin kentinde bulunan Sobibor kampına, aralarından sağlıklı veya çalışmaya uygun olanların bile seçilmediği bir yere gönderildi. Hollanda'da yaşayan Yahudilerin dörtte üçü öldürüldü, bu insanların üçte ikisi Hollanda'da doğup büyümüştü. Son sevkiyatlar 1944 sonbaharında, Müttefiklerin devriye birlikleri Hollanda sınırına vardığında yapıldı. Saklanarak hayatta kalmayı başaran on birî'Yahudinin yaklaşık yüzde yetmişini yabancılar oluşturuyordu - Hollanda Yahudilerinin gerçekle yüzleşme konusundaki isteksizliklerini gösteren bir oran bu.

Wannsee Toplantısında, Dışişleri Bakanlığından Martin Luther İskandinav ülkelerinde, özellikle de Norveç ve Danimarka'da büyük zorluklarla karşılaşma tehlikesine dikkat çekti. (İsveç hiç işgal edilmemişti ve Finlandiya da, her ne kadar Mihver Devletleri'nin tarafında olsa da, Nazilerin Yahudi meselesi üstünde neredeyse hiç durmadığı tek ülkeydi, İki bin kadar Yahudisiyle Finlandiya'nın şaşırtıcı bir istisna oluşturmasının nedeni belki de Hitler'in Finlere büyük bir saygı duyması, tehditlere ve aşağılayıcı şantajlara maruz kalmalarını istememesiydi.) Luther o dönem için İskandinavya'dan tahliyeleri ertelemeyi teklif etti; Danimarka göz önünde bulundurulduğunda, bunun nedeni kuşkusuz -her ne kadar Almanlar Nisan 1940' ta Almanlar Norveç'in yanı sıra Danimarka'yı dâ işgal etmiş olsa da- ülkenin 1943 sonbaharına kadar bağımsız hükümetini koruması ve tarafsız bir devlet say iknasıydı. Danimarka'da kayda değer bir Faşist veya Nazi hareketi ve dolayısıyla da işbirlikçi yoktu. Gelgelelim almanlar NORVEÇ'te ateşli destekçilerle, özellikle de Vıdkun Quisling'le

karşılaştılar; hatta Nazi taraftan antisemit Norveç partisinin lideri olan Quisling, daha sonra "quisling hükümeti" diye anılacak bu harekete adını verecekti. Norveç'in bin yedi yüz Yahudisi-nin büyük bir kısmım devletsiz, Almanya'dan iltica etmiş Yahudiler oluşturuyordu. Bu insanlar, Ekim ve Kasım 1942'de yıldırım hızıyla gerçekleştirilen operasyonlarla yakalanıp hapsedildiler. Eichmann’ ın bürosundan söz konusu Yahudilerin Auschwitz'e gönderilmesi yönünde bir emir gelince, Quisling'in adamlarından bazıları bu hükümetteki görevlerinden istifa etti. Bu istifalar, Martin Luther ve Dışişleri Bakanlığı için muhtemelen büyük bir sürpriz olmadı; buna karşılık İsveç'in zulüm görenlere hemen iltica, hatta bazen de vatandaşlık teklifinde bulunması çok daha ciddi ve kuşkusuz hiç beklenmedik bir şeydi. Teklifi alan Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Emst von Weizsâcker bu meseleyi görüşmeyi reddetti, ama teklif gene de işe yaradı. Bir ülkeden yasadışı yollardan ayrılmak her zaman nispeten daha kolaydır, buna karşılık iltica edilecek ülkeye izinsiz olarak girmek ve göçle ilgilenen yetkilileri atlatmak neredeyse imkânsızdır. Bu sayede, Norveç'in küçük Yahudi cemaatinin yarısından biraz daha fazlası, yaklaşık dokuz yüz insan yasadışı yollardan İsveç’e girdi.

Ne var ki Almanlar DANİMARKA'da, Dışişleri Bakanlığı'mn endişelenmekte ne kadar haklı olduğunu gördüler, Danimarka'daki Yahudilerin hikâyesi *sui generis*'tir (nevi şahsına münhasır) ve -ister işgal edilmiş, ister Mihver Devletlerinden biri, ister bağımsız veya tümüyle bağımlı olsun- hiçbir Avrupa ülkesi Danimarka halkı ve hükümeti gibi davranmamıştır. Bu hikâye, şiddet içermeyen eylemin ve çok güçlü şiddet araçlarına sahip bir düşmana direnişin bünyesindeki muazzam güç potansiyeli hakkında bir şeyler öğrenmek isteyen bütün siyasal bilimler araştırmacılarına mutlaka okuması tavsiye edilecek türden bir hikâyedir. Kuşkusuz, diğer Avrupa ülkelerinin sadece birkaçı "Yahudi meselesini doğru dürüst anlamadı", çoğu "radikal" ve "nihai” çözümlere aslında karşıydı. Danimarka, İsveç, İtalya ve Bulgaristan gibi ülkeler antisemitizmden neredeyse hiç etkilenmedi; ama coğrafi açıdan Almanya'nın etki alanına giren üç ülkeden sadece Danimarka, Alman efendilerine bu konu hakkında gerçekten ne düşündüğünü söylemeye cesaret etti. İtalya ve Bulgaristan, Almanların emirlerini sabote etti ve karmaşık bir oyunu ikiyüzlü, riyakâr davranarak oynamaya çalıştı; marifet isteyen bir oyundan alnının akıyla çıkıp kendi Yahudilerini kurtardı, ama

Yahudi politikasına asla karşı çıkmadı.Yaptıkları, DanimarkalIların yaptığından tümüyle farklıydı. Danimarka hükümet yetkilileri, kendilerine büyük bir ihtiyatla sarı amblem konusunu açan Almanlara, bu nişanı koluna ilk geçirecek kişinin Kral olacağı yanıtını verdiler; ayrıca, Yahudi karşıtı herhangi bir tedbire başvurulması durumunda hemen istifa edeceklerini belirtmeyi de ihmal etmediler. Almanların **DanimarkalIlara,** sayılan altı **bin** dört yüzü **bulan** Yahudi **kökenli** Danimarka yerlileri ile savaştan Önce iltica talebi kabul edilen ve Alman hükümetinin artık devletsiz ilan ettiği bin dört yüz Alman Yahudisi arasındaki hayati önem taşıyan ayrımı bile kabul ettireme-miş olması, bu meselenin bütünü açısından son derece belirleyiciydi. Tekliflerinin reddedilmesi karşısında Almanlar şaşkına dön**müş** olmalı; zira bir **hükümetin, kesinlikle** vatandaşlığa kabul **etme**diği, hatta çalışma izni bile vermediği insanları koruması çok "mantıksızdı". (Yasal açıdan, Danimarka'daki mültecilerin savaştan önceki hali Fransa'dakinden pek farklı değildi; ama Fransa'da, Üçüncü Cumhuriyetin devlet hizmetindeki yolsuzluklar bazı mültecilerin rüşvetle veya "bağlantıları" sayesinde vatandaşlık belgesi edinmesini mümkün hale getirmişti ve bu ülkede mültecilerin çoğu yasadışı olarak çalışabiliyor, çalışma izni olmadan da iş yapabiliyordu. Ancak İsviçre gibi **Danimarka** da *pour se debrouilîer* [idare edilebilecek] bir ülke değildi.) Gelgelelim DanimarkalIlar Alman yetkililere, devletsiz mülteciler artık Alman vatandaşı olmadığına göre, Nazilerin, DanimarkalIların rızası olmadan bu mülteciler üzerinde hak iddia edemeyeceğini söylediler. Devletsiz olmanın bir işe yaradığı ender durumlardan biriydi bu. Yine de Yahudileri kurtaran sadece devletsiz olmalan değildi elbette, bilakis Danimarka hükümetinin Yahudileri korumaya karar vermiş olmasıydı. Nitekim, cinayet bürokrasisi için son derece önemli olan başlangıç hamlelerinden hiçbiri yapılamadı ve operasyonlar 1943 sonbaharına **kadar** ertelendi.

Daha sonra olanlar gerçekten inanamazdı; diğer Avrupa ülkelerinde olup bitenlere kıyasla, işler iyice çığırından çıkmıştı. Ağustos 1943'te - Almanların Rusya saldırısı başansızlıkla sonuçlandıktan, Alman Afrika Kolordusu Tunus'ta teslim olduktan ve Müttefikler İtalya'yı işgal ettikten sonra- İsveç hükümeti 1940'ta Almanya'yla yaptığı, Alman birliklerinin bu ülkeden geçmesine izin veren anlaşmayı feshetti. Bunun üzerine, DanimarkalI işçiler işleri biraz hızlandırmaya yardım edebileceklerini düşündüler; Danimarka'daki tersanelerde karışıklıklar başladı, işçiler Alman

gemilerini onarmayı reddedip grev yaptılar. Alman askeri yetkilisi acil durum ilan etti ve sıkıyönetim başlattı, Himmler "çÖzüm"ü fazla uzayan Yahudi meselesini halletmenin tam zamanı olduğunu düşündü. DanimarkalIların direnişinden başka, Himmler'in hesaba katmadığı bir şey daha vardı: Yıllardır bu ülkede yaşayan Alman yetkililer o eski Almanlar değildi artık. Askeri komutan General von Hannecken'İn Alman birliklerini Reich yetkilisi Dr. Wemer Best'in emrine vermeyi reddetmesi yetmezmiş gibi, Danimarka'daki özel SS birimleri *(Einsatzkommandos)* de -Best'in Nürnberg'de verdiği ifadeye göre- çoğu defa "merkez bürolar aracılığıyla uygulamaları emredilen tedbirlere’[1] karşı çıktı. Yılların Gestaposu, Heydrich'in eski hukuk danışmanı, o zamanın polisle ilgili en meşhur kitabının yazan, Paris'teki askeri idarede görevli olduğu zaman yaptığı işlerle üstlerini memnun eden Best de güvenilir biri değildi artık; yine de Berlin'deki lerin, Best'in kaypaklığının nerelere vardığını öğrendiği şüphelidir. Bununla beraber, işlerin yolunda gitmeyeceği daha en baştan belliydi ve Eichmann’m bürosundaki en iyi adamlardan biri Danimarka’ya gönderildi - o zamana kadar, Rolf Günther'in bu iş için gerekli "amansız sertliğe" sahip olmadığını iddia eden tek bir kişi bile olmamıştı. Günther Kopenhag'daki meslektaşlarının üzerinde baskı kuramadı ve von Hannecken artık bütün Yahudileri zorla çalıştırmayı gerektiren bir emir yayımlamayı bile reddediyordu.

Best Berlin’e gitti ve Danimarka'dan gelen bütün Yahudilerin, hangi kategoriye girerlerse girsinler, Theresienstadt'a gönderileceği sözünü aldı - Nazilere göre çok büyük bir ödün verilmişti. 1 Ekim[!] de Yahudiler yakalanıp apar topar götürülecekti - gemiler limanda hazır bekliyordu - ne DanimarkalIlardan ne Yahudilerden ne de Alman birliklerinden hayır geleceği düşünüldüğünden, Almanya'dan polis birimleri geldi ve kapı kapı dolaşıp Yahudileri aramaya başladı. Best son anda, polislerin zorla evlere girmesine izin verilmediğini, çünkü böyle bir durumda Danimarka polisinin olaya müdahale edebileceğini ve bu konuda DanimarkalIlarla tartışmamalarını söyledi. Dolayısıyla, sadece kendi rızasıyla kapısını açan Yahudileri yakalayabileceklerdi. Toplam 7800'den fazla Yahudi arasından, evinde olan ve polisi içeri almaya rıza gösteren tam 477 kişi çıktı. Kıyamet Günü'nden birkaç gün önce, muhtemelen bizzat Best'in bir

şeyler çıtlattığı Alman sevkiyat görevlisi Georg F. Duckwitz, DanimarkalI hükümet yetkililerini planın tamamından haberdar etti; yetkililer de en kısa zamanda Yahudi cemaatinin önde gelen isimlerini durumdan haberdar etti. Diğer ülkelerdeki Yahudi liderlerinden büyük bir farkla, bu haberi sinagoglarda, Yılbaşı ayinleri vesilesiyle açık açık herkese duyurdular. Yahudiler evlerini terk edip saklanacak vakti ancak buldular; ama neyse ki Danimarka’da saklanmaları çok kolaydı, zira "Kralından en sıradan vatandaşına kadar Danimarka halkının her kesimi" onları ağırlamaya hazırdı.

Danimarka'nın İsveç gibi bir komşusu olmasaydı, belki de savaşın sonuna kadar saklanabilirlerdi. Yahudileri İsveç'e göndermek makul görünüyordu ve bu iş Danimarka balıkçı filosunun yardımıyla yapılacaktı. Parası olmayan Yahudilerin ulaşım masraflarını -kişi başı yüz dolar- çoğunlukla zengin Danimarka vatandaşları karşıladı, zaten işin belki en şaşırtıcı tarafı da buydu; çünkü sıradan Yahudilerin sınırdışı edilme masraflarını kendi ceplerinden ödedikleri, zengin olanlarının da (Hollanda'ya, Slovakya'ya ve daha sonra da Macaristan'a) çıkış izni için koca bir servet döktüğü bir dönemde yaşıyorlardı. Bölge yetkililerine rüşvet veriyor veya sadece nakit kabui eden ve Hollanda belgelerini kişi başı beş-on bin dolara satan SS'lerle "yasal olarak" pazarlık ediyorlardı. Yahudileri sahiden sevgiyle karşılayan ve onlara gerçekten yardım etmek isteyen insanlann olduğu yerler için bile para vermeleri gerekiyordu, yani fakir insanların kaçma şansı hiç yoktu.

Bütün Yahudilerin Danimarkadan gemilere bindirilip beş ila on beş millik bir mesafeyi aşarak İsveç'e ulaştınlması ekimin ortalan-nı buldu. İsveçliler 5919 Yahudiyi kabul etti; bu Yahudilerin en az 1000'i Alman kökenlilerden, 1310'u yarı-Yahudilerden, 686’sı da Yahudilerle evli olan ama aslen Yahudi olmayan insanlardan oluşuyordu. (DanimarkalI Yahudilerin neredeyse yansı bu ülkede kalmış ve savaş boyunca saklanmışlardı.) DanimarkalI olmayan Yahudile- ‘ rin durumu diğerlerine göre daha iyiydi, hepsi çalışma izni almıştı. Alman polisinin eline düşen birkaç yüz Yahudi Theresienstadt’a gönderildi. Genelde yaşlı veya fakir olan bu Yahudiler ya haberi geç almışlar ya da bu haberin gerçekte ne anlama geldiğini kavrayamamışlardı. Danimarka'daki kuramların ve özel şahısların bu konuda sürekli "yaygara koparması” sayesinde, gettoda başka hiçbir gruba

tanınmayan ayrıcalıklarla yaşadılar. 48 kişi öldü, ama grubun yaş ortalaması göz önünde bulundurulduğunda çok da yüksek bir rakam sayılmazdı bu. Her şey sona erdiğinde, Eichmann'm kanaati "çok çeşitli nedenlerle, Danimarka'daki Yahudi karşıtı faaliyetlerin tam bir fiyaskoyla sonuçlandığı" yolundaydı; buna karşılık Dr. Best "operasyonun amacının Yahudilerin büyük bir bölümünü ele geçirmek değil, Danimarka'yı Yahudilerden temizlemek olduğunu ve artık bu amaca ulaşıldığım" beyan etti.

Siyasal ve psikolojik açıdan, bu olaym en ilgi çekici tarafı belki de Alman yetkililerin Danimarka'da oynadığı rol, yani Berlin'den gelen emirleri göz göre göre sabote etmeleriydi. Bildiğimiz kadarıyla, Nazilerin *açık* bir yerli direnişle karşılaştığı tek vaka bu ve görünüşe göre bu direnişe maruz kalanlar sonuçta bu konudaki fikirlerini değiştirdiler. Anlaşılan koca bir halkın yok edilmesini, olayların doğal bir sonucu olarak görmüyorlardı artık,. İlke düzeyinde direnişlerle karşılaşınca, ‘'sertlikleri" güneşte kalmış tereyağı gibi eriyip gitmişti; hatta sahiden cesaret göstermeye bile başlamışlardı. "Sertlik" idealinin -belki de bir insan bunu yapamaz diyeceğiniz birkaç vahşet dışında- ne pahasına olursa olsun uyuma duydukları amansız arzuyu gizleyerek kendilerini kandırmalarını sağlayan bir efsaneden başka bir şey olmadığı, Nümberg Duruşmalarında iyice meydana çıktı. Birbirlerini suçladıkları ve birbirlerine ihanet ettikleri bu duruşmalarda davalılar, bütün dünyayı "aslında her zaman buna karşı olduklarına" ikna etmeye çalıştılar veya -daha sonra Eichmann' m da yapacağı gibi- üstlerinin, kendilerinin en iyi vasıflarını "İstismar ettiğini" öne sürdüler. (Kudüs'te, Eichmann "iktidarda olanları" kendisinin "itaatkârlığmı" istismar etmekle suçladı. "İyi bir hükümetin tebaası şanslıdır, kötü bir hükümetin tebaası ise şanssızdır. Benim hiç şansım olmadı.'') Atmosfer bayağı değişmişti; her ne kadar çoğu sonunun ölüm olacağını bilse de, içlerinden biri bile Nazi ideolojisini savunma cesareti gösterememişti. Nürnberg'de, Wemer Best karmaşık, çift taraflı bir rol oynadığını ve DanimarkalI yetkililerin yaklaşan felaketten kendisi sayesinde haberdar olduğunu iddia etti; buna karşılık, belgelenmiş kanıtlar Danimarka operasyonunu Berlin'de bizzat Best'in teklif ettiğini gösteriyordu; ama Best bunun da oyunun bir parçası olduğunu söyledi. Danimarka'ya iade edildi ve orada ölüme mahkûm edildi, ama karara itiraz edip temyize gitti ve şaşırtıcı bir sonuç aldı; "yeni kanıtlar" sayesinde,

cezası beş yıl hapse çevrildi ve cezasını çektikten sonra salıverildi. Anlaşılan, gerçekten elinden gelenin en iyisini yaptığı konusunda Danimarka mahkemesini ikna etmeyi başarmıştı.

İTALYA, Almanya'nın Avrupa'daki tek gerçek müttefikiydi, eşit ve egemen bir bağımsız devlet muamelesi görüyordu. Bu ittifak muhtemelen en Önemli ortak çıkarlardan birine dayanıyor, özdeş olmasa da birbirine benzeyen iki yeni yönetim biçimini birbirine bağlıyordu ve Mussolini o dönemde Alman Nazi çevrelerinde büyük itibar görüyordu. Ama savaş başlayıp da İtalya biraz tereddüt ettikten sonra Almanya'nın saflarına katılınca, bütün bunlar mazi oldu. Naziler Stalin'in Komünizmiyle, İtalyan Faşizminden daha fazla ortak noktaları olduğunu gayet iyi biliyorlardı; Mussolini ise kendi adına ne Almanya'ya güveniyor ne de Hitler'e saygı duyuyordu. Gelgelelim bütün bunlar, özellikle de Almanya'da, sadece en tepedekilerin bildikleri sırlardı ve totaliter yönetim biçimi ile Faşist olan arasındaki derin, belirleyici farklar dünya genelinde tam olarak anlaşılmamıştı. Bu farklar başka hiçbir yerde, Yahudi meselesini ele alma biçimlerinde olduğu kadar açık bir biçimde ortaya çıkmamıştı.

1943 yazında Badoglio önderliğinde yapılan darbeden ve Almanların Roma'yı ve Kuzey İtalya'yı işgalinden önce, Eichmann'm ve adamlarının bu ülkede aktif olarak faaliyet göstermesine izin verilmiyordu. Ne var ki İtalyanların, Fransa, Yunanistan ve Yugoslavya'nın İtalyan işgali altındaki kesimlerinde hiçbir sorunu *halletmemesi,* Eichmann açısından birtakım zorluklara yol açıyordu; zira zulüm gören Yahudiler sürekli, geçici olarak sığınabileceklerini gayet iyi bildikleri bu bölgelere kaçıyorlardı. Eichmann'm konumundan çok daha yüksek kademelerde, İtalya'nın Nihai Çözüm'ü sabote etmesi ciddi boyutlara ulaştı; bunun başlıca nedeni Mussolini'nin Avrupa'daki diğer Faşist hükümetler üzerinde -Fransa'da Petain'in, Macaristan'da Horthy'nin, Romanya'da Antonescu'nun ve hatta İs-panya'da Franco'nun- üzerinde etkili olmasıydı. İtalya Yahudilerini öldürmeden bu işten paçayı sıyırabılseydi, Almanya'nın tahakkümü altındaki ülkeler de aynı şeyi yapmayı deneyebilirdi. Nitekim Almanların Horthy üzerinde baskı kurmak için kullandıkları Dome

Sztojai aynı düzenlemelerin İtalya için de geçerli olup olmayacağını soruyordu. Eichmann'm şefi Tümgeneral Müller, Dışişleri Ba-kanlığı'na bu

konuyla ilgili uzun bir mektup yazıp bütün bu noktalara dikkat çekti; ama Dışişleri Bakanlığındaki beyefendilerin bu konuda yapabilecekleri pek bir şey yoktu; zira sürekli kurnazlıkla üstü kapatılan bir direnişle karşılaşıyorlar, hep aynı vaatleri ve bu vaatler yerine getirilmeyince de aynı bahaneleri dinliyorlardı. İşlerine her zaman göz göre göre, neredeyse dalga geçer gibi çomak soktukları için, Almanlar iyice çileden çıkıyordu. Bizzat Mussolini veya diğer üst düzey yetkililer önce söz veriyor, generaller açıkça bu sözü yerine getirmedikleri zaman da, Mussolini generallerin "düşünsel formasyonlarının farklı" olmasını mazeret göstererek özür diliyordu. Naziler kırk yılda bir açıkça red cevabı alıyorlardı - örneğin General Roatta bir keresinde, İtalyan işgali altındaki Yugoslav topraklarında bulunan Yahudilerin ilgili Alman yetkililere teslim edilmesinin "İtalyan Ordusu'nun şerefine gölge düşüreceğini" söylemişti.

İtalyanlar güya sözlerini tuttuklarında, işler bazen daha da beter bir hale geliyordu. Örneğin Müttefikler Fransız denetimindeki Kuzey Afrika’ya girdikten sonra, Almanlar güneydeki İtalyan Bölgesi hariç bütün Fransa'yı işgal edince böyle bir durum ortaya çıktı, zira bu bölgedeki elli bin Yahudi artık güvendeydi. Almanlar iyice bastırınca, İtalyanlar bir "Yahudi İşleri Amirliği" kurdu; bu birimin tek görevi bölgedeki bütün Yahudileri kayda geçirmek ve Akdeniz kıyısından sürmekti. Gerçekten de yirmi iki bin Yahudi yakalandı ve İtalyan Bölgesi'nin içlerine doğru sürüldü; ama sonuç olarak, Reit-iinger'e göre, "fakirlikten kırılan bin kadar Yahudi, Isere ve Savoie' daki en iyi otellerde yaşamaya başladı". Bunun üzerine Eichmann, en sert adamlarından biri olan Alois Brunner'i Nice ve Marsilya’ya gönderdi; ama Brunner oraya varana kadar, Fransız polisi Yahudilerle ilgili bütün kayıtları çoktan yok etmişti. 1943 sonbaharında, İtalya Almanya'ya savaş ilan edince, Alman ordusu nihayet Nice'e girme fırsatı yakaladı ve Eichmann da alelacele Cöte d’Azur'e gitti. Burada Eichmann'a Monako'da (yirmi beş binlik nüfusuyla bu küçücük prenslik toprağı, *New York Times Magazine'e* göre, "Central Park'ın içine rahat rahat sığardı”) on ila on beş bin Yahudinin saklandığı söylendi -ve tabii Eichmann da buna hemen inandı- ve bu-nutı üzerine RSHA da bir tür araştırma programı başlattı. Kulağa tipik bir İtalyan şakası gibi geliyor. Her halükârda, Yahudiler bu bölgede değildi artık; çoğu Italyan topraklarına kaçmış, hâlâ etraftaki dağlarda saklananlar da İsviçre veya Ispanya'ya doğru yola koyulmuştu. İtalyanlar Yugoslavya'daki bölgelerini terk etmek zorunda kaldıklarında da

aynı şey oldu; İtalyan Ordusu'yla birlikte Yahudiler de bölgeyi terk etti ve Fiume'ye sığındı.

İtalya'nın bu güçlü dostuna ve müttefikine uyum sağlamak için gösterdiği en ciddi çabalarda bile maskaralık eksik olmuyordu. Mussolini, 1930'larm sonlarında Almanların baskısıyla Yahudi karşıtı yasalar çıkardığında, muaf tutulmasını şart koştuğu olağan kategorilere -gaziler, yüksek nişanları olanlar, vb - bir yenisini ekledi: anneleri ve babalan, dedeleri ve nineleri, çocuklan ve torunlarıyla birlikte, İtalyan Faşist Partisi’nin liderleri. Bildiğim kadanyla bu konuda bir istatistik yok, ama sonuç olarak İtalyan Yahudilerinin büyük çoğunluğu söz konusu uygulamalardan muaf tutulmuş olmalı. Tek bir üyesi bile İtalyan Faşist Partisi'nden olmayan bir Yahudi ailesi yoktu herhalde; zira bütün bunlar-Devlet Hizmeti’ne sadece Parti üyeleri alındığından- tıpkı diğer İtalyanlar gibi Yahudilerin de her yirmi yılda bir akın akın Faşist harekete katıldığı zamanlarda olup bitiyordu. Faşizme ilke düzeyinde karşı çıkanlar ise, esasen Sosyalistler ve Komünistler, çoktan ülkeyi terk etmişlerdi. Antisemitizme gerçekten inanan İtalyanlar bile bu meseleyi ciddiye alamıyordu; İtalyanların antisemitizm hareketinin başını çeken Roberto Farinacci Yahudi bir sekreter çalıştınyordu. Kuşkusuz Almanya'da da böyle şeyler olmuştu; Eichmann, bildiğimiz SS'in içinde bile Yahudilerin olduğuna dikkat çekmişti (ki bu noktada ona inanmamak için hiçbir nedenimiz yok), ama Heydrich, Milch, vb. kişilerin Yahudi kökenli olduğunu bilen insanların sayısı bir elin parmaklarını geçmiyordu, çok gizli tutulan bir bilgiydi bu. Buna karşılık İtalya'da bütün bunlar açık açık konuşuluyor, sanki daha masumane yapılıyordu. Kuşkusuz bu muammanın cevabı, İtalya'nın aslında Yahudi karşıtı tedbirlerin kesinlikle rağbet görmediği birkaç ülkeden biri olmasıydı; bu durum, Ciano'nun sözleriyle, söz konusu tedbirlerin "neyse ki olmayan bir sorunu gündeme getirmesinden" kaynaklanıyordu.

Kullanıla kullanıla iyice cılkı çıkan bir kelime olan asimilasyon, tarihi yüzyıllar öncesine, Roma İmparatorIuğu'na kadar uzanan ve sayısı elii bini geçmeyen yerli Yahudi cemaatiyle, İtalya'da açık bir gerçekti. Almanca konuşan bütün ülkelerde olduğu gibi ideoloji, inanmanız gereken bir şey değildi; özellikle Fransa'da olduğu gibi bir efsane veya insanların göz göre göre kendilerini kandırmalarının bir yolu da değildi. "Amansız sertlikte" Almanlardan geri kalır yanı olmayan İtalyan Faşizmi, savaş başlamadan

önce, ülkeyi yabancı ve devletsiz Yahudilerden kurtarmaya çalışmıştı. Ama bunu başardığı pek söylenemezdi. Zira İtalyan hükümetinde görev yapan küçük memurlar genelde "sertleşmek" istemiyorlardı; bu mesele bir ölüm kalım meselesi haline geldiğinde, egemenliklerini koruma bahanesiyle, ülkedeki Yahudi nüfusunun bu kesimini yüz üstü bırakmayı reddettiler; bunun yerine söz konusu Yahudileri, Almanlar ülkeyi işgal edene kadar güvende oldukları, İtalyan kamplarına yerleştirdiler. Sadece nesnel koşullan -"Yahudi meselesi" diye bir şeyin olmamasını- göz önünde bulundurursak, neden böyle davrandıklarını kolay kolay açıklayanlayız; zira bu yabancılar, etnik ve kültürel açıdan homojen bir nüfus üstüne kurulan her Avrupalı ulus-devlet için nasıl bir sorun teşkil ettiyse, doğal olarak İtalyanlar için de bir sorun teşkil ediyordu. Nasıl Danimarka'da olanlar sahiden siyasi bir anlayışın sonucuysa -"DanimarkalIlara göre... Yahudi meselesi insani değil, siyasi bir meseleydi" (Leni Yahil)- İtalya'da olanlar da köklü ve medeni bir halkm artık neredeyse otomatikleşmiş genel insanlığının bir sonucuydu.

Dahası, İtalyanlann insanlığı, bir önceki seneden ve savaşın yarısından itibaren insanların üstüne çöken dehşet sınavını geçti. Aralık 1943'te, Alman Dışişleri Bakanlığı resmi olarak, İtalyanlardan Eichmann'm patronu Müller'e yardım isteğinde bulundu: "Lider'in (Mussolini) tavsiyesi doğrultusunda Yahudi karşıtı tedbirleri uygulamaya geçirecek İtalyan yetkililerin son birkaç aydır bu konuda yeterince gayret göstermemesi dolayısıyla, Alman Dışişleri Bakanlığı olarak biz, uygulamanın Alman yetkililer tarafından idare edilmesini ivedi ve zorunlu görüyoruz." Bunun üzerine, Lublin bölgesindeki ölüm kamplarından Odilo Globocnik gibi, ünlü Yahudi katilleri Polonya'dan İtalya'ya gönderildi; askeri yönetimin başına bile Ordu'dan biri değil, eskiden Polonya'daki Galicia bölgesinin valisi olan Tümgeneral Otto Wachter geçirildi. Bütün bunlar, İtalyanların eşek şakalarının sonu oldu. Eichmann'm bürosunun diğer şubelere gönderdiği bir sirkülerdeki tavsiyeler doğrultusunda, "İtalyan uyruklu Yahudiler" de "gerekli tedbirlere" tabi tutulacaktı artık. Bu işin ceremesini ilk olarak Roma'daki sekiz bin Yahudi çekecekti; Almanlar İtalyan polisine güvenmediğinden, bu Yahudileri Alman polis birlikleri tutuklayacaktı. Çoğunlukla eski Faşistlerin tehlikeyi zamanında haber vermesiyle, yedi bin Yahudi kaçtı. Direnişle karşılaşınca her zaman olduğu gibi bu sefer de pes eden Almanlar -uygulamadan muaf tutulan kategorilere girmeseler bile- İtalyan Yahudilerinin tehcir operasyonuna tabi tutulmamasını kabul ettiler,

sadece bu Yahudilerin İtalyan kamplarına toplanması gerektiğini söylediler; bu "çözüm", İtalya için yeterince "nihai" olmalıydı. Kuzey İtalya'da yaklaşık otuz beş bin Yahudi yakalandı ve Avusturya sınırındaki toplama kamplarına götürüldü. 1944 sonbaharında, Kızıl Ordu'nun Romanya'yı çoktan işgal ettiği ve Müttefiklerin de Roma'ya girmek üzere olduğu bir zamanda, Almanlar sözlerinden dönüp Yahudileri İtalya'dan Auschwitz'e göndermeye başladılar -yaklaşık yedi bin beş yüz Yahudiden sadece altı yüzü geri döndü. Yine bu rakam, o dönemde İtalya'da yaşayan bütün Yahudilerin yüzde onundan bile bayağı azdı.

Balkanlar - Yugoslavya, Bulgaristan, Yunanistan, Romanya

İDDİA MAKAMININ argümanını takip edenler ve bu argümanın karmaşık ve kafa karıştırıcı "genel manzarasına" çeki düzen veren kararnameyi okuyanlar için, Nazilerin kontrolü altındaki doğu ve güneydoğu bölgeleri ile Orta ve Batı Avrupa'daki ulus-devletler sistemi arasındaki keskin çizgiye hiç dikkat çekilmemesi büyük bir sürpriz oldu. Kuzeyde Baltık Denizi'nden güneyde Adriyatik'e kadar uzanan karma nüfus kuşağı, bugün büyük bir kesimi Demir Perde sınırları içinde kalan koca bir alan, o dönemin tabiriyle Halef Devletler, I. Dünya Savaşı'm kazanan devletler tarafından kuruldu. Yüzyıllarca İmparatorluklann -kuzeyde Rus İmparatorluğu, güneyde Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ve güneydoğuda da Osmanlı İmparatorluğu'nun- tahakkümü altında yaşayan sayısız etnik grubun yeni bir siyasi düzen kurmasına izin verildi. Ortaya çıkan ulus-devletlerin etnik yapısı, siyasi kuruluşlarında model aldıkları eski Avrupa milletlerinin etnik homojenliğinin kıyısından bile geçmiyordu. Sonuç olarak her devlet, yönetimdeki hükümeti can düşmanı bilen büyük etnik gruplardan oluşuyordu; zira bu etnik gruplara göre hükümet, sayısı onlardan birazcık fazla olan komşuları uğruna, milli isteklerine karşı çıkıyordu. Yeni kurulan devletlerin siyasi istikrarsızlığına kanıt göstermemiz gerekirse, bu bakımdan çok zengin olan Çekoslovakya örneğine başvurabiliriz. Hitler Mart 1939'da Prag'a girdiğinde sadece Südet Almanları, yani Alman azınlık tarafından değil; "bağımsız" bir devlet kurma fırsatı vererek "özgürleştirdiği" Slovaklar tarafından da coşkuyla karşılandı. Aynı şey daha sonra Yugoslavya'da da oldu; eskiden ülkenin başında olan Sırp çoğunluk düşman muamelesi gördü, buna karşılık Hır-

vat azınlığa federal yönetim hakkı verildi. Üstelik, bu bölgelerde nüfus sürekli değiştiği için, doğal veya tarihsel sınırlardan söz etmek mümkün değildi; Triyanon ve Saint Germain antlaşmalarıyla belirlenen sınırlar gayet keyfiydi. Bu nedenle, toprakları büyük bir cömertlikle genişletilen Macaristan, Romanya ve Bulgaristan Mihver Devletleri'nin saflarına katıldı; bu yeni ilhak edilen topraklardaki Yahudiler de, vatandaşlık statüsünden her zaman mahrum edildikleri için, otomatikman devletsiz hale geldiler ve dolayısıyla da Batı Avrupa'daki mültecilerle aynı kaderi paylaştılar - ilk tehcir edilen ve ilk öldürülen Yahudiler hep onlar oldu.

Bu yıllarda Yahudilerin dünyalarını başlarına yıkan başka bir şey de, özenle geliştirilmiş bir azınlık antlaşmaları sistemiydi; Müttefikler bu antlaşmalarla, ulus-devlet çerçevesinde çözülmesi imkânsız olan bir sorunu çözmek için boş yere uğraşıp duruyorlardı. Yahudiler bütün Halef Devletlerin resmen tanıdığı bir azınlıktı; bu statü gökten zembille inmemiş, Versay Barış Konferansı’na katılan Yahudi delegelerin talepleri ve müzakereleri sayesinde elde edilmişti. Bu Konferans Yahudi tarihi açısından bir dönüm noktasıydı; zira Yahudi halkının tamamı adına konuşanlar ilk defa Batılı -veya asimilasyona uğramış- Yahudiler değildi. Batı eğitimi almış Yahudi "ileri gelenlerini" şaşırtan, bazen de hayal kırıklığına uğratan, Yahudi halkının büyük bir çoğunluğunun siyasi olmasa da sosyal ve kültürel bir özerklik istediğini öğrenmekti. Yasal açıdan, Doğu Avrupa Yahudilerinin statüsü diğer azmlıklarınkinden farklı değildi; ama siyasi açıdan -ki bu bir hayli belirleyici olacaktı- bir "vatanı", yani içindeki nüfusun çoğunluğunu oluşturdukları bir toprağı olmayan tek etnik grup onlardı. Yine de, Batı veya Orta Avrupa'daki kardeşleri gibi dağılmadılar; bu bölgelerde -Hitler’den önce- bir Yahudiye Yahudi demek antisemitizm göstergesiyken, Doğu AvrupalI Yahudileri dostu düşmanı hepi topu farklı bir halk olarak görüyordu. Bu durumun Doğu’daki asimile *olmuş*Yahudilerin statüsü bakımından önemli sonuçları vardı. Bir biçimde asimilasyonun esas olduğu Batı’daki Yahudilerden büsbütün farklı bir statüdeydi Doğu[1] dakiler. Batı ve Orta Avrupa Yahudilerinin büyük bir bölümünün belirleyici niteliği orta sınıftan olmalarıydı, ama Doğu Avrupa için bu durum geçerli değildi; bu bölgede daha ziyade, esasen yönetici sınıftan olup Yahudi olmayan topluma -para, vaftiz ve karma evlilik aracılığıyla- Batı'daki Yahudilerin büyük bir bölümünden çok daha fazla asimile olmuş ince bir üst-orta-smıfa rastlanıyordu.

Nihai Çözümü uygulayanların bu koşullarla karşılaştığı ilk ülkelerden biri Yugoslavya’daki, başkenti Zagreb otan kukla devlet HÎRVATİSTAN'dı. Dr. Ante Pavelic'in liderliğindeki Hırvat hükümeti, kurulmasından üç hafta sonra Yahudi karşıtı yasaları seve seve kabul etti; Almanya'daki birkaç bin Hırvat Yahudisiyle ilgili olarak, bu yahudileri "Doğu'ya gönderme fikrine saygı duyacağını" beyan etti. Reich'ın İçişleri Bakam ülkenin Şubat 1942’ye kadar *judenrein* bir hale getirilmesini talep etti ve Eichmann da Yüzbaşı Franz Ab-romeit'ı Zagreb’deki polis ataşesiyle birlikte çalışması için buraya gönderdi. Tehcir operasyonunu bizzat Hırvatlar, özellikle de bu ülkede

güçlü olan Faşist hareket Ustaşa'nın üyeleri gerçekleştirdi. Hırvatlar tehcir edilen her Yahudi için Nazilere otuz mark ödediler, buna karşılık olarak da tehcir edilenlerin bütün mallarına el koydular. Bu durum Almanların resmi "kanunların mülhıliği ilkesine" uygundu; öldürülen her Yahudinin mallarının -uyruğu ne olursa olsun- sınırları dahilinde ikamet ettiği devlete kalması bütün Avrupa ülkelerinde uygulanabilirdi. Nazilerin "kanunların mülhiliği ilkesine” her daim riayet ettiği söylenemezdi; başlarını belaya sokmalarına değecek gibi görünen bir durum olduğunda, bu işe bir kılıf uydurmanın bin bir türlü yolu vardı. Alman işadamları, Yahudilerin mallarını tehcir edilmeden önce doğrudan onlardan satın alabiliyorlardı; başlangıçta sadece Almanların antisemitizm araştırma merkezleri için Yahudilerin kutsal kitaplarına el koyma yetkisine sahip olan *Einsatzstab* Rosenberg, daha sonra faaliyet alanını genişleterek değerli mobilyaları ve sanat eserlerini de zaptetmeye başladı. Tehcir operasyonu başta belirlenen Şubat 1942 tarihine kadar tamamlanamadı, zira Yahudiler Hırvatistan'dan İtalyan işgali altındaki bölgeye kaçmayı başardı; ama Badoglio darbesinden sonra, yine Eichmann’m adamlarından biri olan Hermann Krumey Zagreb'e gitti: 1943 sonbaharına kadar, otuz bin Yahudi ölüm merkezlerine .gönderilmişti.

Almanlar, ülkenin hâlâ *judenrein* olmadığını ancak o zaman fark ettiler. Başlangıçta çıkarılan Yahudi karşıtı yasalardaki tuhaf bir paragrafla, "Hırvat davasına” katkıda bulunan bütün Yahudilerin "fahri Aryanlara” dönüştürüldüğünü fark ettiler. Aradan geçen zamanda, bu Yahudilerin sayısı kuşkusuz bir hayli artmıştı. Çok zenginler, başka bir deyişle mallarını gönüllü olarak verenler, söz konusu uygulamadan muaf tutulmuştu. îşin daha da ilginci (Kudüs'e öncelikle savunmanın tanığı olarak çağrılan, ama daha sonra yeminli ifadesi iddia makamı tarafından kullanılan Binbaşı Wil-helm Höttl’ün idaresindeki) SS İstihbarat Teşkilatı, devlet başkanm-dan Ustaşa liderine varıncaya kadar Hırvatistan'daki yöneticilerin hemen hepsinin Yahudi kadınlarla evli olduğunu keşfetti. Bölgede bulunan ve hayatta kalmayı başaran bin beş yüz Yahudinin -Yugoslav hükümetine ait bir rapora göre yüzde beşlik kesimin- hepsi açıkça bu büyük ölçüde asimile olmuş, olağanüstü zengin Yahudi gruba üyeydi. Doğu’daki asimile olmuş Yahudilerin oranı halkın yüzde beşi olarak tahmin edildiğine göre, Doğu’daki asimilasyonun -mümkün olduğu durumlarda- Avrupa'nın diğer

kesimlerinden çok daha yüksek bir hayatta kalma şansı sunduğu sonucuna varabiliriz.

Komşu ülke SIRBİSTAN'da durum çok daha farklıydı; Alman işgal ordusu, ülkeye girdiği ilk günden itibaren, Rusya cephesinin gerisindeki kadar büyük bir partizan savaşına girmek zorunda kalmıştı. Daha Önce de bahsettiğimiz gibi, Eichmann'ı Sırbistan'daki Yahudilerin tasfiyesine bağlayan tek bir olay vardı. Mahkeme "Sırbistan Yahudileriyle ilgilenenlerin arasında nasıl bir emir-komuta zinciri olduğunu netleştiremediğini" itiraf etti. Bu durum, Yahudiler bölgeden gönderilmediği için, Eichmann'm buradaki işlere pek karışmamasıyla açıklanabilir. "Sorun" olduğu yerde halledildi. Ordu, partizan savaşında aldığı esirlerin cezasını infaz etme bahanesiyle, Yahudi erkeklerin hepsini vurarak öldürdü; Heydrich'in himayesi altında olan Güvenlik Polisi komutanı Dr. Emanuel Schafer de kendisine teslim edilen kadm ve çocukları gaz vagonlarında öldürdü. Ağustos 1942'de, askeri yönetimin sivil kolunun başında bulunan Devlet Danışmanı Harald Tumer büyük bir gururla, Sırbistan'ın "hem Yahudi hem de Çingene probleminin çözüldüğü tek ülke olduğunu" bildirdi ve gaz vagonlarını Berlin'e geri gönderdi. Yaklaşık beş bin Yahudi partizanlara katıldı, onlar için tek kaçış yolu buydu.

Schafer savaştan sonra bir Alman ceza mahkemesinde yargılandı. 6280 kadın ve çocuğu gazla öldürme suçundan altı buçuk yıl

hapse mahkûm edildi. Bölgenin askeri valisi General Franz Böhme intihar etti, Yugoslav hükümetine teslim edilen Devlet Danışmanı Tumer ise idam cezasına çarptırıldı. Yine aynı hikâye: Nürnberg Duruşmalarından kurtulan ve suç mahallinin bulunduğu ülkeye iade edilmeyenler ya adalet önüne bile çıkarılmadılar ya da Alman mahkemelerinde inanılmaz bir "anlayışla" karşılandılar. Bu nedenle insanın aklına Weimar Cumhuriyeti'nin artık ne yazık ki, katilin cumhuriyetçilere şiddetle karşı çıkan Sağ gruplardan birine üye olması durumunda, siyasi saiklere dayanan bu cinayetlere göz yumması geliyor.

BULGARİSTAN'm, diğer Balkan ülkelerine göre çok daha geçerli nedenlerden dolayı Nazi Almanyası'na müteşekkir olması gerekirdi; zira bu ülke, Romanya, Yugoslavya ve Yunanistan'dan aldığı topraklarla sınırlarım

bir hayli genişletmişti. Ama ne Bulgaristan Almanlara müteşekkirdi ne de hükümeti ve halkı "amansız sertlik" politikasının tıkır tıkır işleyeceği kadar yumuşaktı. Bu durum sadece Yahudi meselesi için de geçerli değildi. Bulgar monarşisinin yerli Faşist hareket Ratnizi için endişelenmesini gerektiren bir sebep yoktu ortada; zira bu hareket sayıca küçüktü, siyasi açıdan bir ağırlığı yoktu ve Parlamento da hâlâ Kral'la gayet uyumlu çalışan, bir hayli itibar gören bir organdı. Bu nedenle Bulgaristan, Rusya'ya savaş ilan etmeyi reddetme cesaretini gösterebildi ve Doğu cephesine tek bir "gönüllü" sefer birliği bile göndermedi. Yine de Bulgaristan'ın en şaşırtıcı tarafı, antisemitizmin bütün etnik gruplar arasında yaygın olduğu ve Hitler'in gelmesinden çok daha önce resmi devlet politikası haline geldiği karma nüfus kuşağında bulunmasına rağmen, "Yahudi meselesi gibi bir derdinin olmamasıydı". Bulgar Or-dusu'nun bütün Yahudileri -ki sayıları on beş bini buluyordu- askeri yönetim altında bulunan ve halkı antisemitizm sempatizanı olan yeni İlhak edilen topraklardan tehcir etmeyi kabul ettiği doğrudur; ama "Doğu'ya yerleştirme"nin gerçekten ne anlama geldiğini bildiği şüphelidir. Biraz daha erken bir tarihte, Ocak 1941'de Bulgar hükümeti de birtakım Yahudi karşıtı yasalar hazırlamayı kabul etmişti; ne var ki Nazilerin gözünde bu yasalar maskaralıktan başka bir şey değildi: altı bin kadar güçlü kuvvetli erkek çalışmak üzere seferber edildi; vaftiz edilmiş Yahudiler -dinlerini ne zaman değiştirmiş olurlarsa olsunlar- bu uygulamadan muaf tutuldu, dolayısıyla Yahudiler akın akm din değiştirmeye başladılar; toplam sayısı elli bini bulan Yahudilerin bir beş binine daha özel ayrıcalıklar tanındı; Yahudi doktorlar ve işadamları kategorisine kota getirildi ama sayı hâlâ çok yüksekti, zira bu oran ülkede yaşayan bütün Yahudilerden ziyade şehirlerde yaşayan Yahudilerin sayısı üzerinden hesaplanıyordu. Bu tedbirler yürürlüğe girince, Bulgar hükümeti işlerin herkesi memnun edecek bir düzene girdiğini ilan etti. Anlaşılan Nazilerin, Bulgarları hem "Yahudi meselesinin çözümü" için yapılması gerekenler konusunda aydınlatması hem de totaliter bir hareketin hukuki istikrarla bağdaşmayacağı konusunda bilgilendirmesi gerekecekti.

Alman yetkililer muhtemelen birtakım zorluklarla karşılaşacaklarından şüpheleniyorlardı. Ocak 1942'de Eichmann Dışişleri Bakanlığına bir mektup yazarak "Bulgaristan'daki Yahudileri kabul etmek için yeterli olanakların bulunduğunu" bildirdi; Bulgar hükümetiyle temaslarda bulunulmasını ve Dışişleri Bakanlığı'nm, Sofya' daki polis ataşesinin

"tehcir operasyonunu teknik olarak uygulama işiyle ilgilenmesini" sağlamasını önerdi. (Görünüşe göre bu polis ataşesi de işini canla başla yapmıyordu, zira kısa bir süre sonra Eichmann Paris'ten Sofya'ya kendi adamlarından birini, Theodor Dannecker'i "danışman” olarak gönderdi.) İşin tuhaf tarafı bu mektup, Eichmann'm Sırbistan’a daha birkaç ay önce gönderdiği tebliğe taban tabana zıttı; zira Eichmann o zaman Yahudilerin kabul edileceği tesislerin henüz hazır olmadığını ve Reich'taki Yahudilerin bile gönderilemeyeceğini bildiriyordu. Bulgaristan'ı *judenrein* hale getirmeye bu kadar öncelik vermesi, sadece Berlin'in gerçekleri öğrenmiş olmasıyla, bir şeyler yapmak istiyorlarsa işleri iyice hızlandırmaları gerektiğini öğrenmiş olmalarıyla açıklanabilir. Alman elçiliği Bulgarlarla temaslarda bulundu bulunmasına ama, Bulgarlar "radikal" tedbirlere doğru ilk adımı attıktan, yani Yahudi amblemi meselesini gündeme getirdikten yaklaşık altı ay sonra yaptı bunu. Naziler açısından, bu mesele bile büyük bir hayal kırıklığıyla sonuçlandı. Birincisi, büyük bir görev bilinciyle rapor ettikleri gibi, amblem "çok küçük bir yıldızdı"; İkincisi, Yahudilerin çoğu bu amblemi taşımıyordu; üçüncüsü, taşıyanlar da "sürekli, yanlış yönlendirilen halkın sevgi gösterileriyle karşılaştıkları için, amblemleriyle gurur duyuyorlardı aslında" - RSHA’nm içindeki Karşı İstihbarat Şefi Walîer Schellenberg, Kasım 1942'de Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği bir SD raporunda bunları yazıyordu. Bunun üzerine Bulgar hükümeti karan yürürlükten kaldırdı. Almanların yoğun baskısı nedeniyle, Bulgar hükümeti sonuç olarak Sofya'daki bütün Yahudileri kırsal kesime göndermeye karar verdi; ama Almanların istediği bu değildi, zira, söz konusu tedbir Yahudileri bir araya toplamaktan ziyade daha da dağıtmaya yaramıştı.

Yahudilerin ihraç edilmesi aslında bu meselenin bütünü açısından önemli bir dönüm noktasıydı; zira Sofya halkı Yahudilerin tren istasyonlarına gitmesini durdurmaya çalıştı, ardından da Kral'm sarayı önünde protesto gösterileri düzenledi. Almanlar, Kral Boris'in Bulgaristan Yahudileriyle yakinen ilgileneceğini sanıyorlardı - Kral’ı Alman İstihbarat Servisi'nden ajanların Öldürmüş olması bu nedenle makul bir ihtimal olarak değerlendirilir. Gelgelelim ne kralın ölümü ne de Dannecker’in 1943'ün başlarında Sofya’ya gitmesi ülkedeki durumda en ufak bir değişiklik yarattı, zira hem Parlamento hem de halk hâlâ açıkça Yahudilerin tarafmdaydı. Dannecker, "önde gelen Yahudilerden” altı bininin Treblinka’ya gönderilmesi konusunda, Bulgaristan Yahudi Meseleleri KomiserlİĞi'yle

anlaşmaya varmaya başardı; ne var ki bu Yahudilerin biri bile ülkeden ayrılmadı. Bu anlaşma, Nazilerin kendi amaçları doğrultusunda Yahudi liderlerden yardım alma konusunda hiç umudu olmadığını göstermesi açısından Önemlidir. Sofya Hahambaşı ortalarda yoktu; Sofya Başpiskoposu Stephan, Hahambaşı'm saklamış ve "Yahudilerin kaderini Tanrı'nm belirlediğini, hiçbir insanın Yahudilere eziyet çektirmeye ve zulmetmeye hakkı olmadığını" duyurmuştu (Hilberg) ~ yani Vatikan'ın o zamana kadar yaptıklarından çok daha fazlasını yapmıştı. Nihayetinde, birkaç ay sonra Danimarka'da ne olacaksa, Bulgaristan'da da aynı şey olacaktı - Alman yetkililer kendilerinden şüpheye düşecekler, diğerleri de artık onlara bel bağjanamayacağı-na kanaat getireceklerdi. Bu durum hem Yahudileri toplayıp tutuklaması beklenen SS üyesi polis ataşesi hem de Sofya'daki Alman Büyükelçisi Adolf Beckerle için geçerliydi; Beckerle Haziran 1943' te Dışişleri Bakanlığı'na durumun ümitsiz olduğunu, çünkü "Bulgarların Ermeni, Yunan, Çingene, vb. halklarla çok uzun zaman iç içe yaşadıklarını, dolayısıyla Yahudi meselesinin aslında ne kadar önemli olduğunu bir türlü göremediklerini" söylemişti - bu sözler elbette saçmalıktan başka bir şey değildi, çünkü aynı şey *mutatis mutandis* (gerekli değişiklikler yapılarak) bütün Doğu ve Güneydoğu Avrupa ülkeleri için de söylenebilirdi. Beckerle, açıkça gergin bir üslupla, RSHA'ya da daha fazlasının yapılamayacağını bildirdi. Sonuç olarak, Kızıl Ordu'nun yaklaşmasıyla Yahudi karşıtı yasaların uygulamadan kaldırıldığı Ağustos 1944'te, tehcir edilen veya eceliyle ölmemiş tek bir Bulgar Yahudisi bile yoktu.

Bildiğim kadarıyla, karma nüfus kuşağında bulunan bu eşsiz halkm neden böyle davrandığını açıklamaya çalışan olmadı. Ama bu konuyla ilgili olarak hemen akla gelen bir örnek var. Naziler, 27 Şubat 1933'te Berlin Parlamentosunda çıkan gizemli yangın^ *Reichstagsbrandı* üzerine yıkmak için, iktidara geldikleri zaman şans eseri Almanya'da bulunan bir Bulgar Komünisti olan Georgi Dimitrov'u seçtiler. Dimitrov, Alman Yüksek Mahkemesi tarafından yargılanırken Göring'le karşılaştı ve davadan kendisi sorumluymuş gibi Göring'i sorgulamaya başladı. Neyse ki Dimitrov böyle davrandı da, mahkeme -van der Lubbe hariç- bütün sanıkları beraat ettirmek zorunda kaldı. Dimitrov'un bu davranışı Almanya da dahil olmak üzere bütün dünyada takdir edildi. İnsanlar "Almanya'da tek bir adam kalmış, o da Bulgar," diyorlardı.

Kuzeyde Almanların, güneyde de İtalyanların işgali altında olan YUNANİSTAN'da Yahudi meselesiyle ilgili özel bir sorun yoktu; dolayısıyla bu ülke *judenrein* hale gelmek için sırasını bekleyebilirdi. Şubat 1943'te, Eichmann'm iki uzmanı Yüzbaşı Dieter Wisli-ceny ve Alois Brunner, Yahudilerin, Yunanistan'dakilerin üçte ikisinin (yaklaşık elli beş bininin) toplandığı Selanik'ten gönderilmesi için gerekli bütün hazırlıkları yapmak üzere bu ülkeye gitti. IV-B-4'ten gelen tayin belgesine göre, "Avrupa'daki Yahudi meselesinin Nihai Çözümü çerçevesinde" bu operasyonu planlamaları gerekiyordu. Bölgedeki askeri yönetimi temsil eden Müşavir Dr. Max Merten'le el ele veren YVisliceny ve Brunner derhal her zamanki gibi bir Yahudi Konseyi kurup başına da Hahambaşı Koretz'i getirdi. Selanik'teki Yahudi Meseleleri Komutanlığı'ndan sorumlu olan

Wisliceny, san amblemi gündeme getirdi ve gecikmeden de bu konuda hiç kimseye müsamaha gösterilmeyeceğini ekledi. Dr. Mel-ten, Yahudi halkının tamamını bir gettoya gönderdi; Yahudilerin buradan nakli kolay olacaktı, zira gettonun yakınında bir tren istasyonu vardı. Sadece yabancı bir ülkenin pasaportuna sahip Yahudiler ve *Judenrat* personeli bu uygulamadan muaftı - söylenenlere göre sayısı birkaç yüzü geçmeyen bu Yahudiler sonunda Bergen-Belsen mübadele kampına gönderildi. Güneye gitmekten başka ka-Çiş yolu yoktu, diğer yerlerde olduğu gibi İtalyanlar burada da Yahudileri Almanlara teslim etmeyi reddediyordu; ama İtalyan Bölgesi de güvenliklerini ancak kısa süreliğine sağlayabilirdi. Ne var ki Yunan halkı bu duruma kayıtsızdı, hatta operasyonları "onaylayan" partizan gruplar bile vardı. Yük vagonlarında iki bin ila yirmi beş bin Yahudiyi taşıyan, hemen her gün bir yenisi kalkan Auschwitz trenleriyle, iki ay içinde Yahudi cemaatinin tamamı nakledildi. Yine aynı sene, sonbaharda, İtalyan Ordusu bozguna uğrayınca, Atina ve Yunan Adaları da dahil olmak üzere Yunanistan'ın güney kesimindeki on üç bin Yahudinin tahliyesi hızla tamamlandı.

Auschwitz'de, Yunan Yahudilerinin çoğu ölüm komandosu olarak çalışıyor, yani gaz odalarını ve krematoryumu idare ediyordu. Bu Yahudiler 1944'te, Macaristan Yahudileri imha edildiğinde ve Lödz gettosu tasfiye edildiğinde hâlâ hayattaydı. O yazm sonlarına doğru, gazla öldürmeye yakında son verileceği ve tesislerin yok edileceği yolundaki dedikoduları ağızdan ağıza dolaşmaya başlayınca, kamplarda çok nadir görülen isyanlardan biri daha

çıktı; ölüm komandoları bu sefer kesinlikle kendilerinin de Öldürüleceklerini düşünüyorlardı. İsyan tam bir felaketle sonuçlandı - bu hikâyeyi anlatacak bir tek Yahudi kaldı geriye.

Yunanların kendi Yahudilerinin kaderine karşı kayıtsızlığı, bu Yahudilerin kurtuluşundan sonra da bir biçimde devam edecekti. Eichmann duruşmasına savunmanın tanık olarak çağırdığı Dr. Mer-ten bugün biraz tutarsız bir biçimde hem Yahudilerin kaderiyle ilgili hiçbir şey bilmediğini hem de hakkında hiçbir şey bilmediği bu kaderden Yahudileri kurtardığını iddia ediyor. Savaş bittikten sonra Merten Yunanistan'a sessiz sedasız, bir seyahat acentesinin temsilcisi olarak döndü; hemen tutuklandı ama kısa süre içinde serbest bırakıldı ve Almanya'ya geri dönmesine izin verildi. Merten vakası-nm belki de bir benzeri daha yoktur, zira Almanya hariç diğer ülkelerde yargılanan savaş suçluları her zaman ağır cezalar almıştır. Berlin'de savunma makamı için, hem savunma hem de iddia maka-minin temsilcileri huzurunda verdiği ifadeninse kesinlikle bir benzeri daha yoktu. Merten, Eichmann'm, Selanik'teki yirmi bin kadar kadm ve çocuğu kurtarmaya çalışırken çok yardım ettiğini, asıl çı-banbaşının Wisliceny olduğunu öne sürdü. Ne var ki en sonunda, bu ifadeyi vermeden önce, onlardan gelen teklif doğrultusunda Eich-mann’m Linz'de avukatlık yapan erkek kardeşiyle ve eski SS üyelerinden oluşan bir Alman örgütüyle görüştüğünü söyledi. Eichmann her şeyi inkâr etti - Selanik’e hiç gitmemişti ve şu yardımsever Dr. Merten'i de hayatı boyunca hiç görmemişti.

Eichmann birkaç kere örgütleme konusundaki yeteneğinin, kendi bürosunun gerçekleştirdiği tahliye ve nakil işlerinin koordinasyonunu ustalıkla sağlamasının aslında kurbanlarına yardımcı olduğunu, yazgılarım kolaylaştırdığını iddia etti. Eichmann’a göre bir iş yapılacaksa, düzenli yapılması daha iyiydi. Duruşma boyunca hiç kimse, savunma avukatı bile bu iddiayı kaale almadı; besbelli bu da "tehcir" sayesinde yüz binlerce Yahudinin hayatını kurtardığı yönündeki aptalca ve ısrarlı iddiasıyla aynı kategoriye giriyordu. Yine de, ROMANYA’da olanları düşününce, insan hayret ediyor. Gesta-po’nun kendi adamlarmış bile Berlin'den gelen emirleri sabote etmeye başladığı Danimarka'daki kadar olmasa da, Romanya'da da işler iyice çığırından çıkmıştı. Eski usul, kendiliğinden, geniş çaplı pogromlarm yarattığı dehşet SS'leri bile şaşkına çevirdi, çoğu zaman dehşete düşürdü. SS'ler Yahudileri bu katliamdan kurtarmak İçin sık sık

araya girdiler; bu sayede Yahudiler -onlara göre- daha medeni bir biçimde öldürüldü.

Savaştan önce, en antisemit Avrupa ülkesinin Romanya olduğunu söylersek abartmış sayılmayız. Romanya'da antisemitizm on dokuzuncu yüzyılda bile köklü bir olguydu; 1878’de, süper güçler Berlin Antlaşması aracılığıyla bu duruma müdahale etmeye, Romanya hükümetinin bu ülkede yaşayan Yahudileri Romanya vatandaşlığına kabul etmesini sağlamaya çalışmıştı - her şeye rağmen, bu Yahudiler ikinci smıf vatandaş olarak kalacaktı. Süper güçler bu konuda başarılı olamadı; I. Dünya Savaşı'ndan sonra -İspanyol kökenli birkaç yüz Yahudi ailesi ve Alman kökenli bazı Yahudiler hariç- Romanya'daki bütün Yahudiler orada ikamet eden yabancılarla bir tutuluyordu. Barış antlaşması müzakereleri sırasında Müttefikler, Romanya hükümetini, azınlıklarla ilgili bir anlaşmayı kabul etmeye ve Yahudi azınlığa vatandaşlık vermeye "ikna etmek" için bütün gücüyle uğraştı. Romanya hükümeti, dünya kamuoyu karşısında verdiği bu tavizi 1937 ve 1938'de geri aldı; sırtım Hitler Alman-yası'na yaslayıp, Romanya'nın "egemenliğine" aykırı bir dayatma olduğunu öne sürerek azınlık anlaşmasını feshetme riskini göze alabileceğini ve böylece yüz binlerce Yahudiyi, toplam Yahudi nüfusunun neredeyse dörtte birini vatandaşlıktan mahrum edebileceğini düşündü. İki sene sonra, Ağustos 194Ö’ta, Romanya’nın Hitler Almanyası'nm yanında savaşa girmesine aylar kaîa, yeni Demir Muhafızlar diktatörlüğünün başındaki Mareşal Ion Antonescu, barış antlaşmalarından önce Romanya vatandaşı olan birkaç yüz aile hariç, bütün Romanya Yahudilerini devletsiz ilan etti. Antonescu aynı ay içinde, Almanya da dahil olmak üzere Avrupa’daki en sert Yahudi karşıtı yasaları yürürlüğe soktu. İmtiyazlı kategorilere girenlerin -gazilerin ve 1918'den önce Romanya vatandaşı olan Yahudilerin-- sayısı on bini geçmiyordu, bu gruplar ülkedeki bütün Yahudilerin olsa olsa yüzde birini oluşturuyordu. Hitler yaklaşan tehlikenin, Romanya'nın Almanya’yı bile geride bırakabileceğinin farkındaydı; Ağustos 1941’de, Nihai Çözüm emrini verdikten birkaç hafta sonra Goebbels'e içini dökerken, "günün birinde Antonescu gibi bir adam ortaya çıkıyor ve bu meseleleri bizim şimdiye kadar başvurduğumuz bütün yöntemlere göre çok daha radikal yollarla halletmeye kalkıyor" diyordu.

Romanya Şubat 1941’de savaşa girdi ve böylece Romanya Lejyonu da çok geçmeden gerçekleştirilecek olan Rusya saldırısı söz konusu olduğunda mutlaka hesaba katılması gereken ciddi bir askeri güç haline geldi. Romanya askerleri sadece Odesa şehrinde altı bin insanı katletti. Diğer Balkan ülkelerinin hükümetlerinden farklı olarak, Romanya hükümeti en baştan beri Doğu'da gerçekleştirilecek Yahudi katliamları konusunda bilgi sahibiydi; Demir Muhafızlar hükümeti 1941 yazında devrildiği halde, Romanya askerleri öyle bir katliam ve nakil programına başladı ki, bunun yanında aynı senenin ocak ayında "Demir Muhafızların Bükreş'te yaptıkları bile devede kulak kalırdı" - vahşetin damgasını vurduğu bütün bu olaylar arasında, yarattığı dehşet açısından bu programın bir benzeri daha yoktu (Hilberg). Romanya usulü nakilde, beş bin insan, yük vagonlarına dolduruluyor ve nasıl bir güzergâh izleyeceği belli olmayan tren kırsal bölgelerde amaçsızca dolanırken, havasızlıktan boğularak ölmeye terk ediliyordu. RomanyalIların bu operasyonlardan sonra yapmayı en sevdiği şeylerden biri de ölenlerin cesetlerini Yahudi kasaplannda sergilemekti. Ayrıca, Doğu'ya nakil mümkün olmadığı için bizzat RomanyalIlar tarafından kurulan ve idare edilen Romanya toplama kamplarında yapılanlar, Almanya'da yapıldığım bildiğimiz her şeye gqre çok daha ayrıntılı olarak planlanmıştı ve çok daha vahşiceydi. Eichmann her zamanki gibi Yahudi meselesi danışmanı Yüzbaşı Gustav Richter'i Bükreş'e gönderdikten sonra, Richter, Antonescu'nun şimdi de yüz on bin Yahudiyi tasfiye işlemi için "Bug nehrinin iki yanındaki ormanlara", yani Almanların elindeki Rus topraklarına göndermek istediğini bildirdi. Almanlar dehşete kapıldı, herkes müdahale etti: Ordu komutanları, Rosenberg' in İşgal Altındaki Doğu Topraklan Bakanlığı, Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı, Bükreş Vekili Freiherr Manfred von Killinger - eskiden SA’mn üst kademelerinde görev yapan Killinger, Röhm'ün yakın arkadaşıydı ve dolayısıyla da SS'in gözünde şüpheli biriydi; Yahudi meselesi konusunda "danıştığı” Richter muhtemelen casusluk için yanındaydı. Eichmann Dışişleri Bakanlığı'na yazdığı Nisan 1942 tarihli bir mektupta, RomanyalIların bu aşamada "Yahudilerden kurtulmaya" yönelik düzensiz ve zamansız girişimlerinin durdurulmasını istedi; RomanyalIların, önceliğin "Alman Yahudilerinin tahliyesinde olduğunu (ki bu iş tam gaz devam ediyordu)'[1] anlamaları sağlanmalıydı. Eichmann mektubunun sonunda da, gözdağı vermek için, "Güvenlik Polisi'ni iş başma getirmekten" bahsediyordu.

Almanlar, Romanya'ya herhangi bir Balkan ülkesi için başlangıçta planlanandan daha fazla öncelik tanımayı istemeseler de, işlerin daha beter bir hale gelmemesi, ortalığın kan gölüne dönmemesi için RomanyalIların dediğine geldiler; Eichmann Güvenlik Polisi[1] ni kullanma fikrinden muhtemelen hoşlanmış olsa da, bu birimin Yahudileri korumak için eğitildiği pek söylenemezdi. Dolayısıyla, ağustosun ortalarında - RomanyalIlar, çoğunlukla Almanların yardımı olmadan, kendi Yahudilerinden yaklaşık üç yüz bin kişiyi öldürdükten sonra- Dışişleri Bakanlığı Antonescu'yla "Yahudilerin Romanya’dan tahliyesinin Alman birimleri tarafından yürütülmesi" konusunda bir anlaşmaya vardı; Eichmann da iki yüz bin Yahudinin Lublin'deki ölüm kamplarına nakli için gerekli araçlarla ilgili olarak, Alman demiryollarıyla görüşmelerine başladı. Ne var ki, tam da her şey hazırken ve böyle büyük bir taviz koparılmışken, RomanyalIlar birden çark etti. Berlin'dekiler, hiç beklemedikleri bir zamanda, o çok güvendikleri Richter'den bir mektup aldılar - Mareşal Antonescu fikrini değiştirmişti; Büyükelçi Killinger'in verdiği bilgiye göre, Mareşal Yahudilerden "kolay bir yoldan" kurtulmak istiyordu artık. Almanlar ne bu ülkede göz göre göre işlenen cinayetlerin sayısının inanılmaz rakamlara ulaştığını, ne de Romanya’ nın Balkanlar'daki en yoz ülke olduğunu hesaba katmışlardı. Katliamlarla birlikte, muafiyet satışları gibi kârlı bir işkolu doğmuş; bürokrasinin ister yerel ister milli bütün kolları seve seve bu işe atılmıştı. Hükümetin uzmanlığı ağır vergilerdi; belli gruplara veya Yahudi cemaatinin tamamına keyfi olarak vergi zorunlulukları getiriliyordu. Bu sefer de Yahudileri sağlam bir paraya -kişi başı bin üç yüz dolara- yurtdışma satabileceklerini keşfeden RomanyalIlar, Yahudi göçünün en ateşli taraftarları oluverdiler. Böylece Romanya, savaş sırasında Yahudilerin Filistin'e göçü için sıkı pazarlıkların yapıldığı birkaç yerden biri haline geldi. Kızıl Ordu yaklaştıkça, Antonescu da daha "ılımlı" biri oluyordu; hiçbir karşılık beklemeden Yahudileri bırakmaya razıydı artık.

Antonescu'nun baştan sona kadar (Hitler'in düşündüğü gibi) Alınanlardan daha "radikal" değil, sadece Almanya’daki gelişmelerden her zaman bir adım önde olması gerçekten tuhaftır. İlk defa Yahudileri vatandaşlıktan yoksun bırakan, Nazilerin daha denemelerine bile yeni başladıkları bir dönemde alenen ve hiç utanıp sıkılmadan geniş çaplı katliamlar yapan hep Antonescu’ydu. Himmler'in "kana karşılık kamyon" istemesinden en az bir

sene önce Yahudileri satma fikrini ortaya atmış ve sonunda -tıpkı nihayetinde Himmler'in yaptığı gibi- sanki bütün bunlar bir şakaymışçasına, bu işten vazgeçmişti. Ağustos 1944'te Romanya Kızıl Ordu'ya yenik düştü ve bazı "etnik Almanları" kurtarmak için apar topar bu bölgeye gönderilen tahliye uzmanı Eichmann bu işte başarısız oldu. Romanya'nın sekiz yüz elli bin Yahudisinin neredeyse yansı hayatta kalmayı başardı, bu Yahudilerin büyük bir bölümünü -birkaç yüz binini- bir biçimde İsrail'e ulaşanlar oluşturuyordu. Bugün Romanya'da kaç Yahudi kaldığım kimse bilmiyor. RomanyalI katillerin hepsi hakkıyla cezalandırıldı, Killinger Ruslann eline geçmeden önce intihar etti. Sadece, eyleme geçmek için gerçekten hiç fırsatı olmayan emekli Yüzbaşı Richter paçayı kurtardı, 1961 'e kadar Almanya'da huzur içinde yaşadı; ama bu tarihte, biraz geç de olsa, Richter de Eichmann duruşmasının mağdurlanndan biri haline geldi.

Orta Avrupa - Macaristan ve Slovakya

EICHMANN'IN vicdanıyla *ilgili o sıkıntılı* meseleden bahsederken değindiğimiz gibi, Macaristan anayasası bakımından kralı olmayan bir krallıktı. Ne denizle bağlantısı ne de bir donanması veya ticaret filosu olan bu ülkeyi bir amiral, kral naibi Nikolaus von Horthy yönetiyordu - daha doğrusu Horthy bu ülkeyi olmayan bir kral adma emaneten yönetiyordu. Krallığın gözle görülür tek göstergesi vardı, ortalık *Hofrâte* (olmayan sarayın danışmanları) kaynıyordu. Bir zamanlar Kutsal Roma İmparatoru, Macaristan Krah'ydı; daha yakın bir geçmişte, 1806'dan sonra, Tuna civarındaki Emperyal Kraliyet Monarşisi Habsburg hanedanına, Avusturya imparatorlarına *(Kai~ ser)* ve Macaristan krallarına geçti. 1918'de, Habsburg İmparatorluğu dağılarak Halef Devletler'e ayrıldı; Avusturya artık *Anschluss'*u, Almanya'yla birleşmeyi isteyen bir cumhuriyetti. Otto von Habs-, burg sürgündeydi, aşırı milliyetçi Macarlar onu bir daha asla Macaristan Kralı kabul etmeyeceklerdi; diğer taraftan, sahiden Macar bir krallık tarihsel bir anı olarak bile mevcut değildi. Bilinen yönetim biçimlerini göz önünde bulundurursak, Macaristan'ın ne olduğunu Amiral Horthy'den başkası bilmiyordu.

Kraliyetin yanıltıcı ihtişamının arkasında, ona miras kalan feodal bir yapı vardı: Topraksız köylüler sefalet içindeydi, birkaç aristokrat aileyse büyük bir lüks içinde yaşıyordu; başka yerlerin aksine bu yoksul topraklarda,

Avrupa’nın üvey çocuklarının vatanında, aristokrat aileler kelimenin tam anlamıyla ülkenin sahibiydi. Budapeşte toplumuna o özgün niteliğini veren, çözülmemiş toplumsal sorunlardan ve genel bir geri kalmışlıktan ibaret olan bu arka plandı; Macarlar, çok uzun süredir kendini kandırmakla uğraştığı için aykırılığın, uyumsuzluğun ne olduğunu artık neredeyse unutan bir

grup illüzyoniste benziyordu. Otuzlu yılların başlarında, İtalyan faşizminin etkisiyle güçlü bir faşist hareket, Ok-Haç hareketini yarattılar; 1938’de, İtalya'nın izinden giderek ilk Yahudi karşıtı yasalarını çıkardılar. Her ne kadar Katolik Kilisesi bu ülkede büyük bir güce sahip olsa da, sözü edilen hükümler 1919'dan sonra din değiştirip vaftiz olan Yahudiler için de geçerüydi; hatta üç sene sonra, 1919’ dan önce din değiştirenler de bu uygulamaya tabi tutuldu. Yine de, bu çok geniş kapsamlı, ırka dayalı antisemitizm resmi hükümet politikası haline geldikten sonra bile, Parlamento’nun üst kanadında hâlâ on bir Yahudi vardı; ayrıca Macaristan, Doğu cephesine Yahudi bölükleri -yardımcı hizmetle görevlendirilen ama Macar üniforması giyen yüz otuz bin kişi- gönderen tek Mihver devletiydi. Bu tutarsızlık Macarların, resmi politikalarına rağmen, yerli Yahudiler ile Doğu Yahudileri arasında, (diğer Halef Devletler gibi Triyanon Antlaşmasıyla kurulan) "Triyanon Macaristam'nın" "Macarlaşmış" Yahudileri ile yeni ilhak edilmiş topraklardaki Yahudiler arasında, başka hiçbir milletin yapmadığı kadar belirgin bir ayrım yapmasından kaynaklanıyordu. Mart 1944'e kadar Nazi hükümeti Macaristan'ın egemenliğine hiç dokunmadı, dolayısıyla bu ülke Yahudiler için "yıkım okyanusunda" güvenli bir ada haline geldi. Alman hükümetinin neden bu ülkeyi işgal etmeye karar verdiğini anlamak zor değildir; Kızıl Ordu Karpat Dağlarımdan yaklaşmaktadır, Macar hükümeti nafile İtalya örneğini izlemeye ve ateşkes antlaşması yapmaya çalışmaktadır. Buna karşılık işin bu aşamasına gelindiği halde neden "gündemin hâlâ Yahudi meselesini ele almak" olduğunu; Ve-esenmayer’in Aralık 1943’te Dışişleri Bakanlığı’na sunduğu bir rapordaki sözleriyle, "Macaristan'ın savaşa girmesinin önkoşulunu" oluşturan bu meselenin "tasfiyesi" olduğunu anlamak imkânsızdır. Zira bu '‘meselenin" "tasfiyesi", sekiz yüz bin Yahudinin ve buna ek olarak yüz-yüz elli*bin kadar din değiştirmiş Yahudinin tahliyesini gerektiriyordu. Durum bundan ibaret olsa bile, daha Önce de söylediğim gibi, görevin büyüklüğü ve aciliyeti nedeniyle Eichmann bütün ekibiyle birlikte Mart 1944'te Budapeşte'ye gitti. Bu iş hemen her yerde bittiği için,

Eichmann’m ekibini toplaması kolay olmadı; Slovakya ve Yunanistan’dan Wisliceny ve Brunner'i, Yugoslavya’ dan Abromeit’ı, Paris ve Bulgaristan'dan Dannecker'i, komutanlığını yaptığı Theresienstadt'tan Siegfried Seidl'i, Viyana'dan da Macaristan temsilcisi Hermann Krumey'i çağırdı. Berlin'den, ofis personelinin en önemli isimlerini getirtti: eskiden baş vekili olan Rolf Günther'i, tehcir operasyonlarından sorumlu Franz Novak'ı ve hukuk müşaviri Otto Hunsche’yi. Nitekim Eichmann'm Özel Operasyon Birimi (*Sondereinsatzkommando*), Berlin'deki karargâhı kurulduğunda, on adamından ve ofis işleriyle ilgilenen birkaç asistandan oluşuyordu. Budapeşte'ye vardıkları günün akşamında, Eichmann ve adamları Yahudi liderlerini toplantıya çağırdılar. Amaçlan, Yahudi liderlerini bir Yahudi Konseyi kurmaya ikna etmekti; bu konsey emirlerin yerine getirilmesini sağlayacak, buna karşılık olarak da Macaristan'daki bütün Yahudiler üzerinde mutlak yetki sahibi olacaktı. Kabul etmelerini sağlamak zordu, zira o sıralarda bu ülkedeki herkesin ucuz numaralara karnı toktu. Papalık elçisinin sözleriyle, "tehcir etmenin gerçekte ne anlama geldiğini bütün dünya biliyordu" artık; dahası, Dr. Kastner'in Nürnberg’de ifade verirken söylediği gibi, Budapeşte'deki Yahudiler "yollarını Avrupa Yahudilerinin yoluna doğru çevirmek için eşsiz bir fırsat" yakalamıştı ™ *"Einsatzgruppen'm* ne işler çevirdiğini gayet iyi biliyorduk. Auschwitz hakkında gereğinden fazla bilgiye sahiptik". İnsanları Nazilerin ”Ma~ carlaşmış" Yahudiler ile Doğu Yahudileri arasındaki kutsal aynmı dikkate alacağına ikna etmek için, Eichmann’m o "hipnotik güçlerinden” çok daha fazlasının gerektiği ortadaydı; kendini kandırma işinin daha da ilerletilip Macar Yahudi liderlerinin o dönemde "orada böyle bir şey olabileceğine" inanmalarını sağlamak ("Macaristan Yahudilerini nasıl Macaristan dışına gönderebilirler?"), gerçekler sürekli bu inançla çeliştiğinde bile buna inanmaya devam etmelerini sağlamak gerekiyordu. Bunu nasıl başardıklan, bir tanığın laf arasında söylediği şu önemli sözlerle ortaya çıktı: Yahudi Merkez Ko-mitesi'nin (Macaristan'da Yahudi Konseyi'ne böyle deniyordu) müstakbel üyeleri, komşuları Slovakya'dan, o sıralarda müzakerelerde bulundukları Wisliceny’nin işleri parayla halletmeye dünden razı biri olduğunu duydular; bununla beraber, onca rüşvete rağmen "Slo-vakya'daki bütün Yahudileri tehcir ettiğini" de öğrendiler. Freudiger bildiklerinden yola çıkıp şu sonuca vardı:" Wisliceny’yle ilişki kurmanın yolunu yordamını bulmamız gerektiğini anladım."

Eichmann’m bu zorlu müzakere sürecinde yaptığı en zekice hamle, kendisinin ve adamlarının rüşvet konusunda işi arsızlığa

vurmalarının etkili olacağım önceden fark edip buna göre davranması oldu. Yahudi cemaatinin başkanı ve Horthy'nin Danışma Mec-lisi'nin üyesi olan Hofrat Samuel Stem özel bir muamele gördü ve Yahudi Konseyi'nin başına geçirildi. Eichmann ve adamları daktilo, ayna, kadm iç çamaşın ve parfümü, orijinal Watteau tabloları ve sekiz piyano isteyince -Yüzbaşı Novak "Beyler, piyano dükkânı açmak gibi bir niyetim yok, sadece piyano çalmak istiyorum," diyerek piyanoların yedisini nazik bir biçimde geri çevirse de- Stem ve konseyin diğer üyeleri rahat bir nefes aldılar. Eichmann Yahudi Kü-tüphanesi'ni ve Yahudi Müzesi'ni ziyaret etti ve bütün tedbirlerin geçici olduğu konusunda herkese garanti verdi. Bir oyun olarak başlayan rüşvet meselesi kısa zamanda gerçek oldu, ama Yahudilerin olmasını istediği hale gelmedi. Yahudiler, ortada elle tutulur bir sonuç olmadığı halde, Eichmann ve adamlarına başka hiçbir yere harcamadıkları kadar para harcadılar. Kastner'in ifadesiyle, "Kendi hayatı veya ailesinin hayatı konusunda endişelenen bir Yahudi para mefhumunu kaybeder"di (aynen alınmıştır). Biraz önce bahsettiğimiz Philip von Freudiger'in, keza Macaristan'daki hasım Yahudi örgütünü, Siyonist Kurtarma Komitesi'ni temsil eden Joel Brand'in verdiği ifade bunu doğrular nitelikteydi. Krumey, Nisan 1944'te Freudiger’den en az 250 bin dolar aldı; Kurtarma Komitesi, sırf Wisliceny'yle ve SS Karşı İstihbarat Servisi'nin yetkilileriyle buluşma şerefine nail olabilmek için yirmi bin dolar ödedi. Bu toplantıda, her katılımcı ekstradan bin dolar para aldı; Wisliceny de 1942'de önerdiği ama kimseye kabul ettiremediği şu Avrupa Plam'm tekrar masaya yatırmaktan başka bir şey yapmadı (bu plana göre Himm-îer, iki-üç milyon dolar karşılığında, Polonya'dakiler hariç bütün Yahudilerin canını bağışlamaya razı olacaktı güya). Aslında çoktan rafa kaldırılan bu öneriyi duyan Yahudiler, Wisliceny'ye sözü edilen miktarın ilk taksitlerini Ödemeye başladılar. Bu emsalsiz bolluk diyarında Eichmann’m "idealizmi" bile çöktü. İddia makamı, her ne kadar görevini suistimal edip bu durumdan mali çıkar sağladığını kanıtlayamasa da, Eichmann'm Budapeşte'de ne kadar yüksek bir yaşam standardına sahip olduğunu vurgulamakla; en iyi otellerden birinde kaldığına, hem karada hem de denizde giden özel şoförlü bir arabayla etrafta dolandığına, daha sonra düşmanı olan Kurt Bec-her'den unutulmaz bir hediye aldığına, ava çıktığına ve at binmeye gittiğine ve

Macar hükümetindeki yeni arkadaşlarının himayesinde daha önce hiç bilmediği nice lüksün keyfini çıkardığına dikkat çekmekle çok yerinde bir iş yaptı.

Gelgelelim, liderleri kendini kandırmaya bu kadar meraklı olmayan Yahudi grupların sayısı da az değildi. Siyonist hareket Macaristan'da her zaman çok güçlü olmuştu; dahası, yeni kurulan Kurtarma Komitesi'nde *(Vaadat Ezra ve Hazalah*) kendi temsilcileri vardı artık. Filistin Ofisi'yle yakın temas halinde olan bu komite, Polonya ve Slovakya'dan, Yugoslavya ve Romanya'dan iltica edenlere yardım ediyordu; faaliyetlerini finanse eden Amerikan Ortak Dağıtım Komitesi'yle de sürekli temas halindeydi ve ayrıca, birkaç Yahudiyi yasal veya yasadışı yollardan Filistin'e göndermeyi başarmıştı. Felaket kendi ülkelerini bulunca, sahte "Hıristiyan kâğıtları", vaftiz belgeleri hazırlamaya başladılar; zira bu belgelere sahip olanların saklanması kolaylaşıyordu. Kim olurlarsa olsunlar, Siyonist liderler kanuni haklarından yoksun olduklarım biliyorlardı ve buna göre hareket ediyorlardı. Savaşın ortasında Müttefiklere Himmler'in on bin kamyona karşı bir milyon Yahudi verme teklifini sunacak olan talihsiz Yahudi temsilcisi Joel Brand, Kurtarma Komitesi'nin önde gelen yetkililerinden biriydi. Eichmann'm Macaristan'daki eski has-mı Philip von Freudiger ve Brand, Eichmann'la ilişkileri hakkında ifade vermek için Kudüs'e geldiler. Freudiger, Eichmann'm bu görüşmelerde onlara çok terbiyesizce davrandığını söyledi (bu arada Eichmann Freudiger'i neredeyse hiç hatırlamıyordu); buna karşılık Brand, verdiği ifadeyle esasen Eichmann'm Siyonistlerle müzakereleriyle ilgili olarak anlattıklarım doğruladı. Brand'e, "idealist bir Yahudiye", karşısında artık "idealist bir Alman" olduğunu söylemişti - iki saygın düşman, savaşta ortalığın durulduğu bir sırada, birbirinin dengi gibi karşı karşıya geliyordu. Eichmann Brand'e, "Yarın, belki yine savaş meydanında olacağız" demişti. Korkunç bir maskaralıktan başka bir şey değildi bu; ama Eichmann'm gerçekten bir anlamı olmadığı halde ona sevinç veren laflarla ilgili zaafının, özellikle Kudüs duruşması için takındığı bir poz olmadığım gösterdi. îşin daha da ilginç tarafı, Siyonistlerle görüşürken, Eichmann da Özel Operasyon Biriminin diğer üyeleri de Yahudi Konseyi'nden beyefendilerle konuşurken yararlandıkları yalan söyleme taktiklerine başvurmamışlardı. Dil kuralları bile askıya alınmıştı, çoğu zar man her şey açık açık konuşuluyordu. Dahası, ciddi meselelerde —çıkış izni için Ödenecek miktarı belirleme, Avrupa Planı,

Yahudilerin hayatını kamyonlarla takas etme- sadece Eichmann değil, herkes işin içindeydi: Wisliceny, Becher, Joel Brand'in her sabah bir kafede buluştuğu Karşı İstihbarat yetkilileri doğal olarak Siyonist-lere başvurdular. Bunun nedeni, Kurtarma Komitesi'nin gerekli uluslararası bağlantılara sahip olması ve daha kolay döviz elde edebilmesi; buna karşılık Yahudi Konseyi'nin arkasında, Naip Horthy' nin pek de güvenilir olmayan korumasından başka hiçbir şey yoktu. Ayrıca, Yahudi Konseyi üyelerinin sadece tutuklama ve tehcir operasyonlarından geçici olarak muaf tutulduğu; buna karşılık Siyonist yetkililere çok daha büyük ayrıcalıklar tanındığı ortaya çıktı. Siyonistler her yere istedikleri gibi girip çıkabiliyorlardı, sarı yıldızı takmaları gerekmiyordu, Macaristan'daki toplama kamplarını ziyaret edebiliyorlardı; hatta Kurtarma Komitesi'nin asıl kurucusu Dr. Kastner, yanında Yahudi olduğunu gösteren bir kimlik olmadan, Nazi Almanyası'na bile gidebiliyordu.

Viyana, Prag ve Berlin'de edindiği onca tecrübeden sonra, bir Yahudi Konseyi örgütlemek Eichmann için en fazla iki haftasını alacak sıradan bir işti. Asıl mesele, bu büyüklükte bir operasyon için Macar yetkililerin yardımını alıp alamayacağıydı. İşte bu Eichmann için yeni bir şeydi. Genellikle, böyle meselelerle Eichmann yerine Dışişleri Bakanlığı ve bakanlık temsilcileri ilgilenirdi; dolayısıyla bu meseleyle de yeni atanan Reich temsilcisi Dr. Edmund Veesenmayer ilgilenecekti. Eichmann Veesenmayer'e bir "Yahudi danışmanı" gönderdi, zira danışman rolü oynamaya hiç niyeti yoktu. Böyle bir görevi rütbesi yüzbaşıdan daha yüksek biri yerine getirmezdi, Eichmann gibi iki üst rütbedeki bir yarbaya düşmezdi. Eichmann'm Macaristan'daki en büyük başarısı, bütün bağlantıları kendisinin kurmasıydı. Öncelikle ilgilendiği üç kişi vardı: antise-mitizmi için Horthy'nin bile "hastalıklı" dediği, kısa bir süre önce Siyasi Meselelerden (Yahudi Meselesinden) Sorumlu Devlet Bakanı olan Lâszîo Endre; hem İçişleri Bakanhğı'nda devlet müsteşarlığı yapan hem de Macar polisi *Gendarmerie*'nin (Jandarma) başında bulunan Lâszlo Baky ve tehcir operasyonlarından doğrudan sorumlu olan polis görevlisi Yarbay Ferenczy. Onların yardımını alırsa, gerekli emirlerin çıkarılmasının ve Yahudilerin belirli yerlerde top-lanmasımn "yıldırım hızıyla" sağlanacağı konusunda Eichmann'm içi rahat olabilirdi. Viyana'da, Alman Devlet Demiryolları yetkilileriyle birlikte Özel bir konferans düzenlendi, zira nakledilecek Yahudilerin sayısı yarım milyonu buluyordu. WVHA'dan

General Ric-hard Glücks, Auschvvitz'de bulunan astı Höss'e bu planlan bildirdi; birkaç kilometre uzaklıktaki krematoryuma kadar gidecek vagonlar için yeni bir tren yolu hattmm inşa edilmesini ve gaz odalanna bakan ölüm komandolannm sayısının 224’ten 860’a çıkarılmasını emretti - günde altı ila on iki bin kişiyi öldürebilmek için her şey hazırdı artık. Mayıs 1944’te trenler gelmeye başlayınca, "güçlü kuvvetli adamlar" arasından birkaç tanesi seçildi ve Krupp'un Ausch-witz’deki fünye fabrikasına alındı. (Krupp Almanya'da, Breslau yakınlarında kurulan yeni fabrikası Berthawerk için bulabildiği her yerden Yahudi işçi topladı; bu işçiler, ölüm kamplanndaki çalışma gruplanmnkini aratmayan koşullarda çalıştırıldı.)

Macaristan operasyonu iki aydan kısa sürdü ve temmuz başlarında birdenbire durdu. Neyse ki Siyonistler vardı da, Yahudilerin başma gelen felaketin bu aşamasını -diğerler aşamalardan farklı olarak- duymayan kalmamıştı; tarafsız ülkeler ve Vatikan, Horthy' ye protesto yağdırmıştı. Yine de papalık elçisi, Vatikan’ın protestosunun "sahte bir şefkat hissinden" kaynaklanmadığını açıklamayı •uygun gördü - bu tabir, "amansız sertliği" kutsal bir emir gibi yayanlarla sürekli görüşmekten ve onlarla uzlaşmaya çalışmaktan, Kilise’nin en saygın isimlerinin zihniyetlerinin bile ne hale geldiğini açıkça gösteren kalıcı bir anıt gibidir. İsveç pratik tedbirlere başvurarak, giriş izni dağıtarak çözüme yönelik bir adım atmaya öncülük etti; İsviçre, İspanya ve Portekiz'in de İsveç örneğini izlemesiyle, otuz iki bin Yahudi Budapeşte'de özel evlerde, tarafsız ülkelerin koruması altında yaşamaya başladı. Müttefikler, çıbanbaşı olduğunu düşündükleri yetmiş kişinin adından oluşan bir liste bulmuş ve bu isimleri her yerde ifşa etmişti; Roosevelt gözdağı vermek için bir ültimatom çekip "Tehcir operasyonları devam ettiği takdirde... Macaristan'ın kaderi diğer medeni milletlerinki gibi olmayacak" demişti. Müttefikler bu konuda ne kadar ciddi olduklarını göstermek için, 2 Temmuz'da Budapeşte'ye çok yoğun bir hava saldırısı düzenlediler. Sonuç olarak iyice kapana kısılan Horthy, tehcir işlemlerinin durdurulmasını emretti. Eichmann'ı yalanlayan en güçlü kanıtlardan biri de bu olayla ilgiliydi: Eichmann "yaşlı bunağın" emrine göz göre göre karşı geldi, Budapeşte yakınlarındaki bir toplama kampında tutulan bin beş yüz Yahudiyi daha tehcir etti. Yahudi yetkililerin Horthy'ye haber uçurmalarını engellemek için, iki temsil organının üyelerini bürosuna çağırdı; Dr. Hunsche, trenlerin Macar topraklarından çıktığım haber alana kadar, Yahudi temsilcilerini çeşitli bahaneler uydurarak büroda tuttu. Kudüs'teyken,

Eichmann bu olayları hatırlamadı; her ne kadar hâkimler "sanığm Horthy karşısındaki zaferini gayet iyi hatırladığına" kanaat getirmiş olsalar da, bundan emin olmak o kadar kolay değildir - çünkü Eichmann'a göre, Horthy o kadar da mühim biri değildi.

Görünüşe bakılırsa, Macaristan'dan Auschwitz’e giden son tren buydu. Ağustos 1944'te Kızıl Ordu Romanya'daydı ve Eichmann da olmayacak işler peşinde koşmak üzere buraya gönderilmişti. Tekrar Macaristan'a geldiğinde, Horthy rejimi cesaretini toplayıp Eichmann komando birliğinin geri çekilmesini talep etmiş; Eichmann da birliğiyle birlikte geri dönmek için Berlin'den izin istemişti, zira burada "lüzumsuz hale gelmişlerdi". Fakat Berlin bu işe yanaşmadı ve ekimin ortasında durumun bir kere daha aniden değişmesiyle, yanaşmamakta ne kadar haklı olduğu ortaya çıktı. Rusların Budapeşte'ye varmasına birkaç yüz kilometre kala, Naziler Horthy hükümetini devirmeyi başardılar ve devletin başına Ok-Haç hareketinin lideri Ferenc Szalasi'yi geçirdiler. Auschwitz'e başka sevkıyat yapamadılar, zira hem imha tesisleri yok edilmek üzereydi hem de Almanların işgücü sağlama konusundaki sıkıntısı daha da artmıştı. Macaristan İçişleri Bakanlığı'yla görüşme sırası bu sefer de Reich temsilcisi Veesenmayer'deydi; Veesenmayer on altı yaşından büyük altmış yaşından küçük erkeklerden ve kırk yaşından küçük kadınlardan oluşan elli bin Yahudinin Reich'a gönderilmesi için izin istedi; raporuna ayrıca Eichmann'm elli bin Yahudinin daha nakledilmesini ümit ettiğini söyledi. Kasım 1944'te, artık demiryolu tesisleri olmadığı için, Yahudiler yayan gidecekti; ama Himmler’in emriyle, bu uygulama başladıktan bir süre sonra durduruldu. Macar polisi çoktan yola çıkarılan Yahudileri, çoğuna tanınan İmtiyazlara, asıl emirlerde belirtilen yaş sınırına aldırmadan gelişigüzel tutuklamaya başladı. Yürüyenlerin başında bulunan Ok-Haç adamları, soydukları Yahudilere olanca gaddarlıklarıyla zulmettiler. Yolun sonuna gelmişlerdi. Sekiz yüz binlik Yahudi nüfusunun, yüz altmış bininin hâlâ Budapeşte gettosunda kalması gerekiyordu (kırsal bölgeler *judenrein'<Xı*); kalan Yahudilerin on binlercesi keyfi pogromlara kurban gidecekti. 13 Şubat 1945'te, ülke Kızıl Ordu'ya teslim oldu. Katliamların elebaşı sayılan bütün Macarlar yargılandı, Ölüm cezasına mahkûm edildi ve idam edildi. Buna karşılık, Eichmann hariç, katliamlarda rol oynayan bütün Almanlar topu topu birkaç senelik hapis cezalan aldı.

Hırvatistan gibi SLOVAKYA da Alman Dışişleri Bakanlığı’nın icatlarından biriydi. Slovaklar daha Almanlar Çekoslovakya'yı işgal etmeden, Mart 1939'da, "bağımsızlıktan" için müzakerelerde bulunmak üzere Berlin'e geldiler ve Göring'e, Yahudi meselesi konusunda büyük bir sadakatle Almanya'nın izinden gideceklerine dair söz verdiler. Ama bütün bunlar 1938-39 kışında olmuştu, o zamanlar kimsenin Nihai Çözüm diye bir şeyden haberi yoktu. İki buçuk milyonluk fakir köylü nüfusuyla bu küçük ülke ilkel, gerici ve iyiden iyiye Katolik'ti. Başında da Katolik bir din adamı, Peder Josef Tiso vardı. Faşist hareketi Hlinkova Garda bile genel görünüşü itibariyle Katolikti; bu yobaz Faşistlerin veya Faşist yobazların hararetli antisemitizmi, hem tarzı hem de içeriği bakımından Alman üstatlarının. ultra modern faşizminden farklıydı. Slovak hükümetindeki tek modem antisemit, Eichmann’m aziz dostu İçişleri Bakanı Sano Mach'tı. Geriye kalanların hepsi Hıristiyandı veya en azmdan öyle olduğunu sanıyordu; buna karşılık Naziler, prensip olarak Museviliğe ne kadar karşıysa Hıristiyanlığa da o kadar karşıydı. Slovakla-rın Hıristiyan olması, hem Nazilerin artık "geçmişte kaldığım" düşündüğü vaftiz edilmiş-vaftiz edilmemiş Yahudi ayrımını vurgulamak zorunda hissettiklerini hem de bütün meseleye hâlâ ortaçağdan kalma bir bakış açısıyla baktıklarını gösteriyordu. Slovaklarm gözünde "çözüm" Yahudileri defedip mallarına el koymaktan ibaretti, sistematik olarak "imha etmek" değildi; yine de ara sıra birkaç Yahudinin öldürülmesini pek umursamazlardı. Yahudilerin en büyük "günahı" yabancı bir "ırktan" gelmeleri değil, zengin olmalarıydı. Slovakya’daki Yahudiler Batı standartlarına göre çok da zengin sayılmazdı; ama elli iki bin Yahudi, sahip olduğu değerli eşyaların tutarı iki yüz doları aştığı için mal varlığını açıklamak zorunda kalınca, Yahudilerin toplam mal varlığının yüz milyon doları bulduğu ortaya çıktı - Siovaklar muhtemelen her Yahudiye Karun gözüyle bakıyordu artık.

"Bağımsızlıklarının" ilk bir buçuk senesi boyunca, Siovaklar Yahudi meselesini kendi kafalarına göre çözmeye çalıştılar. Büyük Yahudi kuruluşlarını Yahudi olmayanlara devrettiler, Almanlara göre 1918’den önce din değiştiren Yahudileri uygulamadan muaf tutmak gibi "temel bir kusuru" olan Yahudi karşıtı yasalar çıkardılar, "Genel Hükümet'in izinden giderek" gettolar kurmayı planladılar ve Yahudileri zorla çalıştırdılar. Eylül 1940'ta Slovaklara bir Yahudi danışmanı tahsis edildi: Yüzbaşı Dieter Wisliceny. Eichmann' m Güvenlik Servisi zamanlarından büyük bir

hayranlık duyduğu dostu (Eichmann'm en büyük oğlunun adı Dieter'di), eski üstü yeni dengi Yüzbaşı Dieter Wisliceny, Bratislava'daki Alman temsilciliğine bağlıydı. Wisliceny evlenmediği için rütbesini yükseltemedi, bir sene sonra Eichmann'm astı haline geldi. Eichmann'a göre Wis~ liceny bunu bir türlü hazmedememişti; hatta Nümberg Duruşmalarında tanıklık ederken Eichmann'm sözlerini yalanlamasının, saklandığı yeri bile bulmayı önermesinin sebebi de buydu. Ama bu durum biraz tartışmalıdır. Wisliceny muhtemelen sadece kendi postunun derdine düştüğü için bunları yapmıştı. Eichmann'dan çok farklıydı: Bir kere, tahsilli SS'lerden biriydi; hayatı kitapların, plakların içinde geçmişti; Macaristan'daki Yahudiler ona "Baron" diye hitap ederdi; genellikle kariyerinden ziyade parayla ilgilenirdi; sonuç olarak SS'in daha "ılımlı" eğilimlerin ortaya çıkmasında önemli bir rol oynayan ilk isimlerden biriydi.

Slovakya'nm bağımsızlık yıllarının başlangıcında olanlar bundan ibaretti. Ne var ki Mart 1942'de, Eichmann'm Bratislava'da ortaya çıkıp "genç ve güçlü Yahudi işçilerden[1]' yirmi bin kadarının tahliyesi için müzakerelere başlamasıyla, işin rengi değişti. Dört hafta sonra, bizzat Heydrich Başbakan Vojtek Tuka'yla görüşmeye geldi; başbakanı, şimdiye kadar uygulamalardan muaf tutulan din değiştirmiş Yahudiler de dahil olmak üzere bütün Yahudilerin Doğu'ya yerleştirilmesine ikna etti. Başında bir papaz olan bu hükümet, "Almanların, bu Yahudilerin mallarıyla ilgili hiçbir talepte bulunmadığını; sadece teslim alman her Yahudi başına beş yüz Reich markı ödenmesini istediğini" duyunca, din temeline dayanan Hıristiyan Yahudi-Musevi Yahudi ayrımım bir tarafa bıraktı, bu "temel kusuru" düzeltmekle bile uğraşmadı; dahası, Alman Dışişleri Bakanlığı' ndan, "Slovakya'dan gönderilen ve Almanlar tarafından kabul edilen Yahudilerin hep Doğu bölgelerinde kalacağına, Slovakya'ya geri dönmelerine izin verilmeyeceğine" dair güvence istedi. Devletin en üst kademelerinde yapılan bu müzakereleri izlemek üzere, Heydrich'in suikaste uğradığı sıralarda, Eichmann bir kere daha Bratis-lava'ya gitti; Haziran 1942'de, Slovak polisinin Polonya'daki ölüm merkezlerine gönderdiği Yahudilerin sayısı elli iki bini bulmuştu.

Ülkede hâlâ 35 bin Yahudi vardı, bu Yahudilerin hepsi başta belirlenen muafiyet kategorilerine giriyordu - din değiştiren Yahudiler ve ana-babaları, belirli mesleklerle uğraşanlar, zorla çalıştırılan gençler, birkaç işadamı. Tam

da Yahudilerin çoğu yerine "yerleştirilmişken", Macar Siyonist grubunun kardeş örgütlerinden Bratisla-va Yahudi Kurtarma Komitesi, Wisliceny'ye biraz para yedirip tehcir operasyonlarını yavaşlatmaya yardım sözü aldı; Wisliceny ayrıca, o meşhur Avrupa Planı'm daha sonra Budapeşte'de tekrar önerecekti. Wisliceny muhtemelen kitap okumaktan, müzik dinlemekten ve tabii kesesini doldurmaktan başka bir şey yapmadı. Tam o sıralarda Vatikan, Katolik din adamlarına '›yerleştirme"nin gerçekte ne anlama geldiğini duyurdu. Alman Büyükelçisi Hans Elard Ludin'in Berlin'deki Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu rapora göre, o andan itibaren tehcir operasyonları iyice gözdeh düştü, Slovak hükümeti Alınanlardan ısrarla "yerleştirme" merkezlerini ziyaret etme izni istemeye başladı - gelgelelim ne Eichmann verebilirdi bu izni ne de Wisliceny, zira "yerleştirilen" Yahudiler artık hayatta değildi. Aralık 1943'te, Dr. Edmund Veesenmayer Peder Tiso'yu ziyaret etti; Ve~ esenmayer'i Bratislava'ya gönderen Hitler, Tiso'ya Özellikle "hayal kurmaktan vazgeçmesini" söylemesini emretmişti *(Frakîur mit ihm reden).* Tiso din değiştirmemiş on altı ila on sekiz bin Yahudiyi toplama kamplarına gönderme, vaftiz edilmiş on bin Yahudi için özel bir toplama kampı kurma sözü verdi ama Yahudileri göndermeyi kabul etmedi. Haziran 1944'te, artık Reich'm Macaristan temsilcisi olan Veesenmayer bir kere daha ortaya çıktı ve bu ülkede kalan Yahudilerin Macaristan operasyonlarına dahil edilmesini istedi. Tiso bu teklifi de reddetti.

Ağustos 1944'te, Kızıl Ordu'nun iyice yaklaşmasıyla, Slovakya' da tam bir isyan başladı ve Almanlar bu ülkeyi işgal etti. Wisliceny bu sırada Macaristan'daydı ama Almanlar artık ona pek güvenmiyordu. RSHA, kalan Yahudileri tutuklayıp tehcir etmesi için, Bratis-lava'ya Alois Brunner'i gönderdi. Brunner ilk iş olarak, Yahudi Kurtarma Komitesi üyelerini tutuklayıp tehcir etti; daha sonra da Alman SS birimlerinin yardımıyla on-on iki bin Yahudiyi ülkeden gönderdi, 4 Nisan 1945'te, Ruslar Bratislava'ya vardığında, bu felaketten sağ kurtulan Yahudilerin sayısı yirmi bini anca buluyordu.

Doğu’daki Katliam Merkezleri

NAZİLER Doğu dediklerinde, Polonya'yı, Ballık Devletleri'ni ve işgal altındaki Rus topraklarını kapsayan geniş bir alandan bahsediyorlardı. Bu alan dört idari birime ayrılmıştı: Polonya’nın ilhak edilen batı bölgelerinden oluşan Warthegau (Bölge Lideri Artur Grei-ser); Litvanya, Letonya, Estonya ve işgalden sorumlu yetkililerin beşiği Riga’sıyla Beyaz Rusya’nın bazı bölümlerini kapsayan öst-land; orta Polonya Genel Hükümeti (Hans Frank) ve Ukrayna (Alf-red Rosenberg'in İşgal Altındaki Doğu Toprakları Bakanlığı). İddia makamı argümanını desteklemek için ilk olarak bu ülkelerle ilgili ifade verecek tanıklan çağırdı, ama yargılama sürecinde bu ülkelere en son sıra gelecekti.

İddia makamının ve hâkimlerin bu yönde karar vermelerinin gayet haklı gerekçeleri vardı kuşkusuz. Doğu, Yahudilerin çektikleri acıların merkeziydi, bütün nakillerin korkunç son durağıydı, kimsenin kaçamadığı ve kalanların da en fazla yüzde beşinin yaşadığı bir yerdi. Üstelik savaştan Önce Avrupa'daki Yahudi nüfusun merkezi de burasıydı; Polonya’da üç milyondan fazla, Ballık Devletlerinde 260 bin kadar Yahudi vardı; üç milyon Rus Yahudisinin yansının Beyaz Rusya, Ukrayna ve Kınm'da olduğü tahmin ediliyordu. İddia makamı öncelikle Yahudi halkının ıstırabıyla ve başlatılan "soykırımın boyutlarıyla" ilgilendiği için, bu noktadan başlayıp daha sonra da sanığın bu cehennemden ne kadar sorumlu olduğuna bakmak mantıklı görünüyordu. Eichmann'm Doğu bağlantılarıyla ilgili kanıtlar "çok azdı”; dolayısıyla Gestapo dosyalarının, özellikle de Eichmann'm departmanıyla ilgili dosyaların yok edildiği düşünülüyordu. Belgelenmiş kanıtlann azlığı, iddia makamının Doğu’ da olanlarla ilgili ifade vermek üzere çok sayıda tanık çağırması için

iyi bir bahane oldu muhtemelen, yine de bu kadar çok tanık çağrılmasının tek nedeni değildi. İddia makamı, İsrail'in mevcut nüfusunun yüzde yirmisini oluşturan, bu felaketten sağ kurtulan Yahudilerin yoğun baskısı altındaydı - duruşma sırasında sadece çıtlatılan bu durum daha sonra ayrıntılı olarak açıklanmıştı (Nazi dönepîiyle ilgili İsrail arşivi, Yad Vashem'in Nisan 1962 tarihli özel *Bülteni).* Yahudiler tanıklık etmek için kendiliklerinden duruşma yetkililerine ve belgelenmiş kanıtları hazırlamak için resmen görevlendirilen Yad Vashem'e akın ediyorlardı. "Hayal gücü

kuvvetli" olanlar, yani "Eichmann'ı daha önce hiç bulunmadığı çeşitli yerlerde" görmüş olanlar elendi; ama sonunda, başta planlandığı gibi on beş-yirmi "arka plan tanığı" yerine, duruşma yetkililerinin deyişiyle "Yahudi halkının ıstırabına tanıklık eden" elli altı kişi duruşmaya çıkarıldı; toplam yüz yirmi oturumdan yirmi üçü "arka plana" ayrıldı, yani davayla doğrudan ilgili değildi. Her ne kadar iddia makamının tanıkları savunma veya hâkimler tarafından çapraz sorguya alınmasa da, mahkeme Eichmann'la ilgili kanıtlan, başka bir yoldan doğrulanmadığı sürece kabul etmedi. Nitekim hâkimler Eichmann'ı, Macaristan'da Yahudi bir genci öldürmekten dolayı; o dönemde kuşkusuz hiç haberdar olmadığı, Kudüs'teyken de Nazi rejimi üstüne çalışan vasat bir araştırmacı kadar bile hakkında bilgiye sahip olmadığı *Kristallnacht*'la ilgili olarak suça kışkırtmaktan dolayı; Heydrich'in suikastinden sonra Lödz'a gönderilen Lidice'ü doksan üç çocuğun ölümünden dolayı (zira "önümüzdeki kanıtlara göre, bu çocukların Öldürüldüğü makul şüphelere mahal vermeyecek şekilde kamtlanamamıştır" demişlerdi); "iddia makamının sunduğu en korkunç kanıtlardan birine dayanarak", Doğu'da kitlesel mezarlar açmakla ve katliamların izlerini yok etmek için cesetlerden kurtulmakla görevlendirilen 1005 numaralı birimin dehşet verici operas-yonlanndaki sorumluluğundan dolayı (bu birimin başında bulunan Albay Paul Blobel, Nürnberg'de verdiği ifadede, RSHA Bölüm IV' ün başkanı Müller'den emir aldığını söylemişti); savaşın son aylarında, imha kamplarından sağ kurtulan Yahudilerin Alman toplama kamplarına, özellikle de Bergen-Belsen'e berbat koşullarda gönderilmesinden dolayı cezalandırmayı reddetti. Arka plan tamklannın Polonya gettolarındaki koşullar, çeşitli ölüm kamplarındaki prosedürler, zorla çalıştırma ve genellikle de çalıştırarak öldürme teşebbüsü hakkmdaki ifadelerinin aslında ne anlama geldiği hiç tartışma konusu olmadı; bilakis, anlattıkları hemen her şey önceden de biliniyordu zaten. Arada bir Eichmann adı geçse bile, bunun kulaktan dolma bilgilere dayanan bir kanıt olduğu hemen anlaşılıyordu; "söylentiler tanıklık ediyordu", dolayısıyla söylenenlerin hukuki açıdan bir geçerliliği yoktu. Eichmann'ı "kendi gözleriyle gördüğünü" söyleyen bütün tanıkların anlattıkları, karşılaştıkları ilk soruyla birlikte çöküyordu; mahkemeye göre, Eichmann'm "faaliyetlerinin ağırlık merkezi Reich'ın, Protektora'mn ve batı, kuzey, güney, güneydoğu, orta Avrupa'nın içinde kalıyordu - yani Doğu dışında her yeri kapsıyordu. Öyleyse mahkeme haftalarca, hatta aylarca süren bu ifade verme işini neden sonlandırmadı? Bu mesele tartışılırken mahkeme

özür diler gibiydi, nihayet ağzındaki baklayı çıkarıyor derken söyledikleri çok tutarsızdı: "Sanık iddianamedeki bütün maddeleri reddettiği için", hâkimler "arka plan gerçeklerine dayanan kanıtları" reddedemediler. Gelgelelim sanık, iddianamedeki bu gerçekleri asla reddetmemişti, sadece "iddianame bakımından" bunlardan sorumlu olduğunu kabul etmemişti.

Aslında, hâkimler çok can sıkıcı bir açmazla karşı karşıyaydı. Duruşmanın daha en başında, Dr. Servatius hâkimlerin tarafsızlığına karşı açıklamalarda bulunmuştu; Servatıus'a göre, hiçbir Yahudi Nihai Çözüm'ü uygulamaya geçirenleri yargılayacak niteliklere sahip olamazdı. Buna karşılık mahkeme reisi şu cevabı vermişti: "Biz profesyonel hâkimleriz; daha önce Önümüze konan delilleri nasıl değerlendirdiysek, görevimizi herkesin gözü önünde ve herkesin eleştirisine açık bir biçimde nasıl yaptıysak, şimdi de öyle yapacağız... Yargılama işine soyunan bir mahkemede, mahkemeyi oluşturan hâkimler etten kemikten insanlardır, hepsinin duygulan vardır; ama hukuk bu duygulan sınırlamalarını gerektirir. Aksi takdirde, *midesini* bulandıran kriminal bir davayı yürütecek tek bir hâkim bile bulunamazdı... Nazilerin yaptığı soykırımı hatırlamanın her Yahudiyi altüst ettiği doğrudur; ama bu davaya biz baktığımıza göre, üzerimize düşen, bu duyguları sınırlamak ve görevimizi haysiyetle yerine getirmektir." Bu gayet iyi ve yerinde bir açıklamaydı; gelgelelim Dr. Servatius aslında Yahudilerin, mevcudiyetlerinin diğer dünya milletleri arasında nasıl bir soruna yol açtığını tam olarak kavrayamayacaklarını, dolayısıyla da bu sorunun "nihai çözümünün" kıymetini anlayamayacaklarını söylemeye çalışıyordu. İşin ironik tarafı, bu argümanı ortaya sürecek olsa, muhtemelen karşılığında sanığın kendi ağzıyla, üstüne basa basa, tekrar tekrar söylediği sözler hatırlatılacaktı Servatius'a: Sanık, Yahudi meselesi hakkında bildiği her şeyi Yahudi-Siyonist yazarlardan, Theodor Herzl ve Adolf Böhm'ün "temel kitaplarından" öğrenmişti. Dolayısıyla Eich-mann'ı yargılayacak niteliklere, ilk gençliklerinden beri Siyonist olan bu üç adam sahip olmayacaktı da kim olacaktı?

Dolayısıyla hâkimlerin Yahudi olmaları, her beş vatandaşından biri bu felaketten canını zor kurtarmış bir ülkede yaşamaları, sanık açısından değil de arka plan tanıklan açısından hassas ve sıkıntılı bir mesele haline geliyordu. Hausner, hiçbiri bu eşsiz fırsatı kaçırmak istemeyen, hepsi mahkeme gününün hakkı olduğuna inanan kurbanlardan oluşan "trajik bir

kalabalık" toplamıştı. Hâkimler savcıyla "genel manzarayı resmetme" fırsatını kullanmanın usulü ve adabı konusunda münakaşa edebilirlerdi (nitekim ettiler de); ama bir tanık o kürsüye çıktıktan sonra, lafa girmek, böyle bir ifadeyi yarıda kesmek -Hâkim Landau'nun sözleriyle- "tanığın onuru ve neler anlattığı düşünülecek olursa" gerçekten çok zordu. Meseleye biraz insani açıdan bakıldığında, hâkimler kim oluyorlardı da bu insanları mahkeme günlerinden mahrum etmeye kalkıyorlardı? Meseleye biraz insani açıdan bakıldığında, her ne kadar anlatmak zorunda olduklan şeyler "duruşma açısından sadece ikincil derecede önem taşısa da", "tanık kürsüsüne çıkınca içindekileri döken" bu insanların anlattıklarının gerçekliğini sorgulamaya ne hakla cüret ederlerdi?

Ortada bir zorluk daha vardı. Diğer ülkelerde olduğu gibi İsrail’ de de, mahkeme karşısına çıkan biri, suçu ispatlanana kadar masum sayılırdı. Ama Eichmann davasında bu düpedüz bir yalandı. Kudüs’ te boy göstermeden önce suçlu olduğu, makul şüphelere mahal vermeyecek kadar suçlu olduğu düşünülmeseydi, İsrailliler Eichmann' ı kaçırmaya ne cüret ederlerdi ne de bunu isterlerdi. Başbakan Ben-Gurion, Arjantin Cumhurbaşkanı'na yazdığı 3 Haziran 1960 tarihli bir mektupta, İsrail'in neden "Arjantin hukukunu ihlal ettiğini" açıklarken, [11] Avrupa çapında [altı milyon insanımızın] toptan öldürüldüğü, devasa ve emsalsiz ölçeklerde bir katliamı organize eden Eichmann'dı" diyordu. Suç şüphesinin sağlam ve makul gerekçelere dayandırılması gereken (kesinlikle ispatlanması gerekmez, zira bu daha sonra yapılacak duruşmanın görevidir) sıradan kriminal davalardaki olağan tutuklamaların aksine, Eichmann'm yasadışı olarak tutuklanmasını dünya kamuoyunun gözünde ancak, davanın sonucunun bu kadar güvenle tahmin edilmesi meşru kılabilirdi (nitekim kıldı da). Eichmann'm Nihai Çözüm'deki rolünün aşın abartıldığı ortaya çıktı - o zamana kadar bu kadar abartılmasının sebebi kısmen sürekli böbürlenmesi, kısmen Nümberg'deki ve savaştan sonra düzenlenen diğer duruşmalardaki davalıların Eichmann'ı harcayarak kendilerini aklamaya çalışmaları; esasen de, sadece ama sadece "Yahudi meselesi konusunda uzmanlaşan" tek Alman yetkili olduğu için, Yahudi yetkililerle yakın temas halinde bulunmasıydı. Argümanını zaten abartılacak bir tarafı kalmayan ıstıraplara dayandıran iddia makamı, abartma işini iyice abartıp ipin ucunu iyice kaçırmıştı - ya da Temyiz Mahkemesi'nin hükmünü okuyuncaya kadar Öyle olduğunu sanıyordunuz: "Temyiz talebinde bulunan kişi gerçekte üstlerinden hiç emir almamıştır.

Tek üstü kendisi olmuştur ve Yahudilerle ilgili meselelerde bütün emirleri kendisi vermiştir." Bu tam da iddia makamının öne sürdüğü argümandı; Bölge Mahkemesi hâkimlerinin reddettiği bu tehlikeli saçmalığı, Temyiz Mahkemesi sonuna kadar onaylamıştı. (Bu argüman esasen *Ten Days to Die'ı* ■ [1950, Son On Gün] yazan, iddia makamı için tanıklık etmek üzere Amerika'dan gelen eski Nümberg hâkimi Michael A. Musmanno' nun ifadesiyle desteklendi. Musmanno toplama kamplarının idarecilerini ve Doğu'daki mobilize katliam birliklerinin idarecilerini yargılamıştı; Eichmann adı bu davalarda gündeme gelmekle birlikte, hâkim buna sadece bir kere dikkat çekmişti. Gelgelelim, Nürn-berg sanıklarıyla hapiste görüşmüştü. Bu sırada Ribbentrop, Hitler' in, Eichmann'm etkisi altında kaldığı için bu hale geldiğini, aslında fena bir adam olmadığını söylemişti. Musmanno, Ribbentrop'un söylediği her şeye inanmadı; ama Eichmann'm Hitler tarafından görevlendirildiğine ve gücünün de "Himmler ve Heydrich aracılığıyla konuşmasından kaynaklandığına" inandı. Birkaç celse sonra, Long Isiand Üniversitesi psikoloji profesörü ve *Nuremberg Diary* [1947, Nümberg Günlüğü] kitabının yazarı Gustave M. Gilbert, iddia makamının tanığı olarak ifade verdi. Nürnberg'de davalılara tanıttığı Hâkim Musmanno'dan daha ihtiyatlıydı. Gilbert "o dönemde... Eich-mann'm baş savaş suçlularından biri olduğunun pek düşünülmediğini"; aynca Musmanno'yla savaş suçlarını tartışırken, öldüğünü sandıkları Eichmann'm adının pek geçmediğini söyledi.) Bölge Mahkemesi Hâkimleri, her şeyi abartan iddia makamının ekmeğine yağ sürmeye veya Eichmann'ı Himmler'in üstü ya da Hitler'in akıl hocası ilan etmeye niyetleri olmadığı için, sanığı savunur durumuna düştüler. Ne kadar can sıkıcı olduğu bir yana bırakılırsa, görevin asıl önemli tarafı verilecek hüküm veya ceza değildi; zira "kanaatimizce, kurbanın ölümüne azmettiren kişinin hukuki ve ahlaki sorumluluğu,kurbanı öldüren kişinin sorumluluğundan daha az değildir, bilakis daha fazla bile olabilir" diyorlardı.

Hâkimlerin bütün bu zorluklardan çıkış yolu uzlaşmaktı. Karar iki kısımdan oluşuyordu ve çok büyük bir bölümü de iddia makamının argümanının yeniden yazımından ibaretti. Hâkimler, Almanya'yla başlayıp Doğu'yla bitirdikleri kararlarıyla, meseleye yaklaşımlarının ne kadar farklı olduğunu gösterdiler; zira bu durumdan, Yahudilerin çektiği acılardan ziyade yapılanlara odaklanmaya çalıştıkları anlaşılıyordu. İddia makamını düpedüz azarlarken, açıkça bu kadar büyük acıların "insanın kavrayışını aştığını",

"büyük yazarlara ve şairlere" göre olduğunu; buna karşılık fiillerin ve bunlara yol açan saıkİerin ne kavrayışı ne de muhakemeyi aştığını söylüyorlardı. Hatta bir ara iyice ileri gidip bulgularını kendi sunumlarına dayandıracaklarını; bu konu üstüne bu kadar çalışmasalar, aslında çoktan kaybolup gitmiş olacaklarını bile söylediler. Nazi yıkım mekanizmasının bürokratik düzenini çok iyi kavramışlardı, zaten sanığın nasıl bir konumda bulunduğu da ancak bu sayede anlaşılmıştı. Tarihin bu dönemiyle ilgilenenler, Hausner'in kitap olarak da yayımlanan açılış konuşmasının aksine, karar metninde çok şey bulabilirler. Ancak hâkimler Eichmann'ı, itiraf ettiği asıl suçun, yani ne yaptığının gayet farkında olarak insanları ölüme göndermesinin yanı sıra Doğu'daki suçlardan da az çok sorümlu tutarak cezalandırmaya gerek görmeselerdi, ucuz retoriğe hiç kaçmayan bu karar metni, iddia makamının argümanını paramparça ederdi.

Başlıca dört mesele tartışma konusuydu. Birincisi, Eichmann' m, *Einsatzgruppen'm* Doğu'da yaptığı kitlesel katliamlara katılımı meselesiydi. Heydrich'in planladığı bu katliamlar Mart 1941 'de düzenlenen, Eichmann'm da bulunduğu bir toplantıda gündeme geldi.

Ne var ki, *Einsatzgruppen* komutanları SS'in entelektüel elitleri olduğundan ve bu komutanlann birliklerindeki askerler de ya suçlu ya da cezalı olduğundan (kimse bu işe gönüllü olamıyordu), Eich-mann'ın Nihai Çözüm'ün bü önemli aşamasıyla bağlantısı sadece, katillerden aldığı ve üstleri için özetlediği raporlarla sınırlıydı. Bu raporlar, her ne kadar "çok gizli" olsa da, teksir makinasıyla çoğaltılıyor ve elli ila yetmiş Reich bürosuna gönderiliyordu; her büroda bu işten sorumlu bir üst düzey yetkilinin Önüne konuyor ve üstler için özetleniyordu. Ayrıca Hâkim Musmanno ifade verirken, Heydrich ile General Walter von Brauchitsch arasındaki anlaşma taslağını düzenleyen askeri komutan Walter Schellenberg'in, *Einsatzgruppen'm* "sivil nüfusla ilgili planlan", yani sivilleri öldürme konusunda tam bir serbestliğe sahip olduğunu söylediğini iddia etti. Nüm-berg'de konuşurlarken, Brauchitsch ayrıca "bu operasyonları Eich-mann'm kontrol ettiğini", hatta "bizzat idare ettiğini" vurgulamıştı. Hâkimler "ihtiyati gerekçelerle", Schellenberg'in doğruluğu ispatlanmamış ifadesine dayanarak bir sonuca varmayı istemediler ve bu kanıtı reddettiler. Schellenberg muhtemelen Nümberg hâkimleri ve bu hâkimlerin Üçüncü Reich'm büyük bir labirente benzeyen idari yapısı içinde yol bulma

konusunda ne kadar becerikli oldukları hakkında fazla fikir sahibi değildi. Dolayısıyla, bütün bunlar sadece Eichmann'm Doğu'da olup bitenleri gayet iyi bildiğini kanıtlıyordu (ki bu durum tartışma konusu bile olmamıştı zaten); ama hâkimler buradan yola çıkarak şaşırtıcı bir sonuca vardılar ve bu kanıtı fiili katılımın ispatı açısından yeterli buldular.

Daha ilgi çekici olan ikinci mesele, Yahudilerin Polonya gettolarından yakın ölüm merkezlerine nakliyle ilgiliydi. Bu noktada, ulaştırma uzmanının Genel Hükümet'in denetimindeki topraklarda faal olduğunu düşünmek gayet "mantıklıydı". Gelgelelim, daha pek çok kaynaktan, bütün bu alanın ulaştırma işlerinden Üst Düzey SS ve Polis Liderleri'nin sorumlu olduğunu biliyoruz - bu durumdan büyük bir üzüntü duyan Vali General Hans Frank, günlüğünde sürekli herkesin bu işe karışmasından yakınırken, Eichmann'm adını bile anmıyordu. Eichmann'm ulaştırma subayı Franz Novak, savunma için tanıklık ederken, Eichmann'm anlattıklarını doğruladı: Ara sıra Ostbahn'm, Doğu Demiryolları'nm yöneticisiyle görüşmek zorunda kaldıkları olmuştu tabii; zira batı bölgelerine nakillerin bölge operasyonlarıyla koordinasyon içinde gerçekleştirilmesi gerekiyordu. (Nürnberg'deyken, Wisliceny bu işlerin nasıl yürüdüğünü ayrıntılı olarak anlatmıştı. Novak, Ulaştırma Bakanlığı'yla temasa geçiyordu; trenler savaş alanına giriyorsa, bakanlığın da Ordu'dan izin belgesi alması gerekiyordu. Ordu seferleri veto edebiliyordu. Ama Wisliceny'nin anlatmadığı ve belki de çok daha ilginç olan bir şey var: Ordu, veto hakkını sadece ilk yıllarda, Almanların hücuma geçtiği zamanlarda kullandı; 1944'te, bütün Alman orduları nafile kaçmaya çalışırken Macaristan'a yapılan nakiller ricat hatlarını tıkadığında bile bütün seferlere izin verdi.) Ama mesela 1942'de, Varşova gettosunun tahliyesi için günde beş bin insan taşınırken, demiryolu yetkilileriyle müzakereleri bizzat Himmler yürüttü; Eichmann' m ve birliğinin bu işle hiçbir ilgisi yoktu. Hâkimler son olarak Höss duruşmasındaki tanıklardan birinin ifadesine başvurdu. Bu tanığın anlattıklarına göre, Auschwitz'e gönderilenler arasında, Genel Hükümet bölgesinden bazı Yahudilerin yanı sıra Bialystok'tan Yahudiler de vardı. Bu Polonya şehri, Alman eyaleti olan Doğu Prusya topraklarına dahil edilmişti, dolayısıyla Eichmann'm yetki alanına giriyordu. Yine de, Reich toprağı olan Warthegau'da bile, imhadan ve nakilden RSHA değil, Bölge Lideri Greiser sorumluydu. Eichmann Lödz gettosunu -Doğu'nun en büyük ve en son tahliye edilen gettosunu- Ocak 1944'te ziyaret etse de, aradan bir ay

geçmeden Himmler yine bizzat Greiser'i görmeye gitti ve Lödz'un tasfiyesini emretti. Himmler'in emirlerinin ilham kaynağının Eichmann olduğunu Öne süren davacının bu asılsız iddiasını dikkate almadığınız sürece, Eichmann’m Yahudileri Auschwitz'e göndermiş olması, bu toplama kampına giden bütün Yahudileri Eichmann’m gönderdiğini göstermez. Eichmann'm iddiaları ısrarla yalanlamasına ve iddiaları doğrulayan kesin kanıtların yetersizliğine bakılacak olursa, hâkimlerin verdikleri karar, *ıe yazık ki, bir *in dubio contra reum* (şüphe halinde, kanaat sanığın aleyhine olur) durumu oluşturuyordu. Üçüncü mesele, Eichmann’m imha kamplarında olanlardan sorumluluğuyla ilgiliydi; iddia makamına göre, Eichmann bu konuda büyük bir yetkiye sahipti. Tanıkların bu meselelerle ilgili ifadelerinin hepsini reddetmeleri, hâkimlerin ne kadar bağımsız ve adil olduklarını gösteriyordu. Bu noktada öne sürdükleri argüman çok sağlamdı ve bütün meseleyi aslında nasıl gördüklerini anlatıyordu. Açıklamalarına, kamplarda iki ayrı kategoriden Yahudiier olduğunu söyleyerek başladılar. Bu kategorilerden ilki, "nakil Yahudileri" *(Jransportju-den*), nüfusun büyük bir çoğunluğunu oluşturuyordu ve Nazilerin gözünde bile suçlu değildi. Diğeri, "ihtiyati tutuklama" kapsamındaki Yahudiler (*Schutzhaftjuden*), Alman toplama kamplarına bazı suçlardan dolayı gönderilmişlerdi; rejimin bütün vahşetini "masumlara" yöneltme ilkesine dayanan totaliter anlayış nedeniyle, diğerlerinden çok daha iyi koşullarda yaşıyorlardı; Reich’taki toplama kamplarını *judenrein* hale getirmek için Doğu’ya gönderilmeleri kararlaştırıldığında bile çok daha iyi koşullarda naklediliyorlardı. (Auschvvitz konusunda mükemmel bir tanık olan Raja Kagan’ın sözleriyle, "Auschvvitz'in en büyük paradoksu’’ buydu. "Ceza gerektiren bir suç işleyenler, suç işlemeyenlerden daha iyi muamele görüyordu." Ayıklamaya tabi tutulmuyor ve genellikle hayatta kalıyorlardı.) Eichmann’m *Schutzhaftjuden'le* bir ilgisi yoktu, ama *Trans-portjuden* onun uzmanlığıydı. Bazı kamplarda muhtemelen çalışmak üzere seçilen, çok güçlü bireylerden oluşan yüzde 25'lik kesim hariç, *Transportjuden* tanım gereği ölüme mahkûmdu. Ne var ki kararda bu meseleden bahsedilmiyordu. Eichmann kurbanlarının ezici bir çoğunluğunun ölüme mahkûm olduğunu tabii ki biliyordu; ama işçi seçimi hemen orada, SS doktorları tarafından yapıldığından ve tehcir edilecekler listesi Eichmann veya adamları tarafından değil, Yahudilerin geldikleri yerlerdeki Yahudi Konseyleri tarafından hazırlandığından, Eichmann kimin ölüp kimin yaşayacağına karar vermek şöyle dursun, bunu bilemezdi bile. Asıl mesele, Eich-mann'm

şu laflan ederken yalan söyleyip söylemediğiydi: "Hayatım boyunca ne bir Yahudiyi ne de Yahudi olmayan birini öldürdüm... Bir Yahudiyi veya Yahudi olmayan birini öldürme emri vermedim." Kitlelerin ölümünden sorumlu bir insanın kimseyi öldürmemiş olabileceğini (ve bu örnekte, Öldürecek cesareti olmayabileceğini) bir türlü anlamayan iddia makamı, sürekli Eichmann’m kendi elleriyle de cinayet işlediğini kanıtlamaya çalışıyordu.

Bu bizi Eichmann'm Doğu topraklarındaki genel otoritesiyle ilgili dördüncü ve son meseleye götürüyor - yani gettolardaki yaşam koşullarından, kelimelerin kifayetsiz kaldığı sefaletten, çoğu tanığın ifadesinde değindiği nihai tasfiyelerinden sorumluluğu meselesine. Eichmann bu konuda da olup biten her şeyden haberdardı, ama

bu durumun yaptığı işle bir ilgisi yoktu. İddia makamı ilgisi olduğunu kanıtlamak için çok uğraştı; kendisinin de itiraf ettiği gibi, ara sıra -sürekli değişen direktifler doğrultusunda- Polonya'da kısılıp kalan Yahudileri ne yapacağına bizzat karar vermek zorunda kalmasını gerekçe gösterdi. Eichmann'a göre bu, "milli açıdan önemli” bir meseleydi, Dışişleri Bakanlığı'nı ilgilendirirdi, bölge yetkililerinin "ufkunu aşardı”. Yabancı uyruklu Yahudiler konusunda, bütün Alman büroları iki farklı eğilim sergilemişti: bütün ayrımları reddeden -Yahudi Yahudidir, dönemi- "radikal” eğilim ve bu Yahudileri mübadele için "yedekte" tutmayı daha uygun bulan "ılımlı" eğilim. (Yahudileri mübadele etmek muhtemelen Himmler'in fikriydi. Amerika savaşa girdikten sonra, Aralık 1942’de Müller’e, "Birleşik Devletlerle güçlü ilişkileri olan bütün Yahudiler özel bir kampa yerleştirilmeli... ve hayatta kalmalı”, ayrıca "Bunlar bizim için kıymetli rehineler. Aklımda on bin gibi bir rakam var" yazmıştı.) Eichmann tabii ki "radikal” eğilimlilerdendi, hem idari hem de "idealist" gerekçelerden dolayı imtiyazlara karşıydı. Ama Nisan 1942’de, Dışişleri Bakanlığı'na, "gelecekte, yabancı uyrukluların, Varşova gettosundaki Güvenlik Polisi'nin aldığı tedbirlere dahil edileceğini" yazmıştı (bu getto yabancı pasaportu olan Yahudilerden özenle temizlenmişti). Ne var ki, Eichmann Doğu'da "RSHA adına karar veremezdi", burada "idari yetkilere" sahip değildi. Yine de, bölge komutanlarına Heydrich'in veya Himmler'in birtakım emirlerini iletmesinden kaynaklanan -nispeten az da olsa- bir gücü veya otoritesi olabilirdi. ;

Bir bakıma, işin aslı Kudüs mahkemesinin sandığından daha beterdi. Hâkimler, Nihai Çözüm'ün uygulamaya geçirilmesinde Hey-drich'in ülke sınırlarını aşan merkezi bir yetkiye sahip olduğunu; dolayısıyla bu meseledeki baş yardımcısı Eichmann'm da her yerden Heydrich kadar sorumlu olduğunu öne sürdü. Bu iddia, Nihai Çözüm'ün iskeleti açısından gayet doğruydu; buna karşılık, Heydrich koordinasyonu sağlamak amacıyla, Hans Frank'm Genel Hükümetinin temsilcisi Devlet Müsteşarı Dr. Josef Bühter'i Wannsee Toplantısı'na çağırmış olsa da, Nihai Çözüm işgal altındaki Doğu topraklan için aslında geçerli değildi, zira bu bölgelerdeki Yahudilerin kaderi daha işin en başından belliydi. Hitler, Polonya Yahudilerinin katledilmesine, Nihai Çözüm emrini verdiği Mayıs veya

Haziran 1941'de karar vermemişti; hâkimlerin, Alman Karşı İstihbarat Servisi'nden Erwin Lahousen'in Nürnberg'de verdiği ifadeden öğrendikleri kadarıyla, Eylül 1939'da karar vermişti: "Daha Eylül 1939'da, Hitler Polonya Yahudilerini öldürmeye kararlıydı." (Bu nedenle, Genel Hükümet'e bu bölge işgal edilir edilmez, Kasım 1939'da Yahudi yıldızından bahsedildi halde; Yahudi yıldızı uygulaması Alman Reich'mda tam *iki* sene sonra, Nihai Çözüm zamanında gündeme getirildi.) Hâkimlerin Önünde ayrıca, savaşın başlarında yapılan iki konferansın tutanakları vardı. Departman başkan-larını ve mobilize katliam birliklerinin komutanlarını bir araya getiren ilk toplantı, Heydrich tarafından 21 Eylül 1939'da düzenlendi; o dönemde Eichmann hâlâ yüzbaşıydı ve Yahudi Göçü Merkezi'ni temsil ediyordu. 30 Ocak 1940'ta düzenlenen diğer toplantı "tahliye ve yerleştirme meseleleriyle" ilgiliydi. İki toplantıda da işgal altındaki topraklardaki yerli halkın kaderi tartışıldı - yani hem Leh meselesinin hem de "Yahudi meselesinin" "çözümü" tartışıldı.

Daha bu tarihte bile, "Leh meselesinin çözümü" açısından büyük bir ilerleme kaydedilmişti: "Siyasi liderlerin" en fazla yüzde üçü hâlâ hayattaydı; bu yüzde üçlük kesimi "zararsız hale getirmek için", "toplama kampına göndermek" gerekiyordu. Leh entelijansiyasının orta katmanı - "öğretmenler, din adamları, soylular, lejyonerler, geri dönen subaylar, vb."- kaydedilecek ye tutuklanacak, "ilkel Lehler" ise "göçmen işçi" olarak Alman işgücüne eklenecek ve evlerinden "tahliye edilecekti". "Amaç: Lehleri dört mevsimlik göçmen işçiler haline getirmek ve sürekli orada ikamet etmek üzere Krakov şehrine yerleştirmektir." Yahudiler şehir

merkezlerinde bir araya getirilecek ve "kolaylıkla denetim altında tutulabilecekleri ve daha sonra da rahatlıkla tahliye edilebilecekleri gettolarda toplanacaktı". Reich'a dahil edilen Doğu topraklarının ~Warthegau, Batı Prusya, Gdansk, Poznan şehri ve Yukarı Silezya'nın-acilen Yahudilerden temizlenmesi gerekiyordu. Bu yerlerdeki Yahudiler, otuz bin Çingeneyle birlikte, trenlerle Genel Hükümet'e gönderildi. Himmler sonunda, "Reich Alman Halkını Güçlendirme Yetkilisi" sıfatıyla, yeni ilhak edilen bu topraklardaki Lehlerin öbek öbek tahliyesini emretti. Hâkimlerin tabiriyle "halkların örgütlü göçünü" uygulamaya geçirme görevi, RHSA'nm "göç, tahliye" meseleleriyle ilgilenen altbölümü IV-D-4'ün başkanı olarak Eichmann'a verildi. (Bu "negatif demoğ-rafi politikalarının" öylece ortaya çıkmadığını, Almanların Doğu' daki zaferlerinin doğal bir sonucu olmadığını hatırlamakta fayda var. Hitler daha Kasım 1937'de, Üst Düzey Alman Komutanlar'a hitap ettiği bir konuşmada bu politikaların genel çerçevesini çizmişti - bkz. Hössbach Protokolü. Hitler yabancı ülkeleri fethetmek gibi bir niyeti olmadığım, Doğu'da Almanların yerleşebileceği bir "boş alan” *(volkloser Raum)* İstediğini söylemişti. Hitler'i dinleyenler -Blomberg, Fritsch, Rader, vd.- böyle bir "boş alan" olmadığını, dolayısıyla Almanların bu bölgelerde zafer kazanmalarının otoma-tikman bütün yerli nüfusun "tahliyesiyle” sonuçlanacağını muhtemelen gayet iyi biliyorlardı. Doğu Yahudilerine karşı alman tedbirler sadece antisemitizmin sonucu değil, aynı zamanda kapsamlı bir demografik politikanın belkemiğiydi; bu arada Almanların savaşı kazanmaları halinde, Lehleri bekleyen kader de Yahudilerinkiyle aynıydı - yani soykırımdı. Bu sadece bir tahmin değildir: Lehler uzun zamandır -Yahudilerin yıldızından farklı olarak- üzerinde ’P’ harfi bulunan ayırt edici bir amblem taşımaya zorlanıyordu; Örneğini daha önce de gördüğümüz gibi, polisin yıkım sürecini başlatmadan önce aldığı ilk tedbir her zaman bu oluyordu.)

Duruşmada sunulan belgelerden biri de eylül toplantısından sonra mobilize katliam birliklerinin komutanlarına gönderilen ekspres bir mektuptu. Bu mektup tek bir konuyla, "işgal altındaki topraklarda Yahudi meselesiyle" ilgilidir; gizli tutulması gereken "nihai amaç" ile bu amaca ulaşmak için alınacak "başlangıç tedbirleri" arasındaki ayrımı ortaya koyar. Belgede açıkça, başlangıç tedbirlerinden biri olarak, Yahudilerin demiryolu hatları civarında toplanması gerektiği belirtilir. Belgenin ayırt edici özelliği, burada "Yahudi meselesinin Nihai Çözümü” tabirine rastlanmamasıdır:

Muhtemelen Leh Yahudilerin imhası için kullanılan "nihai amaç", toplantıya ka-tılanlarm bilmedikleri bir şey değildi; asıl yeni haber, yani ilhak edilen topraklarda yaşayan Yahudilerin bu bölgelerden tahliye edilip Polonya'ya gönderileceğiydi - bu esasen Almanya'yı *judenrein* hale getirmek için atılan, Nihai Çözüme doğru atılan ilk adımlardan biriydi.

Sanık açısından bakıldığında, söz konusu belgeler açıkça, Eich-mann'm Doğu'da olup bitenlerle bu aşamada bile neredeyse hiçbir ilgisi olmadığım gösteriyordu. Burada'da sadece "ulaştırma" ve "göç" uzmanı rolü oynuyordu; Doğu’da ne bir "Yahudi uzmanına" ihtiyaç duyuluyordu, ne özei "direktifler" gerekliydi, ne de imtiyazlı kategoriler vardı. Gettolar sonunda tasfiye edilirken, Yahudi Konseylerinin üyeleri *bile* istisnasız imha edildi. Kimseye ayrıcalık ta-mnmıyordu; sadece köle işçileri biraz daha farklı, daha yavaş bir ölüm bekliyordu. Bu nedenle, Yahudileri yakalama ve toplama konusunda, hemen "Yahudi Liderleri Konseyleri”nin kurulmasını sağlaması bakımından söz konusu idari katliamlarda hayati bir rol oynadığı düşünülen Yahudi bürokrasisine en ufak bir görev bile verilmedi. Bütün bu olaylar, orduların geride bıraktığı yerlerdeki insanlara vahşice kurşun yağdırma döneminin sonuna gelindiğini haber verir. Anlaşılan Ordu komutanları sivillerin katledilmesine karşı çıkmıştı; bunun üzerine Heydrich, Alman Genelkurmayı ile ilke düzeyinde bir anlaşma yapmış, bütün Yahudileri -Leh entelijansiyası, Katolik din adamları, soylular- ”tek seferde temizleme" sözü vermişti; ancak iki milyon Yahudinin "temizleneceği" bu kadar kapsamlı bir operasyon için, Yahudilerin öncelikle gettolarda toplanması gerektiğine karar verilmişti.

Hâkimler, sanığı, tanıkların duruşmada tekrar tekrar anlattıkları, insanın tüylerini diken diken eden hikâyelerle ilgili bu iddialar açısından suçsuz bulmuş olsalardı, verecekleri karar yine de değişmeyecek, Eichmann ölüm cezasından kaçamayacaktı. Sonuç aynı olacaktı. Ancak iddia makamının argümanını tümüyle, geri dönüşü olmayan bir biçimde, paramparça etmiş olacaklardı.

XIV

Kamtiar ve Tanıklar

SAVAŞIN son haftalarında, SS bürokrasisi esasen sahte kimlik belgeleri düzenlemekle ve altı senelik sistematik katliamı belgeleyen kâğıt yığınlarım yok etmekle meşguldü.'Eichmann'm departmanının bütün belgelerini yok etmeyi başarması elbette pek işe yaramadı, zira bütün yazışmalar diğer Devlet ve Parti bürolarıyla yapılmıştı ve bu birimlerin dosyaları da Müttefiklerin eline geçmişti. Kalan belgeler, büyük bir bölümü Nümberg Duruşmalarından ve onu takip eden diğer duruşmalardan zaten bilinen Nihai Çözüm hikâyesini anlatmaya yeter de artardı. Genellikle Önceki duruşmalardaki tanıkların ve davalıların ve çoğu kez de artık hayatta olmayan kişilerin verdikleri ifadeler bu hikâyeyi doğruluyordu. (Bütün bunlar, keza kulaktan dolma bilgilere dayanan kanıtlar Eichmann’m yargılandığı kanunun 15. Maddesi uyarınca kabul edildi; zira bu bölüme göre mahkeme, "gerekçelerini kayda geçirmek" şartıyla, "kanıtlara ilişkin kurallardan sapabilirdi".) Belgelenmiş kanıtlar, Kudüs'e gelemeyen on altı tanığın ifadesi yurtdışındaki, Almanya, Avusturya ve İtalya’daki mahkemelerden temin edildi. Bu tanıkların Kudüs'e gelememelerinin nedeni, Başsavcının "Yahudi halkına karşı işledikleri suçlardan dolayı haklarında dava açmayı düşündüğünü" du~ yurmasıydı. Her ne kadar ilk celsede "Savunmanın elinde buraya gelip tanıklık etmeye hazır kişiler varsa, buna engel olmayacağım. Zorluk çıkarmayacağım" demiş olsa da, daha sonra bu kişilere böyle bir dokunulmazlık tanımaktan vazgeçti. (Dokunulmazlık hakkı tanımak tümüyle hükümetin iyi niyetine bağlıydı, Nazi ve Nazi İşbirlikçileri [Ceza] Yasası zorunlu değildi.) Bu on altı beyefendinin hangi koşullar altında olursa olsun İsrail’e gelmesi pek mümkün olmadığından -yedisi zaten hapisteydi- bu teknik mesele aslında son derece önemliydi. Bir kere, İsrail'deki belge ve tanıklar "diğer ülkelerdekinden kat kat fazla olduğundan", İsrail mahkemesinin -en azından teknik olarak- "Nihai Çözümü uygulayanların yargılanacağı bir duruşma için en uygun yer olduğunu" öne süren İsrail'in bu iddiasını çürütüyordu; üstelik belgelerle ilgili iddia da her halükârda şüpheliydi, İsrail'deki Yad Vashem arşivi nispeten yakın bir zamanda kurulmuştu ve diğer arşivlerden üstün bir tarafı yoktu. Kısa bir süre sonra, savunma tanıklarının sesinin duyulmadığı ve savunmanın iddia makamının bazı tanıklarını, önceki duruşmalarda yazılı ifade verenleri çapraz sorguya alamadığı tek ülkenin İsrail olduğu anlaşıldı. Sanığın ve avukatının "savunma belgelerine ulaşamadıkları bir konumda bulundukları" göz önünde bulundurulursa, durum sanıldığından daha da ciddiydi. (İddia makamının bin beş yüz

belgesine karşı Dr. Servatius yüz on belge sunmuştu, ama bu yüz on belgeden en fazla bir düzinesinin kaynağı savunmaydı ve bunların çoğu da Poliakov veya Reitlinger'in kitaplarından yapılmış alıntılardı; Eichmann'm çizdiği 17 grafik hariç, savunma diğer bütün belgelerini, iddia makamının ve İsrail polisinin topladığı zengin bir malzeme yığınının içinden seçmişti. Görünüşe göre, savunma makamının payına düşen sadece zengin adamm tabağında kalan yemek kırıntıları olmuştu.) Aslında savunmanın, bu işi doğru dürüst yapmak için gerekli "araçları da zamanı da" yoktu, "dünyanın arşivleri ve hükümetin araçları" emrine amade değildi. Benzer eleştiriler Nümberg Duruşmalan'na da yöneltilmişti; üstelik bu örnekte, iddia makamının statüsüyle savunmamnki arasındaki eşitsizlik daha da göze batıyordu. Nürnberg'de olduğu gibi Kudüs'te, de savunmanın en büyük handikabı, bu belge yığınını tarayıp davada işe yarayacak ne varsa bulup çıkaracak eğitimli araştırma görevlisi personelinden yoksun olmasıydı. Bugün, savaştan on sekiz sene sonra bile, Nazi rejimiyle ilgili bilgimiz büyük ölçüde bu muazzam malzeme arşivinden iddia makamının amaçlan doğrultusunda yapılan seçime dayanıyor.

Bu dezavantajın ne kadar belirleyici olduğunu kuşkusuz kimse Dr. Servatius'tan daha iyi bilemezdi. Her şeyden önce Nürnberg'de de savunma avukatlığı yapmış olması, durumu bile bile bu davayı neden kabul ettiği sorusunun cevabını daha da ilgi çekici hale getiriyordu. Dr. Servatius "bu sadece bir iş" diyordu, biraz "para kazanmak" istemişti; ama Nümberg deneyiminden, İsrail hükümetinin ona komik bir meblağ ödeyeceğini biliyor olmalıydı - hükümetten yirmi bin dolar istemiş, Eichmann'm Linz'de yaşayan ailesinden de on beş bin mark almıştı, ama toplam da pek tatmin edici değildi. Neredeyse duruşmanın daha ilk gününden, çok az para aldığı için yakınmaya başladı; kısa bir süre sonra, Eichmann'm hapiste "gelecek nesiller için" kaleme alacağı "anılarını" satmayı umduğunu dile getirdi. Böyle bir iş anlaşmasının uygun olup olmadığım bir yana bırakırsak, ümitleri suya düşecekti, zira İsrail hükümeti Eichmann'm hapiste yazdığı her şeye el koydu. (Bu belgeler şimdi Milli Arşivler'de bulunuyor.) Eichmann, davanın ertelendiği ağustos ayıyla kararın açıklandığı aralık arasında bir kitap yazmıştı; savunma bu kitabı, Temyiz Mahkemesi'nden önce yapılan revizyon işlemleri sırasında "gerçeklere dayanan yeni kanıt" olarak sundu -ama bu kitap şüphesiz ne gerçeklere dayanıyordu ne de bir kanıttı.

Davalının konumuna gelince, mahkeme, Eichmann'm İsrailli polis müfettişine verdiği, davaya hazırlanmakla geçen on bir ay boyunca el yazısıyla aldığı birçok notla, desteklediği ayrıntılı ifadeye güvenebilirdi. Bunların gönüllü ifadeler olduğuna hiç şüphe yoktu, çoğunun ortaya çıkış nedeni sorulan sorular bile değildi. Eichmann'm karşısında tam bin altı yüz belge vardı; bir süre sonra, bunlardan bazılarını önceden gördüğü anlaşılacaktı. Bu belgeler Eichmann'a Arjantin'deyken, Sassen görüşmesi sırasında verilmişti; durumu haklı çıkarmak isteyen Hausner, bunun için "kostümlü prova" diyordu. Eichmann bu belgeleri sadece Kudüs'teyken ciddi ciddi incelemişti; mahkemeye çıkarıldığı zaman, vaktini hiç boşa harcamadığı hemen anlaşıldı: Polis soruşturması sırasında bilmediği bir şey öğrenmişti, artık belgeleri okuyabiliyordu ve bu işte avukatından daha iyiydi. Eichmann'm mahkemede verdiği ifade, davadaki en önemli kanıt haline geldi. Avukatı Eichmann'ı 20 Haziran'da, yetmiş beşinci celsede kürsüye çıkardı ve on dört celse boyunca, 7 Temmuz'a kadar neredeyse hiç nefes almadan sorguladı. Aynı gün, seksen sekizinci celse sırasında iddia makamının çapraz sorgusu başladı; 20 Temmuz'a kadar, bir on yedi celse de bu sürdü. Bu arada birkaç hadise meydana geldi: Eichmann bir keresinde artık canına tak ettiğini, Moskova usulü "her şeyi itiraf edip" kurtulmak istediğini söyledi, bir keresinde de "biftek gibi ızgarada pişirilmekten" yakındı; ama genellikle gayet sakindi, başka bir soruyu yanıtlamayacağını söylerken ciddi değildi, sadece gözdağı vermeye çalışıyordu. Hâkim Kaleviye, "ori beş yıldır sırtına yüklenen asıl iddialar arasından hakikati eleme fırsatı yakaladığı için ne kadar memnun olduğunu" ve gelmiş geçmiş en uzun çapraz sorguya tabi tutulduğu için ne kadar gurur duyduğunu söyledi. Avukatı Eichman'ı en fazla bir celse boyunca, kısaca tekrar sorguladıktan sonra, sıra artık hâkimlerdeydi; üç hâkim, iddia makamının on yedi celsede yapamadığı işi iki buçuk celse gibi kısa bir zamanda yaparak Eichmann'dan daha fazla bilgi aldı.

Eichmann 20 Haziran'dan 24 Temmuz'a kadar, toplam otuz üç buçuk celse boyunca kürsüde kaldı. Bunun neredeyse iki katı kadar bir zaman, altmış iki celse de iddia makamının başka başka ülkelerden yüz kadar tanığının anlattığı dehşet verici hikâyelerle geçti. Tanıkların ifadeleri 24 Nisan'dan 12 Hazirana kadar devam etti, aradaki zamanın tamamı belgelerin teslimiyle geçti; Başsavcı bu belgelerin büyük bir bölümünden mahkemenin kaydını çıkarmaya çalıştığı ve hazırladığı kayıtları da her gün basma dağıttı.

Tanıkların çok küçük bir kısmı İsrail vatandaşıydı, bu kişiler yüzlerce aday arasından seçilmişti. (Doksanı, kelimenin tam anlamıyla hayatta kalmayı başarmış kişilerdi, savaşı Nazi esaretinin şu veya bu biçimi altında geçirmişlerdi.) Bütün bu baskılara dayanıp (ki bir dereceye kadar dayandılar da; zira Quentin Reynolds'm iki Israilli gazetecinin sağladığı malzemeye dayanarak yazdığı *Minister of DeatKtt* [1960, Ölüm Bakanı] sözü edilen potansiyel tanıkların hiçbiri kürsüye çıkarılmadı) gönüllü olmayanları bulmaya çalışsalar ne kadar akıllıca davranmış olurlardı! Davacı iddiasını kanıtlamak ister gibi, bir yazarı tanık olarak çağırdı. K-Zetnik -toplama kamplarında kalanlar için kullanılan argo bir kelime- adıyla Atlantik'in iki yakasında da tanınan bu yazar, genelevler, eşcinseller ve insanlann diğer "ilginç hikâyeleriyle" ilgili olarak Auschwitz üstüne bir sürü kitap yazmıştı. Çeşitli vesilelerle halkın karşısına çıktığı zamanlarda yaptığı gibi, konuşmasına neden bu adı kullandığını açıklayarak başladı. Söylediğine göre, bu bir "takma ad" değildi. "Bir ulus çarmıha gerildikten sonra dünya yeniden uyanana kadar... bir adam çarmıha gerildikten sonra insanlık yeniden doğana kadar bu adı taşımak zorundayım," dedi. Konuşmasına biraz da astrolojiyle devam etti: "dünyamızdan görünen, gezegenimize ışık saçan, Ausch-witz'deki kül yıldızlan gibi kaderimizi etkileyen" yıldız. Sıra "Doğa üstündeki doğal olmayan gücüne" gelince -buraya kadar konuşmasına devam etmesini sağlayan bu güç, şimdi de durup soluklanmak zorunda bırakıyordu onu- Hausner bile bu "ifadeye" müdahale etmek zorunda hissetti ve çekine çekine, gayet kibar bir biçimde, lafa girdi: "İzniniz olursa birkaç soru sorabilir miyim?" Mahkeme reisi bu fırsatı kaçırmadı: "Bay Dinoor, *lütfen, lütfen,* Bay Hausner'i ve beni dinleyin." Hayal kırıklığına uğrayan, muhtemelen derinden yaralanan tanık, olanları görünce iyice bitkin düştü ve başka bir soruya cevap vermedi.

Bu Örnek kuşkusuz bir istisnaydı, ama normalliğin ne olduğunu gösteren bir istisnaydı Hikâye anlatıcısının on altı, bilemedin yirmi sene Önce başına gelenler ile bu arada okudukları, duyduklan ve hayal ettikleri arasında aynm yapmakla ilgili o ender yeti şöyle dursun, hikâye anlatma yeteneğinin ve basitliğin ne olduğunu göstermiyordu. Bu zorluklar aşılamadı, ama iddia makamının tanık seçimi konusundaki tercihini bir bakıma tanınmış Yahudilerden yana kullanmasıyla daha beter hale de gelmedi. Büyük bir bölümü kendi deneyimleriyle ilgili kitaplar yayımlamış olan bu tanıklar, zaten yazdıklarını anlatıyorlar ya da daha önce de tekrar tekrar anlattıkları

şeylerden bahsediyorlardı. Geçit töreni, kronolojik bir sıra izlemeye yönelik nafile bir çabayla, Almanya'dan sekiz tanıkla başladı. Tanıklar, yeterince Ölçülü olmakla beraber, "hayatta kalanlardan" değildi; zamanında Almanya'da üst düzey mevkilerde görev alan, şimdi de İsrail'in sosyal yaşamının önde gelen simalan arasında sayılan bu Yahudi yetkililerin hepsi Almanya'yı savaş başlamadan önce terk etmişti. Onlann arkasından Prag'dan beş, Avusturya'dan da bir tanık kürsüye çıktı (iddia makamı Avustura'yla İlgili olarak, Dr. Löwen-herz'in savaş sırasında başlayıp savaşın bitiminden kısa bir süre sonra bitirdiği değerli raporlarını sunmuştu). Fransa, Hollanda, Danimarka, Norveç, Lüksemburg, İtalya, Yunanistan ve Sovyet Rusya' dan birer; Romanya ve Slovakya'dan üçer, Macaristan'dan on üç tanık vardı. Ama tamklann çok büyük bir bölümü, elli üçü, Eichmann'm neredeyse hiç yetkiye ve otoriteye sahip olmadığı Polonya ve Litvanya'dandı. (Sadece Belçika ve Bulgaristan'dan tanık yoktu.) Bu insanlann hepsi, keza mahkemeye Auschvvitz'den (on), Treblin-ka'dan (dört), Chelmno'dan ve Majdanek'ten bahseden on altı kişi "arka plan tanığıydı". Theresienstadt için durum biraz farklıydı; zira Reich topraklarındaki bu eski getto, Eichmann'm bir ölçüde güce sahip olduğu tek kamptı. Theresienstadt için dört, Bergen-Belsen mübadele kampı için de bir tanık vardı.

Bu geçit töreninin sonunda-Yad Vashem'in *Bülten*'inde ifadeleri özetlemek için kullandığı tabirle- "tanıkların konu dışına çıkma hakkı" o kadar yerleşmişti ki, Hausner'in "genel manzarasını tamamlamak" için yetmiş üç celse boyunca mahkemeden izin istemesi aslında sadece bir formaliteydi. Elli celse kadar önce şu "manzara resmi" işine şiddetle karşı çıkan Hâkim Landau, savaşta Britanya Sekizinci Ordusu'na bağlı bir Yahudi savaş gücü olan Yahudi Tuğa-yı'nm eski üyelerinden birinin tanık olarak çağırılmasını hemen kabul etti. İddia makamının bu son tanığı Aharon Hoter-Yishai artık avukatlık yapıyordu; Filistin'e yasadışı göçü düzenlemekle sorumlu Aliyah Beth Örgütünün himayesinde yürütülen, Avrupa'da hayatta kalan Yahudileri bulmaya yönelik girişimlerin koordinasyonuyla görevliydi. Hayatta kalan Yahudiler, Avrupa'nın dört bir yanma dağılmış sekiz milyon mültecinin, Müttefiklerin en kısa zamanda ülkesine geri göndermeyi istediği gezici bir insan yığınının araşma karışmıştı. İşin kötü tarafı, Yahudiler de eskiden yaşadıkları yerlere gönderileceklerdi. Hoter-Yishai, "savaşçı Yahudi milletinin" üyeleri olduklarını söylediklerinde kendisinin ve dava

arkadaşlarının nasıl karşılandıklarını; "üzerine mürekkeple Davud'un Yıldızı çizilmiş bir kumaşı bir sopaya geçirmenin" neredeyse açlıktan ölmek üzere olan insanları o tehlikeli kayıtsızlık halinden çıkarıp kendilerine getirmeye yettiğini anlattı. Ayrıca, "mülteci kamplarından ayrılıp bir biçimde evin yolunu bulanların" dönüp dolaşıp başka bir mülteci kampına geldiğini, zira "ev" diyebilecekleri bir yerleri kalmadığını anlattı. Mesela, küçük bir Polonya şehrinde yaşayan altı bin Yahudiden sadece on beşi hayatta kalmış, bu Yahudilerin de dördü geri döndüklerinde Lehler tarafından öldürülmüştü. Son olarak da, kendisinin ve başkalarının, Müttefiklerden önce davranıp iade girişimlerini durdurmaya çalıştıklarını, ama çoğu zaman geç kaldıklarını anlattı: "Theresienstadt'tan sağ çıkan otuz iki bin kişi vardı. Birkaç hafta içinde sadece dört bin kişi kaldı. Yirmi sekiz bin kişi ya çoktan geri dönmüştü ya da dönüş yolundaydı. Orada bulduğumuz dört bin Yahudiden biri biie doğup büyüdüğü yere geri dönmedi, çünkü bu arada nereye dönecekleri belü olmuştu" - dönecekleri yer o zamanın Filistin'i, kısa bir süre sonra İsrail olacak topraklardı. Bu ifadede, belki de o zamana kadar dinlenen bütün ifadelerde olduğundan daha güçlü bir propaganda havası vardı; ayrıca gerçekler de yanıltıcı bir biçimde sunuluyordu. Kaşım 1944’te, Auschwitz'e giden son parti de Theresienstadt'tan ayrıldıktan sonra, bu kampta tutulan insanlardan geriye sadece on bin kişi kalmıştı. Şubat 1945' te, ulaşım sistemlerinin tamamı neredeyse çökmek üzereyken, Naziler Theresienstadt'a karina evlilik yapan altı ila sekiz bin kişi daha gönderdiler. Nisan 1945'te kamp Kızıl Haç'ın eline geçince, sayısı kabaca on beş bini bulan bütün diğer Yahudiler açık yük vagonlarına doluştular veya yollara döküldüler. Bunlar Auschwitz'den sağ çıkanlar, çalışma gruplarında görev alan Yahudilerdi; çoğu Polonya’ dan veya Macaristan'dan gelmişti. Ruslar 9 Mayıs 1945'te kampı kurtarınca, baştan beri Theresienstadt'ta tutulan pek çok Çek Yahudisi kampı hemen terk edip kendilerine bir yuva kurdular; kendi ülkelerinde kalıyorlardı. Ruslar salgm hastalıkların iyice artması nedeniyle karantina emri verince, çoğunluk kendi başının çaresine bakmak zorunda kaldı. Dolayısıyla Filistinli yetkililerin buldukları Yahudiler muhtemelen çeşitli nedenlerle geri dönemeyen veya dönmesine izin verilmeyen Yahudilerdi - yani hastalar, yaşlılar, ailesinin tamâmını kaybettiği içirt tek başma kalan ve nereye gideceğini bilemeyenler, vb. Bütün bunlara karşılık, Hoter-Yishai en temel hakikati de dile getirdi: Gettolardan ve toplama kamplarından sağ çıkanların, uzun bir süre dünyanın vahşi bir orman ve kendilerinin de av

olduğunu hissedenlerin, mutlak bir çaresizlik ve terk edilmişlik kâbusundan canlı kurtulanların tek bir dileği vardı - bir daha Yahudi olmayan kimseyi görmeyecekleri bir yere gitmek. Filistin'deki Yahudi yetkililerden, yasal veya yasadışı yollardan, Öyle veya böyle oraya gidip gidemeyeceklerini, orada kendilerine kucak açılıp açılmayacağını öğrenmeleri gerekiyordu; yetkililerin kendilerini İkna etmesine gerek yoktu.

Çok nadiren de olsa, insan bazen Hâkim Landau'nun savaşını kaybetmesine seviniyordu. Landau aslında ilk mağlubiyetini daha savaş başlamadan aldı. Zira Hausner'in ilk arka plan tanığı, ifade vermeye gönüllü olmuş birine benzemiyordu. Başında Yahudilerin geleneksel takkesiyle, ufak tefek, çelimsiz, saçı sakalı kalmamış, baston yutmuş gibi duran yaşlı bir adamdı; bir bakıma "ünlü" sayılırdı, iddia makamının genel manzarasına neden onunla başlamak istediği hemen anlaşılacaktı. Bu adam Zindel Grynszpan'dı; yani, daha on yedi yaşındayken, 7 Kasım 1938'de Paris'teki Alman Büyükelçiliği-'ne gidip üçüncü kâtip olan genç Emst vom Rath'ı vurarak öldüren Herschel Grynszpan'm babası. Bu suikast Almanya ve Avusturya'da pogromlan, 9 Kasım'da meydana gelen ve aslında Nihai Çözüm'ün başlangıcı olan *Kristallnacht'ı* tetiklemişti (ama Eichmann'm Nihai Çözüm'ün hazırlık süreciyle bir ilgisi yoktu). Grynszpan'm bu fiilinin saikleri asla açıklığa kavuşmadı; iddia makamının diğer tanığı, Grynszpan'm ağabeyi bu konuda konuşmayı hiç ama hiç istemiyordu. Mahkemenin Grynszpan'm yaptıklarını açıklamak için sorgusuz sualsiz kabul ettiği gerekçe, 1938'de, ekimin son günlerinde, aralarında Grynszpan ailesinin de bulunduğu on yedi bin Leh Yahudisı-nin Alman topraklarından kovulmasının intikamım almak istemesiydi. Ama bu açıklamanın pek aslı astarı yoktu. Herschel Grynszpan psikopatın biriydi, okulu bitirememişti, yıllarca Paris senin Brüksel benim etrafta sürtmüştü, iki şehirden de kovulmuştu. Gryn-szpan'ı çıkarıldığı Fransız mahkemesinde savunan avukatı, eşcinsel ilişkileriyle ilgili kafa karıştırıcı bir hikâyeye başvurmuş; iade edildiği Almanya'da hiç yargılanmamıştı. ("Auschwitz paradoksunu'', yani suç işleyen Yahudilerin canlarının bağışlandığı iddiasını kanıtlamak istercesine, Grynszpan'm savaştan sağ çıktığı söylenir.) Vom Rath kesinlikle ümitsiz bir kurbandı, açıkça Nazi karşıtı fikirler benimsediği ve Yahudi sempatizanı olduğu için Naziler peşini hiç bırakmamıştı; eşcinsellik hikâyesini de muhtemelen Gestapo uydurmuştu. Grynszpan belki de hiç farkında olmadan, Paris'te bir taşla iki kuş vurmak-hem Almanya

pogromlan için bahane bulmak hem de bir Nazi muanzmdan kurtulmak- isteyen Gestapo ajanlarının işine alet olmuştu. Ne var ki Gestapo ajanlan, kara çalmak için Yahudi oğlanlarla sapık ilişkiler yaşayan bir eşcinsel olduğunu söyledikleri vom Rath’ı aynı zamanda bir şehit, "dünya Yahudilerinin" aldığı bir kurban ilan edemeyeceklerini görememişlerdi.

Ne olursa olsun, ortada bir gerçek var: 1938 sonbahannda, Polonya hükümeti Almanya'da ikamet eden bütün Yahudilerin 29 Ekim'e kadar vatandaşlıktan çıkarılmasını emretti. Bu emrin nede-ıii muhtemelen Alman hükümetinin bu Yahudileri Polonya'ya göndermeye niyetlendiğini öğrenmeleri ve bunu önlemek istemeleriydi. Büyük olasılıkla Zindel Grynszpan gibi insanların böyle bir emrin varlığından bile haberi yoktu. Grynszpan Almanya'ya 1911’de, yirmi beş yaşlarında bir delikanlıyken, Hanover’da bir bakkal açmak için gelmişti. Bu arada sekiz çocuğu olmuştu. 1938’de bu felaketle karşılaştığında, Almanya’ya geleli yirmi yedi sene olmuştu; ama pek çok insan gibi Grynszpan da vatandaşlık talebinde bulunmayı ve kimliğini değiştirmeyi gerekli görmemişti. Şimdi de hikâyesini anlatmak için gelmişti; savcının sorularını dikkatle dinliyor, lafı hiç dolandırmadan, olabildiğince az kelimeyle açık seçik cevaplar veriyordu.

”27 Ekim 1938’de, perşembe günü, saat sekizde, bir polis kapımızı çalıp 11 No’îu Bölge Karakolu'na gitmemizi söyledi. 'İşiniz uzun sürmez, yanınıza bir şey almanıza gerek yok, pasaportlarınız yeter' dedi.” Grynszpan ailesiyle, bir kızı, bir oğlu ve karısıyla söylenen yere gitti. Karakola varınca "oturan, dikilen bir sürü insan" gördü, "çoğu ağlıyordu. Polis sürekli 'imzala, imzala, imzala' diye bağırıyordu... İmzalamak zorunda kaldım, herkes imzalıyordu. Biri hariç. Yanlış hatırlamıyorsam adı Gershon Silber'di, yirmi dört saat boyunca köşede dikilmek zorunda kaldı. Bizi konser salonuna götürdüler... şehrin dört bir yanından bir sürü insan vardı, yaklaşık altı yüz kişi. Cuma akşamına kadar orada kaldık, yirmi dört saat boyunca, evet cuma akşamına kadar... Sonra bizi yirmişer yirmişer polis kamyonlarına, mahkûm arabalarına bindirip demiryolu istasyonuna götürdüler. Sokaklar 'Yahudiler Filistin'e defolun!' diye bağıran insanlarla doluydu... Bizi trenlerle Almanya-Polonya sınırındaki Neubenschen'e götürdüler. Sebt gününde vardık, sabahın altısında. Bir sürü tren geldi, Leipzİg'den, Köln'den, Düsseldorftan, Essen'den, Biederfeld'den,

Bremen'den. Hep beraber yirmi bin kişiyi buluyorduk... Sebt günüydü, 29 Ekim... Sınıra varınca üstümüzü aradılar, paramız var mı yok mu ona baktılar; yanında on marktan fazla olanların parasına el koydular. Alman kanunları böyleydi, ülke dışına on marktan fazla para çıkaramıyordunuz. Almanlar 'Buraya gelirken cebiniz dolu muydu sanki, on markla geldiniz on markla gideceksiniz' dediler." Polonya sınırına doğru, iki kilometre kadar yürümek zorunda kaldılar; Almanlar onları sınırdan gizlice sokmayı planlıyorlardı. "SS'ler bizi sürekli itip kakıyordu, sallananları dövüyorlardı, yol kan içindeydi. Bavullarımızı aldılar, bize köpek muamelesi yaptılar, Almanların etrafa nasıl dehşet saçtıklarını ilk defa o zaman gördüm. 'Koş! Koş!' diye bağırıyorlardı. Biri bana vurunca çukura düştüm. Oğlum hemen yardıma geldi, 'Koş, Baba, Koş! Yoksa seni öldürecekler!' dedi. Sınırın açık tarafına gelince... önce kadınlar girdi. Lehlerin hiçbir şeyden haberi yoktu. PolonyalI bir komutam çağırdılar. Bazı yetkililer belgelerimizi incelediler; Polonya vatandaşı olduğumuzu, özel pasaportlarımız olduğunu gördüler. Girmemize izin vermeye karar verdiler. Altı bin kişilik bir kasabaya götürüldük, on iki bin kişi kadardık. Deli gibi yağmur yağıyordu, herkes yorgunluktan bayılmak üzereydi - her tarafta yaşlı erkeklerle kadınlar vardı. Çektiğimiz acı büyüktü. Yiyecek hiçbir şey yoktu, perşembeden beri açtık..." Askeri bir kampa götürüldüler, "boş yer olmadığı için ahırlara" yerleştirildiler. "Galiba [Polonya' daki] ikinci günümüzdü. İlk gün Poznan'dan ekmek dolu bir kamyon gelmişti, pazar günüydü. Sonra Fransa'ya,.. oğluma bir mektup yazdım: 'Almanya'ya frıektup yollama. Zbaszyn'deyiz.'"

Hikâyeyi anlatması on dakikadan fazla sürmedi. Yirmi dört saati bulmayan bu yirmi yedi senelik anlamsız, gereksiz yıkımı anlatması bittiğinde, saçma fikirlere kapılmadan, "herkese ama herkese •mahkemede konuşma hakkı verilmeli" diye düşünmeden edemiyordunuz. Ama nihayetinde, bir türlü sonu gelmeyen bu celselerde, hikâyeyi -özellikle de şiirin dönüştürücü alanına kaymadan- anlatmanın aslında ne kadar zor olduğunu; bunun için erdemli insanlarınki kadar saf bir ruh, katışıksız bir akıl ve yürek masumiyeti gerektiğini anlıyordunuz. Duruşmadan gelmiş geçmiş bütün insanlar arasında, dürüstlüğü Zindel Grynszpan'm ışıl ışıl parıldayan dürüstlüğünün kıyısından geçen tek bir kişi bile yoktu. .

Kimse Grynszpan’m ifadesinin "dramatik bir an"la uzaktan yakından ilgisi olduğunu söyleyemezdi. Ama birkaç hafta sonra, hiç beklenmedik bir zamanda, tam da Hâkim Landau iyice çığımdan çıkan işleri tekrar normal ceza mahkemesi usulüne uygun hale getirmek için ümitsizce çırpınırken meydana gelen başka bir olay, için de bunu söylemeden edemezdi. Tanık kürsüsünde "şair ve yazar" Abba Kovner vardı. İfade vermekten ziyade, insanların karşısında konuşma yapmaya alışkın birinin rahatlığıyla belli bir dinleyici kit-leşine hitap eder gibiydi. O konuşurken sözünü kesmeye yeltenmelerine çok içerliyordu. Mahkeme reisi, Kovner’den biraz kısa kesmesini rica etmişti (bu durumdan ne kadar rahatsız olduğu çok belliydi); tanığını savunan Hausner'e de "mahkemenin bu konuda sabırsız davrandığım öne süremeyeceği"ni söylemişti (duydukları tabii ki Hausner'in de hoşuna gitmemişti). Ortalığın hafif gerildiği bir sırada, tamk îaf arasında, eskiden Alman Ordusu'nda çavuş olan Anton Schmidt'in adını anmıştı - duruşmayı izleyenlerin bu ismi hiç duymadığı söylenemezdi; zira Yad Vashem birkaç sene önce Yiddiş dilinde çıkardığı *Bülten*'inde Schmidt'in hikâyesini yayımlamıştı ve Amerika'da yayımlanan birkaç Yiddiş gazete de bu hikâyeyi alıp kullanmıştı. Anton Schmidt Polonya'da, birliğiyle ilişiği kesilen başıboş Alman askerlerini toplamakla görevli bir inzibat dev-riyesinin başıydı. Bu işi yaptığı sırada, Yahudi partizanlarla karşılaşmış, tanınmış simalardan Bay Kovner de dahil olmak üzere bu grubun pek çok üyesiyle tanışmış, sahte belgeler ve askeri kamyonlar temin ederek onlara yardım etmişti. Hepsinden önemlisi: "Bunu para için yapmadı.” Bu beş ay kadar, Ekim 1941'den Mart 1942’ye kadar böyle devam etti; ama Anton Schmidt sonunda yakayı ele verdi, tutuklanıp idam edildi. (İddia makamının bu hikâyeyi gündeme getirmesinin nedeni, Kovner'in Eichmann adını ilk defa Sch-midt’ten duyduğunu anlatmasıydı; Schmidt ayrıca, Ordu'da dolaşan söylentilere göre, "her şeyi ayarlayan" kişinin Eichmann olduğunu söylemişti.)

Dışarıdan, Yahudi olmayan dünyadan gelen yardıma kesinlikle ilk defa dikkat çekilmişti. İddia makamı ne kadar sık "Neden isyan etmediniz?" diye soruyorsa, Hâkim Halevi de o kadar sık "Yahudiler hiç yardım gördü mü?” diye soruyordu. Cevaplar birbirinden çok farklıydı, bir sonuca varamıyorlardı - "Bütün dünya bize karşıydı"; Yahudileri saklayan Hıristiyan ailelerin sayısı "bir elin parmaklarım geçmiyordu", toplam on üç bin aileden taş çatlasa altısı Yahudilerin saklanmasına yardım etmişti.

Ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde, ne kadar şaşırtıcı da olsa, Polonya'da durumun bütün diğer Doğu Avrupa ülkelerindekinden daha iyi olduğu söylenebilirdi. Artık Leh bir kadınla evli olan ve İsrail'de yaşayan bir Yahudi, karısının savaş sırasmda kendisiyle birlikte on üç Yahudiyi sakladığını anlattı; bir başkası da kamptan kaçıp Hıristiyan bir arkadaşına sığındığını, bu arkadaşının kendisine yardım ettiğini söyledi. Bir tanık, yeraltmdaki Lehlerin Yahudilere silah temin ettiğini ve Leh ailelerin yanlarına yerleştirerek binlerce Yahudi çocuğu ölümden kurtardığım Öne sürdü. Cezalar caydırıcıydı; mesela sırf altı yaşındaki bir Yahudi kızı yanlarına aldılar diye Leh bir ailenin tamamının vahşice öldürüldüğü anlatılıyordu. Bir Almanla ilgili olarak anlatılan ilk ve tek hikâye Schmidt'inkiydi; zira bir Almanla ilgili diğer olay sadece bir belge de geçiyordu: Bir Ordu subayı, bazı polis emirlerini sabote ederek Yahudilere dolaylı olarak yardım etmişti. Subayın başına bir iş gelmemişti, ama bu mesele Himmler ile Bormann arasındaki bir yazışmada gündeme getirilecek kadar ciddiye alınmıştı.

Kovner'in yardım eden Alman çavuşla ilgili hikâyesinin ilk dakikalarında, mahkemeye derin bir sessizlik çöktü; salonda bulunanlar, daha önce aralarında anlaşmışçasma, Anton Schmidt adındaki bu adam için iki dakikalık saygı duruşunda bulunuyor gibiydiler. Bu iki dakikada, opak, dipsiz bir karanlığın içindeki bu ani ışık patlamasında, tek bir fikir açık, su götürmez, tartışmasız bir biçimde tam ortada duruyordu ~ anlatacak böyle birkaç hikâyemiz daha olsaydı, bugün bu mahkeme salonunda, İsrail'de, Almanya'da, Avrupa'nın tamamında ve belki de dünyanın bütün ülkelerinde her şey ne kadar farklı olurdu.

Bu ezici yokluğun elbette pek çok açıklaması var, bu açıklamalar tekrar tekrar yapılıyor. Ben meselenin özünü anlatmak için, Almanya'da yayımlanan ve yazarın şahsi fikirlerini bütün samimiyetiyle ortaya koyan az sayıdaki savaş anısından birinden, Peter Bamm' m *Die Unsichtbare* F/agge'sindcn (1952) bir böliim aktarmak istiyorum. Rus cephesinde hizmet veren Alman Ordu doktoru Bamm, anılarının bir yerinde, Sivastopol'daki Yahudilerin nasıl öldürüldüğünü anlatır. "Diğerleri" (Bamm, terbiyesini göklere çıkardığı sıradan askerlerden ayırmak için, SS mobilize katliam birliklerinden bahsederken bu deyişi kullanır) Yahudileri toplarlar ve Bamm'm biriminin konakladığı askeri lojmanın hemen bitişiğindeki GPU

hapishanesinin artık kullanılmayan bölümüne kapatırlar. Daha sonra, Yahudileri gaz kamyonlarına bindirirler; kamyon şoförü, birkaç dakika içinde ölen Yahudilerin cesetlerini şehir dışına götürüp tank hendeklerine döker. "Bunu biliyorduk. Hiçbir şey yapmadık. Katliam birimine cidden itiraz eden veya bu birime karşı bir şey yapmaya çalışanlar, yirmi dört saat içinde tutuklanır ve ortadan kaybolurdu. Çağımızdaki totaliter hükümetlerin en çok geliştirdikleri özelliklerinden biri, muarızlarının kanaatlerinden dolayı bir şehit gibi, onurlu ve etkileyici bir biçimde Ölmesine izin vermemeleridir. Böyle bir ölümü çoğumuz seve seve kabul edebilirdik. Totaliter devlet, muarızının adsız sansız, sessiz sedasız ortadan kaybolmasını sağlar. İşlenen suç karşısında sessiz kalmaktansa ölüme katlanmaya cesaret eden biri, şüphesiz kendisini yok yere feda etmiş olur. Ancak bu, böyle bir fedakârlığın ahlaki açıdan manidar olmadığı anlamına gelmez. Sadece, pratikte bir fayda sağlamayacağı açıktır. Daha yüce bir ahlaki anlam uğruna pratikte fayda sağlamayacak bir fedakârlıkta bulunma düşüncesine yürekten katılmıyorduk."

Çavuş Anton Schmidt örneğinin gösterdiği şey, saygınlığın -zira bu koşullar altında terbiye, saygınlıktan başka bir şey değildi-içinin aslında ne kadar boş olduğu değildi. Söz konusu argümanın, ilk bakışta gayet makul görünen ölümcül kusuru da buydu. Totaliter tahakkümün iyi veya kötü bütün edimleri yutan bu nisyan boşluklarını yerleştirmeye çalıştığı doğrudur. Ama Haziran 1942’den sonra katliamların izini canla başla yok etmeye çalışan Nazilerin bu girişimleri nasıl başarısızlığa mahkûm olduysa, muarızlarının "adsız sansız, sessiz sedasız ortadan kaybolmasını" sağlamaya yönelik çabalan da boşaydı. İnsana özgü hiçbir şey bu kadar kusursuz değil, nisyam mümkün hale getirebilecek çok insan var bu dünyada. Ama her zaman geriye hikâyeyi anlatacak biri kalacaktır. Bu nedenle, en azından uzun vadede, hiçbir şey "pratikte faydasız" olamaz. Bugün anlatacak daha fazla hikâyemiz olsaydı, bunlar Almanya'nın hem yurtdışmdaki itibanna hem de yurtiçindeki üzücü ve karışık durumuna pratikte büyük fayda sağlardı. Böyle hikâyelerin verdiği ders basittir, bunu herkes anlayabilir. Siyasi bir bakış açısıyla ifade edecek olursak söz konusu hikâyeler, bu dehşet ortamında insanlann çoğunun boyun eğeceğini, ama *bazılarının eğmeyeceğini* anlatır. Keza Nihai Çözüm’ün teklif edildiği ülkelerle ilgili hikâye, aynı şey daha başka yerlerde de "olabilirdi" der, ama *her yerde*

olmadı. İnsani açıdan bakarsak, bu gezegenin insanlann yaşamasına uygun bir yer olarak kalması için başka bir şey, daha fazlası gerekmez.

XV

Hüküm, Temyiz, İnfaz

EİCHMANN savaşın son aylannı Berlin'de bekleyerek geçirdi, yapacak hiçbir şeyi yoktu. RSHA'nm diğer departmanlarının başkanlar! Eichmann'ı adam yerine koymuyorlardı; her gün hep beraber onun bürosunun bulunduğu yerde yemek yedikleri halde, Eichmann’ı bir gün bile çağırmamı şiardı. Berlin için "son savaşa” hazır olmak için bürosunun etrafına savunma tertibatı kurarak oyalanmaya çalışıyor; tek resmi görevini yerine getirmek için ara sıra Theresienstadt'ı ziyaret ediyor, Kızıl Haç yetkililerine etrafı gezdiriyordu. Himmler'in Yahudiler konusundaki yeni "insani çizgisi" herkesten çok Eichmann'm içini rahatlatmıştı, zira "bir dahaki sefere" toplama kamplarında kesinlikle "İngiliz modeli" uygulanacaktı. Nisan 1945’te, nadiren müzakerelerde bulunduğu Himmler'le *son* görüşmesini yaptı; Himmler Eichmann’a "Theresienstadt’taki tanınmış Yahudiler arasından yüz ila iki yüz kişi seçmesini", bu Yahudileri Avusturya’ya nakletmesini ve otellere yerleştirmesini emretti; zira yakında Eisen-hower’la yapacağı müzakerelerde bu Yahudileri "rehine” olarak kullanacaktı. Anlaşılan ne kadar abes bir iş yapmasının istendiği Eichmann'a dank etmedi; "savunma tertibatını öylece bırakmak zorunda kaldığı için, yüreğinde keder", Berlin'den ayrıldı, ama Theresiens-tadt'a asla varamadı, zira yaklaşan Rus orduları bütün yollan kapamıştı. Sonunda kendisini Theresienstadt yerine, Kaîtenbrunner’in sığındığı Alt-Aussee'de, Avusturya'da buldu. Kaltenbrunner, Himmler'in "tanınmış rehineleriyle" ilgilenmiyordu, Eichmann'a Avusturya dağlarında yapılacak partizan savaşı için bir komando birliği örgütlemesini söyledi. Eichmann bunu büyük bir heyecanla karşıladı: "Yapmaya değer bir şeydi bu, hoşuma gidecek bir görev/’ Bu göreve hiç uygun olmayan, hayatı boyunca bir tüfek bile görmemiş yüz kadar adam toplamış ve türlü türlü terk edilmiş silahın bulunduğu bir cephaneliği teslim almıştı ki, Himmler'in son emri geldi: "İngi-lizlere ve Amerikalılara ateş açılmayacak." Buraya kadardı. Adamlarını evlerine yolladı, o çok güvendiği hukuk müşaviri Regierungs-rat Hunsche'ye de içinde nakit ve altın para bulunan küçük bir kasa verdi: "Bu adam devletin yüksek kademelerinden, ödeneği nerelere harcayacağını bilir, gereksiz masraftan kaçınır, diye düşündüm... çünkü hâlâ, ilerleyen günlerde yaptığımız harcamaların hesabını vermemizi isteyeceklerini sanıyordum."

Eichmann polis müfettişine kendiliğinden verdiği otobiyografiyi bu sözlerle bitirmek zorunda kalmıştı. Anlatması sadece birkaç gününü alan bu otobiyögrafi, deşifrasyonu 3564 sayfa tutan ifadesinin taş çatlasa 315 sayfasını oluşturuyordu. Bıraksalar daha devam edecekti, polise şüphesiz hikâyenin geri kalanını anlatmıştı da; ama duruşma yetkilileri çeşitli sebeplerden dolayı savaş sonrası dönemle ilgili ifadesini kabul etmemeye karar vermişlerdi. Ne var ki, Nürnberg'de verilen yazılı ifadelerden, daha da önemlisi eskiden devlet hizmetinde bulunmuş İsrailli yetkili Moshe Pearlman’ın düşüncesizlik edip duruşma başlamadan dört hafta önce yayımlattığı tartışmalı kitabı *The Capture of Adolf Eichmann'dan* (Adolf Eichmann Nasıl Yakalandı?) yararlanarak bu hikâyeyi tamamlamak mümkündür. Pearlman'm yazdıkları şüphesiz, duruşma hazırlıklarından sorumlu Büro 06'dan edinilen malzemeye dayanıyordu. (Pe-arlman, kendisini haklı çıkarmak için, Eichmann’m kaçırılmasından üç hafta önce hükümetteki işinden emekli olduğunu, dolayısıyla bu kitabı bir "Özel şahıs" olarak yazdığını söylüyordu. Ama bu açıklama pek ikna edici değildi, zira İsrail polisi Eichmann’m yakalanacağını çok büyük bir olasılıkla Pearlman'm emekliliğinden aylar önce öğrenmişti.) Kitap İsraillileri zor duruma düşürdü; zira hem Pearlman önemli takibat dokümanlarıyla ilgili bilgileri önceden ifşa etmiş ve duruşma yetkililerinin çoktan Eichmann’m ifadesine güvenilmeyeceğine kanaat getirdiklerini söylemişti, hem de güvenilir bir kaynağın Eichmann'm Buenos Aires’te nasıl yakalandığıyla ilgili olarak anlattıkları elbette yayımlanmasını isteyecekleri en son şeydi.

Pearlman'm anlattığı hikâye, çeşitli söylentilere dayanan önceki masallar kadar heyecan verici değildi. Eichmann Yakın veya Orta

Doğu'da hiç bulunmamıştı, hiçbir Arap ülkesiyle bağlantısı yoktu, Arjantin’deyken hiç Almanya'ya gitmemişti, Arjantin'den başka hiçbir Latin Amerika ülkesinde bulunmamış, savaştan sonra Nazilerin faaliyetlerinde veya örgütlerinde hiç rol oynamamıştı. Savaşın sonunda, hâlâ Alt-Aussee’de olan ve yalnızları oynayan Kaltenbrun-ner'le bir defa daha görüşmeye çalışmıştı; ama eski şefi Eichmann'la görüşecek havada değildi, zira "bu adamm artık hiç şansı olmadığını" düşünüyordu. (Kendisinin de hiç şansı yoktu, Kaltenbrunner Nürnberg’de asılacaktı.) Çok kısa bir süre sonra, Amerikan askerleri Eichmann'ı yakalayıp SS’lerin tutulduğu bir kampa götürmüştü; hapishanedeki bazı meslektaşları onu tanıyordu, yine de

Eichmann' m kim olduğunu ortaya çıkarmak, için yapılan onca soruşturma başarısızlıkla sonuçlandı. İhtiyatlı davranıp ailesine mektup yazmadı, öldüğünü sanmalarına izin verdi; eşi bir ölüm belgesi edinmeye çalıştı, ama kocasının öldüğünü gören tek tanığın kayınbiraderi olduğu anlaşılınca bu belgeyi alamadı. Beş parasız kalmıştı, ama Eichmann'm Linz'de yaşayan ailesi ona ve üç çocuğuna sahip çıktı.

Kasım 1945'te, Nürnberg'de baş savaş suçlularının duruşmaları başladı; Eichmann adı bu duruşmalarda rahatsız edici derecede sık geçer oldu. Ocak 1946'da, Wisliceny iddia makamının tanığı olarak kürsüye çıktı ve Eichmann'm aleyhinde ifade verdi, bunun üzerine Eichmann ortadan kaybolmanın daha hayırlı olacağına karar verdi. Diğer SS'lerin yardımıyla kamptan kaçıp Hamburg'un seksen kilometre güneyindeki Lüneburger Heıde'ye gitti, hapishanedeki arkadaşlarından birinin kardeşi Eichmann'a burada ağaç kesme işi buldu. Otto Heninger adıyla dört sene burada yaşadı, muhtemelen can sıkıntısından patlıyordu. 1950'nin başlarında SS gazilerinin gizli Örgütü ODESSA'yla temas kurdu, aynı senenin mayıs ayında Avusturya üzerinden İtalya'ya geçti; burada, gerçek kimliğinden haberdar olan Fransisken bir rahip, Richard Klement adına düzenlenmiş bir mülteci pasaportu bulup Eichmann'ı Buenos Aires'e gönderdi. Temmuzun ortalarında, hiçbir zorlukla karşılaşmadan, Katolik, bekâr, devletsiz, 37 yaşındaki -aslında 44 yaşındaydı- Ricardo Klement olarak bir kimlik belgesi ve çalışma izni aldı. ,

Hâlâ ihtiyatlıydı; kendi eliyle karısına yazdığını mektupta, "çocuklarının amcasının" hayatta olduğunu anlatacaktı. Birbirinden farklı birçok işte çalıştı -satış temsilciliği, çamaşırcılık, tavşan çiftliğinde işçilik-hiçbirinden doğru dürüst para kazanamadı, ama 1952 yazında karısını ve çocuklarını yanına aldırdı. (Bayan Eichmann, gerçek adıyla, soyadı Eichmann olan birinden "boşanmış" bir kadın olarak -o dönemde Avusturya'da ikamet etse de- İsviçre'nin Zürih şehrinde Alman pasaportu aldı. Bütün bunların nasıl olduğu gizemini hep korudu. Ayrıca Bayan Eichmann'm Zürih'teki Alman konsolosluğuna yaptığı başvuru dosyası ortadan kayboldu.) Eşi Arjantin'e gelince, Eichmann ilk düzenli işine başladı; Buenos Aires'teki banliyölerden biri olan Suarez'deki Mercedes-Benz fabrikasında önce makina ustası, daha sonra da kalfa olarak çalıştı. Dördüncü çocuğu doğunca, söylenenlere göre Klement adıyla, eşiyle tekrar evlendi. Ne var ki bu pek muhtemel

görünmüyor, zira oğlu Rıcardo Francisco (muhtemelen İtalyan papaza hürmetinden) Klement *Eichmann* olarak nüfusa geçti. Bu soyadı, geçen yıllar içinde kimliğiyle ilgili olarak bıraktığı pek çok ipucundan yalnızca birisiydi. Gelgelelim çocuklarına gerçekten Adolf Eichmann'm erkek kardeşi olduğunu söylemişe benziyor. Yine de, Linz'deki büyükannelerini, büyük babalarını ve amcalarını gayet yakından tanıyan çocuklar, özellikle de en büyükleri muhtemelen buna pek inanmamıştır; zira Eichmann'ı en son dokuz yaşında gören en büyük oğlunun, yedi sene sonra Arjantin'de karşılaştıklarında babasını tanımış olması gerekir. Üstelik Bayan Eichmann’m Arjantin kimliği kendi adına ("Veronika Liebl de Eichmann" adına) düzenlenmişti; 1959'da Eichmann’m üvey annesi öldüğünde, ayrıca bir sene sonra babası öldüğünde, Linz’de yayımlanan gazete ilanlarında adı geçen vârislerden biri de Bayan Eichmann’mkiydi - bu durum, boşandıkları ve yeniden evlendikleri yolundaki bütün söylentilerle çelişiyordu. 1960'ın başlarında, yakalanmasından birkaç ay önce, Eichmann Buenos Aires'in en sefil banliyölerinden birinde -ne elektrik vardı ne su- en büyük oğluyla beraber bir gecekondu yaptı ve bütün aile bu eve yerleşti. Muhtemelen fakirlik içinde yüzüyorlardı, Eichmann'm hayatı çok sıkıntılı geçiyordu; çocuklar bile sıkıntısını hafifletmeye yetmiyordu, zira "okumakla veya yeteneklerini geliştirmekle zerre kadar" İlgilenmiyorlardı.

Eichmann'm tek tesellisi, gerçek kimliğini çoktan itiraf ettiği geniş bir Nazi topluluğunun üyeleri karşısında durmadan konuşmaktı. 1955’te bu durum, HollandalI gazeteci Willem S. Sassen’in

Eichmann'la bir röportaj yapmasıyla sonuçlandı. Eskiden silahlı SS üyesi olan Sassen savaş sırasında, Hollanda vatandaşı olduğu halde Alman pasaportu almış; daha sonra da Belçika'da, savaş suçlusu olarak gıyabında ölüm cezası verilmişti. Eichmann röportaj için bir sürü not aldı, Sassen de bu notlan kaydetti ve süsleye süsleye yeniden yazdı; Eichmann'm kendi eliyle aldığı notlar daha sonra ortaya çıktı ve duruşmasında kanıt olarak sunuldu, buna karşılık yaptığı açıklamaların tamamı mahkemeye sunulan kanıtlar arasında yoktu. Sassen'in versiyonu ilk defa Temmuz 1960’ta, kısaltılmış olarak, resimli Alman dergisi *Der Stem'ât* yayımlandı, daha sonra da Kasım ve Arahk'ta *Life'da.* tefrika edildi. Ama Sassen, kuşkusuz Eichmann’ m rızasıyla, bu hikâyeyi yayımlatmak için dört sene önce Buenos Aires'teki bir *Time-Life* muhabiriyle görüşmüştü; Eichmann’m

adının açıklanmadığı doğru bile olsa, malzemenin içeriği bilgi kaynağının kim olduğunu hiç şüpheye yer bırakmayacak şekilde gözler önüne seriyordu. İşin aslına bakılırsa, Eichmann gerçek kimliğinin ortaya çıkması için çok uğraşmıştı; asıl şaşırtıcı olan, İsrail Gizli Servisi'nin Eichmann'm Ricardo Klement adıyla Arjantin'de yaşadığını öğrenmesinin bu kadar zaman almasıydı - bu bilgiye ancak Ağustos 1959'da ulaşıldı. İsrail bilgi kaynağını asla ifşa etmedi, Eichmann'ı kendisinin bulduğunu iddia eden kişilerin sayısı bugün yarım düzineyi buluyor; buna karşılık, Avrupa'daki "kulağı delik çevreler" ısrarla, haberi yayanın Rus İstihbaratı olduğunu savunuyor. Ne olursa olsun, asıl muamma da Eichmann'm nerede saklandığının nasıl keşfedildiği değil zaten, nasıl daha önce bulunamadığı. Ortaya çıkan gerçekler açısından bakıldığında, İsrail'in bu araştırmayı iddia edildiği gibi gerçekten yıllardır yapıp yapmadığı şüpheli hale geliyor.

Gelgelelim Eichmann'ı yakalayanlara kimliği konusunda en ufak bir şüphe dahi yok. Yakalayanların "intikam almak isteyenler" olduğuyla ilgili söylentileri en başta Ben-Gurion yalanladı; 23 Mayıs 1960'ta, kendisini deli gibi alkışlayan Knesset karşısında, Eich-mann'ı "İsrail Gizli Servisi'nin bulduğunu" duyurdu. Dr. Servatius hem Bölge Mahkemesinde hem de Temyiz Mahkemesi'nde ısrarla Ben-Gurion'un ifadesinde adı geçen iki kişiyi, Eichmann'ı ülke dı~ şına çıkaran El-Al uçağının kaptan pilotu Zvi Tohar'ı ve havayolu şirketinin yetkililerinden Yad Shimoni'yi tanık olarak çağırmak istediğini belirtti, ama bu isteğini bir türlü kabul ettiremedi. Başsavcının bu talebe karşı çıkma gerekçesi, Başbakanın sadece "Eich-mann'ı Gizli Servis'in *bulduğunu* söylemesiydi", Ben-Gurion Eich-mann'ı hükümet ajanlarının kaçırdığını söylememişti. Ama işin aslı hiç de öyle değildi: Gizli Servis yetkilileri Eichmann'ı "bulmamışlardı"; sadece aldıkları bilginin doğru olduğundan emin olmak için baştan birkaç deneme yapmışlar, sonra da söylenen yerden alıp gelmişlerdi. Ki bunu bile doğru dürüst yapamamışlardı, zira Eichmann izlendiğim gayet iyi biliyordu: "Yakalanmamdan aylar önce bana, yerini bulduklarını biliyor musun diye sorsaydmız, bildiğimi ve nereden bildiğimi en ince ayrıntısına kadar anlatabilirdim [bunlar basma verilmeyen polis soruşturmasının bir bölümünde geçiyordu].. . Bir dikiş makinası fabrikası kurmak için civardaki emlak fiyatlarım, vs. araştırdıklarını öğrendim - buraya fabrika kurmaları İmkânsızdı, zira ne elektrik vardı ne su. Dahası bu insanların Kuzey Amerikalı Yahudiler olduğunu öğrenmiştim. Rahatlıkla kaçabilirdim, ama

yapmadım; hiçbir şey olmamış gibi devam ettim, işi oluruna bıraktım. Elimdeki belgelerle ve referanslarla nerede olsa iş bulabilirdim. Ama böyle olsun istemedim.”

İsrail'e gidip yargılanma konusunda ne kadar istekli olduğunu gösteren kanıtlar, Kudüs'te ortaya çıkanlarla da sınırlı değildi. Her şeye rağmen, savunma makamı elbette sanığın kaçırıldığını ve "uluslararası hukuka aykırı bir biçimde İsrail'e getirildiğini" vurgulamak zorundaydı, zira bu sayede mahkemenin Eichmann'ı yargılama hakkına karşı çıkabilirdi. Buna karşılık iddia makamı da hâkimler de, sanığm kaçırılmasının bir "devlet fiili” olduğunu ne itiraf ettiler ne de reddettiler. Uluslararası hukukun ihlal edilmesinin sadece Arjantin ve İsrail devletlerini ilgilendirdiğini, davalı haklan açısından bağlayıcı olmadığını ve bu ihlalin iki hükümetin ortak deklarasyonuyla "düzeltildiğini" savundular. 3 Ağustos 1960’ta yayımlanan bu deklarasyona göre, "İsrail vatandaşlarının, Arjantin Devleti'nin temel haklarını ihlal eden eylemi sonucunda ortaya çıkan hadise bir karara bağlanmıştı". Mahkeme bu bağlamda, söz konusu İsraillilerin hükümet ajanı olmasıyla özel şahıs olması arasında bir fark olmadığına kanaat getirdi. Bununla beraber savunmanın da mahkemenin de dikkat çekmediği bir nokta vardı: Eichmann Arjantin vatandaşı olsaydı, Arjantin haklarından feragat etmeye bu kadar kolay-razı gelmezdi. Arjantin'de sahte isimle yaşadığı için, hükümet korumasından mahmmdu; her ne kadar "Alman uyruklu" olduğunu söylese de, Arjantin kimliğine göre 23 Mayıs 1913’te, Tyron'ın güney doğusundaki Bolzano'da doğan Ricardo Klement'ti. İltica hakkım hiç gündeme getirmemişti, zaten bunun bir faydası olmazdı; zira Arjantin, aslında pek çok tanınmış Nazi suçluya iltica hakkı teklif etrrçiş olsa da, insanlığa karşı suç işleyenlerin "siyasi suçlu addedilemeyeceğini" belirten uluslararası bir konvansiyona imza atmıştı. Bütün bunlar Eichmann’ı devletsiz yapmıyor, yasal olarak Alman vatandaşlığından yoksun bırakmıyordu; ama Batı Alman cumhuriyetine, yurtdışındaki vatandaşlarına olağan koşullarda sağlayabileceği korumayı esirgemek için iyi bir bahane sunuyordu. Başka bir deyişle, bir sürü emsale dayanan sayfalar dolusu yasal argümana bakınca, insan en sonunda adam kaçırmanın en sık rastlanan tutuklama biçimlerinden biri olduğu izlenimine kapıîsa da, Kudüs mahkemesinin Eichmann’ı yargılamasını mümkün kılan onun *de facto* devletsizliğinden başka bir şey değildi. Eichmann, hukuktan o kadar anlamasa da, bu durumu muhtemelen anlayışla karşılamıştı; zira kendi

kariyerinden, devletsiz insanlara ne isterseniz yapabileceğinizi gayet iyi biliyordu; Yahudileri yok etmenin yolunu açan da devletsiz bırakılmaları olmuştu. Ama böyle inceliklere kafa yoracak havada değildi; zira İsrail'e gidip yargılanmayı kendi isteğiyle kabul ettiği doğru olmasa bile, beklenenden çok daha az zorluk çıkardığına şüphe yoktu. Az da ne kelime, hiç zorluk çıkarmamıştı.

11 Mayıs İ960'ta, sabah altı buçuk sularında, her zamanki gibi işyerinden eve döndüğü otobüsten inince, üç adam Eichmann'ı göz açıp kapayıncaya kadar yakalayıp apar topar motoru çalışır haldeki bir arabaya bindirmiş ve Buenos Aires'in gözden ırak banliyölerinden birinde bulunan kiralık bir eve götürmüş. Eichmann'ı ne bayıltmışlar ne bağlamışlar ne de kelepçelemişler; hiç şiddete başvurulmadığı için bunun profesyonel bir iş olduğunu hemen anlamış, kılına bile zarar gelmeyecekti. Kim olduğu sorulunca hemen Almanca olarak *"leh bin Adolf Eichmann"* (Ben Adolf Eichmann) cevabını vermiş ve sözlerine şaşırtıcı bir biçimde şöyle devam etmiş: "İsraillilerin elinde olduğumu biliyorum." (Daha sonra, Ben-Gurion'un kendisinin bulunup yakalanmasını emrettiğini gazetede okuduğunu söyleyecekti.) İsraillilerin esirlerini İsrail'e götürecek El-Al uçağım bekledikleri sekiz günü bir yatağa bağlı olarak geçirmiş, zaten bütün olan biten içinde şikâyet ettiği tek şey buydu. Yakalandığının ikinci günü, bir İsrail mahkemesi tarafından yargılanmaya itirazı olmadığını yazılı olarak bildirmesi istenmiş; ifade çoktan hazırdı tabii ki, tek yapması gereken bu hazır ifadeyi kopyalamaktı. Gelgelelim şaşırtıcı bir talepte bulunup ısrarla kendi metnini yazmak istemiş; aşağıdaki cümlelerden de anlaşıldığı gibi, muhtemelen hazır metnin ilk cümlelerinden yararlanmış: "Ben, aşağıda imzası bulunan Adolf Eichmann, işbu bildirgeyle, gerçek kimliğim açığa çıktığından, adaletten kaçmaya çalışmayı artık boş bir çaba olarak gördüğümü, kendi hür irademle arz ederim. İsrail'e gidip yargılanmaya, yetkili bir hukuk mahkemesine çıkmaya hazır olduğumu beyan ederim. Bana sağlanacak hukuki danışmanlıkla, [muhtemelen kopyaladığı bölüm burada bitiyor] Almanya'da verdiğim devlet hizmetinin son yıllarında gerçekleştirdiğim faaliyetlerle ilgili gerçekleri çarpıtmadan, gelecek nesiller gerçekleri Öğrensin diye yazacağım. Bu ifadeyi birtakım vaatler karşılığında veya tehdit edildiğim için değil, kendi hür irademle veriyorum. Nihayetinde kendimle barışıp huzur bulmaktan başka bir dileğim yok. Bütün ayrıntıları hatırlayamadığımdan ve bazı gerçekleri birbirine karıştırabileceğimi

düşündüğümden, bana hakikati bulma yolunda faydası dokunacak belgelerin ve yazılı ifadelerin sağlanması konusunda yardım istiyorum." İmza: "Adolf Eichmann, Buenos Aires, Mayıs 1960." (Kuşkusuz sahte olmayan bu belgenin tek tuhaf tarafı, ayın kaçında imzalandığının belirtilme-mesidir. Bu eksiklik mektubun Arjantin'de değil de Eichmann'm 22 Mayıs'ta getirildiği Kudüs’te yazılmış olabileceğinden şüphelen-, memize yol açar. Mektup duruşma için çok da gerekli değildi, iddia makamı mahkemeye kanıt olarak sunduğu bu belgeye pek önem vermiyordu; tahmin edileceği gibi, asıl önemli olan, İsrail'in Arjantin hükümetine yazdığı ilk resmi mektuptu. Mahkemede Eichmann' a mektupla ilgili sorular soran Servatius, bu belgenin ne zaman yazıldığından bahsetmedi, keza tam tarihi Eichmann da veremezdi. Zira avukatının sanığı yönlendirmek İçin sorduğu bir soruya cevaben, biraz gönülsüz de olsa, bu ifadeyi Buenos Aires'teki o banliyöde yatağa bağlı bir haldeyken, baskı altında verdiğini doğruladı. Muhtemelen konu hakkında zaten bilgi sahibi olan iddia makamı, Eichmann'ı bu meseleyle ilgili olarak çapraz sorguya almadı; konu ne kadar çabuk kapanırsa, şüphesiz o kadar iyiydi.) Bayan Eichmann kocasının kaybolduğunu Arjantin polisine bildirmiş, ama gerçek kimliğinden hiç bahsetmemişti; dolayısıyla tren istasyonları, otobanlar ve havaalanları kontrol edilmemişti. İsraillilerin şansı vardı, zira polis alarma geçseydi, Eichmann'ı yakaladıktan tam on gün sonra gizlice ülke dışına çıkarmaları asla mümkün olmazdı.

Eichmann'm duruşma yetkilileriyle işbirliği yapmaya dünden razı olmasının iki nedeni vardı. (Eichmann’m yalancının biri olduğuna inanan hâkimler bile, şu soruya ne cevap vereceklerini bilemediklerini itiraf etmek zorunda kaldılar: Sanık, Başkomiser Less’e bütün o suç unsuru teşkil eden ayrıntıları neden anlattı; görünürde hiçbir kanıt yokken, özellikle de Doğu’ya yaptığı yolculuklardan bahsederek mezalimi kendi gözleriyle gördüğünü neden itiraf etti?) Yakalanmasından yıllarca önce Arjantin'de, adını saklamaktan ne kadar rahatsız olduğunu yazmıştı; muhtemelen kendisi hakkında ne kadar çok şey okursa, bıkkınlığı da o kadar artıyordu. İsrail’de yaptığı ikinci açıklama çok daha çarpıcıydı: "Bir buçuk sene kadar önce [yani 1959 sonbaharında], Almanya’dan yeni dönen bir tanıdığım bazı Alman gençlerinin tuhaf bir suçluluk duygusuna kapıldığını anlattı... bu suçluluk kompleksi benim gözümde, sözgelimi içindeki insanlarla aya inen ilk uzay mekiği gibi bir dönüm noktasıydı. İç dünyamdaki en önemli meselelerden

biri haline geldi, bunun etrafında pek çok fikir şekillendi. Bu nedenle kaçmadım... peşimdeki komando birliğinin bana giderek yaklaştığını biliyordum... Alman gençlerinin, üzerimde derin bir etki bırakan suçluluk duygusuyla ilgili bu konuşmalardan sonra, kaçmaya hakkım olmadığını hissettim. Bu soruşturmanın en başında verdiğim yazılı ifadeyle... herkesin gözü önünde kendimi asmayı da işte bu nedenle teklif ettim. Alman gençlerinin belini büken bu suçluluk duygusunu hafifletmek için üzerime düşeni yapmak istedim, zira bu gençler masumdu; olup bitenler, babalarının son savaşta yaptıkları nihayetinde onların suçu değildi" - bu arada, Eichmann hâlâ bir bakıma "savaşın Alman Reich’ına dayatıldığı" izlenimi yaratıyordu. Elbette boş laflardı bunlar. Neden kendi özgür iradesiyle Almanya’ya gidip teslim olmamıştı o halde? Bu soru sorulduğunda, Alman mahkemelerinin kendisi gibi insanlarla ilgili meseleleri ele almak için gerekli "nesnellikten" hâlâ yoksun olduğunu düşündüğünü söyledi. Bir İsrail mahkemesi tarafından yargılanmayı tercih ederse-bir bakıma bunu demeye getiriyordu ama böyle bir şeyin olması kesinlikle imkânsızdı- İsrail hükümetine zaman kazandırabilir ve onları pek çok sıkıntıdan kurtarabilirdi. Bu tür konuşmaların Eichmann'a bir tür sevinç hissi verdiğinden bahsetmiştik; işte İsrail hapishanesinde kaldığı zamanlarda da buna benzer bir hisle doldu içi. Bu his, ölüme bile soğukkanlılıkla yaklaşmasını sağladı - polis soruşturmasının başında, "beni bekleyen cezanın idam olduğunu biliyorum" demişti.

Bu boş laflarda biraz hakikat payı vardı ve bu hakikat de savunmanın sanığa yönelttiği o soruyla gün yüzüne çıkacaktı. Malum nedenlerden dolayı, İsrail hükümeti Eichmann'a yabancı bir avukat atamaya karar vermişti. 14 Temmuz 1960'ta, Eichmann'm açıkça rıza göstermesiyle polis soruşturmasının başlamasından altı hafta sonra, savunması için şu üç avukattan birini seçebileceği bildirildi: ailesinin önerdiği Dr. Robert Servatius (Servatius Eichmann’m Linz'deki üvey erkek kardeşini telefonla arayarak Eichmann’ı savunmayı teklif etmişti), artık Şili’de yaşayan başka bir Alman avukat ve duruşma yetkilileriyle temasa geçen, New York merkezli bir Amerikan hukuk firması. (Sadece Dr. Servatius'un adı açıklandı.) Başka olasılıklar da vardı elbette, bu işi iyice araştırmak Eichmann' m hakkıydı, tekrar tekrar hiç acele etmemesini söylüyorlardı. Eichmann bunu yapmadı, bir çırpıda Dr. Servatius'u tutmayı istediğini söyledi; zira bu avukat üvey kardeşinin tanıdığıydı anlaşılan, hem başka

savaş suçlularını da savunmuştu; hemen gerekli evrakları imzalamak istiyordu. Yarım saat sonra aklı başına geldi: Duruşma "devasa boyutlara" ulaşabilir, "korkunç bir süreç" haline gelebilirdi; iddia makamının bir sürü avukatı vardı, buna karşılık Servatius' un bütün malzemeyi tek başına "tasnif etmesi" zordu. Polis yetkilileri Eichmann'a, Servatius'un vekalet talebiyle ilgili bir mektupta "bir grup avukata başkanlık edeceğini" belirttiğini hatırlattılar (ama Servatius bunu hiç yapmadı); ayrıca "Dr. Servatius'un mahkeme huzuruna tek başına çıkacağının düşünülemeyeceğini, bunun fiziksel olarak pek mümkün olmadığını" eklediler. Ama Servatius mahkeme huzuruna çoğu zaman tek başına çıkacaktı. Bütün bunların sonucunda, Eichmann savunma avukatının baş yardımcısı haline geldi; "gelecek nesiller için" kitaplar yazmaktan başka, davanın başından sonuna kadar sabah akşam çalıştı.

29 Haziran 1961'de, 11 Nisan'da yapılan açılış duruşmasından on hafta sonra, iddia makamı başka sorusu olmadığını söyledi ve sanığı Dr. Servatius'a bıraktı, yüz on dört celseden sonra asıl dava işlemleri bitti. Bunun üzerine dört aylığına ara verildi, mahkeme kararım açıklamak üzere 11 Arahk'ta tekrar toplandı. İki gün süren beş celse boyunca, üç hâkim hükmün iki yüz kırk dört bölümünü okudu. Kabul görmesi halinde Eichmann'ı "baş savaş suçlusu" konumuna getirecek "komplo" suçlaması düştü, dolayısıyla Nihai Çözümle ilgili bütün sorumlulukları otomatikman ortadan kalktı. Bazı noktalarda aklansa da, Eichmann iddianamenin on beş maddesinden suçlu bulundu. "Başkalarıyla birlikte Yahudi halkına karşı", yani *insanları yok etme maksadıyla* Yahudilere karşı suçlar işlemişti: (1) "milyonlarca Yahudinin ölümüne neden olmuştu", (2) "milyonlarca Yahudiyi muhtemelen fiziksel olarak sonlarını hazırlayan koşullarda yaşamak" zorunda bırakmıştı, (3) bu insanların "ruhlarında ve bedenlerinde ciddi hasarlara yol açmıştı" ve (4) Theresienstadt'ta "doğum yapmayı yasaklamış ve hamileliğin önlenmesini emretmişti". Ama Eichmann Führer'in emrini öğrendiği Ağustos 1941' den önceki dönemle ilgili bütün suçlamalardan; Berlin, Viyana ve Prag'daki geçmiş faaliyetlerinden aklandı, zira "Yahudi halkını ortadan kaldırmak gibi bir niyeti" yoktu. Bunlar iddianamenin ilk dört maddesiydi. 5-12. Maddeler "insanlığa karşı suçlarla" ilgiliydi - İsrail hukukundaki tuhaf kavramlardan biriydi bu; zira hem Yahudiler dışındaki halklara karşı yapıldığı takdirde soykırımı hem de koca bir halkı ortadan kaldırma niyetiyle işlenmediği takdirde, ister Yahudilere

ister Yahudi olmayanlara karşı işlensin, cinayet de dahil olmak üzere bütün diğer suçlan kapsıyordu. Dolayısıyla Eichmann' m Führer’in emrinden önce yaptığı her şey ve Yahudi olmayanlara karşı bütün fiilleri toptan insanlığa karşı suçlar kategorisine giriyordu, bunlara bir de sonradan Yahudilere karşı işlemiş olduğu suçlar eklenmişti, zira bunlar da adi suçlardı. Sonuç olarak 5. Madde’de, 1. ve 2. Madde'de sayılan suçlardan mahkûm edildi; 6. Madde’de "ırkları, dinleri ve siyasi görüşleri nedeniyle Yahudilere zulmetmekten" suçlu bulundu; 7. Madde "cinayetle bağlantılı olarak... bu Yahudilerin... mallarını yağmalamakla" ilgiliydi; 8. Madde bütün bu fiilleri tekrar "savaş suçları" başlığı altında topluyordu, zira çoğu savaş sırasında işlenen suçlardı. 9.-12. Maddeler Yahudi olmayanlara karşı işlenen suçlarla ilgiliydi: 9. Madde'ye göre "yüz binlerce Lehi evlerinden kovmak"tan suçluydu, 10. Madde’ye göre "on dört bin Slavm Yugoslavya'dan kovulmasından" suçluydu, 11. Madde'ye göre "binlerce Çingenenin Auschwitz'e" nakledilmesinden sorumluydu. Ama hâkimler, "sanığın Çingeneleri ölüme gönderdiğini bildiğinin, mahkeme huzurunda kanıtlanmadığına" kanaat getirdiler -bu da "Yahudi halkına karşı suçlar" dışında bir soykırım suçundan mahkûm edilmediğini gösteriyordu. Bu kararı anlamak biraz zordu; zira Çingenelerin imha edildiğini herkes biliyordu, dahası polis soruşturması sırasında durumdan haberdar olduğunu Eichmann da itiraf etmişti: Belli belirsiz de olsa, Himmler'den bir emir aldığını hatırlıyordu; buna göre Yahudilerle ilgili "direktifler" vardı ama Çingenelerle ilgili tek bir direktif bile yoktu, ayrıca "Çingene meselesiyle" -"kökenleri, âdetleri, gelenekleri, örgütleri... folklorları... ekonomileriyle"- ilgili hiçbir "araştırma" yapılmamıştı. Eichmann' m departmanı otuz bin Çingenenin Reich topraklarından "tahliyesiyle" görevlendirilmişti, ayrıntıları pek hatırlayamıyordu, çünkü dışarıdan bu işe karışan kimse olmamıştı, ama Yahudiler gibi Çingenelerin de imha edilmek üzere gönderildiğinden hiç şüphesi yoktu. Yahudilerin imhasından nasıl suçluysa, Çingenelerin imhasından da suçluydu. 12. Madde Heydrich suikastinden sonra halkı katledilen Çek kasabası Lidİce’ten doksan üç çocuğun nakledilmesiyle ilgiliydi; gelgelelim, yerinde bir kararla, bu çocukları öldürme suçundan aklandı. Son üç maddeye göre, Nümberg Duruşmalarında "kriminal" örgüt sınıfında değerlendirilen dört örgütten üçüne üye olmaktan mahkûm edildi - SS, Güvenlik Servisi yani SD ve Gizli Devlet Polisi yani Gestapo. (Dördüncü örgüt Nasyonal Sosyalist Parti'nin lider müfrezesiydi, ama bu örgütten bahsedilmedi, zira Eichmann'm parti

liderlerinden olmadığı açıktı.) Mayıs 1940’tan önceki üyeliği, hafif suçlar için zamanaşımına (yirmi sene) uğruyordu. (Eichmann’m yargılandığı 1950 tarihli Kanun’a göre, ağır suçlar zamanaşımına tabi değildir ve *res judicaîa* (kaziyyei muhakeme) argümanı böyle durumlarda bağlayıcı değildir - "daha önce uluslararası bir mahkemede veya yabancı bir devletin mahkemesinde yargılanmış bile olsa", söz konusu kişi aynı suçtan dolayı İsrail[1] de tekrar yargılanabilir.) 1.-12. Maddelerde sayılan bütün suçların karşılığı ölüm cezasıydı.

Hatırlayacak olursak, Eichmann ısrarla sadece itham edildiği suçlara "yardım ve yataklıktan" sorumlu tutulabileceğini, hiçbir zaman kastın apaçık olduğu bir suç işlemediğini savunmuştu. Neyse ki hâkimler, iddia makamının Eichmann’m bu konuda yanıldığını ispatlayamadığmı fark ettiler. Zira önemli bir noktaydı bu; sıradan olduğunu söyleyemeyeceğimiz bu suçun ve şuadan olduğunu söyleyemeyeceğimiz bu suçlunun özüyle ilgiliydi. Dolayısıyla tuhaf bir biçimde, aslında Ölüm kamplarında "cinayet aletini kendi elleriyle" kullananların kamplarda kalanlar olduğu da fark edildi. Hâkimlerin bu noktayla ilgili olarak söyledikleri doğrudan da öte, hakikatin ta kendisiydi: "Ceza Kanunu’nun 23. Maddesi uyarınca, sanığın faaliyetleri, tavsiye verme suretiyle suça azmettirme ve başkalarının işlediği suça yardımdır." Ancak, "sözü edilen suçun ne kadar büyük ve ne kadar karmaşık olduğu, farklı düzeylerde farklı faaliyetlerle pek çok insanın - planlayanların, organize edenlerin, bu fiillerde bulunanların- katılımıyla gerçekleştirildiği göz önünde bulundurulursa, her zamanki gibi cinayete azmettirme ve yardım kavramlarına başvurmanın faydası yoktur. Zira bu suçlar hem kurbanların hem de suçu işleyenlerin sayısı bakımından kitlesel suçlardır; sorumluluk derecesi açısından, suça katılanlann kurbanı fiilen öldüren katile yakın veya uzak olmalarının hiçbir önemi yoktur. Bilakis genelde *cinayet aletini kendi elleriyle kullanan kişiden uzaklaşıldıkça, sorumluluk derecesi artar* [italikler bana ait]".

Kararın okunmasından sonra olanlar rutin şeylerdi. îddia makamı bir kere daha söz alıp ölüm cezası talep ettiği uzun bir konuşma yaptı, hafifletici nedenler olmadığından dolayı böyle bir ceza verilmesi gerekirdi; Dr. Servatius’un buna karşılık verdiği cevap da daha önce hiç olmadığı kadar kısaydı: Sanık "devlet fiillerinde" bulunmuştu, sanığın başına gelenler daha sonra başka birinin de başına gelebilirdi, uygar dünyanın tamamı bu sorunla

karşı karşıyaydı, Eichmann "günah keçisiydi"; Alman hükümeti sırf sorumluluktan kurtulmak için, uluslararası hukuka rağmen, onu Kudüs mahkemesine terk etmişti. Mahkemenin Eichmann'ı yargılamaya yeterli olduğunu asla kabul etmeyen Dr. Servatius'a göre, bu durum ancak sanığı "temsili kapasiteyle, [bir Alman mahkemesinin] uhdesinde olan hukuki güçleri temsilen" yargılamak şeklinde yorumlanabilirdi - daha doğrusu bir Alman savcı durumu böyle yorumluyordu. Dr. Servatius önceden de mahkemenin sanığı beraat ettirmesini talep etmiş; zira Arjantin yasalarına göre, "kaçırılmasından çok kısa bir süre önce", 7 Mayıs 1960'ta, sanığın itham edildiği suçların zamanaşımına uğradığını ve cezai soruşturmaya tabi olmaktan çıktığım savunmuştu. Keza bu sefer de sanığın ölüm cezasına çarptırıla-mayacağını, zira Almanya’da Ölüm cezasının kaldırıldığını öne sürüyordu.

Sırada Eichmann'm son ifadesi vardı: Adaletin yerini bulması yolundaki bütün ümitleri suya düştü; her zaman hakikati anlatmak için elinden gelenin en iyisini yapmış olsa da, mahkeme ona inanmamıştı. Mahkeme onu anlamadı: Asla Yahudilerden nefret etmemişti, asla bir insanın öldürülmesini istememişti. Suçu itaatinden kaynaklanıyordu, oysa itaat her zaman bir erdem olarak methedilir-di. Nazi liderleri onun erdemini istismar etmişti. Yöneticilerden değildi, kurbandı; ölüm cezası sadece yöneticilere müstahaktı. (Düşük rütbeli diğer savaş suçluları gibi iyice ileri gidip, ona "sorumlulukları" dert etmemesi gerektiği söylendiğinden; kaçıp -intihar ederek veya asılarak- onları "terk ettikleri" için, asıl sorumluları mahkemeye çıkarmanın artık mümkün olmadığından şikâyet etmedi.) "Beni Öyle göstermeye çalışsalar da ben canavar değilim," dedi Eichmann. ”Bir safsataya kurban gittim." "Günah keçisi" lafını kul-lanmasa da, Servatius’un söylediklerini onaylıyordu: "Başkalarının yaptıklarının cezasını çekmek zorunda olduğu için büyük bir üzüntü duyuyordu." İki gün sonra, 15 Aralık 1961 Cuma, sabah dokuzda, ölüm cezası ilan edildi.

Üç ay sonra, 22’Mart 1962’de, Temyiz Mahkemesi'nde, yani İsrail Yüksek Mahkemesi'nde, Itzhak Olshan'm başkanlığındaki beş hâkimin huzurunda temyiz işlemleri başladı. İddia makamını temsil eden Hausner bu sefer de dört asistanla beraber geldi, savunma makamını temsil eden Dr. Servatius her zamanki gibi yalnızdı. Savunma avukatı, mahkemenin yetersizliğiyle ilgili bütün eski argümanlarını tekrarladı; Batı Alman hükümetini sanığın

iadesiyle ilgili işlemleri başlatmaya ikna etmeye yönelik bütün çabaları sonuçsuz kaldığından, bu sefer de İsrail’in sanığı iade etmeyi *teklif etmesini* istiyordu. Yeni bir tanık listesi getirmişti, ama bu listedekilerin hiçbiri "yeni kanıt" sayılabilecek bir şey sunmuyordu muhtemelen. Bu listede, Eichmann'm hayatı boyunca yüzünü bile görmediği ve adını da muhtemelen ilk defa Kudüs’te duyduğu Dr. Hans Globke'nin; daha da ilginci, on yıl önce Ölen Chaim Weizmann'ın da adı geçiyordu. Savunma karmakarışıktı, inanılmaz hatalarla doluydu (sözgelimi savunma, iddia makamının önceden mahkemeye sunmuş olduğu bir kanıtın Fransızca tercümesini yeni bir kanıt gibi sunmuştu, iki ayrı durumda belgeleri yanlış yorumlamıştı, vb.); mahkemeye yönelik bir hakaret gibi görünebilecek belli başlı noktaların sunumunda gösterilen özenin yanında, geneldeki dikkatsizlikler iyice göze batıyordu: Gazla öldürme yine "medikal bir mesele" olarak ele almıyordu; bir Yahudi mahkemesinin sanığı Lidice’li çocukların kaderi konusunda yargılamaya hakkı yoktu, zira bu çocuklar Yahudi değildi; İsrail'deki hukuki prosedür Avrupa'dakine taban tabana zıttı, milli kökenleri nedeniyle Eichmann Avrupa'dakine göre yargılanmalıydı; davalının savunma için kanıt bulması gerekiyordu ama sanık bunu yapamıyordu, zira İsrail’de savunmanın ne tanığı ne de dokümanı vardı. Uzun lafın kısası, bu duruşma büyük bir haksızlıktı, verilen karar hiç adil değildi.

Temyiz mahkemesi işlemleri sadece bir hafta sürdü, daha sonra mahkemeye iki aylığına ara verildi. 29 Mayıs 1962’de ikinci karar okundu - ilki kadar hacimli olmasa da, resmi sayfa formatmda, tek satır aralıkla, tam 51 sayfa tutuyordu. Görünüşe bakılırsa her açıdan Bölge Mahkemesi'nİn kararını doğruluyordu, bunun için iki ay zamana ve 51 sayfalık bir belgeye gerek yoktu» Temyiz mahkemesinin kararı, aksi iddia edilse de, aslında ilk mahkemenin kararının revizyonundan ibaretti. İlk kararla arasındaki en belirgin fark, "temyiz için başvuran tarafın 'üstlerinden emir’ almadığını" iddia etmesiydi; "Eichmann kendi kendisinin amiriydi, Yahudi meselesiyle ilgili bütün emirleri o vermişti"; dahası "önemi açısından, Müller de dahil olmak üzere bütün üstlerini gölgede bırakırdı". Ayrıca, Eichmann diye biri hiç olmasaydı Yahudilerin kaderinin yine değişmeyeceğini öne süren savunmanın bu apaçık argümanına karşılık, hâkimler "Eichmann’m ve suç ortaklarının o fanatik coşkusu ve dinmek bilmeyen kana susamışlığı olmasaydı, Nihai Çözüm asla milyonlarca

Yahudiye zulmetmek ve işkence çektirmek gibi korkunç biçimlere bürünmezdi" cevabını verdiler. İsrail Yüksek Mahkemesi iddia makamının argümanlarını kabul etmekle kalmamış, kullandığı dili de benimsemişti.

Aynı gün, 29 Mayıs'ta, İsrail Cumhurbaşkanı Itzhak Ben-Zvi Eichmann'm af talebini içeren belgeyi aldı. Eichmann, "avukatının talimatları doğrultusunda", el yazısıyla dört sayfa uzunluğunda bir' belge hazırlamış ve eşinin ve Linz'deki ailesinin mektuplarını eklemişti. Cumhurbaşkanı ayrıca dünyanın dört bir yanından Eichmann için af talep eden yüzlerce mektup aldı. Bu mektupları yazanlar arasında Amerikan Hahamları Merkez Heyeti, bu ülkedeki Reformcu Yahudiler Birliği'nin temsilcileri, Kudüs'teki Yahudi Üniversitesi'n-den bir grup profesör (Martin Buber'in başı çektiği bu profesörler davaya en baştan karşı çıkmışlardı, şimdi de Ben-Gurion'u af için araya girmeye ikna etmeye çalışıyorlardı) göze çarpıyordu. Yüksek Mahkeme'nin kararını açıklamasından iki gün sonra, 31 Mayıs'ta, Ben-Zvi bütün af taleplerini reddetti; aynı gün içinde (çarşamba) gece yarısından kısa bir süre önce, Eichmann asıldı, bedeni yakılıp külleri İsrail karasularının dışında Akdeniz'e döküldü.

Eichmann'm ne kadar kısa bir süre içinde idam edildiğini anlamak için, bir sonraki pazartesiden önce idamı gerçekleştirmeye uygun tek günün perşembe olduğunu; zira cuma, cumartesi ve pazar günlerinin ülkedeki üç mezhepten birine veya ötekine göre tatil sayıldığını göz önünde bulundurmak yeter. İnfaz, Eichmann af talebinin reddedildiğini öğrendikten en fazla iki saat sonra gerçekleştirildi; son yemeğe bile vakit kalmamıştı. Dr. Servatius'un müvekkilini kurtarmak için son dakikada yaptığı iki hamle bu durumu gayet iyi açıklar - Servatius, böyle bir zamanda bile, hükümeti Eichmann'm iadesini talep etmeye zorlamak için bir Batı Alman mahkemesine başvuruda bulundu ve İnsan Haklarını ve Temel Özgürlükleri Koruma Konvansiyonumun 25. Maddesine başvuracağını söyleyerek gözdağı vermeye çalıştı. Eichmann'm talebi reddedildiğinde ne Dr. Servatius ne de asistanı İsrail'deydi; İsrail hükümeti muhtemelen, zaten iki senedir devam eden bu davayı, savunmanın infaz tarihini erteletmek için başvurmasına bile imkân vermeden kapatmak istiyordu.

Ölüm cezası bekleniyordu, neredeyse hiç kimse buna karşı çıkmıyordu, ama infazı İsraillilerin gerçekleştirdiği öğrenilince her

şey değişti. Protestolar kısa sürdü, ama her taraftan ve nüfuzlu, itibarlı kişilerden gelmişti. En yaygın argüman, Eichmann’m işlediği fiillerin insani ceza olanaklarını kat kat aştığı, bu kadar büyük suçlar için ölüm cezası vermenin anlamsız olduğu yolundaydı - bu bir bakıma doğruydu tabii, ama milyonları katleden birinin sırf bu yüzden ölüm cezasından kurtulabileceği anlamına gelmiyordu. Küçük bir kesim, ölüm cezasının "yaratıcılıktan uzak" olduğunu söylüyor ve gayet yaratıcı öneriler sunuyordu - Sözgelimi, Eichmann "hayatının geri kalanını, Negev’in o sıcaktan kavrulan topraklarında ağır iş cezasıyla geçirmeliydi, yurtlarını yeniden inşa eden Yahudilere yardım etmek için alın teri dökmeliydi", bu cezaya bir günden fazla dayanamazdı (ayrıca, İsrail’de güney çölüne bir sürgün yeri gözüyle bakılmadığına şüphe yoktu). Veya İsrail, Madison Bulvarı gibi "ulvi yüksekliklere" ulaşmalı, "anlaşılır olanın, hukuki, siyasi ve hatta insani fikirlerin" üzerine yükselmeliydi; bunun için de suçlunun "yakalanmasında, yargılanmasında" rol oynayanlar "bir araya getirilecek ve suçlu herkesin gözü önünde cezalandırılacaktı -Eichmann kelepçeler ve prangalar içinde teşhir edilirken, televizyon kameraları ve radyo mikrofonlarıyla, yakalanmasında ve yargılanmasında rol oynayanlar yüzyılın kahramanları ilan edilecekti".

Martin Buber infazı "tarihi bir hata[1]’ olarak nitelendirdi, zira infaz "pek çok Alman gencinin hissettiği suçluluk duygusunun kefareti” olarak görülebilirdi - bu argüman, tuhaf bir biçimde Eichmann'm konuyla ilgili fikirlerini çağrıştırıyordu; buna karşılık Buber, Eichmann'm Alman gençlerinin belini büken suçluluk duygusunu ortadan kaldırmak için kendini herkesin gözü Önünde asmayı istediğini bilmiyordu. (Buber gibi hem itibar sahibi hem de tanınmış bir adamın bu iyice reklam edilen suçluluk duygusunun aslında ne kadar yapmacık olduğunu görememesi tuhaftır. Yanlış bir şey yapmadığı halde suçluluk duygusu hissetmek insanı tatmin eder: Ne soylu bir davranış ama! Buna karşılık suçu kabul etmek ve tövbe etmek daha zor ve şüphesiz daha sıkıntılıdır. Alman gençleri hayatın her alanında, yetkili konumlarda bulunan, devlet kademelerinde yer alan ve düpedüz suçlu olan ama suçluluk *duymayan* insanlarla çepeçevre kuşatılmıştır. Normalde insan bu duruma öfkelenir, ama öfkelenmek son derece tehlikelidir - hem ruh ve beden açısından hem de insanın kariyeri önünde dikilecek ciddi bir engel ola-

rak tehlikelidir. *Anne Frank'in Hatıra Defteri* veya Eichmann duruşması üzerine kopan yaygaralar vesilesiyle bize ara ara isterik suçluluk duygusu patlamaları sunan bu Alman gençleri geçmişin, babalarının işledikleri suçların ağırlığı altında ezilmiyor; daha ziyade tam da şimdiki zamanı ve fiili sorunları ucuz bir duygusallık haline getirmeye zorlanmaktan kaçmaya çalışıyorlar!) Profesör Buber, Eichmann'a pek "acımadığını”, "sadece yaptıklarını yürekten anladığı insanlara” acıyabileceğim söyleyerek devam etti sözlerine ve yıllar önce Almanya'da söylediği bir şeyi üzerine basa basa tekrar etti: Üçüncü Reich eylemlerinde rol oynayanların "sadece insan gibi görünmeleri açısından kendisine benzediklerini" dile getirdi. Böyle ulvi bir tavır takınmak, Eichmann'ı yargılayanlar açısından elbette büyük bir lükstü; zira hukukun önvarsayımı tam da itham et- -tiklerimizin, yargıladıklarımızm ve mahkûm ettiklerimizin de insan olduğudur. Bildiğim kadarıyla, Eichmann'm infazı hakkındaki sözleri kayıtlara geçen tek felsefeci Buber’di (duruşma başlamadan kısa bir süre önce, Kari Jaspers de Basel'de bir radyoya röportaj vermişti; Jaspers sonradan *Der Monatta.* yayımlanan bu röportajında, uluslararası bir mahkemenin gerekliliğini savunuyordu); dolayısıyla Buber'in, Eichmann'm ve yaptıklarının ortaya koyduğu sorunlardan mümkün olduğunca uzak durması; insanı hayal kırıklığına uğratıyordu.

Prensipte ölüm cezasına kayıtsız şartsız karşı olanlardan neredeyse hiç ses çıkmadı; bu insanlann argümanları meşruluğunu koruyacaktı, zira argümanlarını bu dava özelinde ele almaya gerek duymamışlardı. Sanki -bence haklı olarak- bu davanın sonunda ışık görmedikleri için mücadele etmemişlerdi.

Eichmann darağacma giderken kendinden çok emindi. Bir şişe kırmızı şarap istemiş ve yansını içmişti. Birlikte Kutsal Kitap okumayı teklif eden Protestan Papaz William Hull’m yardım teklifini reddetmişti: Sadece iki saati vardı yaşayacak, yani "kaybedecek vakti" yoktu. Hücresiyle infaz yeri arasındaki elli metrelik mesafeyi yürürken soğukkanlı görünüyor, dimdik duruyordu, elleri arkadan bağlıydı. Gardiyanlar bileklerini ve dizlerini bağladıkları zaman, dik durabilmek için bağlan biraz gevşetmelerini istedi. Yüzünü örten siyah bir başlık takmayı teklif ettiklerinde, "İhtiyacım yok," dedi. Kendisine tam anlamıyla hâkimdi, daha doğrusu tam anlamıyla

kendisiydi. Son sözlerindeki abartılı aptallık bunu gayet ikna edici bir biçimde ortaya koyuyordu. Üzerine basa basa deist olduğunu söyledi, Nazilerin kullandığı bu tabirle Hıristiyan olmadığını ve ölümden sonra yaşama inanmadığım anlatmaya çalışıyordu. Sözlerine şöyle devam etti: "Baylar, kısa bir süre sonra *tekrar görüşeceğiz.* Bütün insanlann kaderi bu. Çok yaşa Almanya, çok yaşa Arjantin, çok yaşa Avusturya! *Sizi unutmayacağım*Ölümle burun buranayken, cenaze merasimlerinin klişelerinden birini bulup çıkarmıştı. Darağacında, hafızası ona son bir oyun oynadı; bîr "sevinç hissi" duyuyordu, bunun kendi cenazesi olduğunu unutmuştu.

Son dakikalarında, insanın kötülüğüyle ilgili bu uzun dersin bize ne öğrettiğini özetliyordu sanki - korkunç, fikre ve zikre direnen *kötülüğün sıradanlığı.* .

Sonsöz

KUDÜS'TEKİ duruşmanın düzensizlikleri ve anormallikleri o kadar çok, o kadar çeşitli ve yasal açıdan o kadar karmaşıktı ki, duruşmanın ister istemez akla getirdiği asıl ahlaki, siyasi ve hatta hukuki meseleler, duruşma sırasında -tıpkı şaşırtıcı bir biçimde az olan dava sonrası literatürde olduğu gibi-gölgede kaldı. îsrail, Başbakan Ben-Gurion'un duruşma öncesinde yaptığı açıklamalarla ve iddia makamının suçlamayı ele alış biçimiyle, duruşma için hepsi de hukuku ve mahkeme prosedürünü aşan bir sürü amaç sıralayarak işleri daha da karıştırdı. Her duruşmanın amacı sadece adaleti sağlamaktır, başka bir şey değil; ne kadar yüce olursa olsun, başka bir amaç-mesela yetkili askeri savcı Robert G. Storey'in Nümberg Duruşmala-n'nın güya daha yüce amaçlarıyla ilgili formülasyonuyla, "Hitler rejiminin, tarihin sınavına dayanacak bir kaydını tutmak"- hukuku asıl görevinden uzaklaştırmaktan başka bir işe yaramaz: Hukukun asıl amacı, sanığa yöneltilen suçlamaları enine boyuna düşünmek, hükme varmak ve yasalara uygun cezayı vermektir.

Eichmann davasının, ilk İki bölümü mahkeme salonunda ve dışarıda yorumlandığı şekliyle daha-yüce-bir-amaç teorisine cevaben yazılan hükmü, bu bakımdan daha açık ve daha isabetli olamazdı: Duruşmanın kapsamım genişletmeye yönelik tüm girişimlere karşı çıkmak gerekirdi, çünkü "mahkeme kendini, yetki alanı dışında kalan meselelere karışmanın cazibesine kaptıramaz... yargı muameleleri belli şekillerde yapılır, bunlar yasalarla belirlenmiştir ve duruşmanın konusu ne olursa olsun değişmez". Ayrıca bu sınırları çiğnediği takdirde, mahkemenin "tam bir başarısızlığa" uğraması kaçınılmazdı. Mahkeme "genel meselelerin tetkiki için gerekli araçlara" sahip değildi, ağırlığını tam da sınırlı olmasından alan bir otoriteyle konuşurdu, kimse onları hukukun dışında kalan meselelerin "hâkimi yapmamıştı" ve "genel meselelerle ilgili fikirlerine, bu konular üstüne çalışan veya kafa yoran herhangi birinin fikirlerinden daha yüksek bir değer biçilmemeliydi". Aynı durum, Eichmann duruşması söz konusu olduğunda en çok sorulan soru için de geçerliy-di: Ne işe yaradı? Bu soruya sadece şu cevap verilebilirdi: Adaleti sağladj.

Eichmann duruşmasına yöneltilen itirazlar üç grupta toplanıyordu. Birinci grupta yer alan itirazlar, Nümberg Duruşmalarına da yöneltilmişti ve şimdi

tekrar ediliyordu: Eichmann geçmişi de etkileyen bir yasaya göre yargılandı ve kazanan devletlerin mahkemesinde boy gösterdi. İkinci grupta yer alan itirazlar sadece Kudüs mahkemesiyle ilgiliydi, mahkemenin yeterliğini ya da Eichmann'm kaçırılmasını göz önünde bulundurmamasını sorguluyordu. Son grupta yeı; alan, en önemli itirazlar suçlamaya yönelikti; Eichmann'm "insanlığa karşı" suçlar yerine "Yahudi halkına karşı" suçlarla itham edilmesi, dolayısıyla bu yasaya göre yargılanması eleştiriliyordu; bu itirazlar mantıksal olarak, sadece uluslararası bir mahkemenin söz konusu suçlan yargılamaya uygun olduğu sonucuna vardı.

Mahkemenin ilk grupta yer alan itirazlara cevabı basitti: Nümberg Duruşmaları yasal olarak emsal teşkil ettiği için Kudüs'te örnek gösterildi ve milli hukuka göre hareket eden hâkimlerin başka türlü davranma sı pek mümkün değildi, *çünkü* î 950 tarihli Nazi ve Nazi İşbirlikçileri (Ceza) Yasası bizatihi bu emsale dayanıyordu. Hâkimlerin dikkat çektiği gibi, "bu özel yasa, ceza kanununun diğer alışılmış yasalanndan tümüyle farklıdır" ve bu fark da ilgili suçların doğasından kaynaklanır. Aynca bu kanunun geçmişi de etkilemesi, *nullum erimen, nulla poena sine lege* (kanunsuz suç ve ceza olmaz) ilkesini esasen değil de usul yönünden ihlal eder, çünkü bu ilkeyi sadece kanun koyucunun bildiği fiillere uygulamak anlamlıdır; soykırım gibi daha önceden bilinmeyen bir suç aniden baş gösterirse, adalet yeni bir yasaya göre yargılamayı gerektirir. Nümberg için bu yeni yasa 1945 tarihli Londra Antlaşması'yla kurulan Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi’nin tüzüğüydü, İsrail içinse 1945 tarihli yasaydı. Asıl mesele bu yasaların geçmişi de etkileyip etkilemediği değil (elbette etkilemeleri gerekiyordu), uygun olup olmadığı, yani sadece önceden bilinmeyen suçlara uygulanıp uygulanmadığıydı. Nürnberg’de Uluslararası Askeri Ceza Mahkemesi’nin kurulmasına olanak sağlayan bu tüzükte, geçmişi de etkileyen yasaların önkoşulu ciddi bir biçimde sakatlanmıştır; söz konusu meselelerle ilgili tartışmaların her zaman bir bakıma kafa karıştırıcı kalmasının nedeni belki de budur.

Tüzüğün yetki alanına giren üç tür suç vardı: "barışa karşı suçlar" (Ceza Mahkemesi’ne göre, "toptan herkese zarar veren... en büyük uluslararası savaş suçu"), "savaş suçlan" ve "insanlığa karşı suçlar". Bunlann sadece sonuncusu, insanlığa karşı suçlar yeni ve emsalsizdi. Saldın savaşı yazılı tarih kadar eskidir; cezai olduğu gerekçesiyle defalarca kınanmış olsa da,

asla resmen cezai bir muameleye tabi tutulmamıştır. (Nümberg mahkemesinin bu konudaki hükmünün mevcut gerekçelerinden hiçbiri bunu tavsiye etmez. II. Wilhelm’in Müttefiklerin mahkemesine çıkarıldığı doğrudur, ama eski Alman Kayseri savaşla değil, antlaşmalann ihlaliyle -özellikle de Belçika'nın tarafsızlığını bozması konusunda- suçlanmıştır. Ağustos 1928 tarihli Briand-Kellogg Paktı'nın savaşı bir milli politika aracı olarak kabul etmediği de doğrudur, ancak bu pakt ne saldırı ölçütlerinden ne de uygulanacak .yaptırımlardan söz eder - dahası, bu paktın kurmayı amaçladığı güvenlik sistemi daha savaş başlamadan çökmüştür.) Üstelik hâkim koltuğuna oturan ülkelerden biri, yani Sovyet Rusya *tu-quoque*[1] argümanına açıktı. 1939'da Finlandiya'ya saldıran, Polonya'yı ikiye bölen ve bu işten tek bir ceza bile almadan sıynlan Ruslar değil miydi? Diğer taraftan, kuşkusuz "barışa karşı suçlar" kadar yeni olan "savaş suçlan” uluslararası hukuk kapsamına giriyordu. Lahey ve Cenevre konvansiyonla-nnda, bu suçlar "yasaîann veya savaş âdetlerinin ihlali" şeklinde tanımlanıyor ve esasen mahkûmlara kötü muameleden, sivil halka yönelik savaş fiillerinden oluşuyordu. Burada geçmişi de etkileme gücüne sahip yeni bir yasaya ihtiyaç yoktu, Nümberg'deki asıl zorluk *tu-quoque* argümanının burada da şüphesiz geçerli olmasıydı: Lahey Konvansiyonu'nu imzalamamış olan Rusya (bu arada, İtalya da bu konvansiyonu onaylamamıştı), mahkûmlara kötü muamele konusunda sıradan bir şüpheli değildi ve yakın dönem araştırmalara göre, cesetleri Katyn Ormam’nda (Rusya’da, Smolensk civarında bir yerde) bulunan 15 bin Leh yetkilinin ölümünden de sorumluydu. Daha da beteri, açık şehirleri yoğun top ateşine tutmak ve hepsinden Önemlisi Hiroşima ve Nagasaki'ye atom bombası atmak, Lahey Konvansiyonu’na göre açıkça savaş suçu sayılıyordu. Düşmanı Alman şehirlerini bombalamaya kışkırtan Londra, Coventry ve Rot-terdam bombardımanlarıydı; buna karşılık, yepyeni ve karşı konulamaz derecede güçlü bir silah kullanmaya kışkırtanın ne olduğu belli değildi; ille de söz konusu silahın gücünü herkese göstermek istiyorsa, bunun başka bir yolunu bulabilirdi. Müttefiklerin Lahey Konvansiyonumu ihlal etmesinin yasal açıdan hiç tartışılmamış olmasının en bariz sebebi şüphesiz Uluslararası Askeri Mahkemeler' in sadece adının uluslararası olmasıydı. Bu mahkemeler aslında galiplerin mahkemeleriydi ve her halükârda şüpheli olan yargılama yetkileri, savaşı kazanan ve bu ortak girişimi üstlenen koalisyon bozulduğunda devam etmedi; Otto Kirchheimer'in tabiriyle "daha Nürnberg’de verilen kararın mürekkebi kurumadan’[1] sona erdi. Ama bu

bariz sebep, Lahey Konvansiyonu'na dayanarak Müttefiklerin savaş suçları nedeniyle yargılanmamasımn veya sanık sandalyesine oturtulmamasının ne tek nedeniydi ne de en güçlü sebebi. Bu noktada şunu eklemekte fayda var: Nümberg Mahkemesi en azından, Alman davalıları *tu-quoque* argümanına açık suçlardan mahkûm etme konusunda gayet ihtiyatlı davrandı. îşin aslına bakılırsa, II. Dünya Savaşı'nın sonlarında, şiddet araçlarındaki teknik gelişmelerin savaşın "cezai” muameleye tabi tutulmasını kaçınılmaz hale getirdiğini herkes biliyordu. Askerle sivil, orduyla yerli halk, askeri hedeflerle açık şehirler arasındaki fark (ki Lahey Konvansiyonumdaki savaş suçları tanımları bu farka dayanıyordu) tümüyle ortadan kalkmıştı. Dolayısıyla bu yeni koşullar altında, yalnızca bütün askeri zorunlulukların dışında kalan, kasten insanlıkdışı bir amacın peşine düşen suçların savaş suçu sayılabileceği düşünülüyordu.

Bu keyfi vahşet faktörü, mevcut koşullar altında, neyin savaş suçu sayılacağını belirlemek için meşru bir ölçüttü. Ne yazık ki söz konusu Ölçüte -bu bağlamda meşru olmasa da- yepyeni olan tek suçu, "insanlığa karşı suçu” el yordamıyla tanımlamaya çalışırken de başvurdular. Bu suç tüzükte (Madde 6-c) "insanlıkdışı bir fiil” olarak tanımlandı - sanki bu suç da savaş ve zafer peşinde koşarken kriminal açıdan aşırıya kaçmakla ilgili bir meseleymiş gibi. Gelge-lelim Müttefikleri, Churchill'in ifadesiyle, "savaş suçlularının cezalandırılmasını savaşın başlıca amaçlarından biri" ilan etmeye iten kesinlikle herkesin bildiği türden bir suç değildi; aksine, eşi benzeri görülmemiş bir vahşetle ilgili raporlar, nice halkların yok edilmesi, koca koca bölgelerin "temizlenmesiydi"; yani hem "askeri zorunlulukla bağdaştınlamayan" hem de aslında savaştan bağımsız olan ve barış zamanı da devam eden sistematik bir cinayet politikasına işaret eden suçlardı. Bu suç aslında uluslararası veya milli hukukun kapsamında değildi, dahası *tu-quoque* argümanının geçerli olmadığı tek suçtu. Yine de Nümberg hâkimleri kendilerini hiçbir suçun karşısında bu kadar rahatsız, insanı yok yere ümitlendiren bir belirsizliğin içindeymiş gibi hissetmemişlerdi. Duruşmanın en iyi analizlerinden birini *(Le Proces de Nuremberg,* 1947) borçlu olduğumuz, Nümberg'tieki Fransız hâkim Donnedieu de Vabres'nin sözleriyle, "Tüzüğün az da olsa açık bir kapı bırakarak içeri girmemize izin verdiği insanlığa karşı suçlar kategorisi, Mahkeme'nin kararıyla birlikte buhar olup uçtu". Ne var ki tüzüğün kendisi gibi hâkimler de pek tutarlı değillerdi; çünkü her ne kadar Kirchheimer'in sözleriyle, "insanlığa karşı

suçları vurgulamaktan mümkün olduğunca kaçınarak bütün geleneksel yaygın suçları kapsayan savaş suçundan" mahkûm etmeyi tercih etseler de, iş kararı açıklamaya gelince en ağır cezayı, ölüm cezasını vererek gerçek duygularını gösterdiler. Bu ceza sadece çok ender görülen vahşetlerden suçlu bulunanlara verilen bir cezaydı, fiilen "insanlığa karşı bir suçtu"; Fransız savcı François de Menthon'un çok daha isabetli bir biçimde dile getirdiği gibi, "insan statüsüne karşı bir suçtu". Asla barışa karşı bir "komplo" kurmakla suçlanmamış bir sürü insan ölüme mahkûm edilince, saldırının "en büyük uluslararası suç olduğunu" savunma anlayışı usulca bir kenara bırakıldı.

Eichmann duruşmasını haklı çıkarmak için sık sık öne sürülen gerekçelerden biri şuydu: Her ne kadar son savaşta işlenen en büyük suç Yahudilere karşı olsa da, Yahudiler Nümberg'e seyirci kalmıştı. Kudüs mahkemesinin kararıysa bu kez, İlk defa, Yahudilerin başına gelen felaketin "mahkeme zabıtlarında esaslı bir yer tuttuğunu ve duruşmayı öncüllerinden [Nümberg, vb.] ayıran niteliğinin de bu olduğunu" gösteriyordu. Ama bu gerekçe, en iyi ihtimalle, kısmen doğruydu. Müttefiklerin öncelikle "insanlığa karşı suç" fikriyle çıkıp gelmelerinin sebebi tam da Yahudilerin başına gelen felaketti; çünkü, Julius Stone'un *Legal Controls of International Con-flicfte* (1954, Uluslararası Çatışmanın Yasal Denetimi) yazdığı gibi, "Yahudilerin katledilmesi, eğer bu Yahudiler Almanya'nın kendi vatandaşlarıysa, sadece insanlık açısından ele alınabilirdi". Nümberg Mahkemesinin bu suçu gerektiği gibi ele almasını engelleyen, kurbanların Yahudi olması değildir; tüzüğün, savaşın idaresiyle çatışması ve bunu engellemesi bakımından aslında savaşla pek de ilgisi olmayan bu suçu, diğer suçlarla ilişkilendirmeyi gerektirmesidir. Nümberg hâkimlerinin Yahudilere nasıl zulmedildiğini ne kadar iyi bildiklerini anlamanın en iyi yolu belki de, insanlığa karşı suç işlemekten dolayı ölüme mahkûm edilen tek sanığın antisemit sapıklıklarıyla tanınan Julius Streicher olduğunu hatırlamaktır. Streicher örneğinde, hâkimler başka hiçbir şeyi göz önünde bulundur-mamışlardır.

Kudüs’teki duruşmayı öncüllerinden ayıran, Yahudi halkının bu sefer merkezi bir konumda bulunması değildi. Bilakis duruşma bu bakımdan, Polonya ve Macaristan'daki, Yugoslavya ve Yunanistan' daki, Sovyet Rusya ve Fransa'daki, kısacası eskiden Nazi işgali altında bulunmuş bütün

ülkelerdeki savaş öncesi duruşmaları andırıyordu. Nürnberg’deki Uluslararası Askeri Mahkeme suçlan belirli bir yerle sımrlanamayan savaş suçluları için kurulmuştu, diğerleri suçlarını işledikleri ülkelere gönderilmişti. Suçlan ülke sımrlanm aşan yalnızca ’’baş savaş suçlularıydı” ve Eichmann da kuşkusuz bunlardan biri değildi. (Eichmann’m Nürnberg'de yargılanmaması- <■ nin nedeni buydu, genellikle iddia edildiği gibi ortalıktan kaybolması değildi; örneğin Martin Bormann, gıyabında suçlanmış, yargılanmış ve ölüme mahkûm edilmişti.) Eichmann'm faaliyetleri işgal altındaki Avrupa’nın dört bir yanma yayıldıysa, bunun nedeni ülke sınırlarını geçersiz kılacak kadar Önemli biri olması değil, işinin do-ğasıydı; bütün Yahudileri bir araya toplamak ve tehcir etmek, Eichmann'm ve adamlannm bu kıtayı dolaşmasını gerektirmişti. Yahudilere karşı işlenen suçu Nümberg tüzüğünün hukuki, sınırlı bağlamında "uluslararası" bir mesele haline getiren, Yahudilerin farklı ülkelere yayılmış olmasıydı. Bir ülkeleri olduktan, İsrail Devleti'ni kurduktan sonra -nasıl Lehlerin Polonya'da işlenen suçlan yargılama hakkı varsa- kuşkusuz Yahudilerin de halkına karşı işlenen suçları yargılamaya hakkı olacaktı. Kudüs'teki duruşmaya kanunların müİhiliği yetkisi açısından yöneltilen itirazlar yasalara fazlasıyla uygundu; mahkeme birkaç celseyi bütün bu itirazları tartışmakla geçirmiş olsa da, bunların aslında meseleyle pek ilgisi yoktu. Yahudilerin o dönemde uyruklarına bakılmadan, sırf Yahudi oldukları için öldürüldükleri konusunda en ufak bir şüphe bile yoktu; Nazilerin, etnik kimliğini reddetmeyi seçen ve belki de Fransız veya Alman olarak öldürülmeyi tercih edecek bir sürü Yahudiyi öldürdüğü doğru olsa da, böyle durumlarda bile suçlulara ancak niyetleri ve amaçları göz önünde bulundurulduğu takdirde adaletli muamele edilmiş olurdu.

Yahudi hâkimlerin taraf tutma ihtimaliyle ilgili bir o kadar asılsız, hatta daha yaygın olan başka bir iddiaya göre, bu hâkimler, Özellikle de bir Yahudi Devleti'nin vatandaşları olmaları durumunda, kendi davalarının hâkimi olacaklardı. Yahudi hâkimlerin bu bakımdan Leh hâkimlerin Polonya halkına karşı suçlara hüküm verdiği veya Çek hâkimlerin Prag veya Bratislava’da hâkim kürsüsüne oturduğu sonraki duruşmalardaki meslektaşlarından neden farklı olduğunu anlamak zor. (Hausner, *Saturday Evening Post'tz* yayımlanan son makalesiyle bu tartışmayı farkında olmadan ateşledi: İddia makamının Eichmann'm İsrailli bir avukat tarafından savunulmayacağım, çünkü böyle bir durumda avukatın "mesleki

vazifeleri" ile "milli duygularının" çatışacağını hemen fark ettiğini söyledi. Bu çatışma Yahudi hâkimlere yöneltilen bütün itirazların özünü oluşturuyordu ve Hausner'in hâkimlerin lehine ortaya attığı argüman -bir hâkim suçtan nefret etse bile suçluya adil davranabilir-savunma makamı için de düşünülebilirdi: Avukat caniyi savunur, cinayeti savunmaz. İşin aslına bakarsanız, mahkeme dışındaki baskı, Eichmann'm savunmasını bir İsrail vatandaşına vermeyi -biraz yumuşatarak söyleyecek olursak- makul bir davranış olmaktan çıkarıyordu.) Son olarak, suçun işlendiği dönemde bir Yahudi Devle-ti'nin olmamasına dayanan argüman o kadar biçimciydi, gerçekliğe ve adil muameleyle ilgili taleplere o kadar uzaktı ki, bu argümanı gönül rahatlığıyla uzmanların teknik tartışmalarına bırakabilirdiniz. Mahkemenin adalet (başlı başına önemli olmakla beraber asla adaleti, hukukun ilgilendiği başlıca meseleyi hükümsüz kılmasına izin verilmeyen birtakım prosedürlere gösterilen ilgiden farklı olarak) bakımından yeterliliğini kanıtlamak için ne pasif kişilik ilkesine -yani Yahudi oldukları için kurbanlar adına sadece İsrail Devleti'nin konuşma hakkı olduğu yönündeki ilkeye- ne de evrensel yetki ilkesine -Eichmann buna tabiydi çünkü *hostis generis humani'*y-di (tüm insanlığın düşmanıydı), onun için korsanlara uygulanan yasalar geçerliydi- başvurmasına gerek yoktu. Kudüs mahkemesinin içinde ve dışında enine boyuna tartışılan bu iki teori, aslında meseleyi bulamklaştırmaktan ve Kudüs duruşması ile Nazilerin ve işbirlikçilerinin ceza almalarını garantilemek için benzer özel yasaların çıkarıldığı diğer ülkelerdeki öncül duruşmalar arasındaki benzerliği gölgelemekten başka bir işe yaramadı.

Kudüs'te, P. N. Drost'un *Crime of State*'indeki (1959, Devlet Suçlan) önemli görüşü üzerine inşa edilen pasif kişilik ilkesi, yani belirli koşullar altında "edilgen kişiliğin dava için yeterli olabileceği görüşü" ne yazık ki cezai takibatın, öç alma hakkı olduğuna hükmedilen kurbanlar adına hükümet tarafından başlatıldığına işaret eder. İddia makamı esasen böyle bir yerde duruyordu ve buna uygun olarak Hausner de konuşmasına şu sözlerle başladı: "İsrail'in hâkimleri, bu mahkemede, Adolf Eichmann'ı suçlamak üzere, karşınızda tek başıma durmuyorum. Şu anda, altı milyon savcı da burada benimle beraber. Ama onlar ne yazık ki ayağa kalkıp parmak-lanyla cam kabini işaret ederek orada oturan adama *J'accuse* (İtham Ediyorum) diye haykıramıyorlar... Kanları Tanrı katma kadar yükseliyor, ama sesleri duyulmuyor. Nitekim onların sözcülüğünü yapmak ve onlar adına bu iğrenç

suçlamayı yöneltmek bana düşüyor." İddia makamı bu retorikle, duruşma karşıtı başlıca argümana, yani duruşmanın adaletin gereklerini yerine getirmek için değil de kurbanların arzularını tatmin etmeleri ve belki de intikam alma hak-lannı kullanmaları için yapıldığı yolundaki iddiaya sağlam bir dayanak kazandırmış oldu. Cezai takibat, zorunlu olduğu ve nitekim mağdur bağışlamayı ve unutmayı tercih etse bile başlatıldığı için, "Özünde" -Telford Taylor'm *New York Times Magazine*'deki sözleriyle aktaracak olursak- "bir suçun sadece kurbana karşı değil, öncelikle yasası ihlal edilen topluluğa karşı işlendiğini" savunan yasalara dayanır. Suç işleyen kişi, yaptığı şey toplumun tamamım huzursuz ettiği ve büyük bir tehlikeye attığı için değil; hukuk davalarında olduğu gibi, tazminat hakkı olan bir bireye zarar verdiği için adalet önüne çıkarılır. Kriminal davalarda yürürlükte olan tazminatın doğası bambaşkadır; "tazmin edilmesi" gereken devlet kurumu-dur, zıvanadan çıkan ve eski haline getirilmesi gereken de kamu düzenidir. Başka bir deyişle, böyle durumlarda davacı değil, yasa önce gelir.

İddia makamının davayı pasif kişilik ilkesine dayandırmaya çalışması kadar bile haklı görülemeyecek bir şey varsa, o da mahkemenin evrensel yargı yetkisi adına yeterliliğini iddia etme eğiliminde olmasıydı; çünkü bu hem davanın gidişatıyla hem de Eichmann' m yargılandığı yasayla düpedüz çelişiyordu. Evrensel yargı yetkisi ilkesinin uygulanabileceği, çünkü insanlığa karşı suçların o eski korsanlık suçuna benzediği; insanlığa karşı bir suç işleyen kimsenin, tıpkı geleneksel uluslararası hukuktaki korsan gibi, *hostis humani generis* (tüm insanlığın düşmanı) olduğu söyleniyordu. Gelgelelim Eichmann'm esasen -evrensel yargı yetkisi ilkesinin mazur görebileceği- Yahudi halkına karşı suçlarla itham edilmesi şüphesiz, İnsanlığa karşı suçlar da işlememiş olmasından değil, özellikle Yahudi sorununun Nihai Çözüm'ünde önemli bir rol oynamasından kaynaklanıyordu.

Yine de, Eichmann'ı *hostis Judaeorum* (Yahudilerin düşmanı) olduğu için değil de sırf *hostis humani generis* olduğu için kaçırdıy-sa, İsrail'in tutuklamanın meşruluğunu savunması zor olacaktı. Korsan -uluslararası bir ceza kanunu olmadığında tek meşru yasal ilke sayılan- kanunların mülhiliği ilkesi kapsamına, herkesin düşmanı olduğu, dolayısıyla herkes tarafından yargılanabileceği için değil; açık denizlerde suç işlediği ve açık denizler de

kimseye ait olmadığı için girmez. Üstelik "bütün yasaları hiçe sayarak hiçbir bayrağa itaat etmediğini gösteren" korsan (H. Zeisel, *Britannica Book of the Year,* 1962), tanım gereği sadece kendisi için bu işin içindedir; bütün örgütlü toplulukların dışında kalmayı seçtiği için kanun kaçağı sayılır ve bu nedenle “herkesin" düşmanı haline gelmiştir. Eichmann’m bu işe sırf kendi namına giriştiği veya hiçbir bayrağa itaat etmediği elbette iddia edilemez. Bu bakımdan korsan teorisi sadece, yasalardaki boşluklardan faydalanarak bu tür suçların -yani bir ceza *hukuku* kapsamında ve ceza hukuku olan bir *devlet* tarafından işlenen suçların- yarattığı temel bir sorundan kurtulmak için ortaya atılmıştır.

Soykırımla korsanlık arasındaki benzerlik yeni bir şey değil; dolayısıyla bu noktada, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 9 Aralık 1948’de kabul ettiği Soykırım Sözleşmesinde evrensel yargı iddiasının açıkça reddedildiğini ve bunun yerine "soykırımla suçlanan kişiler... suçun işlendiği ülkedeki yetkili bir Devlet mahkemesi veya yargı yetkisine sahip uluslararası bir ceza mahkemesi tarafından yargılanır” denildiğini hatırlamakta fayda var. İsrail’in de altına imza attığı bu sözleşme uyarınca, mahkemenin ya uluslararası bir mahkeme kurmaya ya da kanunların mülhiliği ilkesini İsrail'e uygun bir biçimde yeniden formüllendirmeye çalışması gerekirdi. Kuşkusuz bu alternatiflerin ikisi de imkân dahilindeydi, mahkeme ikisini de yapmaya yetkiliydi. Uluslararası bir mahkeme kurma fikri hemen reddedildi - bunun sebeplerini daha sonra tartışacağız. Kanunların mülhiliği ilkesini yeniden tanımlamaya yönelik kayda değer bir girişimde bulunulmamasmm sebebi ise -sonuç olarak mahkeme, sanki birbirinden çok farklı hukuki ilkeleri bir araya getirince iddiası meşru hale gelecekmiş gibi, üç ilkeye dayanarak salahiyet iddia etmişti: yer, pasif kişilik ve evrensel yargı™ elbette bütün ilgili tarafların bu alanda çığır açmaya ve emsallere bakmadan hareket etmeye hiç istekli olmamasıyla yakmdan İlgiliydi. İsrail, yasalara göre "ülkenin” sadece coğrafi bir terim değil, siyasi ve hukuki bir kavram olduğunu açıklasaydı, kolaylıkla kanunların mülhiliği yetkisi iddia edebilirdi. Ülke esasen ve öncelikle, ortak bir dile, dine, ortak tarihe, geleneklere ve yasalara dayanan türlü ilişkilerle hem birbirine bağlı olan hem de birbirinden ayrılan ve korunan bir grup insan arasındaki toprak parçası değildir. Sözü edilen türlü ilişkiler, bir grubun farklı üyelerinin birbiriyle ilişki kurduğu mekânı meydana getirdiği için, mekân açısından belirginleşir. Yahudi halkı dağılmasından sonraki, yani eski topraklarını ele

geçirmeden önceki yüzyıllarda kendi özgül ara alanını yaratmasaydı veya sürdürmeseydi, asla bir İsrail Devleti kurulamazdı. Gelgelelim mahkeme emsalsiz olana, yani İsrail Devleti'nin -kuşkusuz yüreğine ve fikrine en yakın olan- kökenlerinin emsalsiz doğasına dayanarak hiçbir itirazda bulunmadı. Bunun yerine davayı (hükmün ilk elli üç maddesine tekabül eden ilk haftadaki duruşmaları) çoğu -en azından bu meslekten olmayanların kulağına- laf kalabalığı gibi gelen bir yığın emsale boğdu.

Bu nedenle Eichmann duruşması aslında Nümberg Duruşmala-rı'nı izleyen ardıl duruşmaların sonuncusundan başka bir şey değildi. Bunu doğrularcasına, iddianame eklerinden birinde 1950 tarihli yasanın resmi bir yorumu da bulunuyordu. Adalet Bakanı Pinhas Rosen’in yaptığı bu yorum daha açık, belirsizlikten daha uzak olamazdı: "Diğer halklar, Nazilerin ve işbirlikçilerinin cezalandırılması için gerekli yasal düzenlemeleri savaştan hemen sonra, hatta daha savaş bitmeden yaptılar; buna karşılık Yahudi halkı, Devlet kumlana kadar, Nazileri ve işbirlikçilerini adalet önüne çıkarmaya yetkili değildi." Dolayısıyla Eichmann duruşması ardıl duruşmalardan tek bir açıdan farklıydı - davalı usule uygun bir biçimde tutuklanıp İsrail’e iade edilmemişti; bilakis, Eichmann’ı adalet önüne çıkarmak için uluslararası hukuk açıkça ihlal edilmişti. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi, İsrail’in bu kaçırma olayından ceza almadan kurtulmasını sağlayan Eichmann’m *defacto* devletsiz oluşudur; dolayısıyla Kudüs'te, kaçırma fiilini meşrulaştırmak için konuyla alakasız bir sürü emsale başvurulduğu halde, ilgili tek örneğe, solcu Alman Yahudisi Berthold Jakob’un 1935’te Gestapo ajanları tarafından İsviçre'de yakalanmasına neden hiç dikkat çekilmediğini anlamak zor değildir. (Diğer emsallerin hiçbiri bu duruma uygun değildi, zira bunların istisnasız hepsinde kanun kaçağı hem suçu işlediği yere hem de yasal bir tutuklama emri çıkarmış, çıkarabilmiş bir mahkemeye getirilmişti - ama İsrail’in bu koşulları yerine getirmesine imkân yoktu.) Bu örnekte, İsrail aslında kanunların mülhiliği ilkesini ihlal etmişti. Halbuki sözü edilen ilkenin önemi, dünyada birçok halkın bulunmasından ve bu halkların farklı yasalara tabi olmasından geliyordu; dolayısıyla bir ülke, yargı yetkisini sınırlarını ve meşruiyet alanını aşacak biçimde genişlettiğinde, başka bir ülkenin hukukuyla doğrudan çatışıyordu.

Bu maalesef koca duruşmanın emsalsiz tek özelliğiydi ve kuşkusuz meşru bir emsal sıfatı kolay kolay kazanacak gibi görünmüyordu. (Yarın bir gün bir Afrika devleti ajanlarını Mississippi'ye gönderip *apartheid* hareketinin oradaki liderlerinden birini kaçırtsa ne yaparız? Gana veya Kongo'daki bir mahkeme Eichmann davasını emsal gösterse ne cevap veririz?) Duruşmanın meşruluğu suçun emsalsizliğine ve bir Yahudi Devleti'nin ortaya çıkmasına dayandırılıyordu. Üstelik, Eichmann'ı adalet önüne çıkarmak isteyen birinin önünde doğru dürüst başka bir alternatif olmadığı için, önemli hafifletici sebepler de vardı. Nazi suçluları iade etme konusunda Arjantin'in mazisi pek de iç açıcı değildi; İsrail ile Arjantin arasında suçluların iadesiyle ilgili bir antlaşma olsaydı bile, iade talebi çok büyük bir olasılıkla reddedilecekti. Ayrıca böyle bir antlaşma Eichmann'm Batı Almanya'ya iade edilmek üzere Arjantin polisine teslim edilmesini de sağlamayacaktı; zira Bonn hükümeti daha Önce Kari Klingenfuss ve Dr. Josef Mengele (Auschwitz'deki korkunç tıbbi deneylerde yer almıştı ve ”ayıklama"dan sorumluydu) gibi tanınmış Nazi suçlularının iadesi için Arjantin hükümetine başvurmuş ama bir sonuca ulaşamamıştı. Eichmann'm durumunda, böyle bir iade talebinin işe yaramama olasılığı iki misline çıkıyordu; zira Arjantin hukukuna göre, son savaşın bitiminden itibaren 15 yıl sonra, bütün ilgili suçlamalar zamanaşımına uğramış olacaktı; dolayısıyla 7 Mayıs 1960'tan sonra Eichmann'm yasal yollardan iadesi hiçbir surette mümkün değildi. Kısacası, yasal alan adam kaçırmadan başka bir seçenek bırakmıyordu.

Hukukun nihai hedefinin adaletten başka bir şey olmadığına inananlar, bu kaçırma işini emsaller nedeniyle değil; bilakis uluslararası hukukun yetersizliğinin zorunlu hale getirdiği ümitsiz, emsali olmayan ve emsal teşkil etmeyen bir fiil olduğu için genellikle mazur göreceklerdi. Bu bakış açısına göre, İsrail'in yaptığı şeyin tek alternatifi vardı: İsrail ajanları, Eichmann'ı kaçırıp İsrail'e getirmek yerine oracıkta, Buenos Aires sokaklarında öldürmüş olabilirlerdi. Davayla ilgili tartışmalarda sık sık böyle de hareket edilebileceğine dikkat çekenler ve coşkuyla bunu önerenler, ne tuhaftır ki, Eichmann'm kaçırıldığını duyunca en çok dehşete düşenler oluyordu. Böyle düşünmelerinin elbette gerekçeleri vardı, zira dava olguları apaçık ortadaydı; ama bu şekilde hareket etmeyi Önerenlerin gözden kaçırdığı bir nokta vardı: Hukuku eline alan insan adalete ancak, söz konusu durumu, hukukun tekrar işlemeye başlayabileceği ve kendi fiilinin de -en azından ölümünden sonra- meşrulaştırılabi-leceği bir şekilde

dönüştürmeye yanaştığı takdirde hizmet eder. Bu noktada akla hemen yakın geçmişten iki örnek geliyor. Bunlardan biri, 25 Mayıs 1926'da Paris'te, eskiden Ukrayna ordularının atamanı olan ve 1917 ila 1920 arasında yüz bin insanın ölümüne yol açtığı söylenen Rus iç savaşı sırasındaki pogromlardan sorumlu tutulan

Simon Petlyura'yı öldüren Shalom Schvvartzbard'm davası. Diğeri de, Türkiye'deki Ermenilerin yaklaşık üçte birinin (600 bin) Ölümüyle sonuçlanan Ermeni pogromlarmm büyük katili Talat Paşa'yı 1921'de Berlin'in orta yerinde vurarak öldüren Ermeni Soghomon Tehliryan'ın davası. Burada asıl mesele, "kendi" suçlusunu öldürmenin iki suikastçiyi de tatmin etmemiş olmasıydı; zira ikisi de su-ikastin hemen ardından polise teslim olup ısrarla yargılanmayı istemişti. îkisi de duruşmasını, kendi halkına karşı suçlar işlendiğini ve bunların suçluların yanına kâr kaldığını dünyaya göstermek için kullandı. Özellikle Schwartzbard duruşmasında başvurulan yön-" temler, Eichmann duruşmasında kullanılanlara çok benziyordu. Suçların kapsamlı bir biçimde belgelenmesi aynı şekilde vurgulanıyordu, ama bu defa belgeleri hazırlayan savunma makamıydı (Dr. Leo Motzkin'in başkanlığındaki Comite des Delegations Juives'nin [Yahudi Delegasyonu] bu belgeleri toplaması bir buçuk seneyi buldu ve elde edilen malzeme *Les Pogromes en Ukraine sous les gou-vernements ukrainiens 1917-1920'ât* [1927] yayımlandı). Yine aynı şekilde, burada da sanık ve avukatı kurbanlar adma konuştu ve laf arasında "asla kendini savunmamış Yahdilerden" bile bahsetti (bkz., Henri Torres'in *Le Proces des Pogromes undaki* [1928] savunması). İkisi de beraat etti ve sanıkların böyle hareket etmelerinin -Georges Suarez'in Shalom Schvvartzbard davası için büyük bir hayranlıkla söylediği gibi- "ırklarının nihayet kendini savunmaya karar verdiğini, ahlaki üstünlüğünü bir yana bırakıp aşağılamalara boyun eğmekten vazgeçtiğini gösterdiği" düşünüldü.

Adaletin önünde bir engel oluşturan meşruiyet sorunlarının bu şekilde çözülmesinin sağladığı avantaj apaçık ortadadır. Aslında, bu duruşma da bir duruşma "şovudur"; şov bile olsa, oyunun merkezindeki, herkesin bakışım üzerine çeken "kahramanı” bu sefer gerçek bir kahramandn*. Bununla beraber, davanın duruşma niteliği de korunmuştur; zira bu "sonu önceden ayarlanmış bir gösteri" değildir, Kirchheimer'e göre bütün ceza duruşmalarındaki kaçınılmaz "indirgenemez risk" faktörünü bulundurur.

Ayrıca, kurbanın bakış açısının ayrılmaz bir parçası olan *J’accuse'ü* hükümetin görevlendirdiği, dolayısıyla hiçbir şeyini riske atmayan birinden ziyade hukuku eline almak zorunda kalmış bir adamın ağzından duymak elbette çok daha ikna edicidir. Yine de -Buenos Aires’in altmışlı yıllarda davalıya, Paris veya Berlin’in yirmili yıllarda verdiği garantileri vermeyeceği ve aleniyeti sağlamayacağını bir yana bırakırsak-bu çözümün Eichmann davasında da meşrulaştırılabileceğini düşünmek zorlaşır; Eichmann’ı hükümet ajanlarının kaçırdığı göz önünde bulundurulduğunda ise hiçbir surette meşrulaştırüamayaca-ğı bariz hale gelir. Schvvartzbard ve Tehliryan’m lehine sonuçlanan durum, ikisinin de kendi devleti ve yasal sistemi olmayan bir etnik gruba üye olması, dünyada bu etnik grupların mağdurlarım yargılamaya kendi gözleriyle tanıklık etmeleri için getirebileceği bir mahkemenin bulunmamasıydı. 1938'de, İsrail Devleti’nin kuruluşundan on yılı aşkın bir süre önce ölen Schvvartzbard siyonist değildi, herhangi bir milliyetçiliği savunmuyordu; ama hiç şüphe yok ki, sırf çoğunlukla cezalandırılmadan kalan suçları yargılayacak bir mahkeme sağlayacak diye, İsrail Devleti’nin kuruluşunu büyük bir coşkuyla karşılardı. Adalet duygusunu tatmin ederdi. Paris’te hapisteyken Odesa’daki kardeşlerine yazdığı bir mektubu okuduğumuzda -*"Faites savoir dans les villes et dans les villages de Balta, Prosko-um, Tzcherkass, Ouman, Jitomir ..., portez~y le message edifiant: la colere juive a tire sa vengeance! Le sang de l'assassin Petlioura, qui a jailli dans la ville mondiale, â Paris,... rappellera le erime fe-roce ... commis envers le pauvre et abandonne peuple juif"*[2]- ilk gözümüze çarpan belki de Hausner’in duruşma sırasında fiilen kullandığı dilden ziyade (Shalom Schvvartzbard’m üslubu çok daha haysiyetli ve etkileyiciydi), Yahudileri kuşkusuz etkileyen bu dilin Yahudilere neler hissettirdiğidir.

1927’de Paris’te yapılan Schvvartzbard duruşmasıyla 1961'de Kudüs'te yapılan Eichmann duruşması arasındaki benzerlikler üzerinde durmamın nedeni, İsrail'in -tıpkı genel olarak Yahudi halkı gibi— Eichmann’m itham edildiği suçlan emsalsiz saymaya hiç hazır olmadığını ve tam da böyle bir şeyi kabul etmenin Yahudi halkı için ne kadar zor olduğunu göstermekti. Yahudilerin gözünde, özellikle de kendi tarihleri bakımından, Hitler zamanında başlarına gelen ve halklarının üçte birini kaybetmeleriyle sonuçlanan felaket, emsalsiz soykırım suçu yeni bir suç değildi, bilakis bildikleri ve hatırladıkları en eski suçtu. Hem Yahudi tarihiyle ilgili

gerçekleri hem de -daha önemlisi- Yahudilerin bugün kendi tarihlerinden ne anladıklarını düşündüğümüzde kaçınılmaz gibi görünen bu yanlış anlama esasen Kudüs'te yapılan duruşmanın bütün başarısızlıklarının ve kusurlarının kaynağıdır. Duruşmaya katılanlarmın hiçbiri, geçmişteki bütün vahşetlerden çok daha farklı bir doğaya sahip olan Ausch-witz'in gerçek dehşetini açıkça kavrayamadı; zira iddia makamı, keza hâkimler, Auschvvitz'i Yahudi tarihindeki en korkunç pogromdan başka bir şey olarak görmüyorlardı. Dolayısıyla Nazi Partisi'nin başlangıçtaki antisemitiçminden Nümberg Yasalan'na ve oradan da Yahudilerin Reich'tan tehcir edilmesine ve son olarak da gaz odalarına uzanan dosdoğru bir yol olduğunu düşünüyorlardı. Ne var ki siyasi ve hukuki açıdan, bu "suçlar" sadece vahametleri bakımından değil, esasları itibariyle de farklıydı.

1935 tarihli Nümberg Yasaları daha önce yapılan ayrımcılığı, Alman çoğunluğa karşı Yahudilerin azınlık olmasına dayanarak meşrulaştırdı. Uluslararası hukuka göre, azınlık hakları, uluslararası kabul görmüş azınlık antlaşmaları ve sözleşmeleriyle belirlenen haklara ve güvencelere uygun olduğu sürece, toplumun uygun gördüğü kesimini milli bir azınlık ilan etmek egemen Alman ulusunun imtiyazındaydı. Dolayısıyla Yahudi örgütleri, bu en yeni azınlığın, Cenevre'de Doğu ve Güneydoğu Avrupa'daki azınlıklara verilen hak ve güvenceleri kazanmasını sağlamak için hemen harekete geçti. Her ne kadar bu koruma sağlanmamış olsa da, Nümberg Yasaları genellikle Alman hukukunun bir parçası sayıldı; bu nedenle, örneğin bir Alman vatandaşının Hollanda'da "karma evlilik" yapması imkânsızdı. Nürnberg Yasalan'nm tanımladığı suç milli bir suçtu; milli, anayasaya dayanan hak ve özgürlükleri ihlal ediyordu ama ülkelerin birbirinin hukukunu tanımasıyla bir ilgisi yoktu. Gelgelelim 1938'den sonra resmi politika haline gelen "tehcir" veya sınırdı-şı etme uluslararası topluluğu ilgilendiriyordu; zira sınırdışı edilenler ülke sınırlarında belirince, diğer ülkeler de bu davetsiz misafirleri ya kabul etmek zorunda kalıyor ya da gizlice onîan kabul etmeye bir o kadar gönülsüz başka ülkelere gönderiyordu. Başka bir deyişle, vatandaşların sınırdışı edilmesi zaten insanlığa karşı bir suçtu ~ tabii "insanlık" dediğimizde ülkelerin birbirinin hukukunu tanımasından başka bir şey anlamıyorsak. Ne işi yasalara dayanarak zulmetmeye kadar götüren milli bir suç olarak yasallaştırılmış ayrımcılık ne de uluslararası bir suç olarak sınırdışı etme, modern çağda bile, emsalsizdi. Bütün Balkan ülkeleri yasallaştırılmış ayrımcılık yapıyordu

ve birçok devrimden sonra insanlar kitleler halinde sınırdışı edilmişti. Nazi rejimi, Alman halkının hem Yahudileri Almanya'da istemediğini hem de Yahudi halkının tamamını yeryüzünden kazımak istediğini duyurduğu zaman o yeni suç, insanlığa karşı suç ("insan statüsüne karşı" veya insan doğasına karşı bir suç anlamında) ortaya çıktı. İkisi de uluslararası suç olsa da, sınır-dışı etme ve soykırım kesinlikle birbirinden ayrılmalıdır: Sınırdışı etme, başka ülkelere karşı bir suçtur; soykırım ise bizatihi insan çeşitliliğine, yani "insan statüsünün" belirleyici bir Özelliğine yönelik bir saldırıdır ~ bu özellik olmadan ne "insanlık" ne de "beşeriyet" kelimelerinin bir anlamı kalır.

Kudüs'teki mahkeme ayrımcılık, sınırdışı etme ve soykırım arasında fark olduğunu anlamış olsaydı, karşılaştığı en büyük suçun, Yahudilerin fiziksel imhasının Yahudi halkı şahsında insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğu; Yahudi düşmanlığının ve antisemitizmin uzun tarihinde değişmeyen şeyin suçun şekli değil de kurbanların seçiminin olduğu hemen netlik kazanırdı. Kurbanlar Yahudi olduğundan, sanıklan yargılamak bir Yahudi mahkemesine düşerdi; ama suç insanlığa karşı bir suç olduğundan, bu işin hakkım ancak uluslararası bir mahkeme verebilirdi. (Mahkemenin böyle bir aynm yapamamış olması şaşırtıcıydı, zira İsrail'in eski Adalet Bakanı Pinchas Rosen bu ayrımı daha önce fiilen yapmıştı. Rosen 1950’de "bu yasa tasarısıyla [Yahudi halkına karşı işlenmiş suçlar] Soykırımın Önlenmesi ve Cezalandırılmasıyla İlgili Yasa arasında aynm yapılması" konusunda ısrar etmiş, bu durum tartışılmış, ama İsrail Parlamentosu tarafından kabul edilmemişti. Anlaşılan mahkeme milli hukuk sınırlarını aşmaya hakkı olmadığını düşünmüş, dolayısıyla İsrail hukuku kapsamında olmayan soykırım gerektiği gibi ele alınmamıştı.) Kudüs'teki mahkemeye itiraz eden ve uluslararası bir mahkeme kurulmasını savunan birçok yetkin ses arasından sadece biri, Kari Jaspers bu durumu -duruşmadan önce yapılan ve daha sonra *Der Monat*'ta yayımlanan bir radyo röportajında- şüpheye mahal bırakmayacak kadar açık bir biçimde dile getirdi: "Yahudilere karşı işlenmiş bir suç aynı zamanda insanlığa karşı işlenmiş demektir", "dolayısıyla ancak bütün insanlığı temsil eden bir mahkeme bu konuda bir hüküm verebilir". Jaspers Kudüs'teki mahkemenin, gerçeklere dayanan kanıtları dinledikten sonra, hüküm verme hakkından "feragat etmesini", buna "yetkili" olmadığını beyan etmesini önerdi; zira hukuki açıdan söz konusu suçun doğası, keza hükümet emirleri doğrultusunda işlenen bir suçla ilgili olarak

hüküm verme salahiyetinin kime ait olduğu hâlâ tartışmalıydı. Jaspers açıklamalarına tek bir şeyin kesin olduğunu söyleyerek devam etti: "Bu suç adi cinayetin hem daha fazlasıdır hem de daha azı" ve her ne kadar bir "savaş suçu" da olmasa, "devletlerin böyle suçlar işlemesine izin verilirse insanlık muhakkak yok olup gider".

Jaspers'in İsrail'de kimsenin tartışmaya bile zahmet etmediği önerisini bu haliyle uygulamaya geçirmek salt teknik açıdan muhtemelen imkânsız görünüyordu. Mahkemenin salahiyetine duruşma başlamadan karar verilmeliydi ve mahkeme yetkili olduğunu açıkladıktan sonra hüküm de vermek zorundaydı. Gelgelelim Jaspers mahkemeden yola çıkacağına, hüküm verildikten sonra, İsrail Dev-leti'nin mahkeme bulgularının emsalsiz olduğu gerekçesiyle bu hükmü uygulama hakkından feragat etmesini önerseydi, sözü edilen saltbiçimci itirazları kolaylıkla bertaraf edebilirdi. İsrail, Birleşmiş Milletler'e başvurabilir ve elindeki kanıtlara dayanarak, bütün insanlığa karşı işlenen bu yeni suçlar açısından, uluslararası bir ceza mahkemesi ihtiyacının zaruri olduğunu gösterebilirdi. Böylece ortalığı karıştırma sırası İsrail'e geçerdi, hapiste tuttuğu bu adamla ne yapması gerektiğini tekrar tekrar sorarak "haysiyetli bir rahatsızlık yaratırdı"; bu sürekli tekrar, dünya kamuoyunun kalıcı bir uluslararası ceza mahkemesi ihtiyacı konusundaki görüşünü etkilerdi. Bu şekilde, bütün milletlerin temsilcilerini kaygılandıracak "utanç verici bir durum" yaratıldığında, "insanların kafasının rahat olmasını" ve "Yahudilerin katledilmesinin... gelecek suçlara örnek oluşturmasını, belki de gelecekteki soykırımların küçük çaplı ve son derece önemsiz bir örneği haline gelmesini" engellemek mümkün olurdu. Zira tek bir ulusu temsil eden bir mahkemede, olayların korkunçluğu "asgariye indirilmektedir".

Uluslararası bir mahkemenin kurulmasını savunan bu argüman maalesef farklı ve nispeten daha az önemli diğer önerilerle karıştırıldı. Yahudi olsun olmasın İsrail’i seven herkes, bu duruşma yüzünden İsrail'in itibarının zedelenmesinden ve bütün dünyanın Yahudi-lere tepki göstermesinden korktu. Yahudilerin kendi davalarında hâkim kürsüsüne oturmaya hakkı olmadığı, ama kuşkusuz davacı olarak boy gösterebileceği; dolayısıyla İsrail’in, BM Eichmann’ı yargılayacak uluslararası bir mahkeme kurana kadar onu hapiste tutması gerektiği düşünülüyordu. İsrail’in Eichmann’a karşı yasal yollara başvurmasının, Almanya’nın işgal ettiği bütün ülkelerin

çoktan yaptığı şeyden pek farklı olmadığını ve asıl meselenin İsrail’in veya Yahudi halkının itibarından ziyade adalet olduğunu bir yana bırakırsak, bütün bu önerilerin ortak bir kusuru vardı: İsrail hepsine kolaylıkla karşı çıkabilirdi. BM Genel Kurulu’nun "kalıcı bir uluslararası mahkemenin kuruluşuyla ilgili önerileri iki kere reddettiği" *(İftira ve İnkârla Mücadele Birliği Bülteni)* göz önünde bulundurulduğunda, bu öneriler aslmda gerçekçi olmaktan çok uzaktı. Bununla beraber, Dünya Yahudi Kongresi başkanı Dr. Nahum Goldmann' m uygulanması daha mümkün, ama tam da uygulanması mümkün olduğu için pek zikredilmeyen bir önerisi vardı; Goldmann Ben-Gurion'u ziyaret ederek Kudüs’te, Nazi işgalinden mustarip olmuş her ülkeden bir hâkimin katılacağı uluslararası bir mahkeme kurma talebini iletti. Bu yeterli olmazdı, zira ardıl duruşmaların-biraz daha genişletilmesinden başka bir şey değildi; dahası adaletteki başlıca bozukluk, yani hükmü kazanan devletlerin mahkemesinin vermesi, düzeltilmeden öylece kalmış olurdu. Buna karşılık pratikte doğru yönde bir adım atılmış olurdu.

Hatırlayacak olursak, İsrail bütün bu Önerilere büyük bir şiddetle karşı çıkmıştı. Yosal Rogat'm dile getirdiği gibi, ne zaman "'Eichmann neden uluslararası bir mahkeme tarafından yargılanmamak?' sorusu sorulsa, Ben-Gurion'un bunu her zaman tamamen yanlış anlamış gibi göründüğü" doğruydu *(The Eichmann Trial and the Rule of Law,* Çenter for the Study of Democratic Institutions, Santa Barbara, Califomia, 1962); bununla beraber, soruyu soranların da İsrail açısından duruşmanın tek emsalsiz niteliğinin ne olduğunu anlamadığı doğruydu: Yahudiler (Romalılar 70'te Kudüs'ü yok ettiğinden beri) İlk defa Yahudi halkına karşı işlenmiş suçları yargılama yetkisine sahipti ve Yahudiler ilk defa koruma veya adalet için başkalarına başvurmak veya herkesin üzerinde uzlaştığı insan hakları lafma sığınmak zorunda değildi - İsraillilerin gayet iyi bildiği gibi, söz konusu haklan sadece kendi "İngiliz haklarını" savünamayacak ve kendi hukukunu kabul ettiremeyecek kadar zayıf olanlar talep edebilirdi. (Rosen, İsrail'in böyle bir duruşmanın yapılmasına olanak sağlayan yasalarının olmasını, Eichmann duruşmasından çok daha önce, 1950 tarihli yasanın Knesset’te ilk defa okunması vesilesiyle, "Yahudi halkının siyasi konumunda devrimci bir dönüşümün" ifadesi olarak nitelendirmişti.)-

Üstelik, uluslararası bir mahkemenin kurulmasıyla ilgili meşru önerilerin dayanağı olan, Yahudi halkına karşı işlenmiş bir suçun her şeyden önce insanlığa karşı işlenmiş bir suç olduğunu savunan argüman, Eichmann’m yargılandığı yasayla düpedüz çelişiyordu. Bu nedenle, İsrail’in Eichmann'ı hapisten çıkarmasını önerenler biraz daha ileri giderek şu beyanda bulundular: 1950 tarihli Nazi ve Nazi İşbirlikçileri (Ceza) Yasası hatalıdır, gerçekten olanlarla çelişmekte, gerçekleri kapsamamaktadır. Aslına bakılırsa, söyledikleri çok doğruydu. Zira bir katil, Smith ailesinin fertlerini eşinden, babasından, rızkını sağlayan kişiden ettiği için değil de topluluk hukukunu ihlal ettiği için yargılanıyorsa, devletin görevlendirdiği bu modern katliamcılar da milyonlarca insanı öldürdükleri için değil de insanlığın düzenini bozduklan için yargılanmalıydı. Bu yeni suçlan kavramanın önündeki en büyük tehlike veya söz konusu suçlarla ilgili uluslararası bir ceza kanununun önündeki en büyük engel, cinayet suçunun ve soykırım suçunun esasen aynı olduğu, dolayısıyla soykırımın "aslında yeni bir suç olmadığı" yolundaki yaygın yanılsamaydı. Soykırımda bozulan bambaşka bir düzen, ihlal edilen bambaşka bir topluluktur. Ben-Gurion bütün tartışmanın gerçekte İsrail hukukunun meşruluğuyla ilgili olduğunu gayet iyi bildiği için, İsrail'in hukuk usullerini eleştirenlere sonunda hem çok çirkin hem de çok şiddetli bir tepki gösterdi: "Sözümona uzmanlar" ne derlerse desinler, argümanlan "safsatadan" başka bir şey değildi; ya antisemitizmden ya da (bu Yahudilerin) aşağılık komplekslerinden kaynaklanıyordu. "Bütün dünya şunu iyice anlamalı: Esirimizi bırakmaya hiç niyetimiz yok."

Bu noktada, Ben-Gurion'un yukarıda aktarılan sözlerindeki üslubun, Kudüs'te yapılan duruşmaya hâkim olan havayla uzaktan yakından ilgisi olmadığını belirtmekte fayda var. Sanırım ardıl duruşmaların sonuncusu olan bu duruşmanın, böyle suçlar için yapılacak gelecek duruşmalar için meşru bir emsal teşkil etmekten başka bir işe yaramayacağını, hatta bu işi Öncelleri kadar bile beceremeyeceğini düşünmekte bir sakınca yok. Duruşma asıl amacına -Adolf Eichmann'a dava açmak, onu savunmak, yargılamak ve cezalandırmak- ulaştığı için, bunun pek de önemli olmadığı söylenebilirdi; ama benzer suçların gelecekte de işlenmesi gibi gayet rahatsız edici, bir o kadar da inkâr edilemez bir ihtimal her zaman vardı. Bu meşum ihtimalin hem genel hem de özel sebepleri var. İnsan doğası gereği, bir kere baş gösteren ve insanlık tarihine kaydedilen her fiil, gerçekliği

tarihe gömülüp gittikten uzun zaman sonra bile hep ileride gerçekleşebilecek bir ihtimal olarak kalır. Gelmiş geçmiş hiçbir cezanın, suç işlenmesini Önleyecek kadar caydırıcılığı yoktur. Bilakis, cezası ne olursa olsun, belli bir suç bir kere ortaya çıktı mı, tekrar ortaya çıkması, ilk ortaya çıkışının olup olabileceğinden çok daha olasıdır. Sebepleri göz Önünde bulundurulduğunda, Nazilerin işlediği suçların tekrarlanma ihtimali çok daha olasıdır. Modern çağda, nüfus patlaması ile -otomasyon yoluyla, nüfusun büyük bir bölümünü emek açısından bile "lüzumsuz” hale getirecek ve nükleer enerji yoluyla da (yanında Hitler'in gaz tesisatlarının bile şeytan gibi bir çocuğun uyduruk oyuncaklan gibi kalacağı) birta-kim araçların kullanımıyla bu iki taraflı tehlikeyle başa çıkmayı mümkün hale getirecek- teknik araçların keşfinin hemen hemen aynı döneme rastlaması bile tüylerimizi diken diken etmeye yeter de artar.

Esasen tam da bu nedenle, emsalsiz olan bir defa ortaya çıktı mı gelecek için bir emsal haline gelebilir; "insanlığa karşı suçlarla" öyle veya böyle ilgili bütün davalar bugün hâlâ bir "ideal" olan standartlara göre yargılanmalıdır. Geleceğin bize gerçekten bir soykırım getirme ihtimali varsa, uluslararası hukukun yardımı veya koruması olmadan, dünya üstündeki hiç kimsenin -özellikle de İsrail'deki veya başka bir yerdeki Yahudilerin- soykırımın devam edip etmediğinden emin olmasına imkân yoktur. Bugüne kadar emsalsiz , olanı ele alma işinin başarıya ulaşıp ulaşmaması, sadece ele alma

biçiminin uluslararası ceza hukuku yolunda meşru bir emsal olarak ne derece iş gördüğüne bağlıdır. Böyle duruşmalarda hâkimlere yöneltilen bu talep gayet isabetlidir, makul olarak beklenebileceklerden daha fazlasını ister. Hâkim Jackson'm Nürnberg’de dile getirdiği gibi, uluslararası hukuk "uluslar arasındaki antlaşma ve sözleşmelerin ve kabul görmüş teamüllerin doğal bir sonucudur". Yine de her teamül, tek bir fiilden kaynaklanır... Yaşadığımız çağın, yeni ve güçlü bir uluslararası hukukun bizatihi kaynağı olacak teamüller teşkil etmeye ve antlaşmalar yapmaya hakkı vardır. Gelgelelim Hâkim Jackson, uluslararası hukukun doğası henüz teşekkül etmediğinden, mevcut hukukun, pozitif hukukun yardımı olmadan veya bu hukuk aracılığıyla getirilen sınırlamaların ötesinde adalet sağlama görevinin sıradan duruşma hâkimlerine düştüğünü gözden kaçırır. Zira bu durum muhtemelen hâkimin başına bela olur ve hâkim de kendisinden talep edilen

bu "tek bir fiili" gerçekleştirmenin ken-' dişine düşmediğini, kanun koyu.cunun görevi olduğunu söyleyerek itiraz edebilir.

Aslında Kudüs mahkemesinin başarılı mı yoksa başarısız mı olduğu konusunda herhangi bir sonuca varmadan önce, hâkimlerin kendilerinin yasa koyucu haline gelmeye kesinlikle haklan olmadığım; işlerini bir taraftan İsrail hukuku diğer taraftan da genel kabul gören hukuki görüşler dahilinde yapmaları gerektiğini düşündüklerini vurgulamak gerekir. Ayrıca başansızlıklannın, Nürnberg Duruşmalarının veya diğer Avrupa ülkelerinde yapılan ardıl duruşmaların başarısızlıklarından daha farklı veya daha büyük olmadığım da teslim etmek gerekir. Bilakis, Kudüs mahkemesinin başarısızlığı bir ölçüde, mümkün olan her yerde hemen Nümberg emsaline sarılmasından kaynaklanmıştır.

Kısacası Kudüs mahkemesinin başarısızlığı, Nümberg Mahke-mesi'nin kurulmasından beri yeterince bilinen ve yaygın olarak tartışılan üç temel meseleyle başa çıkamamasından kaynaklanıyordu: kazanan devletlerin mahkemesinde adaletin zarar görmesi, "insanlığa karşı suçun" meşru bir tanımının yapılaması ve bu suçu işleyen yeni suçluların kim olduğunun açıkça ortaya konulamaması.

İlkinden başlayacak olursak, Kudüs'te adalet Nümberg'e kıyasla çok daha ciddi bir biçimde zarar gördü, zira mahkeme savunmanın tanık çağırmasına izin vermedi. Adil ve hukuka uygun bir yar-

gılamanın geleneksel şartlan açısından, Kudüs'teki yargılama usullerinin en ciddi kusuru buydu. Dahası, savaşın sonunda, yargılamanın kazanan ülkelerin mahkemesi tarafından yapılması belki de kaçınılmazdı (Nürnberg'de "Ya kazananlar kaybedenleri yargılamalıdır ya da kaybedenlerin kendisini yargılamasına izin verilmelidir" diyen Hâkim Jackson'm argümanına karşılık, Müttefiklerin gayet anlaşılır bir biçimde "her şeyi tehlikeye atanların tarafsız olması beklenemez" [Vabres] diye düşündüğünü eklemekte fayda var); buna karşılık 16 yıl sonra ve tarafsız ülkelerin kabulüne karşı çıkmanın pek anlamının kalmadığı koşullar altında, aynı şey geçerli değildi.

İkinci meseleye gelince, Kudüs mahkemesinin bulgulan Nümberg mahkemesinin bulgularından tartışmasız çok daha iyiydi. Daha önce de

belirttiğimiz gibi, Nümberg Tüzüğü'nde "insanlığa karşı suçlar", "insanlıkdışı fiiller" olarak tanımlanıyordu ve bu tabir Almanca'ya *Verbrechen gegen die Menschlichkeit* şeklinde çevrilmişti - Nazileri sanki sadece insani iyilikten yoksunmuş gibi gösteren bu ifade yüzyılımızda olup bitenleri anlatmaya elbette yetmiyordu. Kudüs'teki duruşmanın gidişatı sadece iddia makamına bağlı olsaydı, bu basit yanlış anlama kuşkusuz Nümberg'dekinden daha beter olacaktı. Ama mahkeme suçun en temel niteliğinin bir yığın-vahşet altında kaybolup gitmesine izin vermedi ve bu suçu Sıradan savaş suçlarıyla karıştırma yanılgısına düşmedi. Nürnberg'de nadiren ve neredeyse laf arasında dikkat çekilen şey -yani "kanıtlara göre... katliamların ve işkencelerin sırf muhalefeti ortadan kaldırmak için yapılmadığı", "bütün yerli halklardan kurtulmaya yönelik bir planın parçası olduğuKudüs'teki davanın odağmdaydı. Bu durumun gayet açık olan nedeni, Eichmann'm Yahudilere karşı işlenmiş bir suçla, faydacı amaçlarla açıklanamayan bir suçla itham edilmesiydi; sadece Doğu'daki değil, Avrupa'nın dört bir yanındaki Yahudiler öldürülmüştü ve yok edilmelerinin temelinde de "Almanların sömürgeleştirmek için kullanabilecekleri" bir toprak elde etme arzusu yoktu. Yahudi halkma karşı işlenmiş suçlan odağına yerleştiren bir davanın en büyük avantajı, hem partizanları vurmak ve rehineleri öldürmek gibi savaş suçlan ile işgalcinin sömürgeleştirmeye olanak sağlamak için yerli halkları "sınırdışı etmek ve ortadan kaldırmak" gibi "insanlıkdışı fiiller" arasındaki farkları gele-çekte uluslararası bir ceza kanununun parçası olacak kadar açık bir biçimde ortaya koyması hem de (sömürgeleştirme yoluyla yayılma gibi bilinen, kriminal bir amaçla gerçekleştirilen) "insanlıkdışı fiiller" ile kastı ve amacı emsalsiz olan "insanlığa karşı suç" arasındaki farkı netleştirmesi oldu. Gelgelelim Kudüs'teki duruşmanın ne takibat ne de yargılama aşamasında, nice etnik grupların -Yahudilerin, Lehlerin veya Çingenelerin- yok edilmesinin Yahudi, Leh veya Çingene halkına karşı işlenmiş bir suçtan çok daha fazlası olabileceğine; ciddi bir biçimde zarar görenin ve tehlikeye atılanın aslında uluslararası düzen ve bütün olarak insanlık olabileceğine hiç dikkat çekilmedi.

Bu başarısızlık, kolay kolay kaçamayacakları bir görevle, yargılamaya geldikleri suçluyu anlamaya çalışma göreviyle karşı karşıya kaldıklarında hâkimlerin açıkça hissettikleri çaresizlikle yakından ilişkiliydi. İddia makamının sanığı düpedüz yanıltıcı bir biçimde "sapık bir sadist" olarak

tanımlamasından yola çıkmamaları yeterli değildi elbette; biraz daha ileri gidip iddia makamının davayı ele alış biçimindeki tutarsızlıkları ortaya koysalardı, mesela Haus-ner'in bir taraftan dünyanın bugüne kadar gördüğü en anormal canavarı yargılamak istediğini, bir taraftan da Eichmann'la "onun gibi daha nicelerini", hatta "Nazi hareketinin tamamını ve genel olarak antisemitizmi" yargılamak istediğini söylediğine dikkat çekse-lerdi, bu da yeterli olmayacaktı. İsrail'in Eichmann'la ilgili iddiası çökseydi veya İsrail artık onunla ilgilenmeseydi bile, Eichmann'm bir canavar olduğuna inanmanın aslında gayet rahatlatıcı olduğunu tabii ki biliyorlardı. Bütün dünyanın ilgisini çekmek ve dünyanın dört bir yanından gazetecilerin sanık sandalyesindeki Mavi Sakal'ı görmeye gelmesini sağlamak kuşkusuz mümkün değildi. Asıl sorun tam da Eichmann gibi onlarca insanın olmasından, onlarcasmın ne sapık ne de sadist olmasından; ne yazık ki hepsinin eskiden de, şimdi de dehşet verici bir biçimde normal olmasından kaynaklanıyordu. Hukuk kumrularımız ve yargılama usullerimizin ahlaki standartları açısından bu normallik, yapılan bütün kötülüklerin toplamından daha dehşet vericiydi; zira -Nürnberg'de davalıların ve avukatlarının tekrar tekrar söylediği gibi- aslında *hostis generis humani* olan bu yeni suçlu türü, yaptığı şeyin yanlış olduğunu anlamasını veya hissetmesini neredeyse imkânsız hale getiren koşullarda suç işliyordu. Eichmann davasındaki kanıtlar .bu bakımdan, baş savaş suçlularının duruşmasında sunulan kanıtlardan çok daha ikna ediciydi: Baş savaş suçlularının vicdanlarının rahat olduğu yolundaki iddialarını reddetmek daha kolaydı; zira bir taraftan "üstlerin emirlerine" itaat ettiklerini öne sürerken, diğer taraftan da ara sıra itaat etmediklerini söyleyerek çeşitli yollardan övünüyorlardı. Her ne kadar davalıların kötü niyeti ortada olsa da, vicdan azabı çektikleri ancak, Nazilerin ve özellikle de Eichmann'm üyesi olduğu suç Örgütlerinin savaşın *son aylarında* suçlarının kanıtlarını yok etmekle bir hayli meşgul olmalarına dayanarak kamtlanabiîirdi. Bu da pek sağlam bir dayanak değildi. Katliam yasasının, yeni olması nedeniyle, diğer uluslar tarafından henüz kabul edilmediğinden başka bir şey göstermiyordu; Nazilerin diliyle, insanlığı "insandan daha aşağı yaratıkların yönetiminden", özellikle de Siyon *Liderleri'nin* tahakkümünden "kurtarma" uğruna verdikleri savaşı kaybettiklerinden; gündelik dilde söyleyecek olursak, yenilginin kabul edildiğinden başka bir şey göstermiyordu. Savaşı kazansalardı, içlerinden biri bile vicdan azabı çeker miydi acaba?

Eichmann duruşmasıyla ilgili daha kapsamlı, başlıca meselelerden biri, bütün modem yasal sistemlerde mevcut olan bir varsayımdı: İşlenen bir kabahatin suç sayılması için ortada bir kasıt olması gerekiyordu. Uygar hukuk bilimi belki de başka hiçbir niteliğiyle, özne faktörünü göz önünde bulundurması kadar övünmez. Kastın olmadığı yerde, duygusal dengesizlik de dahil olmak üzere hangi sebeple olursa olsun doğruyu yanlıştan ayırma yetimizin zayıfladığı yerde, suç işlendiğini hissetmeyiz. "Büyük bir suç doğayı kızdırır, bu yüzden dünya intikam diye haykırır; kötülük doğal bir uyumu bozar ve bu uyum da ancak kötülüğün cezalandırılmasıyla yeniden sağlanabilir; ahlaki düzene karşı sorumluluklardan biri de, mağdur tarafın suçluyu cezalandırmasıdır" (Yogal Rosat) diyenlerin iddialarım reddederiz, bu iddiaların barbarca olduğunu düşünürüz. Eichmann'ı en başta tam da bu çoktan unutulan iddialar nedeniyle adalet önüne çıkardıklarını, aslında en yüce gerekçeye dayanarak ölüm cezasına çarptırmak üzere orada olduklarım düşünüyorum. Amacı açıkça belli "ırkları" sonsuza dek yeryüzünden kazımak olan bir işe karıştığı ve burada önemli bir rol oynadığı için, yok edilmesi gerekiyordu. "Adaletin hem yerine getirilmesi hem de yerine getirildiğinin görülmesi gerektiği" doğruysa, hâkimler davalıya aşağıdaki gibi hitap etmeye cesaret etselerdi, Kudüs'te yapılan davanın ne kadar adil olduğunu herkes görürdü:

"Savaş sırasında Yahudi halkına karşı işlenen suçun yazılı tarihteki en büyük suç olduğunu ve bunda rol oynadığınızı itiraf ettiniz. Ama asla adi gerekçelerle hareket etmediğinizi, asla bir insanı öldürme eğiliminde olmadığınızı, Yahudilerden hiç nefret etmediğinizi, yine de başka türlü hareket etmenize imkân olmadığını ve kendinizi suçlu hissetmediğinizi söylediniz. Söylediklerinize inanmanın, tümüyle imkânsız olmasa da, zor olduğunu düşünüyoruz; sayısı fazla olmasa da, saikler ve vicdan bakımından makul şüphelere mahal vermeyen, aleyhinize kanıtlar var. Ayrıca, Nihai Çözüm'de rol oynamanızın bir rastlantıdan ibaret olduğunu, sizin yerinizde başka herhangi birinin de olabileceğini, dolayısıyla potansiyel olarak neredeyse bütün Almanların eşit derecede suçlu olduğunu söylediniz. Herkesin veya hemen hemen herkesin suçlu olduğu yerde, aslında hiç kimsenin suçlu olmadığım kastettiniz. Bu aslında sık varılan bir sonuç, ama biz böyle bir sonucu kabul etmek istemiyoruz. Neden kabul etmediğimizi anlamıyorsanız, dikkatinizi Sodom ve Gomora hikâyesine çekmek isteriz. Kutsal Kitap'a göre, bütün insanlar eşit derecede suçlu hale

geldiği için, Tanrı bu iki komşu şehri gökten ateş yağdırarak yok eder. Bu arada, sözünü ettiğimiz şeyin şu yeni 'ortak suç' kavramıyla ilgisi yok; zira bu kavrama göre, insanlar yapmadıkları ama onların adına yapılan -katılmadıkları ve yarar sağlamadıkları- şeyler nedeniyle suçlu sayılır veya suçlu hissederler. Başka bir deyişle, kanun karşısında suçun ve masumiyetin nesnel bir doğası vardır; sizin yaptığınızı seksen milyon Alman da yapmış olsaydı, bu durum yine de yaptıklarınızı mazur göstermeye yetmezdi."

"Neyse ki, o kadar ileri gitmemiz gerekmiyor. Siz kendiniz de, başlıca siyasi amacı eşi benzeri görülmemiş suçlar işlemek haline gelmiş bir devlette yaşayan herkesin gerçekten eşit derecede suçlu olduğunu değil, sadece böyle bir ihtimalin olduğunu iddia ettiniz. Sizi suç yoluna iten iç veya dış koşullara bağlı rastlantılar bile olsa, sizin gerçekten yaptıklarınız ile başkalarının bunları yapma ihtimali arasında koca bir uçurum var. Biz burada sadece yaptıklarınızla ilgileniyoruz; iç dünyanızın ve saiklerinizin muhtemelen suça uzak olmasıyla veya etrafınızdaki kişilerin suç işleme potansiyeliyle değil. Talihsizliklerle dolu bir hayat hikâyesi anlattınız; bu koşulları bildiğimizden, daha iyi koşullarda yaşasaydmız büyük ihtimalle bizim karşımıza veya başka bir ceza mahkemesinin karşısına hiç çıkmayacağınızı bir dereceye kadar kabul ediyoruz. Diyelim ki katliamın Örgütlenmesine rıza gösteren bir araç haline gelmenizin nedeni talihsizlikten başka bir şey değildi; bu durum yine de bir katliam politikasını uygulamaya geçirdiğiniz ve dolayısıyla aktif olarak desteklediğiniz gerçeğini değiştirmez. Zira siyaset çocuk bakıcılığına benzemez, siyasette itaat ve destek aynı şeydir. Ve nasıl siz dünyayı Yahudi halkıyla ve daha nice ulustan insanla paylaşmak istemediğiniz için -sanki sizin ve üstlerinizin bu dünyada kimin yaşayacağına, kimin yaşamayacağına karar verme hakkınız varmış gibi- bir politikayı destekleyip uyguladıysamz, biz de hiç kimsenin, yani insan ırkının hiçbir üyesinin bu dünyayı sizinle paylaşmak isteyebileceğini düşünmüyoruz. İşte bu nedenle, sadece bu nedenle, idam edilmeniz gerekir."

Ek

ELİNİZDEKİ KİTAP bir *duruşma raporunu* kapsıyor; kitabın başlıca kaynağı da duruşma tutanaklarının Kudüs'te basma dağıtılan bir nüshası. İddia makamının açılış konuşması ve savunmanın genel itirazı dışında,

duruşmanın tam kaydı henüz yayımlanmış değil ve bu kayda ulaşmak da pek kolay değil. Mahkeme salonunda kullanılan dil İbranice'ydi; basma dağıtılan materyalin "simültane tercümenin düzeltilmemiş ve gözden geçirilmemiş bir kopyası olduğu", dolayısıyla "biçim açısından kusursuz veya dil açısından hatasız" bir kayıt olarak değerlendirilmemesi gerektiği ifade edildi. Duruşmanın Almanca yürütüldüğü zamanlar hariç, baştan sona İngilizce versiyonundan yararlandım; Almanca nüshada geçen orijinal ifadeleri kendim çevirmekte bir sakınca görmedim.

Çevirileri mahkeme dışında, simültane tercümeden bağımsız olarak yapılan savcının giriş konuşması ve nihai karar hariç, bu kaynakların hiçbirinin tamamen güvenilir olduğu düşünülemez. Tek güvenilir versiyon İbranice olan resmi kayıt, ama ben onu kullanmadım. Yine de bütün bu malzemeleri kullanmaları için muhabirlere veren resmi yetkililerdi ve bildiğim kadarıyla bugüne kadar resmi İbranice kayıtla çeviri arasında ciddi uyuşmazlıklar olduğunu söyleyen çıkmadı. Almanca'ya yapılan simültane çeviri çok zayıftı, ama İngilizce ve Fransızca çevirilerin güvenilir olduğu düşünülebilir.

Biri hariç hepsi yine Kudüs'teki yetkililer tarafından basma verilen aşağıdaki mahkeme malzemelerinin güvenilirliği konusunda ise böyle şüpheler yok:

1) Eichmann'm polis tarafından yapılan sorgulamasının kaydedilen, daktilo edilen, Eichmann'a sunulan ve bizzat Eichmann tarafından düzeltilen nüshası. Mahkeme tutanaklarının yam sıra en önemli belgelerden birisi bu.

2) İddia makamının sunduğu belgeler ve, sağladığı "yasal materyal".

3) Her ne kadar ifadelerinin bir bölümü daha sonra iddia makamı tarafından kullanılmış olsa da, esasen savunma tarafından çağrılan on altı tanığın yeminli ifadeleri. Bu tanıklar Erich von dem Bach-Zelevvski, Richard Baer, Kurt Becher, Horst Grell, Dr. Wilhelm Höttl, Walter Huppenkothen, Hans Jüttner, Herbert Kappler, Hermann Krumey, Franz Novak, Alfred Josef Slawik, Dr. Max Merten, Professor Alfred Six, Dr. Eberhard von Thad-den, Dr. Edmund Veesenmayer, Otto Winkelmann'dı.

4) Son olarak, Eichmann'm yazdığı yetmiş sayfalık bir müsveddeye ulaştım. Mahkeme, iddia makamının sunduğu bu müsveddeyi kamt olarak kabul etmiş ama basma vermemişti. Yazının başlığı şöyle çevrilebilir: "Cevap: 'Yahudi meselesi ve Alman Re-ich'ı Nasyonal Sosyalist Hükümeti'nin bu meselenin çözümüyle ilgili olarak 1933 ila 1945'te aldığı tedbirler* ile İlgili yorumlarım." Bu müsveddede Eichmann'm Arjantin'de Sassen röportajına hazırlanırken aldığı notlar bulunuyor (bkz. Kaynakça).

Kaynakça'da sadece bilfiil kullandığım malzemeler sıralanıyor; Eichmann’m kaçırılmasıyla yargılanması arasındaki İki yıl boyunca okuduğum ve topladığım sayısız kitap, makale ve gazete yazısının adı geçmiyor. Sadece Alman, İsviçreli, Fransız, İngiliz ve Amerikan basınından gazetecilerin yazdıklarım düşününce bu eksiklikten üzüntü duyuyorum; çünkü bu raporlar meseleyi, dava konusunda ahkâm kesen kitaplardan ve dergi yazılarından çok daha üstün bir biçimde ele alıyordu; yine de bu eksikliği doldurmak aşırı büyük bir işin altına girmek olacaktı. Dolayısıyla kendimi biraz rahatlatmak için, bu gözden geçirilmiş baskının Kaynakça'sına, kitabım yayımlandıktan sonra çıkan, iddia makamının argümanını temcit pilavı gibi ısıtıp ısıtıp önümüze koymaktan daha fazlasını yapan kitaplar ve dergi yazıları arasından seçtiğim belli başlı çalışmaları ekledim, Bunların arasında, davayla ilgili olarak çoğu yerde şaşırtıcı bir biçimde benimkilere benzer sonuçlara varan iki eser ve Üçüncü Re-ich'ın önde gelen figürleriyle ilgili bir inceleme var; bu eserleri arka plana ilişkin kaynaklanma ekledim. Sözünü ettiğim eserler, Robert Pendorf un Yahudi Konseylerinin Nihai Çözüm'deki rolüne de dikkat çeken *Mörder und Ermordete*. *Eichmann und die Judenpoli-tik des Driîten Reiches'v,* konuyu ele alırken davalının şahsım odağa yerleştiren neredeyse tek kişi olan ve Eichmann'la ilgili değerlendirmesi belli başlı noktalarda benimkilerle kesişen HollandalI gazeteci-yazar Harry Muiisch'in *Strafsache 40/6V*i (ben Almanca çevirisinden yararlandım) ve son olarak da, T. C. Fest'in önde gelen Nazileri resmettiği, yeni yayımlanan muhteşem eseri *Das Gesicht des Dritten Reiches* (Fest'in gayet bilgili ve yargılarının da çok üstün olduğunu eklemek isterim).

Rapor yazan birinin karşılaştığı sorunlar en çok tarihi monografiyle uğraşanların karşılaştığı sıkıntılara benzer. İki durumda da, işin doğası birincil ve ikincil kaynakların kullanımı konusunda bilinçli bir ayrım

yapmayı gerektirir. Birincil kaynaklar sadece Özel bir konuyu -bu örnekte duruşmayı- ele alırken kullanılabilir, ikincil kaynaklardansa tarihsel arka planı oluşturan her şey için yararlanılır. Nitekim aktardığım belgeler, birkaç istisna dışında duruşmada açıkça sunulmuştur (bu durumda benim birincil kaynaklarımı oluşturmaktalar) veya söz konusu dönemi ele alan yetkin kitaplardan alınmıştır. Metinden hemen anlaşılacağı gibi, Gerald Reitlinger'in *The Final Solution'mdm* (Nihai Çözüm) faydalandım; Raul Hil-berg'in davadan hemen sonra yayımlanan ve Üçüncü Reich'ın Yahudi politikalarını en kapsamlı ve ayrıntılı biçimde belgeleyen çalışması *The Destruction of the European* /evw'dan daha da çok yararlandım. .

Bu kitap, daha yayımlanmadan hem bir tartışmanın merkezi hem de örgütlü bir kampanyanın konusu haline geldi. İmge üretimi ve görüş manipülasyonu gibi malum araçlarla yürütülen bu kampanyanın tartışmadan daha çok ilgi çekmesi; dolayısıyla tartışmanın, kampanyanın yapay gürültüsü içinde boğulup gitmesi gayet doğal. Bu ikisinin tuhaf bir kanşımı neredeyse aynı söylemle -kitaba (ve daha çok da yazarına) karşı çıkan, "teksir makinasından çıkmış gibi" yazılarla (Mary McCarthy)- Amerika'dan İngiltere'ye ve oradan da Avrupa'ya (kitap daha burada yayımlanmamıştı bile) yayılınca, bu durum iyice ayyuka çıktı. Böyle bir şey mümkündü; zira "imgesi” etrafında bu kadar büyük bir yaygara koparılan bu hiç yazılmamış kitap çoğunlukla benim ne dikkat çektiğim ne de fark ettiğim noktaları ele alıyordu.

Tartışma -tabii bu bir tartışmaysa- her halükârda ilgi çekiyordu. Görüşlerin manipüle edilmesinin, bunun temelinde net bir biçimde tanımlanmış çıkarlar olduğu için, amaçları sınırlıydı; gelgelelim bu görüşler manipüle edilirken insanları hakikaten kaygılandıran bir meseleye dokunacak olursa, kontrollerinden çıkıyor ve hiç öngöre-medikleri veya niyetlenmedikleri sonuçlara yol açıyordu. Çok büyük, emsalsiz suçlarıyla Hitler rejimi dönemi artık sadece Alman halkı veya dünyanın dört bir yanındaki Yahudiler için değil, Avrupa’nın göbeğinde yaşanan bu büyük felaketi unutamayan, bir türlü kabullenemeyen dünyanın geri kalanı için de "vâkıf olunamayan bir geçmiş" teşkil ediyordu. Üstelik belki de hiç beklenmeyen bir şey daha oluyordu; bütün o karmaşıklığı ve anlaşılmazlığıyla bugün insanların akıllarına musallat olacağını ve yüreklerine bir karabulut gibi

çökeceğini hiç tahmin etmediğim genel ahlaki meseleler, aniden insanlann başlıca kaygılarından biri haline geliyordu.

Tartışmanın başında, Nihai Çözüm yıllarında Yahudi halkına nasıl muamele edildiğine dikkat çekildi; buradan yola çıkan İsrail savcısı öncelikle, Yahudiler kendilerini savunabilir miydi veya savunmalı mıydı, diye sordu. Bu soru üstünde hiç durmamıştım, bana aptalca ve acımasızca gelmişti çünkü o dönemin koşullarının ne yazık ki hiç bilinmediğini gösteriyordu. Bu mesele cılkı çıkana kadar tartışıldı ve insanı hayretlere düşürecek sonuçlara vanldı. Bir "getto mentalitesinin" malum tarihsel-sosyolojik inşası (İsrail'de okullarda okutulan tarih kitaplarında yerini alan bu görüşün -Amerikan Yahudiliğinin öfkeli protestolarına karşı-başlıca savunucularından biri psikolog Bruno Bettelheim’dı), sadece Yahudi halkıyla sınırlı olmayan ve bu nedenle de sadece Yahudi faktörüyle açıklanamayan davranış biçimini açıklamak için tekrar tekrar gündeme getirildi, öneriler arttıkça arttı - ta ki, anlaşılan bu tartışmayı baştan sona çok kısır bulan birinin aklına Freudyen teorilere başvurup Yahudi halkının tamamına -elbette bilinçdışı- bir "ölüm isteği" atfetmek gibi parlak bir fikir gelene kadar. Bazı eleştirmenler beklenmedik bir biçimde, içinde güya benim Yahudileri Yahudilerin öldürdüğünü iddia ettiğim birtakım çıkar gruplarının hazırladığı bir kitabın "imgesinden" böyle bir sonuç çıkarmayı tercih ettiler. Peki neden bu kadar korkunç, akıl almaz bir yalan söylemiştim dersiniz? "Kendimden nefret ettiğim" için tabii ki.

Duruşmada Yahudi liderlerinin rolü de gündeme geldiğinden ve ben de bu konu hakkında bir rapor yazdığımdan ve yorum yaptığımdan, kaçınılmaz olarak bu meselenin de tartışılması gerekiyordu. Bence bu Önemli bir mesele, ama tartışma bu meseleyi netleştirmeye pek katkı sağlamadı. Yakınlarda İsrail'de yapılan bir duruşmada, eskiden Yahudi emniyet amirlerinden biri olan ve şimdi de İsrail Operası'nm başında bulunan Hirsch Bimblat adında biri, önce bölge mahkemesi tarafından beş yıl hapis cezasına çarptırıldı; daha sonra temyize gittiği Kudüs’teki Yüksek Mahkeme ise bu kararı bozarak Bimblat'ı beraat ettirdi. Mahkemenin oy birliğiyle verdiği bu karar dolaylı olarak Yahudi Konseylerini de akladığı için, bu mesele Yahudi kamuoyunu ne yazık ki ikiye boldü. Gelgelelim bu tartışmada, sesi en çok çıkan katılımcılar ya Yahudi halkını liderleriyle özdeşleştiriyordu (buna karşılık sağ kalan hemen herkes, Yahudi halkıyla

liderleri arasında, daha önce Theresienstadt'ta kalan bir Yahudinin şu sözleriyle özetlenebilecek net bir aynm yapıyordu: "Yahudi halkının tamamı fevkalade davrandı. Sadece liderler çuvalladı") ya da -sanki Yahudilerin göç etmesine yardım etmekle Nazilerin Yahudileri tehcir etmelerine yardım etmek arasında bir fark yokmuş gibi- Yahudi yetkilileri haklı çıkarmak için onların savaştan önce, daha da önemlisi Nihai Çözüm döneminden Önce takdire şayan hizmetler verdiğinden bahsediyordu.

Her ne kadar orantısız bir biçimde şişirilmiş olsalar da, bu meseleler aslında kitapla biraz ilişkiliydi; buna karşılık herhangi bir biçimde ilişkili olamayanları da vardı. Mesela Hitler rejiminin başlangıcından itibaren Alman direniş hareketiyle ilgili hararetli bir tartışma vardı. Doğal olarak ben bu meseleyi tartışmaya açmadım, çünkü Eichmann'm vicdanı ve içinde bulunduğu durum sadece savaş ve Nihai Çözüm dönemiyle ilgili. Ama daha fantastik tartışmalar da vardı. Bir sürü insan, işkence kurbanlarının katillerinden daha "çirkin" olup olamayacağını; orada bulunmayan birinin geçmişi "yargılamaya" hakkı olup olmadığını; bir duruşmada sahnenin merkezinde davalının mı yoksa kurbanın mı olduğunu tartışmaya başladı. Bu meseleyle ilgili olarak, bazıları işi Eichmann'm nasıl biri olduğuyla ilgilenmemin hatalı olduğunu, dahası Eichmann'm konuşmasına izin bile verilmemesi gerektiğini -yani mahkemenin savunma olmadan yürütülmesi gerektiğini- iddia etmeye kadar götürdü.

Büyük bir duygu gösterisiyle yapılan tartışmalarda çoğu kez olduğu gibi, bütün heyecanı gerçek meselelerden kaynaklanan, dolayısıyla gerçekleri çarpıtmaya çalışan bazı çıkar gruplarının dünyevi ilgileri hemen entelektüellerin sınır tanımayan ilhamlarına yöneldi. Entelektüellerse tam aksine gerçeklerle hiç ilgilenmiyor, gerçekleri "fikirler" için sıçrama tahtası olarak kullanıyorlardı. Ama bu manevralarda bile çoğu zaman belirli bir ciddiyet, bir yere kadar sahici bir kaygı olduğu seziliyordu; aynı durum kitabı okumamakla övünen ve hiç okumayacağına söz verenlerin yazıları için bile ge-çerliydi.

Konunun bir hayli dışına çıkan bu tartışmalarla kıyaslandığında, kitap ne yazık ki çok sınırlı bir konuyla ilgiliydi. Bir dava raporu sadece dava sırasında ele alman veya adalet için ele alınması gereken meseleleri tartışmaya açabilir. Duruşmanın yapıldığı ülkenin genel durumu

duruşmanın gidişatı açısından önemliyse, bu durumun da göz önünde bulundurulması gerekir. Yani bu kitap, Yahudi halkının gelmiş geçmiş en büyük felaketiyle ilgili değildir; totalitarizmle ilgili bir anlatı veya Üçüncü Reich zamanındaki Alman halkıyla ilgili bir tarih de değildir; son olarak, kesinlikle kötülüğün doğasıyla ilgili teorik bir çalışma da değildir. Her duruşmanın odağında davalının şahsı; bireysel tarihi, her zaman kendine özgü nitelikleri, tipik özellikleri, davranış biçimleri ve koşullarıyla etten kemikten bir insan vardır. Tıpkı dağılan Yahudi halkının ve antisemi-tizmin tarihi, Alman halkının ve diğer halkların gidişatı veya dönemin ideolojileri ve Üçüncü Reich'm devlet aygıtları gibi bunun ötesine geçen her şey, duruşmayı sadece, davalının fiillerini gerçekleştirdiği koşullan ve arka planı oluşturduğu ölçüde etkiliyordu. Davalının ilişki kurmadığı veya etkilenmediği her şey duruşma tutanaklarından ve dolayısıyla da duruşma raporundan çıkarılmalıdır.

Bu meselelerden konuşmaya başlar başlamaz gönülsüz de olsa sorduğumuz bütün genel soruların -neden Almanlar olmak zorundaydı? Neden Yahudiler olmak zorundaydı? Totaliter yönetimin doğası nedir?- bir insanın yargılandığı suçun ne tür bir suç ve hakkında hüküm verilen davalının ne tür bir doğası olduğu sorusundan da, mevcut adalet sistemimizin İkinci Dünya Savaşı'ndan beri tekrar tekrar uğraşmak zorunda kaldığı bu özel suç ve suçlu türüyle ne kadar başa çıkabildiği sorusundan da kat kat önemli olduğu savunulabilir. Meselenin artık belli bir insandan, sanık sandalyesinde oturan tek ve yalnız bir bireyden ziyade, bütün Alman halkı ve antise-mitizmin bütün biçimleri, modern tarihin tamamı veya insan doğası ve ilk günah meselesi olduğu söylenebilir ~ dolayısıyla sanık sandalyesindeki davalının hemen arkasına insan ırkının tamamının gizlendiği öne sürülebilir. Bütün bu meseleler, özellikle de "hepimizin içinde bir Eichmann yattığım" keşfedene kadar içi rahat etmeyenler tarafından sık sık tartışıldı. Davalının bir sembol, duruşmanın da tek bir şahsın suçlu veya masum olmasından açıkça daha ilgi çekici meseleleri gündeme getirmek için bir bahane olduğu düşünülürse, tutarlılık adma, Eichmann'm ve avukatının iddiasını da kabuk etmemiz gerekir: Eichmann’dan hesap soruluyordu, çünkü hem Almanya Federal Cumhuriyeti için hem de bir bütün olarak olaylar ve bu olayların gerçekleşmesini mümkün hale getiren şeyler -yanı antisemitizm ve totaliter

yönetimin yanı sıra insan ırkı ve ilk günah- için bir günah keçisi gerekiyordu.

Böyle düşünüyor olsaydım Kudüs'e asla gitmeyeceğimi söylememe pek gerek yok. Bu duruşmanın sadece ve sadece adalet için yapılması gerektiğini savunuyordum, savunuyorum. Ayrıca hâkimlerin kararlarını açıklarken "İsrail Devleti'nin Yahudilerin devleti olarak kurulduğunu ve böyle tanındığını" vurgulamakta gayet haklı olduklarını ve dolayısıyla Yahudi halkına karşı işlenen bir suçu yargılamaya hakları olduğuna inanıyorum. Hukuk çevrelerinin cezanın anlamı ve faydası konusundaki kafa karışıklığı açısından, hâkimlerin Grotius'un daha eski bir yazardan aktardığı sözlere başvurmalarına; cezanın "suçtan zarar gören kişinin onurunu ve otoritesini korumak için" gerekli olduğunu, "dolayısıyla suçu işleyenin cezalandınlamamasınm ille de mağdurun küçük düşürülmesi anlamına gelmediğini" belirtmelerine sevindim.

Davalı ve fiillerinin doğası kadar duruşmanın kendisinin de akla getirdiği somlar, kuşkusuz Kudüs'te ele alınan meseleleri fersah fersah aşan genel meselelerle ilgilidir. Bu meselelerin bir kısmını, sadece rapor deyip geçemeyeceğimiz Sonsöz bölümünde tartışmaya çalıştım. Birileri çıkıp da meseleyi ele alma biçimimi yetersiz bulduğunu söyleseydi, buna hiç şaşırmazdım; bütün bu gerçeklerin genel anlamıyla ilgili bir tartışmayı memnuniyetle karşılardım, böyle bir tartışma somut olaylara işaret ettiği ölçüde anlamlı olabilirdi. Kitabın başlığıyla ilgili sahici bir tartışma başlayacağını da düşünebilirim; çünkü kötülüğün sıradanlığı derken, sadece gerçeklere sıkı sıkı bağlı bir düzeyi kastediyorum, duruşmada hemen göze çarpan bir fenomene dikkat çekiyorum. Eichmann ne Iago'ydu ne de Macbeth ve III. Richard gibi bir "cani" olmasıysa neredeyse imkânsızdı. Terfi etmek için gösterdiği olağanüstü gayreti bir yana bırakırsak, onu harekete *geçiren* hemen hemen hiçbir şey yoktu. Bu gayret de kendi başına kriminal değildi elbette; bir üstünün yerine geçmek için asla onu öldürmeye kalkmazdı. Eichmann *sadece*, gündelik dilde söyleyecek olursak, *ne yaptığını hiç fark etmemişti.* Zaten aylar boyunca polis sorgusunu yöneten bir Alman Yahudisi-nin karşısında oturmasını sağlayan da tam da tahayyül yetisinden bu kadar yoksun oluşuydu; bu adama içini dökmüş ve tekrar tekrar SS'te sadece yarbay rütbesine kadar yükseldiğini, terfi etmemesinin kendi hatası olmadığını anlatmıştı. Bütün bunların ne anlama geldiğini ilke

düzeyinde gayet iyi biliyordu ve mahkemeye verdiği son ifadede "[Nazi] hükümetinin belirlediği değerlerin yeniden değerlendirilmesinden” bahsetmişti. Aptal biri değildi. Dönemin baş suçlularından biri haline gelmesine olanak sağlayan -aptallıkla kesinlikle Özdeş olmayan bir şeyden- fikirsizlikten başka bir şey değildi. Hali "sıradan" ve hatta komikse, Eichmann'da şeytani ve uğursuz bir derinlik bulma konusunda en kararlı insan bile sonunda pes ediyorsa, bu durum aleladelikten hâlâ çok uzaktır. Ölümün nefesini ensesinde hisseden, dahası darağacınm altında duran bir adamın, hayatı boyunca cenaze merasimlerinde duyduklarından ve bu "yüce sözlerin" kendi ölümünün gerçekliğini tümüyle bulutlandırması gerektiğinden başka bir şey düşünememesi elbette alelade bir şey değildir. Gerçeklikten bu kadar uzak ve bu kadar fikirsiz olmak, belki de insanın bünyesinde bulunan bütün şeytani içgüdülerin vereceği zarardan daha büyük bir yıkıma yol açabilir - aslında insanın Kudüs'teki duruşmadan çıkarabileceği ders buydu. Ama bu bir dersti, sözü edilen fenomenle ilgili bir açıklama veya teori değildi. Bu meseleyle gerçekten ilgili olan suçun -üstelik herkesin emsalsiz olduğunu düşündüğü suçun™ türünü tartışmak, fikirsizlikle kötülük arasındaki ilişkiyi incelemekten daha karmaşık gibi görünse de, aslında çok daha kolaydır. Soykırımı açıkça daha Önce bilinmeyen suçları kapsayacak bir kavram olarak sunmak, her ne kadar bir dereceye kadar işe yarasa da, pek uygun değildir; çünkü daha önce de nice halklar katledilmiştir. Antikite denince ilk akla gelen şeylerden biri katliamdır ve yüzyıllarca süren sömürgeleştirme ve emperyalizm dönemi, bu türden başarılı ve başarısız girişimlerin örnekleriyle doludur. "İdari katliamlar" bu durumu daha iyi ifade eden bir tabir gibidir. Bu tabir Britanya emperyalizmiyle birlikte ortaya çıktı; İngilizler Hindistan üzerindeki egemenliklerini devam ettirmek için böyle prosedürleri kasten reddettiler. Bu deyiş, böyle korkunç fiillerin sadece yabancı bir ulusa veya ırka karşı gerçekleştirilebileceği şeklindeki peşin hükmü ortadan kaldırmaya yaradı. Gayet iyi bilindiği gibi, Hitler katliamlarına "onulmaz hastalıklara yakalananlara[1]' bahşettiği "merhametli Ölümlerle" başladı ve imha programım "genetik açıdan hasarlı" Almanları (kalbinden ve ciğerinden hasta olanları) ortadan kaldırarak sonlandırma niyetindeydi. Bunun dışında, belirli bir grubun da aynı şekilde öldürülebileceği, yani ayıklama ilkesinin koşullara bağlı faktörlere dayandığı gayet açıktır. Çok da uzak olmayan bir geleceğin makinelere dayanan ekonomisinde, insanların

zekâ katsayısı belirli bir düzeyin altında kalan herkesi ortadan kaldırabileceğini düşünmek hiç de abes değildir.

Bu mesele Kudüs'te *uygun* bir biçimde tartışılmadı, zira bu meseleyi hukuki yollardan ele almak aslında hiç de kolay değildi. Savunmadan yükselen itirazlara göre, Eichmann Nihai Çözüm mekanizmasında "küçücük bir dişliydi" sadece; iddia makamı ise Eichmann'm aslında bu mekanizmanın motoru olduğunu keşfettiğine inanıyordu. Kudüs mahkemesi gibi, bu iki teoriye ben de pek önem vermiyorum; zira bu çark teorisi hukuki açıdan tümüyle anlamsız ve dolayısıyla da Eichmann adındaki dişliye ne kadar önem verildiğinin bir önemi yok. Yargılama sırasında mahkeme ancak hükümet kaynaklarını kullanan devasa bir bürokrasinin böyle bir suç işleyebileceğini doğal olarak kabul etti. Ama bu hâlâ bir suç olduğuna göre -bir duruşmanın öncülü de budur tabii- ister çok ister az önemli olsun mekanizmadaki bütün çarklar mahkemede hemen ;:-krar fail-

lere, yani insanlara dönüştürülür. Davalının kendisini bir insan olarak değil de sadece bir görevli olarak hareket etmesine, bu görevde kendisinin yerine kuşkusuz başka birisinin de olabileceğine dayanarak savunması, bir suçlunun -falanca yerde bir günde şu kadar suçun işlendiğini gösteren- suç istatistiklerine dikkat çekerek sadece istatistiksel olarak bekleneni yaptığını, bu suçu bir başkasının değil de kendisinin işlemesinin rastlantıdan ibaret olduğunu, zira öyle veya böyle birinin bunu yapması gerektiğini öne sürmesine benzer. '

Totaliter yönetimin özünün ve belki de her bürokrasinin doğasının, insanları yetkililere ve yönetim mekanizmasındaki çarklara dönüştürmekten ve nitekim onları insanlıktan çıkarmaktan ibaret olması, siyaset bilimleri ve sosyal bilimler açısından elbette önemlidir. Hiç Kimse'nin yönetimini (ki büro-krasi diye bildiğimiz siyasi biçim tam da böyle bir yönetimdir) uzun uzadıya tartışmak verimli olabilir. Yalnız adliyenin, söz konusu faktörleri, sadece bunlar suç koşullarını meydana getirdiği ölçüde göz önünde bulundurabileceğini iyice anlamak gerekir - tıpkı hırsızlık durumunda, suçlunun ekonomik sıkıntısının, cezadan kurtarmak şöyle dursun, suçu bile mazur göstermediği gibi. Modern psikolojinin, sosyolojinin ve elbette modern bürokrasinin failin sorumluluğunu şu veya bu determinizm açısından açıklamasına gerçekten de fazla alıştık. İnsan eylemleriyle ilgili,

görünüşe bakılırsa derin açıklamaların doğru mu yoksa yanlış mı olduğu tartışmalıdır. Bu meselenin tartışmalı olmayan bir tarafı varsa, o da bu açıklamalara dayanarak tek bir adli prosedürü bile izlemenin mümkün olmayacağı ve böyle teorilerle Ölçülüp biçilen adliyenin kesinlikle modem bir kurum olmadığıdır-hadi "modası geçmiş" demeyeyim yine. Hitler, gün gelecek Almanya’da hâkim olmak "kepazelik" gibi görünecek derken, kusursuz bir bürokrasi hayaliyle tümüyle tutarlı bir şeyden bahsediyordu.

Anladığım kadarıyla, hukuk biliminin bütün bu meseleleri ele almak için sadece iki kategorisi var ve bence bunların ikisi de söz konusu meseleyi incelemek için yeterli değil. Bu kategoriler "devlet fiilleri" ve "üstlerin emirleri uyarınca" gerçekleştirilen fiillerdir. Her halükârda bu tür bir duruşmada böyle meseleleri, genellikle de davalının hareketleri açısından tartışmak için sadece iki kategori var. Devlet fiilleri teorisi egemen bir devletin kendisinde egemen başka bir devleti yargılama hakkı göremeyeceği şeklindeki argümana, *par in parem non habet jurisdictionem* (eşitler birbirini yargılayamaz) ilkesine dayanır. Uygulamaya bakılacak olursa, bu argüman Nürnberg'de zaten çürütülmüştü; daha en baştan hiç şansı yoktu, zira kabul edilmiş olsaydı, gerçekten her şeyin tam anlamıyla tek sorumlusu olan Hitler’e bile yaptıklarının hesabı sorulamazdı - bu durum en temel anlamıyla adaleti ihlal ederdi. Gelgelelim bir argümanın pratik düzlemde hiç şansının olmaması teorik düzlemde de mutlaka ortadan kaldırıldığı anlamına gelmez. Sık sık başvurulan bahaneler -Üçüncü Reich zamanında Almanya’nın egemenliğin ve eşitliğin adım anmayan bir suçlu çetesinin denetiminde olması-pek bir işe yaramıyordu. Zira bir taraftan, suçlu çetesi benzetmesinin çok sınırlı bir alanda geçerli olduğunu, dolayısıyla aslında pek de geçerli olmadığım herkes bilir. Diğer taraftan bu suçlar tartışmasız "yasal’’ bir düzende vuku buldu, yani bu suçların hemen göze çarpan en belirleyici özelliği böyle bir düzende işlenmiş olmasıydı.

Devlet fiilleri kavramının arkasında "hikmet-i hükümet" teorisinin olduğunu anlarsak, belki bu meseleye biraz daha yaklaşabiliriz. Bu teoriye göre, ülkenin yaşamından ve bunun sonucu olarak da varlığım sürdürmesinden sorumlu olan devletin fiilleri, ülke vatandaşlarının fiilleriyle aynı kurallara tabi değildir. Nasıl hukukun üstünlüğü -her ne kadar şiddeti ve karşıtların savaşını ortadan kaldırmak için tasarlanmış olsa da- kendi varlığını sağlama almak için şiddetin araçlarına her daim

muhtaçsa, bir hükümet de hayatta kalmak ve yasallığm ayakta kalmasını sağlamak için genellikle suç olarak nitelendirilen fiillerde bulunmak zorunda kaldığını hissedebilir. Savaşlar çoğu zaman bu gerekçelerle meşrulaştırılır; ancak devletin suç fiilleri sadece uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkmaz ve medeni milletlerin tarihi de -Enghıen Dükü'nün Napolyon' un emriyle kurşuna dizilmesinden, Sosyalist lider Matteottı'nin muhtemelen bizzat Mussolinİ'nin sorumlu olduğu ölümüne kadar-bunun örnekleriyle doludur

Hikmet-i hükümet -duruma göre, doğru veya yanlış bir biçimde- *zorunluluğa* başvurur ve hikmet-i hükümet adına işlenen (ve işlendiği ülkenin egemen yasal sistemi açısından tümüyle cezaya tabi olan) devlet suçlan da acil durum tedbirleri, iktidarı korumak ve nitekim bir bütün olarak mevcut yasal düzenin devamım sağlamak için sert bir *Realpolitik* karşısında verilen ödünler olarak değerlendirilir. Normal bir siyasi ve yasal sistemde, böyle suçlar istisnai olarak ortaya çıkar ve yasal cezaya tabi değildir (Alman hukuk teorisinden bir deyişle, *gerichîsfreıâıf);* çünkü tehlikede olan bizatihi devletin varoluşudur ve dışarıdan bir siyasi kendiliğin bir devleti varoluşundan mahrum etmeye veya varoluşunu nasıl devam ettireceği konusunda akıl vermeye hakkı yoktur. Ne var ki -Üçüncü Reich dönemindeki Yahudi politikalarının tarihinden anladığımız kadarıyla-cezai ilkeler üzerine kurulan bir devlette bunun tam tersi geçerlidir. Böyle bir ortamda, suç teşkil etmeyen bir fiil (mesela, Himmler'in 1944 yazının sonlarında Yahudilerin tehcir edilmesinin durdurulmasını emretmesi) gerçekliğin (ki bu örnekte yenilginin yaklaşması oluyor) dayatmasıyla zorunluluk karşısında verilen bir ödün haline gelir. Bu noktada hemen akla gelen soru şudur: Böyle bir kendiliğin egemenliğinin doğası nedir? Uluslararası hukukun ona bahşettiği eşitliği *(par in parem non habeî jurisdictionem)* ihlal etmiş olmaz mı? *"Par in parem"* sadece egemenlik aygıtları için mi geçerlidir? Yoksa tözel bir eşitliğe ve benzerliğe de mi işaret eder? Suçun ve şiddetin istisna olduğu ve iki kategorinin tam sınırında yer aldığı bir devlet aygıtına uyguladığımız ilkeyi, suçun yasal ve kural olduğu bir siyasi düzene de uygulayabilir miyiz?

Hukuki kavramların bütün bu davaların konusu olan cezai olguları ele alırken aslında ne kadar yetersiz kaldığı, üstlerin fiilleri uyarınca gerçekleştirilen fiiller kavramında belki de daha çarpıcı bir biçimde

karşımıza çıkar. Kudüs mahkemesi savunmanın Öne sürdüğü argümana medeni devletlerin, özellikle de Almanya'nın ceza ve askeri hukukundan yaptığı uzun alıntılarla karşılık verdi; zira ilgili yasa maddeleri Hitler zamanında kesinlikle yürürlükten kaldırılmamıştı. Bütün bunlar bir noktada birleşiyordu: açıkça suç teşkil eden emirlere kesinlikle itaat edilmemeliydi. Mahkeme bunlardan başka, birkaç yıl önce İsrail'de görülen bir davaya işaret etti: Süveyş Krizi arifesinde, sınırdaki bir Arap köyündeki sivilleri katletme suçu nedeniyle askerler mahkemeye çıkarılmıştı. Köylüler askeri bir sokağa çıkma yasağı sırasında, anlaşılan bu durumdan haberdar olmadıkları için, evlerinin dışında bulunmuşlardı. Meseleye biraz daha yakından bakıldığında, böyle bir kıyaslamanın ne yazık ki iki açıdan kusurlu olduğu anlaşılır. Her şeyden önce, bir astın yerine getirdiği bir emrin suç olup olmadığını belirlemesi açısından asli bir öneme sahip olan kural-istisna ilişkisinin, Eichmann'm Fiilleri bağlamında tersine işlediğini tekrar hesaba katmamız gerekir. Nitekim bu argüman bağlamında, Eichmann'm Himmler'in bazı emirlerine itaat etmemesi veya itaat ederken tereddütte kalması hakikaten savunulabilir: Mahkeme bu durumun Eichmann'ı iyice töhmet altında bıraktığı kanısındaydı, bu durumun anlaşılmayan bir tarafı yoktu ama bu görüşün tutarlı olduğunu söylemek güçtü. Bu durum, İsrail askeri mahkemelerinin konuyla ilgili bulgularından rahatlıkla anlaşılabilir, zaten hâkimler de kendi argümanlarını desteklemek için bu bulgulan aktardılar. Sırasıyla şunları söylediler: itaat edilmeyecek emir "açıkça gayri meşru" olmalıdır; gayri meşruluk "üzerinde 'Yasak' anlamına gelen uyan işaretiyle bir korsan bayrağı gibi dal-galanmahdır". Başka bir deyişle, askerin "açıkça gayri meşru" olduğunu anladığı emir, olağandışılığıyla, askerin alışkın olduğu yasal sistem kurallarını ihlal etmelidir. İsrail hukuk bilimi bu meseleler açısından diğer ülkelerin hukuk bilimleriyle tamamen uyumludur. Hiç kuşku yok ki kanun koyucular bu yasa maddelerini formül-leştirirken, mesela bir subayın aniden delirip astlarına başka bir subayı öldürmeyi emretmesi gibi durumları düşünüyorlardı. Böyle bir durumla ilgili normal bir duruşmada, askerden beklenen şeyin, vicdanının sesini veya "her İnsanın vicdanının derinlerinde yatan meşruluk hissini, ayrıca kanun kitaplarından pek anlamasa bile... gözü kör, yüreği taştan ve yoz olmayanların sesini" dinlemesi olmadığı hemen anlaşılırdı. Askerden beklenen daha ziyade kural ile kuralın hemen göze çarpan istisnası arasında ayrım yapabilmesiydi. Her halükârda, Alman iç hizmet kanunu vicdanın yeterli olmadığım açıkça ortaya koyar. 48. fıkra

şöyledir: "Bir şahsın vicdanına veya inancının gereklerine göre hareket etmiş olması, fiilinin veya ihmalinin cezalandırılmayacağı anlamına gelmez." İsrail mahkemesinin izlediği argüman çizgisinin çarpıcı niteliklerinden biri, her insanın derinlerine kök salan bir adalet anlayışı kavramını, salt hukuka aşinalığın ikamesi olarak sunmasıdır. Makul tarafı, hukukun sadece her insanın vicdanının ona bir biçimde söylediği şeyi dile getirdiği varsayımına dayanmasıdır.

Bütün bu akıl yürütmeleri anlamlı bir biçimde Eichmann davasına uygulayacak olursak, Eichmann'm tümüyle kendisinden beklenen muhakeme biçimi çerçevesinde hareket eaiği sonucuna varmak zorunda kalırız: Eichmann kurala uygun bir biçimde hareket etti, kendisine verilen emri "açıkça" meşru olmasına, yani kurala uygunluğuna göre değerlendirdi; "vicdanına" başvurması gerekmedi, çünkü ülkesinin hukukuna yabancı biri değildi. Yani bu durumun tam tersi geçerliydi.

Kıyaslamaya dayanan argümanın ikinci kusuru, mahkemenin "üstlerin emirleri" itirazım hafifletici sebepler kadar önemli saymasıdır ve mahkeme bu uygulamayı açıkça dile getirmiştir. Mahkeme yukarıda aktardığım davayı, Kafar Kasım'm Arap sakinlerinin katledilmesini, İsrail mahkemesi açısından, "üstlerinden aldığı emirlerin" davalının sorumluluğunu ortadan kaldırmadığının bir kanıtı olarak aktardı. İsrail askerlerinin cinayetle itham edildiği, ama "üstlerinden aldığı emirlerin" hafifletici sebepler için ağır basan bir argüman olduğu, dolayısıyla askerlerin nispeten kısa süreli hapis cezalarına çarptırıldığı doğrudur. Bu dava kuşkusuz -Eichmann örneğinde olduğu gibi- yıllara yayılan, suçların çorap söküğü gibi geldiği bir faaliyetle değil, diğerlerinden ayrı bir fiille ilgiliydi. Yine de, Eichmann'm her zaman "üstlerinin emirleri" doğrultusunda hareket ettiği; İsrail hukukunun sıradan hükümleri uygulansaydı, Eichmann'ı en ağır cezaya çarptırmanın aslında zor olacağı doğruydu. İşin aslına bakarsanız, tıpkı diğer ülkelerin hukukları gibi İsrail hukuku da hem teoride hem de pratikte, "üstlerin emirlerinin", gayri meşruluğu "apaçık" olduğunda bile bir insanın vicdanının normal işleyişini ciddi bir biçimde altüst edeceğini kabul etmelidir.

Bu durum, mevcut yasal sistemin ve halihazırdaki hukuk kavramlarının devlet aygıtının örgütlediği idari katliamları ele alma konusunda ne kadar yetersiz kaldığım gösteren birçok örnekten yalnızca birisidir. Meseleye

biraz daha yakından bakarsak, hâkimlerin bütün bu duruşmalarda salt korkunç fiiller temelinde gerçekten karar verdiklerini kolaylıkla fark ederiz. Başka bir deyişle, hâkimler sanki serbestçe karar verdiler ve kararlarım az çok ikna edici bir biçimde meşrulaştırmaya çalışmak için aslında standartlara veya yasal emsallere pek dayanmadılar. Bu durum Nürnberg'de zaten aşikârdı -hâkimler bir taraftan, bütün diğer suçları kapsadığı için, "barışa karşı suç"u bugüne kadar uğraştıkları en ciddi suç olarak nitelendirdiler; ama diğer taraftan da sadece -barışı bozma amacıyla komplo kurma suçu kadar ciddi olmadığı düşünülen- şu yeni idari katliam suçuna iştirak eden davalıları gerçekten ölüm cezasına çarptırdılar. Hukuk bilimi gibi tutarlılığı saplantı haline getirmiş bir alandaki bu ve benzeri tutarsızlıkların peşine düşmek aslında cezbedici bir iş olurdu. Ama elbette bu iş burada yapılamaz.

Gelgelelim hâlâ temel bir sorun var: Gelmiş geçmiş en önemli ahlaki meselelerden birine, yani insani muhakemenin doğası ve işlevine dokunduğu için, savaştan sonra yapılan bütün duruşmalarda örtük bir biçimde bulunan bu soruna burada değinmek gerekir. "Yasal" suçlar işleyen davalıların yargılandığı bu duruşmalardan talebimiz, insanların sadece kendi yargılarına göre, dahası etraflarındaki herkesin üzerinde hemfikir olduğu görüşle taban tabana zıt gibi görünse bile sadece kendi yargılarına göre hareket ederek doğruyu yanlıştan ayırabilmeleridir. Sadece kendi yargısına güvenecek kadar "kibirli" kişilerin, eski değerlere sadık kalanlar veya dini bir inanca göre hareket edenlerden çok farklı olduğunu düşünürsek, bu meselenin aslında daha da ciddi olduğunu anlarız. Saygın toplumun tamamı Öyle veya böyle Hitler'e karşı koyamadığından, vicdanı yönlendiren toplumsal davranışı ve dini emirleri -"Öldürmeyeceksin!"- belirleyen ahlaki kaideler neredeyse yok olup gitmişti. Hâlâ doğruyu yanlıştan ayırabilen, bir avuç insan aslında sadece kendi yargısına göre hareket etti ve bunu serbestçe yaptı; uyacakları, karşılaştıktan özel durumları sınıflandırabilecekleri kurallar yoktu. Bir olay meydana geldiği anda karar vermek zorundaydılar, çünkü emsalsiz olan için hiçbir kural yoktu.

Bu yargı meselesinin (daha sık kullanılan bir tabirle, "yargılamaya" cesaret edenlerin) günümüzde insanları ne kadar sıkıntıya soktuğu, elinizdeki kitap üzerine tartışmaların yanı sıra Hoch-huth'un *Der Stellvertreter'iyle*

(Temsilci) ilgili pek çok açıdan benzer tartışmalarda da ortaya çıktı. Gün yüzüne çıkan, beklenenin aksine ne nihilizmdi ne de kinizm; daha ziyade temel ahlak meseleleriyle ilgili olağandışı bir kafa karışıklığıydı - günümüzde, böyle meseleler söz konusu olduğunda insanları sezgileriyle baş başa bırakmak yapılacak en son şeydi sanki. Bu tartışmalar sırasında gündeme gelen enteresan noktalar bilhassa aydınlatıcıdır. Bazı Ameri-kah aydınlar ayartma ile zorlamanın aslında aynı şey olduğu, kimsenin ayartmaya karşı koymasının beklenemeyeceği gibi naif bir fikir ortaya attılar. (Birisi kalbinize silah dayayıp en yakın arkadaşınızı öldürmenizi emrederse, yapmanız *gereken* tek şey onu öldürmektir. Veya -birkaç yıl önce, bilgi yarışmasına katılan bir üniversite hocasının insanları kandırdığının ortaya çıkmasıyla patlak veren skandal bağlamında tartışıldığı gibi- yüklü bir meblağ söz konusu olduğunda, buna kim dayanabilir?) Orada bulunmayan ve olayla ilişkili olmayan birinin belli bir konuda hüküm veremeyeceği şeklindeki argüman herkesi ikna etmeye yetmiş gibidir; yine de, bu argüman doğru olsaydı, ne adaletin işlemesi ne de tarihin yazılması mümkün olurdu. Bu kafa karışıklığının aksine, hâkimlere yöneltilen kibir suçlaması çok eskidir, ama bu durum söz konusu suçlamayı geçerli hale getirmez. Bir katili mahkûm eden hâkim bile eve gittiğinde hâlâ şunları söylüyor olabilir: "Tanrı yardımcım olmasaydı, onların yerinde ben de olabilirdim." İstisnasız bütün Al. man Yahudileri, 1933'te Alman halkının üstünden geçen ve Yahudileri günden güne paryaya dönüştüren koordinasyon dalgasını lanetliyordu. Hiçbirisinin kendisine bir kere olsun, eğer izin verilseydi bizden kaç kişi aynı şeyi yapardı, diye sormamış olması nasıl açıklanabilir? Peki bu durum, lanetlemelerini günümüzde daha az geçerli hale getirir mi?

Aynı durumda olsa, insanın kendisinin de hata yapabileceğini düşünmesi, bir tür merhamet hissi uyandırabilirdi; ama bugün Hıristiyanların merhametinden bahsedenlerin tuhaf bir biçimde bu konuda da kafası karışıktı. Nitekim *Evangelische Kirche in Deutsch-land*, yani Protestan kilisesi savaştan sonra şöyle bir açıklama-yapmıştır: "Kendi halkımızın olup bitenleri görmezden gelerek ve duruma sessiz kalarak Yahudi halkına ettiği zulüm nedeniyle, Tann' nin merhameti karşısında biz de suçluyuz."[3] Anlaşılan bir Hıristiyan kötülüğe kötülükle karşılık verirse, Tanrı'nın *Merhametine* karşı suçludur; dolayısıyla milyonlarca Yahudi yaptığı bazı kötülüklerin cezası olarak öldürüldüyse, kiliseler de merhamete karşı günah

işlemiş oluyorlardı. Ama kiliseler, beyan ettikleri gibi düpedüz zulüm suçunu paylaşıyorlarsa, bu meselenin yine de Tann'mn *Adaletine* kaldığı düşünülmelidir.

Bu dil sürçmesi sıradan bir kaza değildir sanki. Merhamet değil de adalet yargıyla ilgili bir meseledir ve kamuoyunu kimsenin başka birini yargılamaya hakkı olmadığı konusundaki görüş birliği kadar mutlu eden başka bir mesele yok gibidir. Kamuoyu sadece eğilimleri veya büyük gruplan (ne kadar büyükse, o kadar iyidir), kısacası artık içinde ayrım yapamayacağımız ve tek tek isimleri zik-redemeyeceğimiz kadar genel şeyleri yargılamamıza, hatta mahkûm etmemize izin verir. Ünlü veya yüksek mevkilerdeki insanların fiilleri veya sözleri gündeme geldiğinde bu tabunun iki misli geçerli olduğu açıktır. Ayrıntılar üzerinde durmanın ve tek tek insanlara dikkat çekmenin "yüzeysel" kaldığını, bütün kediler gridir veya bütün insanlar aynı şekilde suçludur gibi genellemeler yaparak konuşmanmsa dünya ve hayat hakkında çok şey bilmenin bir göstergesi olduğunu öne süren iddialar hâlâ bu durumu ifade eder. Nitekim Hochhuth'un tek bir Papa'ya -kim olduğu belli, adı sanı bilinen bir adama-yöneltiği suçlamaya bütün Hıristiyan dünyası hemen karşı çıkmıştır. îki bin yıllık tarihiyle Hıristiyanlığın geneline yöneltilen suçlama kanıtlanamaz; kanıtlanabilseydi, bu korkunç bir şey olurdu. Görünüşe göre, işin içine belli bir *kişi* karışmadığı sürece, bu durum kimsenin umrunda değildir ve biraz daha ileri gidip şunu öne sürmekte bir sakınca yoktur: "Ciddi suçlamaların kuşkusuz geçerli sebepleri vardır, ama davalı *insanlığın* tamamıdır" (Robert Weltschi yukarıda aktardığımız *Summa İniuria* içinde, italikler bana ait). . .

Biraz araştırmayla aslı öğrenilebilecek gerçekler ve kişisel sorumluluk alanından kaçmanın benzer yollanndan biri de, her olayı ve her fiili açıklayacak ve meşrulaştıracak kadar genel, spesifik olmayan, soyut varsayımlara -*Zeitgeist'tm* Oidipus kompleksine kadar- dayanan teorilerdir: gerçekten olup bitenlerin olası alternatifleri kale bile alınmaz ve o dönemde kimsenin başka türlü hareket etmesine imkân yoktur. Avrupa Yahudilerinde bir "getto mentalite-si" olduğu, Alman tarihinin *ad hoc* (bu niyete mahsus) bir yorumuna göre bütün Almanların suçlu olduğu veya aynı şekilde bütün Yaher şeyi "açıklayan" varsayımlardan bazılarıdır. Bütün bu klişelerin ortak noktası, yargılamayı .gereksiz hale getirmeleri ve bu klişelere başvurmanın herhangi bir tehlikesinin olmadığı izlenimini yaratmalarıdır. Felaketten

doğrudan etkilenenlerin -Almanların ve Yahudilerin- bu toptan ahlaki çöküşten zarar görmemiş gibi görünen veya zarar görmemiş olan grupların ve kişilerin davranışlarını -yani Hıristiyan kiliselerinin, Yahudi liderlerinin, 20 Temmuz 1944 Hitler suikastine katılanların davranışlarını- çok yakından inceleme konusundaki isteksizliklerini anlasak da, bu durum tek tek insanlann ahlaki sorumluluğu açısından bir yargıya varma konusunda her yerde neden bariz bir isteksizlik görüldüğünü açıklamaya yetmez.

hudilerin de bir bakın ğu iddiası (ki bu da en az bir

önceki varsayım kada n ayrıntıları belirsizleştirerek

Bugün pek çok insan ortak suç veya aynı şekilde ortak masumiyet diye bir şey olmadığım; böyle bir şey olsaydı, kimsenin suçlu veya masum sayılamayacağım kabul edecektir. Bu durum elbette *siyasi* sorumluluk diye bir şey de olmadığı anlamına gelmez; zira siyasi sorumluluk ne ahlak açısından yargılanabilir ne de bir ceza mahkemesinin karşısına çıkarılabilir. Her hükümet kendinden önceki hükümetlerin, her ulus da geçmişin fiilleri ve kabahatlerinin sorumluluğunu üstlenir. Napolyon, Devrim'den sonra Fransa'da iktidara geldiğinde, IX. Louis'den Kamu Güvenliği Komitesi'ne kadar Fransa'nın yaptığı her şeyin sorumluluğunu üstleniyorum, derken aslında siyasi hayatın en temel gerçeklerinden birini dile getirmekten başka bir şey yapmıyordu. Bu genel anlamda, tarihsel bir süreklilik içinde dünyaya geldiği için, her neslin atalarının günahları kadar fiillerinin de sorumluluğunu taşıdığını söylemekten pek farklı değildir. Ama burada böyle bir sorumluluktan bahsetmiyoruz; çünkü böyle bir sorumluluk kişiseldir ve bir insan kendisinin değil de atalarının veya halkının yaptıklan yüzünden kendisini suçlu *hissettiğini* sadece mecazi anlamda söyleyebilir. (Belli bir şey yapmadığı halde kendini suçlu hisseden biri, ahlaki açıdan, gerçekten yaptığı bir şey yüzünden suçlu olan ama kendisini hiç suçlu hissetmeyen birisinden daha az hatalı değildir.) Günün birinde uluslararası bir mahkemede milletler arasındaki birtakım siyasi sorumlu-luklann karara bağlanması gayet makuldür; buna karşılık böyle bir mahkemenin tek tek

insanlann suçlu veya masum olduğuna hükmeden bir ceza mahkemesi olmasının makul Hir tarafı yoktur.

Bireysel suç veya masumiyet meselesine gelecek olursak, bir ceza mahkemesinde sadece hem davalıya hem de mağdura adil muamele etme söz konusudur. Her ne kadar Kudüs mahkemesi kanun kitaplarında örneğini bulamayacağı bir suçla ve -en azından Nümberg Duruşmaları'na kadar- hiçbir mahkemenin eşini benzerini görmediği bir suçluyla karşı karşıya,kalmış olsa da, Eichmann duruşması istisna değildi. Elinizdeki rapor da Kudüs'teki mahkemenin adaletin gereklerini ne ölçüde yerine getirdiğinden başka bir meseleyle ilgili değildir.

1

Lat. **"Sen de"; sanığın, davacının da aynı suçu işlediğine işaret eden bir savunma argümanıdır,** *-ç.n.*

2

Kentlerde ve Baîta, Proskuro, Çerkas,.Uman, Jitomir köylerinde duymayan kalmasın ... örnek olacak şu mesajı iletin onlara: Yahudi'nin öfkesi öcünü aldı! Dünyanın başkenti Paris'in sokaklarına dökülmüş Katil Petlyura'nın kanı zavallı ve kimsesiz Yahudi halkına karşı işlenmiş... o vahşi suçu asla unutturmayacak. ***-ç.n.***

3

Papaz Aurel von Jüchen, Hochhuth'm oyunuyla ilgili eleştiri yazılarının yer aldığı bir antolojiden alınmıştır ***(Summa fniuria,*** Rowoh! Veriag, s. 195).

Kaynakça

Adler, H. G., ***Theresienstadt 1941-1945,*** Tübingen, 1955.

Die verheimlichte Wahrheit. Theresienstadter Dokumente, Tübingen, 1958.   .

American Jewish Committee, ***The Eichmann. Case in the American Press,*** New York, tarihsiz.   .

Antİ-Defamation League, ***Bulletin,*** Mart, 1961.

gaade, Hans W., "Some Legai Aspects of the Eichmann Trial", ***Duke Law Journal,*** 1961.

Bamm, Peter, ***Die unsichtbare Flagge,*** Münih, 1952.

Barkai, Meyer, ***The Fighting Ghettos,*** New York, 1962.

Baumann, Jürgen, "Gedanken zum ***Eichmmn-Urtç'û", Juristenzeitung,*** 1963,

' Nr. 4.

Benton, Wilbourn E. ve Grimm, Georg (haz.), ***Nuremberg: German Views of the War Trials,*** Dallas, 1955.

Bertelsen, Aage, ***October '43,*** New York, 1954. (Danimarka hakkında)

Bondy, François, "Kari Jaspers zum Eichmann-Prozess", ***Der Monat,*** Mayıs, ***1961.   '*** '

- Buchheim, Hans, "Die SS in der Verfassung des Dritten Reichs", ***Viertel-jahrshefte fiir Zeitgeschichte,*** Nisan, 1955.

Centre de Documentation Juive Contemporaine, ***Le Dossier Eichmann,*** Paris, 1960.

de Jong, Louis, "Jews and Non-Jews in Nazi-occupied Holiand", ***On the Track öfTyranny*** içinde, M. Beloff (haz.), Wiener Library, Londra.

Dicey, Albert Venn, ***Introduction to the Study of the Law of the Constitution,*** 9. basım, New York, 1939.

Drost, Peiter N., ***The Crime of State,*** 2 cilt, Leyden, 1959.

"Eichmann Telis His Own Damning Story", ***Life,*** 28 Kasım ve 5 Aralık,

1960.

Einstein, Siegfried, ***Eichmann, Chefbuchhalter des Todes,*** Frankfurt, 1961.

Fest, T. C, ***Das Gesicht des Dritten Reiches,*** Münih, 1963.

Finch, George A., "The Nuremberg Trials and International Law", ***American Journalfor International Law, c.*** XLI, 1947.

Flender, Harold, ***Rescue inDenmark,*** New York, 1963.

Frank, Hans, ***Die Technik des Staates,*** Münih, 1942.

Globke, Hans, ***Kommentare zur deutschen Rassegesetzgebung,*** Münih-Ber-lin, 1936.

Green, L. C, "The Eichmann Case", ***Modern Law Review,*** c. XXIII, Londra 1960, " ’

Hausner, Gideon, "Eichmann and His Trial", ***Saturday Evening Post,*** Kasım 3,10 ve 17,1962.

Heiber, Helmut, "Der Fail Grünspan", ***Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,*** Nisan, 1957.

Henk, Emil, ***Die Tragödie des 20. Juli 1944,***1946.

Hesse, Fritz, ***D as Spiel um Deutschland,*** Münih, 1953.

Hilberg, Raul, ***The Destruction of the European Jews,*** Chicago, 1961.

Höss, Rudolf, ***Commandant of Auschwitz,*** New York, 1960. .

Hofer, Walther, ***Der Nationalşozialismus. Dokumente 1933-1945,*** Franklun 1957. , ’

Holbom, Louise (haz.), ***War and Peace Aims of the United Nations, 2*** ciit, Boston, 1943,1948.

Jâger, Herbert, "Betrachtungen zum Eichmann-Prozess", ***Kriminologie und Strafrechtsreform,*** Fasikül 3/4,1962.

Jaspers, Kari, "Beispiel für das Verhângnis des Vorrangs naîionalpoliîischen Denkens", ***Lebensfragen der deutschen Politik***, 1963.

Kaltenbrunner, Emst, ***Spiegelbild einer VerschwÖrung,*** Stuttgart, 1961.
Kastner, Rudolf, ***Der Kastner Bericht,*** Münih, 1961,

Kempner, Robert M. W., ***Eichmann und Kompüzen,*** Zürih, 1961, (Wannsee Toplantısı’mn tam.tutanakiarmı içerir)

Kimche, Jon ve David, ***The Secret Roads, The "illegal" Migration ofaPeop-le, i 938-48,*** Londra, 1954.

Kirchheimer, ***Otto, Political Justice,*** Princeton, 1961.

Kirchhoff, Hans, "What Saved the Danish Jews?", ***Peace News,*** Londra, ?> Kasım, 1963.

Klein, Bernard, "The Judenrat",/evra/**2** ***Sociai Studies,*** c. 22, Ocak, 1960,
Knierim, August von, ***The Nuremberg Trials,*** Chicago, 1959.

Krug, Mark M., "Young Israelis and Jews Abroad - A Study of Selected His-tory Textbooks”, ***Comparative Education Review,*** Ekim, 1963.

Lamm, Hans, ***Über die Entwicklung des deutschen Judentums im Dritten Re~ ich,*** yayımlanmamış tez çalışması, Erlangen, 1951.

Der Eichmannprozess in der deutschen öffentlichen Meinung, Frankfurt, 1961, _

Lankin, Doris, ***The Legal System,*** "îsrael Today" serisi, No. 19, Kudüs, 1961. Lederer, Zdenek, ***Ghetto Theresienstadt,*** Londra, 1953.

Lehnsdorff, Hans Graf von, ***Ostpreussisches Tagebuch,*** Münih, 1961.

Livai, Eugene, ***Black Book on the Martyrdom of Hungarian Jews,*** Zürih, 1948.

Lösener, Bemhard, ***Die Nümberger Gesetze,*** Sammlung Vahien, c. XXIII, Berlin, 1936. .

j^aschmann, Melitta, ***Fazit,*** Stuttgart, 1963.

jtfaunz, Theodor, ***Geştalt und Recht der Polizei,*** Hamburg, 1943.

J jtfonneray, Henri, ***La Persecution des Juifs en France,*** Paris, 1947.

I jtfotzkin, Leo (haz.), ***Les Pogromes en Ukraine sous les gouvernements uk-***i ***rainiens 1917-1920,*** Comitö des Delegatioıs Juives, Paris, 1927.

| Mulisch, Harry, ***Strafsache 40/61,*** Köln, 1963.

[jVöz/ ***Conspiracy andAggression,*** 11 cilt, Washingion, 1946-1948. **Oppenheim,** L. ve Lauterpacht, Sir Hersch, ***International Law,*** 7. basım, 1952.

Paechter, Henry, "The Legend of the 20th of July, 1944", ***Social Research,*** Güz, 1962.

pearlman, Moshe, ***The Capture of Adolf Eichmann,*** Londra, pendorf, Robert, ***Mörder und Ermordete, Eichmann und die Judenpolitik des Dritten Reiches,*** Hamburg, 1961.

Poüakov, Leon, ***Auschwitz,*** Paris, 1964.

poüakov, Leon ve Wulf, Josef, ***Das Dritte Reich und dieJuden,*** Berlin, 1955. Reck-Malleczevven, Friedrich P., ***Tagebuch eines Verzweifelten,*** Stuttgart, 1947.

Reitlİnger, Gerald, ***The Final Solution,*** New York, 1953; Perpetua baskısı, 196L

Reynolds, Quentin; Katz, Ephraim ve Aldouby, Zwy, ***Minister ofDeath,*** New York, 1960.

Ritter, Gerhard, ***The German Resistance: Cari Goerdeler's Struggle against Tyranny,*** New York, 1958.

Robinson, Jacob, "Eichmann and the Question of Jurisdictİon", ***Commen-tary,*** Temmuz, 1960.

: Robinson, Jacob ve Friedman, Philip, ***Guide to Jewish Histoıy under Nazi Impact***, YIVO Institute for Jevvish Research ve Yad Vashem'in birlikte çivi kardığı bir bibliyografya, New York ve Kudüs, 1960.

: Rogat, Yosal, ***The Eichmann Trial and the Rule ofLaw,*** Çenter for the Study i of Democratic İnstiîutions, Santa Barbara, California, 1961.

Romoser, George K„ ***The Crisis of Political Direction in the German Resiz-tance to Nazism,*** yayımlanmamış tez çalışması, Chicago Üniversitesi, i: 1958.

"The Politics of Uncertainty: The German Resistance Movement’[1], ***So-***

cial Research, Güz, 1964 Rothfels, Hans, ***German Oppositıon to Hitler,*** Chicago, 1948.

Rotkirchen, Livia, ***The Destruction of Slovak Jewry,*** Kudüs, 1961 Rousset, David, ***LesJours de nötre mort,*** Paris, 1947.

Schneider, Hans, ***Gerichtsfreie Hoheitsakte***, Tübingen, 1950.

Schramm, Percy Emst, "Adolf Hitler—Anatomie eines Diktators", ***Hitlers Tischgesprâche,*** 1964. .

Servatius, Robert, ***Verteidigung Adolf Eichmann, Plâdoyer,*** Bad Kreuznach,

1961.

Silving, Helen, "in Re Eichmann: A Dilemma of Law and Morality," ***American Journal of International Law,*** c. LV, 1961.

Stone, Julius, ***Legal Controls of International Conflict,*** New York, 1954.

Strauss, Walter, "Das Reichsministerium des Innem und die Judengesetzgebung. Aufzeichnungen von Bemhard Lösener,'[1] ***Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte,*** Temmuz, 1961.

Strecker, Reinhard (haz.), ***Dr. Hans Globke,*** Hamburg, tarihsiz.

Taylor, Telford, "Large Questions in the Eichmann Case," ***New York Times*** ■ ***Magazine,*** 22 Ocak, 1961.

Torres, Henri, ***Le Proces des Pogromes,*** Paris, İ928.

Trial of the Majör War Criminals, The, 42 cilt, Nümberg, 1947-1948.

Trials of War Criminals before the Nuremberg Militaıy Tribunals, 15 cilt, Washington, 1949-1953.

Vabres, Donnedieu de, ***Le Proces de Nuremberg,*** Paris, 1947. . ■

Wade, E. C. S., "Act of State in Engîish Law", ***British YearBook of International Law,*** 1934.

Wechsler, Herbert, "The Issues of the Nuremberg Trials", ***Principles, PolU tics, and Fundamental Law,*** New York, 1961.

Weisenbom, Günther, ***Der lautlose Aufstand,*** Hamburg, 1953.

Wighton, Charles, ***Eichmann, His Career and His Crimes,*** Londra, 1961.

Woetzel, Robert K., ***The Nuremberg Trials in International Law,*** New York, 1960.

Wucher, Albert, ***Eichmanns gab es Viele,*** Münîh-Zürih, 1961. .

Wulf, Josef, ***Lodz. Das letzte Ghetto auf polnischem Boden,*** Schriftenreihe der Bundeszentrale für Heimatdienst, c. LIX, Bonn, 1962.

Vom Leben, Kampf und Tod im Ghetto Warschau, a.g.y., c. XXXII,

Bonn, 1960.

Yad Vashem, ***Bulletin,*** Kudüs, Nisan, 1961 ve Nisan-Mayıs, 1962.

Zaborowski, Jan, ***Dr. Hans Globke, the Good Clerk,*** Poznan, 1962.

Zeisel, Hans, "Eichmann, Adolf," ***Britannica Book of the Year,*** 1962. •

Dizin